

Evaluatieonderzoek kwaliteit huisvesting kindercentra

Onderzoeksverslag

Uitvoering:

drs. H.M.J.A. van Liempd en drs. E.K. Hoekstra

AKTA onderzoeks- en adviesbureau voor ruimtegebruik

dr.ir.Y.A.W. de Kort

Technische Universiteit Eindhoven, Technologie Management / Kortom Consult

Opdrachtgever:

Waarborgfonds Kinderopvang

COLOFON

© Waarborgfonds Kinderopvang, 2004

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op enige andere wijze zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteursrechthebbende.

Deze studie is verricht in opdracht van het Waarborgfonds Kinderopvang en werd mede mogelijk gemaakt door het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

Onderzoek en rapportage

drs. H.M.J.A. van Liempd, AKTA onderzoeks- en adviesbureau voor ruimtegebruik
drs. E.K. Hoekstra, AKTA onderzoeks- en adviesbureau voor ruimtegebruik
dr. ir. Y.A.W. de Kort, Technische Universiteit Eindhoven, vakgroep
Technologie Management/Kortom Consult.

Begeleidingscommissie

A.J.M.F. Hol, directeur kindercentra, Stichting Kinderopvang Humanitas
J. Reijntjens, adviseur, Brabants Kenniscentrum Jeugd K2
ir. J.C. Weeda, architect, architectenbureau Jan Weeda
dr. ir. D.J.M.. van der Voordt, universitair docent, TU Delft, Bouwmanagement en Vastgoedbeheer

Projectleider Waarborgfonds

drs. M.J.G. Hendriks
L. Beckers

Digitaliseren plattegronden

Tri Di Care, Enschede

Vormgeving

Secretariaat Waarborgfonds

Druk

Drukkerij Jacobs, Schimmert

Bestelling

Dit rapport is te bestellen bij:
Waarborgfonds Kinderopvang
Beukenlaan 42
5651 CD Eindhoven
Tel: : 040-232 97 40
Fax: : 040-244 32 98
E-mail : info@waarborgfondskinderopvang.nl

Prijs : € 15,- inclusief verzendkosten

VOORWOORD

Voor u ligt het eindrapport evaluatieonderzoek kwaliteit huisvesting kindercentra. Dit onderzoek is het resultaat van één van de deelprojecten van het project Kwaliteitsimpuls huisvesting kinderopvang. Het Waarborgfonds Kinderopvang voert dit project uit in opdracht van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

De doelstelling van dit ambitieuze project is het vergroten van de expertise van alle betrokkenen op het gebied van projectontwikkeling van accommodaties voor de kinderopvang en daarmee het bewerkstelligen van een verdere professionalisering van de kinderopvangsector.

Het project Kwaliteitsimpuls huisvesting kinderopvang beslaat een vijftal deelprojecten:

1. Inventarisatie en trendstudie. In deze reeds afgesloten fase zijn de actuele trends en ontwikkelingen in de kinderopvang beschreven.
2. Evaluatieonderzoek kwaliteit huisvesting kindercentra. In dit rapport worden de resultaten gepresenteerd van de ervaringen die zijn opgedaan over de gebruikskwaliteit van kinderopvangaccommodaties in Nederland.
3. Oriëntatie in het buitenland. In het najaar 2004 zal onderzoek verricht worden naar bouwkundige concepten in het buitenland die bruikbaar en van toepassing kunnen zijn in Nederland.
4. Ontwikkeling van bouwkundige concepten. Als resultante van de voorgaande deelprojecten zullen in vanaf het najaar 2004 tot medio 2005 vernieuwende bouwkundige concepten worden ontwikkeld die geschikt zijn voor de Nederlandse kinderopvang.
5. Informatieoverdracht en implementatie. Gedurende de hele looptijd van het project zullen de resultaten uit de verschillende deelprojecten worden overgedragen aan de verschillende doelgroepen. De Architectuurprijs voor de Beste Opdrachtgever in de Kinderopvang 2003 is daar een goed voorbeeld van.

Voor meer informatie over het project: www.waarborgfondskinderopvang.nl.

Het gehele project zal leiden tot nieuwe inzichten voor de ontwikkeling van vernieuwende en kwalitatief verantwoorde accommodaties in de kinderopvang. Accommodaties voor kinderopvang die passen binnen de sterk veranderde marktomstandigheden waar de sector vanaf de invoering van de Wet Kinderopvang in 2005 mee te maken heeft. Alle resultaten uit de diverse deelprojecten worden ingebracht bij de ontwikkeling van bouwkundige concepten. Op basis van de ontwikkeling van bouwkundige concepten heeft het Waarborgfonds de ambitie minimaal één van de ontwikkelde concepten tot realisatie te brengen. Het uitschrijven van een prijsvraag voor ontwerpers maakt hiervan onderdeel uit.

Het evaluatieonderzoek huisvesting accommodaties kindercentra is uitgevoerd door onderzoeks- en adviesbureau voor ruimtegebruik AKTA in samenwerking met de Technische Universiteit Eindhoven. Het onderzoek heeft twee jaar in beslag genomen. Deze tijd is besteed aan de opzet, de uitvoering, de analyse en de uiteindelijke rapportage.

Het Waarborgfonds is als opdrachtgever zeer te spreken over de resultaten uit dit rapport. Sinds begin jaren negentig is in de Nederlandse kinderopvang veel veranderd. Voor de ontwikkeling van accommodaties put de sector echter tot op dit moment nog sterk uit beschikbare kennis sinds begin jaren tachtig. Het voorliggende evaluatieonderzoek levert een belangrijke bijdrage om die kennis te actualiseren.

Veel dank is verschuldigd aan de leden van de begeleidingscommissie die gedurende het onderzoek als klankbord aanwezig waren en aan de directies en medewerkers van de dertig kindercentra die hun medewerking hebben verleend aan dit onderzoek. Verder gaat mijn dank uit naar de sleutelfiguren die

commentaar hebben geleverd op de vraagstelling van het onderzoek en naar de stuurgroep van het project. Dank ook aan alle overige personen en organisaties die dit evaluatieonderzoek mede mogelijk hebben gemaakt. Het is me opgevallen met welke motivatie en geestdrift door alle genoemden aan dit onderzoek is meegewerkt. Als die geestdrift illustratief is voor hoe de resultaten zijn uitwerking zullen gaan krijgen in de kinderopvangpraktijk, mag nog veel worden verwacht.

John C.M. Ringens
Directeur
Waarborgfonds Kinderopvang

INHOUDSOPGAVE

SAMENVATTING	1
1 INLEIDING	8
1.1 AANLEIDING ONDERZOEK.....	8
1.2 VRAAGSTELLING ONDERZOEK	9
1.3 LEESWIJZER	9
2 ONDERZOEKSOPZET	11
2.1 UITWERKING VRAAGSTELLING	11
2.2 ONDERZOEKSMETHODE	13
2.3 ONDERZOEKSOPZET	15
RESULTATEN DEEL 1: KINDERDAGVERBLIJVEN	23
3 KOMEN EN WEGGAAN - KDV	25
3.1 INLEIDING	25
3.2 KENMERKEN	27
3.3 EVALUATIE	29
3.4 ANALYSE	30
3.5 CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN	32
4 BINNEN SPELEN - KDV	34
4.1 INLEIDING	34
4.2 KENMERKEN	37
4.3 EVALUATIE	43
4.4 ANALYSE	48
4.5 CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN	54
5 BUITEN SPELEN - KDV	57
5.1 INLEIDING	57
5.2 KENMERKEN	59
5.3 EVALUATIE	64
5.4 ANALYSE	67
5.5 CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN	73
6 ETEN - KDV	75
6.1 INLEIDING	75
6.2 KENMERKEN KEUKENVOORZIENINGEN	77
6.3 KENMERKEN ETEN	78
6.4 EVALUATIE	79
6.5 ANALYSE	81
6.6 CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN	84
7 SLAPEN - KDV	86
7.1 INLEIDING	86
7.2 GEBOUWKENMERKEN.....	88
7.3 EVALUATIE	91
7.4 ANALYSE	94
7.5 CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN	98

8	WASSEN/PLASSEN - KDV	100
8.1	INLEIDING	100
8.2	KENMERKEN	102
8.3	EVALUATIE	105
8.4	ANALYSE	107
8.5	CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN	109
	RESULTATEN DEEL 2: BUITENSCHOOLSE OPVANG	111
9	KOMEN EN WEGGAAN - BSO	113
9.1	INLEIDING	113
9.2	KENMERKEN	115
9.3	EVALUATIE	116
9.4	ANALYSE	117
9.5	CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN	119
10	BINNEN SPELEN - BSO	121
10.1	INLEIDING	121
10.2	KENMERKEN	124
10.3	EVALUATIE	130
10.4	ANALYSE	134
10.5	CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN	139
11	BUITEN SPELEN - BSO	142
11.1	INLEIDING	142
11.2	TERREINKENMERKEN	145
11.3	EVALUATIE	149
11.4	ANALYSE	152
11.5	CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN	156
12	ETEN - BSO	158
12.1	INLEIDING	158
12.2	KENMERKEN KEUKENVOORZIENINGEN	160
12.3	KENMERKEN ETEN	161
12.4	EVALUATIE	161
12.5	ANALYSE	162
12.6	CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN	164
13	WASSEN/PLASSEN - BSO	166
13.1	INLEIDING	166
13.2	KENMERKEN	168
13.3	EVALUATIE	169
13.4	ANALYSE	170
13.5	CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN	171
	RESULTATEN DEEL 3: KDV'S EN BSO'S	173
14	PERSONEELSVORZIENINGEN	175
14.1	INLEIDING	175
14.2	KENMERKEN	177
14.3	EVALUATIE	179
14.4	ANALYSE	180
14.5	CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN	183

15	FYSIEK WELBEVINDEN KDV/BSO	185
15.1	INLEIDING	185
15.2	GEBOUWKENMERKEN.....	187
15.3	EVALUATIE	190
15.4	ANALYSE	191
15.5	CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN	194
16	GEBOUW ALS GEHEEL.....	197
16.1	GEBOUWKENMERKEN.....	199
16.2	PEDAGOGISCHE VISIE.....	203
16.3	EVALUATIES	205
16.4	ANALYSE	208
16.5	CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN	216
17	MULTIFUNCTIONEEL GEBRUIK	218
17.1	INLEIDING	218
17.2	KENMERKEN MULTIFUNCTIONELE GEBOUWEN	219
17.3	MULTIFUNCTIONEEL GEBRUIK	221
17.4	ANALYSE	222
17.5	CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN	224
18	PLANVOORBEREIDING	226
18.1	INLEIDING	226
18.2	KENMERKEN PROCES	226
18.3	WET- EN REGELGEVING.....	227
18.4	ANALYSE	228
18.5	CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN	230
19	SLOTBESCHOUWING	232
	GEBRUIKTE LITERATUUR	237
	BIJLAGE 1: DEFINITIES VAN BEGRIPPEN	241
	BIJLAGE 2: SLEUTELPERSONEN	244
	BIJLAGE 3: SELECTIE VAN CENTRA	245
	BIJLAGE 4: OVERZICHT VAN DEELNEMENDE CENTRA	248
	BIJLAGE 5. VRAAGSTELLING	250

SAMENVATTING

De afgelopen jaren is de kinderopvang in Nederland enorm gegroeid. Om deze sterke groei van de kinderopvang te kunnen faciliteren zijn in hoog tempo nieuwe kindercentra gebouwd en bestaande voorzieningen omgebouwd tot kindercentrum. Er is echter nog weinig aandacht geweest voor het leren van de ervaringen die met deze gebouwen zijn opgedaan.

Om die reden heeft het Waarborgfonds Kinderopvang het initiatief genomen tot een evaluatie van bestaande accommodaties voor kinderopvang. Het gaat daarbij zowel om kinderdagverblijven als om centra voor buitenschoolse opvang. De evaluatie maakt deel uit van het project Kwaliteitsimpuls Huisvesting Kinderopvang van het Waarborgfonds Kinderopvang. Binnen dit project wordt onderzoek gedaan naar de ervaringen die in Nederland en elders zijn opgedaan bij het ontwikkelen van accommodaties voor kinderopvang en wordt naar manieren gezocht om de ontwikkelde expertise voor alle betrokkenen in de kinderopvang toegankelijk te maken.

Dit onderzoek kan worden omschreven als een 'Post-occupancy evaluation' (POE), vrij vertaald een evaluatie van een gebouw na ingebruikname, met als doel te onderzoeken in hoeverre een gebouw voldoet aan de impliciete en expliciete behoeften van de gebruikers. Het huidige project gaat echter verder dan constateren in hoeverre in een aantal centra aan de gebruikersbehoeften voldaan wordt: het doel is ook uitdrukkelijk om te onderzoeken welke ruimtelijke aspecten de kwaliteit van een voorziening bepalen en welke bouwkundige concepten in de praktijk wel en welke niet goed werken. De hoofdvraag van het onderzoek luidt:

Wat bepaalt de gebruikskwaliteit van een gebouw voor kinderopvang?

Met gebruikskwaliteit bedoelen we de mate waarin het gebouw, evenals de inrichting en de buitenruimte ervan, is afgestemd op haar gebruikers en gewenste activiteiten ondersteunt. Het gaat dus om fysieke kenmerken van een gebouw voor zover deze van invloed zijn op de gebruikers: kinderen én volwassenen.

Het onderzoek is zowel beschrijvend als evaluerend en analyserend van aard. Beschrijvend in die zin dat we een flink aantal objectief te meten eigenschappen van de onderzochte kindercentra in kaart brengen. Daarnaast gaat het om een evaluatieonderzoek: het gebouw wordt beoordeeld door de onderzoekers op basis van kennis vergaard in literatuuronderzoek, maar ook door ouders, groepsleiding en door kinderen. Tenslotte gaat het om een analyserend onderzoek: waarin we proberen de beschreven gebouwkenmerken en de gerapporteerde evaluaties met elkaar in verband te brengen. Deze relaties worden beschreven en besproken in het licht van kennis uit eerder (wetenschappelijk) onderzoek.

Onderzoeksopzet

In totaal hebben dertig centra meegewerkt aan het onderzoek. Een aantal van deze centra bestond uit zowel een kinderdagverblijf (KDV) als een buitenschoolse opvang (BSO), waardoor we uiteindelijk 25 KDV's en 14 BSO's hebben geëvalueerd. Getracht is bij de selectie een goede spreiding te krijgen in capaciteit, ligging, en type voorziening. Binnen deze centra hebben 289 leidsters, 328 ouders en 192 kinderen aan het onderzoek deelgenomen.

De onderzoekers hebben gebruik gemaakt van een multi-gebruiker en multi-methode strategie om alle in dit evaluatie-onderzoek benodigde informatie te verzamelen. Na een voorbereidende fase waarin algemene gegevens over de organisatie en plattegronden van het gebouw zijn bestudeerd, zijn vragenlijsten uitgestuurd naar leidsters, ouders en kinderen. Tenslotte volgde een rondgang door het gebouw en een aantal diepte-interviews met leidsters en het hoofd.

Belangrijkste bevindingen

De structuur van de analyse en rapportage is gekozen vanuit het oogpunt van de gebruikers. De onderzoeksresultaten zijn beschreven in drie delen. Deel 1 betreft de kinderdagverblijven (KDV's) en is opgezet aan de hand van de volgende thema's / functies:

- komen en gaan
- binnen spelen
- buiten spelen
- eten
- slapen
- wassen/plassen

Deel 2 betreft de buitenschoolse opvang (BSO) en behandelt dezelfde thema's met uitzondering van het slapen. In Deel 3 wordt een aantal algemene thema's beschreven die het niveau van concrete functies overstijgen en die zowel betrekking hebben op KDV als BSO:

- personeelsvoorzieningen
- fysiek welbevinden
- gebouwopzet
- multifunctionaliteit
- planvoorbereiding, wet- & regelgeving.

Komen en gaan

In het hoofdstuk 'komen en weggaan' worden relevante kenmerken van het gebouw zoals ligging, toegankelijkheid, parkeer- en vervoersvoorzieningen en vormgeving van de ingang beschreven en in verband gebracht met evaluaties over uitstraling, toegankelijkheid en bereikbaarheid. Ligging in een groene omgeving wordt positief gewaardeerd door de gebruikers, alsook situering van het kindercentrum nabij voorzieningen als winkels en een park, speeltuin, culturele of sportvoorzieningen. Voor BSO's is de nabijheid van scholen een pluspunt. Parkeren en veilig kunnen in- en uitstappen zijn problemen die vooral spelen bij multifunctionele gebouwen, centra in woonstraten en centra in drukke stadswijken. Sociale veiligheid tenslotte is voor leidsters van KDV's een probleem bij centra met een ingang die vanaf de straat niet te zien is. Dit hangt ook samen met het feit dat men 's ochtends vroeg start en er dan geen sociale controle is.

Binnen spelen

De speelruimten binnen vormen de kern van elk kindercentrum. Spelen is leren: door middel van spel leren kinderen omgaan met de wereld om zich heen en ontwikkelen ze zichzelf. Spel is belangrijk voor de sociaal-emotionele, motorische, zintuiglijke en cognitieve ontwikkeling. De ruimte waarin dat spel plaatsvindt kan van invloed zijn op het spelgedrag en daarmee op de ontwikkeling.

In dit hoofdstuk komen veel onderwerpen aan bod. Deze hebben met name betrekking op twee typen relaties: (1) relaties tussen gebouwkenmerken en mogelijkheden voor inrichting, (2) relaties tussen gebouw en inrichtingskenmerken enerzijds en spelgedrag en evaluatie door gebruikers anderzijds.

In het huidige onderzoek is onderzocht of verschillen optreden in oppervlakte per groepstype en of oppervlak van speelruimte invloed heeft op het type activiteitenplekken in een groepsruimte. Het beschikbare oppervlak aan speelruimte bedraagt gemiddeld in KDV's zonder speelhal 4,28 m² per kind, en met speelhal 5,76 m² per kind. Kinderdagverblijven met een oppervlak van minder dan 4 m² per kind ervaren dit oppervlak als te krap om de gewenste activiteiten te ondernemen

en de ruimten goed in te kunnen richten. Naarmate er minder speelruimte per kind is, neemt het aantal individuele speelplekken, de diversiteit aan speelplekken en de mogelijkheid om terugtrekplekken te maken af. Bij BSO's is gemiddeld 4,5 m² per kind aan speelruimte beschikbaar; BSO's met een oppervlak van minder dan 3,9 m² per kind ervaren dit als te krap. Ook daar is een verband gevonden tussen het totaal aantal activiteitenplekken en het totale oppervlak aan speelruimte per kind.

Grofmotorische activiteiten komen iets meer voor in centra met een speelhal, maar vinden ook in andere centra frequent plaats. Het hebben van andere activiteitenruimten naast de groepsruimte bevordert vrij en zelfstandig gebruik van het gebouw. Voor ouders weegt het hebben van speelruimte buiten de groep sterk mee in hun oordeel over de kwaliteit van het gebouw. Met name de speelhal is populair.

In zowel KDV's als BSO's blijken relaties tussen ruimten van belang: zicht naar andere ruimten verhoogt samenspel en gebruiksfrequentie. In BSO's is men meer tevreden over de binnenruimte wanneer deze direct aan de buitenruimte grenst. Het schakelen van groepsruimten aan elkaar via sanitair of keukenblok bevordert samenspeelgedrag van kinderen in KDV's. Bovendien leggen kinderen in deze groepsruimten minder claims op leidsters. Bij het direct schakelen van groepsruimten zien we deze effecten niet.

Duidelijk begrensde speelplekken blijken vooral in babygroepen positief voor samenspelen. Als speelplekken daar te groot zijn, gaan kinderen elkaar storen en 'rondzwerven'. In peutergroepen zijn er relatief weinig plekken voor spel alleen of met zijn tweetjes en weinig terugtrekplekken. Naarmate er meer individuele speelplekken zijn, storen kinderen elkaar minder in hun spel en zijn kinderen minder claimend naar leidsters. In verticale groepen hangt spelfrequentie sterk samen met het aantal activiteitenplekken en het onderscheid daarin, alsook samenspeelgedrag en zelfstandig spelgedrag. Voor de BSO vormen activiteitenplekken buiten de groepsruimten een wezenlijk onderdeel van de speelruimten voor kinderen. Zij bepalen de mate van variatie en uitdagendheid van de speelruimte als totaal. Het aantal individuele en terugtrekplekken is laag en dit geven kinderen zelf ook aan. Er blijkt bovendien een relatie tussen spelgedrag en individuele plekken: naarmate er minder individuele plekken zijn neemt storend gedrag toe.

Buiten spelen

Voor de motorische, de sociaal-emotionele, de cognitieve en de zintuiglijke ontwikkeling is buitenspelen essentieel. Net als voor de binnenspeelruimte zijn twee typen relaties bekeken: (1) relaties tussen terreinkenmerken en mogelijkheden voor inrichting, (2) relaties tussen terrein- en inrichtingskenmerken enerzijds en spelgedrag en evaluatie door gebruikers anderzijds.

De kwaliteit van de buitenspeel terreinen van de onderzochte centra loopt flink uiteen. Bovendien concluderen we dat deze met name voor de BSO gemiddeld onvoldoende is: met name de inrichting is weinig avontuurlijk en uitdagend, met een beperkte variatie aan activiteitenplekken. Er bestaat een duidelijke positieve relatie tussen hoeveelheid oppervlakte en aantal activiteitenplekken. Terreinen met weinig activiteitenplekken worden zowel door onderzoekers als door ouders en leidsters minder goed beoordeeld. Oppervlakte hangt bovendien samen met gedrag: botsingen komen vaker voor op terreinen met een kleiner oppervlak. Voor de KDV is dan met name oppervlak per kind belangrijk, terwijl het voor de BSO om absolute ruimte gaat. Het onderzoek ondersteunt de geldende aanbeveling van tenminste 7 m² speeloppervlak per kind voor KDV's en 8 m² voor BSO's. Voor de BSO's zou onderzocht moeten worden of er naast een aanbeveling van 8 m² per kind een aanbeveling zou moeten komen voor een minimaal terreinoppervlak. Externe speel terreinen, zoals een schoolplein, speeltuin of openbaar terrein, spelen een belangrijke rol in het aanbod van buitenspeelgelegenheden voor de BSO.

Naast oppervlak is ook de inrichting van belang voor gebruik en gebruiksfrequentie: diversiteit in speelplekken, zitgelegenheid voor leidsters en beschutting tegen weersinvloeden blijken een positief verband te hebben met gebruik. Beaby's spelen over het algemeen weinig buiten.

Eten en drinken

Het eten en drinken neemt in het kinderdagverblijf een belangrijke plaats in. In dit hoofdstuk besteden we naast het eten ook aandacht aan de plek waar maaltijden worden voorbereid. In het kinderdagverblijf is het eten deels een groepsactiviteit en deels een één-op-één activiteit. Baby's eten volgens hun eigen ritme; dreumesen en peuters eten op vaste tijden. In BSO's is eten een activiteit die niet dagelijks voorkomt. Wel krijgen kinderen na school iets te eten en te drinken. De keuken in de BSO kan bovendien worden gebruikt als activiteitsplek voor bak- en kookactiviteiten van kinderen.

De variatie in type keukenvoorzieningen is groot. Het is moeilijk om de vinger te leggen op de objectieve eigenschappen van keukens die het oordeel van de leidsters beïnvloeden. Dat oordeel correleert wel sterk met het oordeel van de onderzoekers over situering, oppervlak en bruikbaarheid. Voor babygroepen moet altijd gekozen worden voor een keuken(blok) binnen handbereik. Ditzelfde geldt voor verticale groepen in KDV's. De keuze voor een centrale keuken naast aparte keukenvoorzieningen in de groepsruimte is een relatief dure keuze, die geen grote voordelen lijkt op te leveren. Voor de BSO is situering nabij of in de groepen minder relevant omdat leidsters gemakkelijk de groep kunnen verlaten om iets in de keuken te doen of te halen.

Het delen van een keukentje tussen twee groepen in KDV's bevalt in de praktijk goed. Het contact tussen collega's wordt erdoor bevorderd, en kinderen leggen minder een claim op leidsters wanneer er een groepskeuken is. In BSO's vinden leidsters het belangrijk om met de kinderen te kunnen koken en bakken als activiteit, maar het gebeurt relatief weinig.

Het eten aan hoge tafels en stoelen in KDV's - het zgn. hoogzitten - blijkt niet tot meer ruimtebeslag te leiden.

Slapen

Hoewel slapen een belangrijke en veelvoorkomende activiteit is in het KDV, is er voor zover bekend weinig onderzoek naar slaapgedrag in kinderdagverblijven verricht. We hebben nauwelijks onderzoek gevonden dat een relatie legt tussen slaapgedrag en fysieke kenmerken van de slaapruidten. In de door ons onderzochte KDV's zijn slaapruidten meestal aan de groepsruimte gesitueerd, maar daar waar dit niet het geval is blijkt dit ook voordelen te kunnen hebben (rustige ligging, minder deuren in de groepsruimte). Zowel bij onderzoekers als bij leidsters blijkt de beoordeling van de kwaliteit van de slaapruidten samen te hangen met het oppervlak per kind. Leidsters hechten daarbij meer waarde aan de afstand tussen de bedjes dan aan het oppervlak per kind. Bij ouders blijkt dat hun oordeel over het slaapgedrag van hun kind samenhangt met het oppervlak per kind.

Hoewel we in dit onderzoek geen verband zien tussen slaapgedrag en aantal slaapruidten per groep, kunnen we op basis van de verzamelde informatie toch concluderen dat er voor babygroepen en verticale groepen minimaal twee slaapkamers per groep zouden moeten zijn.

Het kunnen beschikken over een extra kamertje voor een huilerig of onrustig kind wordt zeer op prijs gesteld door de meerderheid van de onderzochte centra.

Wassen/plassen

Sanitaire voorzieningen nemen in het kinderdagverblijf een belangrijke plaats in. Een baby wordt gemiddeld per dag zo'n vier keer verschoond. Dat betekent dat leidsters in een babygroep van negen kinderen zo'n 35 keer per dag bezig zijn een kind een schone luier aan te doen. Vanaf een jaar of twee zijn kinderen bezig zindelijk te worden; het grootste deel van hen is zindelijk wanneer ze het kinderdagverblijf verlaten. De overgang van totale verzorging door de leidster naar een grote mate van

zelfstandigheid van de peuter betekent dat sanitaire voorzieningen aan verschillende eisen moeten voldoen. Anders dan in een kinderdagverblijf neemt het wassen/plassen in de dagelijkse gang van zaken in de buitenschoolse opvang geen bijzondere plaats in.

Situering van sanitair direct aan de groep is in KDV's de praktijk en wordt door medewerkers belangrijk gevonden. Daar waar het niet het geval is vindt men het uitermate onhandig. Een ruime meerderheid van de medewerkers heeft ook voor babygroepen een voorkeur voor het plaatsen van sanitair in een aparte ruimte direct aan de groep. Toezicht kunnen houden op hetgeen in de groepsruimte gebeurt wordt daarbij als voorwaarde genoemd.

Om aan ergonomische eisen te kunnen voldoen moet er qua oppervlak voldoende ruimte zijn voor het bergen van verschoning onder handbereik en staruimte bij aankleedtafel en toiletten. Dit bleek niet overal het geval, hetgeen deels met ruimtegebrek te maken had, maar soms ook met de vormgeving van het sanitair. Peuters zelfstandig naar toilet laten gaan wordt weliswaar genoemd als argument voor de directe nabijheid van het sanitair, maar ze kunnen vaak niet bij de deur- en lichtknop.

In het algemeen is de kwaliteit van de sanitaire voorzieningen voor de BSO voldoende tot goed te noemen, terwijl toch in bijna de helft van de centra er een toilet dichtheid is van slechts 1 op 15-20 kinderen. Voor de oudste kinderen lijkt dit geen probleem te zijn, mits er meer dan één toilet in het kindercentrum aanwezig is.

Personeelsvoorzieningen

In dit hoofdstuk beschrijven we de ruimten die specifiek bestemd zijn voor de medewerkers van het kindercentrum en voor contacten met ouders. Het betreft ruimten voor kantoorwerkzaamheden, pauzeren, vergaderen en overleggen en het bergen van persoonlijke spullen. Ook behandelen we hier de volwassenentoiletten, berg ruimten en was- en droogruimten.

Kantooruimten voldoen over het algemeen goed, vooral als ze bij de entree of op een centrale plek gesitueerd zijn. Daar waar de leidinggevende op een verdieping zit, belemmert dit het contact met ouders en team. Pauzeruimten worden vaak ook als vergader-/gespreksruimte gebruikt, hetgeen goed bevalt. Aan de inrichting van pauzeruimten zou extra aandacht besteed moeten worden. Dit is belangrijker voor een goed gebruik dan de situering. Berg ruimte is in veel centra een groot probleem: het tekort aan berg ruimte blijkt uit het gebruik van andere ruimten (slaapkamers) als berg ruimte en het rondzwerven van losse materialen. Uit het onderzoek blijkt dat een oppervlak aan berg ruimte van 0,2 m² per kind (KDV) en 0,15 m² per kind (BSO) een adequate hoeveelheid berg ruimte oplevert.

Fysiek welbevinden

Onder de verzamelterm 'fysiek welbevinden' worden klimaat, daglicht en verlichting, akoestiek en afwerking van vloeren, wanden en plafonds besproken. Hiernaar is geen diepgaand technisch onderzoek gedaan. Kenmerken van de voorzieningen worden beschreven en door onderzoekers en medewerkers beoordeeld of de werking voldoende is.

Afwerking van vloeren (vaak linoleum) en plafonds mag in het algemeen redelijk tot goed genoemd worden. De ervaring die de afgelopen vijftien jaar is opgedaan met accommodaties voor kinderopvang wordt duidelijk toegepast in de nieuwe gebouwen. Een bescherming van de wand door middel van een lambrisering of coating is echter nog geen gemeengoed. Veel kindercentra hebben dan ook moeite om de wanden netjes te houden.

De installaties voor verwarming, ventilatie en verlichting leveren meer problemen op, zelfs bij nieuwe gebouwen. Temperatuur zou per ruimte regelbaar moeten zijn maar is dat vaak niet. Mechanische ventilatie is in een aantal situaties onvoldoende en slecht regelbaar. De hoeveelheid verlichting is in orde, maar variatiemogelijkheden in groepsruimten kunnen worden verbeterd.

De geluidsbelasting in ruimten zelf, door lawaai van kinderen en spelmateriaal is niet onderzocht. Voor een goede akoestiek in de verblijfsruimten blijken systeemplafonds vaak een goede oplossing, geluidsoverlast speelt vooral een rol tussen groepsruimten en slaapkamers die aan de groepsruimte zijn gekoppeld. Dit geldt dan vooral voor situaties waarin niet alle kinderen tegelijkertijd slapen.

Gebouw als geheel

In dit hoofdstuk wordt een aantal hoofdkenmerken van de gebouwen beschreven, zoals ligging en oppervlakten, en de verschillende typen centra die we in het huidige onderzoek zijn tegengekomen.

Het gemiddelde bruto vloeroppervlak per kind is over alle BSO's en KDV's gemeten 9,1 m²; uitgesplitst naar KDV en BSO is dit respectievelijk 10,8 m² en 6,9 m². Schaalgrootte is maar beperkt van invloed op de kwaliteitsoordelen van onderzoekers en gebruikers. Leidsters zijn wat negatiever over de uitstraling en de buitenruimte naarmate er meer kinderen worden opgevangen. Het blijkt dat kleinere KDV's vaak meer gevarieerde activiteitenplekken bieden dan de grotere. Kindercentra zelf hebben een sterke voorkeur voor kleinschaligheid: voor de KDV's wordt door de meerderheid 4 groepen (± 48 kinderen) als ideaal geschetst, voor de BSO's 2 groepen (40 kinderen).

Gebouwen met verdiepingen worden door ouders en leidsters iets minder gewaardeerd dan gebouwen met één bouwlaag. Soms staat het situeren van groepen op meerdere verdiepingen samenwerking en pedagogische visie in de weg. Bij grootschalige centra kan spreiding van groepen daarentegen ook rust bieden. Geen enkel onderzocht gebouw met verdiepingen had een goed voor spel ingericht terras of balkon. Clustering van groepen in het KDV blijkt een positief effect te hebben op spelgedrag, en wordt ook door ouders gewaardeerd. Daarnaast zijn ouders positiever over de sfeer in het kindercentrum naarmate het netto vloeroppervlak (NVO) per kind toeneemt en wanneer activiteitenruimten buiten de groepsruimten aanwezig zijn.

Doorzichten op kindhoogte in een gebouw maken dat kinderen makkelijker van andere speelruimten gebruik maken en zorgt ervoor dat er meer contact met kinderen van andere groepen is.

Multifunctionaliteit

In dit onderzoek is een aantal multifunctionele gebouwen meegenomen. Onder multifunctionele gebouwen verstaan we hier gebouwen die naast een of meer voorzieningen voor kinderopvang (KDV/BSO) ook andere functies huisvesten én die 'in meer of mindere mate' verblijfsruimten met elkaar delen. De laatste jaren is een ontwikkeling gaande waarin steeds vaker kindercentra samen met andere voorzieningen in een gebouw worden gehuisvest. Het betreft dan vaak scholen, maar ook welzijnsvoorzieningen, soms onder de noemer 'brede school'.

Op dit moment zijn multifunctionele gebouwen vaak verzamelgebouwen waarin verschillende gebruikers onder een dak zitten, maar verder weinig met elkaar te maken hebben. De samenwerking en het multifunctionele gebruik van ruimten staan in veel gevallen nog in de kinderschoenen en moet nog worden ontwikkeld.

Gebruikers zijn over het algemeen positief. Echter, centra die in een ondergeschikte positie zitten, klagen over de beperkingen, die worden opgelegd door de hoofdgebruiker. Huisvesting van een KDV in een multifunctioneel gebouw levert meestal geen meerwaarde op. Een BSO kan op verschillende manieren profiteren van een multifunctioneel gebouw variërend van lagere huisvestingslasten vanwege het delen van ruimten, tot een meer divers aanbod vanwege de bijzondere ruimten waarover ze kan beschikken zoals bijvoorbeeld een sportzaal en een handenarbeidruimte. De BSO dient dan wel ruimtelijk goed geïntegreerd te zijn met de voorziening waarmee ze ruimten deelt. Pas dan is optimaal multifunctioneel gebruik van deze ruimten mogelijk.

Bij de ontwikkeling van multifunctionele gebouwen moet daarom een visie op en afspraken over de samenwerking en het ruimtegebruik worden gemaakt. Op basis daarvan kan een gebouw worden

ontwikkeld waarin ruimten kunnen worden gedeeld. Overigens blijkt dat niet alle ruimten kunnen worden gedeeld. De BSO heeft een thuishonk nodig, waarvan ze zelf de inrichting kan bepalen en waarover ze altijd kan beschikken. Dit thuishonk kan wel door andere partijen worden gebruikt op tijden dat de BSO niet open is.

Planvoorbereiding, wet- & regelgeving.

We verwachtten dat de wijze waarop een bouwplan of verbouwplan wordt voorbereid medebepalend zou zijn voor de uiteindelijke kwaliteit. In 43% van de gebouwen is de planontwikkeling door de kinderopvangorganisatie zelf uitgevoerd. Meestal was men er op zijn minst bij betrokken. De mate van betrokkenheid varieert echter sterk. Naarmate deze betrokkenheid minder was is men minder tevreden achteraf. Een duidelijke, vooraf ontwikkelde visie is een noodzakelijke, maar niet voldoende voorwaarde voor een passend gebouw: een beperkt budget of oppervlak, een 'te' eigenwijze architect of onvoldoende zicht op de relatie visie-gebouw leggen duidelijke beperkingen op.

Met betrekking tot wet en regelgeving concluderen we dat men in het algemeen niet vindt dat er teveel regels zijn, al weten kinderopvangorganisaties niet altijd welke regels er nu echt gelden. Over ergonomische regelgeving is men op zich tevreden, maar de eis dat aankleedtafels verstelbaar zouden moeten zijn, wordt nogal eens overdreven gevonden. De onderzoekers valt op dat bij de kinderopvang de eisen aan bedjes voor grotere kinderen slecht bekend zijn, en dat meermalen trapjes ontbreken bij hoogslapers die wel voor deze leeftijdsgroep verplicht zijn.

De werkwijze van de Brandweer - als toetser van de Bouwvergunning, verlener van de gebruiksvergunning en als inspecteur- roept veel onduidelijkheid op. Kinderopvangorganisaties hebben slecht zicht op de procedures, gemeenten communiceren daarover niet duidelijk. Dit leidt niet alleen tot verwarring bij de gebruikers van het gebouw, maar brengt vaak ook extra kosten met zich mee, als de Brandweer na oplevering van het gebouw met aanvullende eisen komt.

1 INLEIDING

1.1 Aanleiding onderzoek

De afgelopen jaren is de kinderopvang in Nederland enorm gegroeid. De kinderopvang ontwikkelt zich niet alleen razendsnel in omvang, maar ook inhoudelijk. We zien nieuwe opvattingen ontstaan over de rol van kinderopvang in de maatschappij en over de betekenis van kinderopvang voor de kinderen die er gebruik van maken. Dat leidt tot nieuwe pedagogische stromingen, maar ook tot een toenemende aandacht voor de ruimten waarin die opvang zou moeten plaatsvinden. Er wordt geëxperimenteerd met het 'vertalen' van pedagogische vernieuwing naar nieuwe gebouwvormen en met samenwerkingsconstructies die tot nieuwe typen gebouwen leiden zoals multifunctionele gebouwen of de brede school.

Om de sterke groei van de kinderopvang te kunnen faciliteren zijn de laatste tien jaar in hoog tempo nieuwe kindercentra gebouwd en bestaande voorzieningen omgebouwd tot kindercentrum. Er is veel tijd en geld geïnvesteerd in het bouwen. Maar die snelle groei heeft een keerzijde: er is weinig aandacht geweest voor het leren van de ervaringen die met deze gebouwen zijn opgedaan. Uiteraard is bij een aantal afzonderlijke kinderopvangorganisaties veel kennis opgedaan over het bouwen voor kinderopvang, maar de kennis over wat de gebruikskwaliteit van de gebouwen bepaalt is versnipperd.

Sinds 1984, toen de TU Delft een beknopte evaluatie van een aantal kinderopvanggebouwen uitvoerde (van der Voordt e.a, 1984), is geen noemenswaardig evaluatieonderzoek meer verricht naar gebouwen voor kinderopvang. Een uitzondering hierop vormt een beperkte evaluatie in 1997 door AKTA van oppervlakten van gebouwen. In 1998 is door AKTA tevens een onderzoek gedaan naar de kwaliteit van buitenspeelruimten bij kindercentra. Om die reden heeft het Waarborgfonds Kinderopvang het initiatief genomen tot een evaluatie van bestaande gebouwen voor kinderopvang. Het gaat daarbij zowel om kinderdagverblijven als om centra voor buitenschoolse opvang. De evaluatie maakt deel uit van het project Kwaliteitsimpuls Huisvesting Kinderopvang van het Waarborgfonds Kinderopvang. Binnen dit project wordt onderzoek gedaan naar de ervaringen die in Nederland en elders zijn opgedaan bij het ontwikkelen van accommodaties voor kinderopvang en wordt naar manieren gezocht om de ontwikkelde expertise onderwerp te maken van een voor ieder toegankelijke discussie.

Het project Kwaliteitsimpuls Huisvesting Kinderopvang bestaat uit vijf deelprojecten:

1. Een inventarisatie en trendstudie: wat zijn de huidige trends en ontwikkelingen in de kinderopvang en met welke trends en huisvestingsvraagstukken zal de kinderopvang in de toekomst te maken krijgen.
2. Evaluatie van bestaande gebouwen: dit rapport gaat hierover.
3. Oriëntatie in het buitenland: onderzoek of er in het buitenland bouwkundige concepten zijn ontwikkeld die voor de Nederlandse kinderopvang bruikbaar en toepasbaar zijn.
4. Ontwikkeling van bouwkundige concepten: op basis van de resultaten uit de voorgaande deelprojecten zullen bouwkundige concepten worden ontwikkeld die geschikt zijn voor de Nederlandse situatie. Daarbij zal gelet worden op integratie van (pedagogische) inhoud, functionaliteit en herbestemmingmogelijkheden.
5. Informatieoverdracht en implementatie van de gevonden resultaten.

Zie voor meer informatie www.waarborgfondskinderopvang.nl

1.2 Vraagstelling onderzoek

Het doel van deze evaluaties is te onderzoeken welke ruimtelijke aspecten de kwaliteit van een voorziening bepalen en welke bouwkundige concepten in de praktijk wel en welke niet goed werken. De hoofdvraag van het onderzoek luidt:

Wat bepaalt de gebruikskwaliteit van een gebouw voor kinderopvang?

Met gebruikskwaliteit bedoelen we de mate waarin het gebouw, evenals de inrichting en de buitenruimte ervan, is afgestemd op haar gebruikers en gewenste activiteiten ondersteunt. Het gaat dus om fysieke kenmerken van een gebouw voor zover deze van invloed zijn op de gebruikers: kinderen én volwassenen.

De grote vraag is: Wat bepaalt of een gebouw goed of minder goed functioneert? We trachten hier door middel van dit onderzoek inzicht in te krijgen. Daarbij wordt gezocht naar relaties tussen gebouwkenmerken enerzijds en gebruikersevaluaties en activiteiten anderzijds. Het is uiteraard ook belangrijk om te kijken naar de pedagogische visie die wordt gehanteerd door de centra. Wellicht vraagt een specifieke visie om speciale typen activiteiten of ruimten. Uiteindelijk is het de bedoeling lering te trekken uit de huidige gebouwen om bij te dragen aan de gebruikskwaliteit van gebouwen voor kinderopvang in de toekomst.

Het onderzoek is zowel beschrijvend als evaluerend en analyserend van aard. Beschrijvend in die zin dat we een aantal objectief te meten eigenschappen van de onderzochte kindercentra in kaart brengen. Denk aan zaken als oppervlakten, situering van ruimten ten opzichte van elkaar, groepssamenstelling aantal speelplekken per ruimte, et cetera. Daarnaast gaat het om een evaluatieonderzoek: het gebouw wordt beoordeeld door de onderzoekers op basis van kennis uit literatuuronderzoek, maar ook door ouders, groepsleiding en (in het geval van de buitenschoolse opvang) door kinderen. Tenslotte gaat het om een analyserend onderzoek: we proberen in dit laatste deel van het onderzoek de bevindingen uit de beschrijvende en evaluerende fase met elkaar in verband te brengen. Deze relaties worden beschreven en besproken in het licht van kennis uit eerder (wetenschappelijk) onderzoek. Deze kunnen vervolgens leiden tot een aantal aanbevelingen voor toekomstige te (ver)bouwen centra.

1.3 Leeswijzer

De structuur van de analyse en rapportage hebben we gekozen vanuit het oogpunt van de gebruikers. Deze zijn dan ook zoveel mogelijk georganiseerd rondom thema's die voor hen relevant zijn. Dit zijn in de eerste plaats:

- komen en gaan
- binnen spelen
- buiten spelen
- eten
- slapen
- wassen/plassen

Daarnaast zijn er enkele algemene thema's die het niveau van concrete gebruiksthema's overstijgen:

- personeelsvoorzieningen
- fysiek welbevinden
- gebouwopzet
- multifunctionaliteit
- planvoorbereiding, wet- & regelgeving.

De resultaten van ons onderzoek beschrijven we als volgt: er zijn elf thema's, waarvan de eerste zes elk in een hoofdstuk apart voor KDV (Resultaten deel 1) en BSO (Resultaten deel 2) worden uitgewerkt. Tenslotte worden de laatste vijf thema's voor KDV en BSO gezamenlijk uitgewerkt in Resultaten deel 3. Daarbij zetten we steeds de stappen: beschrijven, evalueren en analyseren. Ieder hoofdstuk wordt ingeleid met een korte bespreking van het belang van dat onderwerp en de meest relevante onderzoeksbevindingen. Ook worden de belangrijkste onderzoeksvragen rondom dat thema genoemd. Aan het begin van ieder hoofdstuk wordt een overzicht gegeven van de relevante variabelen/ kenmerken binnen dat thema. Deze zijn grofweg gestructureerd volgens de vakken in het conceptueel schema, om zo de algemene structuur helder te houden (zie afbeelding hierbeneden). Het vak 'gebruikskwaliteit' is daarbij onderverdeeld in: (1) evaluaties door leidsters, (2) evaluaties door ouders, (3) evaluaties door onderzoekers, en (4) gebruik. Onder ieder kopje vallen een groot aantal variabelen en metingen. Bij aanvang van ieder hoofdstuk worden alleen die variabelen genoemd die voor dat hoofdstuk relevant zijn. Zo blijft het geheel overzichtelijk en wordt snel duidelijk welke gegevens worden beschreven en met elkaar in verband zijn gebracht. In wezen zijn de schema's aan het begin van ieder hoofdstuk dus een representatie van de hypothesen die onderzocht worden binnen dat thema.

Pedagogische visie	Evaluatie ouders
Gebouwkenmerken	Evaluatie onderzoekers
Evaluatie leidsters	Gebruik en gedrag

De resultatenbeschrijvingen in deze rapportage bevatten een aantal wetenschappelijke termen en statistische beschrijvingen en technieken waarmee wellicht niet alle lezers vertrouwd zijn. De belangrijkste begrippen worden in de bijlagen gedefinieerd en kort uitgelegd.

Als in dit rapport de term *leidster* wordt gebruikt, dan wordt eveneens leider bedoeld.

2 ONDERZOEKSOPZET

2.1 Uitwerking vraagstelling

Dit onderzoek probeert een antwoord te geven op de hoofdvraag: *Welke ruimtelijke/ bouwkundige kenmerken bepalen de gebruikskwaliteit van de huisvesting voor kinderopvang?*

We definiëren hierna de begrippen die in deze vraagstelling gebruikt worden. In bijlage 1 is een volledige lijst definities van begrippen opgenomen.

2.1.1 Huisvesting voor kinderopvang

Onder '*huisvesting voor kinderopvang*' verstaan we de combinatie van een gebouw of gebouwdeel voor kinderopvang, de inrichting van dat gebouw of gebouwdeel en de bij het gebouw(deel) behorende buitenruimte. Onder kinderopvang wordt verstaan de dagopvang voor kinderen vanaf nul tot vier jaar en de opvang van schoolkinderen tussen de vier en twaalf jaar buiten schooltijden.

Met de term '*ruimtelijke/bouwkundige kenmerken*' verwijzen we naar de relevante eigenschappen die de huisvesting beschrijven. Het gaat daarbij om objectief te meten kenmerken die zijn onder te verdelen in de volgende categorieën:

- Kenmerken betreffende de locatie (ligging in buurt of wijk, bereikbaarheid en mogelijke relaties met aanverwante voorzieningen die tot een multifunctioneel ruimtegebruik kunnen leiden).
- Kenmerken betreffende de ruimtelijke indeling van het gebouw en de buitenruimte (indeling, oppervlakten en typen ruimten, relaties tussen ruimten, toegankelijkheid voor de doelgroep)
- Bouwkundige kenmerken die betrekking hebben op de afwerking en detaillering en op het binnenklimaat (bijvoorbeeld comfortvariabelen, daglicht en uitzicht, afwerking ruimten)

Gebruikskwaliteit wordt gedefinieerd als de mate waarin het gebouw is afgestemd op de gebruikers en de mate waarin het de gewenste activiteiten ondersteunt. Gebruikers zijn de kinderen, de medewerkers en de ouders. We komen hier in paragraaf 2.2.1 op terug.

2.1.2 Relevante contextvariabelen

Huisvesting en gebruikers functioneren niet in het luchtledige. Het geheel is immers ingebed in een organisatie, een ruimtelijke omgeving, een maatschappij. Deze stellen randvoorwaarden, werpen barrières op of scheppen mogelijkheden, vertegenwoordigen belangen en of doelen en geven daarmee richting aan wat precies kwaliteit is en bepalen mede welk niveau van kwaliteit bereikt kan worden. Een aantal aspecten die bijzonder relevant leken in het kader van gebruikskwaliteit van het gebouw zijn daarom ook in kaart gebracht in het huidige onderzoek. Dit betreft met name een aantal organisatiekenmerken: schaalgrootte, multifunctionaliteit en pedagogische visie. Daarnaast is in het onderzoek aandacht besteed aan aspecten van planvoorbereiding en ervaringen met regelgeving.

Van deze zaken wordt in het huidige project alleen hun invloed bestudeerd op de relatie tussen huisvesting en gebruikskwaliteit, en dus niet hun eigen directe invloed op kwaliteit van kinderopvang. Wat bijvoorbeeld wel binnen de huidige vraagstelling valt is of bepaalde visies leiden tot andere wensen met betrekking tot activiteiten en gebruikspatronen en daarmee eventueel ook tot verschillende huisvestingskarakteristieken. Wij denken dat pedagogische aanpak en ontwerp en inrichting van de ruimte hand in hand zouden moeten gaan om tot succes te leiden. Dat kan theoretisch betekenen dat voor een kindercentrum met de ene visie grote open ruimtes leiden tot een hoge gebruikskwaliteit, terwijl voor kindercentra met een andere visie juist geslotenheid gecorreleerd is met gebruikskwaliteit. Pedagogische visie modereert dan de relatie tussen bouwkundig/ ruimtelijke kenmerken en gebruikskwaliteit. Eenzelfde verhaal kan opgaan voor overige organisatorische

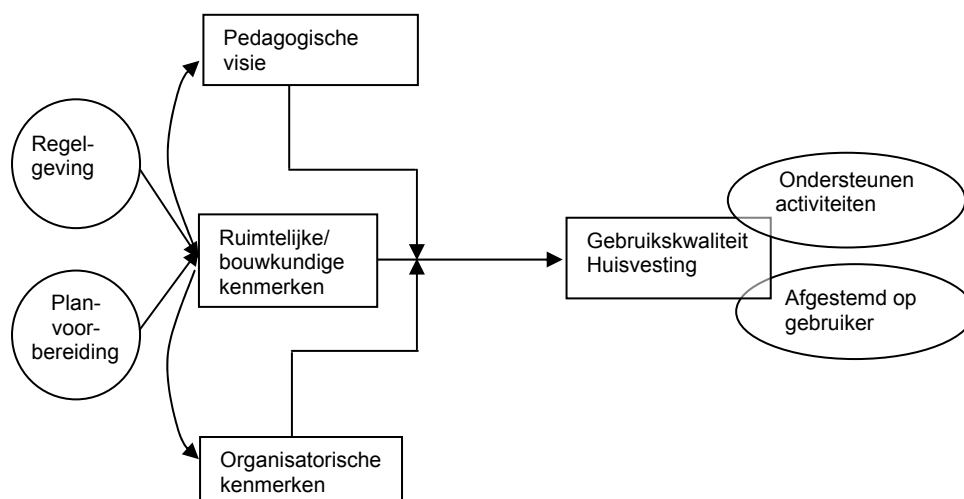
aspecten: we onderzoeken niet welke groepssamenstelling de beste is, maar wel of het ene groepstype wellicht andere eisen stelt aan de huisvesting dan het andere.

Uiteraard kunnen ook de stichtingskosten van het gebouw van invloed zijn geweest op de gebruikskwaliteit, maar dit is een dermate complex onderwerp dat het in het kader van dit onderzoek buiten beschouwing is gebleven. Van de geëvalueerde gebouwen zijn wel de stichtingskosten opgevraagd en deze worden, voor zover beschikbaar, vermeld bij de plattegrond van het betreffende gebouw.

2.1.3 Conceptueel model

In onderstaand figuur is de onderzoeksvraag gevisualiseerd in een conceptueel model. We kunnen hierin duidelijk onderscheiden wat de verschillende stappen zijn in dit evaluatieproject:

- (i) het beschrijvende deel bestaat eruit dat we de objectieve kenmerken binnen de vakken in kaart brengen (het gaat daarbij om gebouwkenmerken, maar ook organisatorische kenmerken en visie en tenslotte feitelijk gedrag en gebruik)
- (ii) het evaluerende deel bestaat eruit dat we subjectieve oordelen van gebruikers over het gebouw in de vakken beschrijven (het gaat hierbij om evaluaties door leidsters, ouders, kinderen en onderzoekers);
- (iii) het analysedeel onderzoekt de geldigheid van de pijlen (deze beschrijven namelijk een invloed van het één op het ander). Zo bekijken we bijvoorbeeld of bepaalde gebouwkenmerken leiden tot optimaler gebruik, en hogere evaluaties dan andere kenmerken. Bovendien onderzoeken we of deze relatie wellicht beïnvloed (gemodereerd) wordt door de visie of andere kenmerken van de organisatie.

Bovenstaand model is natuurlijk een sterk vereenvoudigde weergave van de werkelijkheid. Het beschrijft de samenhang tussen de belangrijkste concepten in het onderzoek en visualiseert de gehele algemene onderzoeksvraag. De kern van deze vraag ligt in de relatie tussen gebouwkenmerken en de ervaren gebruikskwaliteit van het gebouw. Deze relatie wordt naar verwachting beïnvloed door organisatorische kenmerken en pedagogische visie, wat blijkt uit de pijlen die vanuit deze vakken lopen naar de pijl tussen gebouwkenmerken en kwaliteit. De gebouwkenmerken zijn op hun beurt uiteraard beïnvloed door de organisatie, de planvoorbereiding en wet- en regelgeving. Hoewel deze relaties niet tot de kern van het onderzoek behoren is het belangrijk dat we ons wel bewust zijn van de samenhang tussen deze begrippen. Daarom worden ook deze gevisualiseerd in het model en in beperkte mate bestudeerd in het onderzoek. De algemene onderzoeksvraag is uitgewerkt in een groot aantal deelvragen. Deze deelvragen zijn in de beginfase zo expliciet mogelijk uitgeschreven en besproken met experts. Ze zijn terug te vinden in bijlage 5. Vervolgens hebben we het onderzoek gestructureerd naar voor de gebruikers relevante thema's. Zoals we in hoofdstuk 1 hebben beschreven worden de deelvragen als het ware samengevat in de schema's aan het begin van ieder hoofdstuk en besproken in de inleiding ervan.

2.2 Onderzoeksmethode

Zoals al eerder beschreven heeft dit onderzoek een beschrijvend, evaluerend en analyserend karakter. De in dit onderzoek gehanteerde methodiek kan worden omschreven als een 'Post-occupancy evaluation' (POE), vrij vertaald een evaluatie van een gebouw na ingebruikname. Het doel hiervan is te onderzoeken in hoeverre een gebouw voldoet aan de impliciete en expliciete behoeften van de gebruikers. Dergelijk onderzoek kan worden uitgevoerd met meerdere oogmerken die wel indicatief, onderzoekend en diagnostisch genoemd worden en refereren aan een steeds dieper gaande evaluatie. Zo kan een indicatieve POE worden uitgevoerd in een specifiek gebouw om een indicatie te krijgen van belangrijkste succes- en faalfactoren van een gebouw (Preiser et al., 1988). Een onderzoekende POE bestudeert het functioneren van het gebouw grondiger en op een betrouwbaarder manier. Een diagnostische POE tenslotte bestudeert in het algemeen meerdere gebouwen en probeert niet alleen in kaart te brengen hoe goed het gebouw functioneert, maar ook wat de determinanten zijn van dit functioneren. De in dit onderzoek gehanteerde methode is van het derde type: we voeren een grondige, vergelijkende evaluatie uit bij meerdere gebouwen van hetzelfde type. Daarbij worden meerdere onderzoeksmethoden en technieken ingezet. Het doel is om aanbevelingen te doen voor een bepaald gebouwtype voor de toekomst, in dit geval gebouwen voor kinderopvang.

Voor dit type onderzoek bestaat geen blauwdruk. De methodiek die we hebben ontwikkeld voor dit specifieke project is gebaseerd op een uitgebreid literatuuronderzoek naar methodieken voor POE's in het algemeen en naar enkele onderzoeken naar kinderopvanggebouwen in het bijzonder (Moore, 1986, 1989). Een belangrijke randvoorwaarde voor de te ontwikkelen methodiek was dat hij geschikt moest zijn om in een betrekkelijk korte tijdsperiode op een efficiënte wijze gegevens te verzamelen. Doel is om tot standaardisatie en kwantificering te komen waar dit mogelijk is, maar bovendien diepgaande kwalitatieve analyses uit te voeren. In de voorbereidende fase zijn de onderzoeksvragen voorgelegd aan acht sleutelfiguren uit het veld (opgenomen in bijlage 2) en aan de begeleidingscommissie, om zo de volledigheid en relevantie van de te behandelen onderwerpen te waarborgen. De belangrijkste opgave in de voorbereidende fase bestond eruit een visie te ontwikkelen over wat 'gebruikskwaliteit' is.

2.2.1 Wat is kwaliteit?

Gebruikskwaliteit wordt gedefinieerd als de mate waarin het gebouw is afgestemd op de gebruikers en de mate waarin het de gewenste activiteiten ondersteunt. Gebruikers zijn de kinderen, de

medewerkers en de ouders. Belangrijkste aspecten die wij op basis van deze gebruikersgroepen onderscheiden zijn: bereikbaarheid, toegankelijkheid, doelmatigheid (ondersteuning van algemene activiteiten, van activiteiten voor cognitieve, motorische, creatieve en zintuiglijke, sociaal-emotionele en competentieontwikkeling, sanitaire en slaapvoorzieningen), organisatorische doelmatigheid, ergonomische kwaliteit, veiligheid en gezondheid, ruimtelijke oriëntatie, privacy, sociale interactie en sfeer en beeldkwaliteit. Afgezien van de nadruk op de ontwikkeling van de kinderen sluiten deze thema's nauw aan bij thema's die voor andere typen gebouwen al genoemd zijn, zoals bijvoorbeeld in van der Voordt en van Wegen (2000).

De uiteindelijk gekozen methodiek hangt uiteraard sterk samen met wat we wilden onderzoeken. Als we teruggaan naar het begrip *gebruikskwaliteit* kunnen we daarvoor verschillende maatstaven hanteren: normen en richtlijnen, kennis over ontwikkelingspsychologie en pedagogie, kennis over omgevingspsychologie en oordelen van gebruikers.

Kwaliteit volgens normen en richtlijnen

Je kunt kwaliteit afmeten aan de mate waarin een gebouw voldoet aan bestaande wettelijke normen en richtlijnen. Het gaat hier veelal om direct meetbare afmetingen of eigenschappen van aanwijsbare gebouwelementen. We kunnen ervan uitgaan dat deze normen doordacht zijn en gebaseerd op onderzoek of andere gegevens, die aantonen dat de norm de kwaliteit van de huisvesting ten goede komt. Zij kunnen daarom dienen als maatstaf. De normen waarvan we veronderstellen dat ze rechtstreeks van invloed kunnen zijn op gebruikskwaliteit en nog niet zodanig gemeengoed dat ze altijd en overal toegepast worden zijn gemeten in de gebouwchecklist (zie paragraaf 2.3.3.) en vergeleken met de vigerende norm.

Kwaliteit volgens wetenschap

Kwaliteit kan ook afgeleid worden uit bevindingen in de (wetenschappelijke) literatuur. Daarbij gebruiken we twee belangrijke bronnen: ontwikkelingspsychologie en pedagogiek enerzijds en omgevingspsychologie anderzijds. Binnen het laatste wetenschapsdomein zijn veel studies uitgevoerd om relaties te onderzoeken tussen gebouw- of inrichtingskenmerken enerzijds en wenselijk gedrag (samen spel, creatief spel, zelfstandigheid etc.) en positieve oordelen van gebruikers anderzijds. Wanneer wij in de literatuur dit type bevindingen aantreffen zijn deze gebouwkenmerken opgenomen in de checklist en werd ons kwaliteitsoordeel (oordeel van de onderzoekers) hierop expliciet gebaseerd. Voorbeelden zijn de diversiteit van en het aantal activiteitenplekken in een groepsruimte, en variatie en natuurlijkheid van buitenruimte.

Van veel kenmerken van gebouwen en inrichting weten we echter nog niet – of niet voldoende – zeker of dit inderdaad leidt tot hogere tevredenheid van gebruikers of beter gebruik en een bijdrage aan een gezonde en optimale ontwikkeling van kinderen – m.a.w. pedagogische kwaliteit. Om die reden is ook literatuur in het domein van ontwikkelingspsychologie en pedagogiek verkend. Dit moest leiden tot een lijst van gewenste activiteiten van kinderen (activiteiten die leiden tot of in verband worden gebracht met emotionele, sociale en cognitieve ontwikkeling van kinderen). Pedagogische kwaliteit van kinderopvang is nog geen vastomlijnd en gedefinieerd begrip, maar er is behoorlijk wat consensus over welke activiteiten en gedragingen wenselijk zijn en welke minder. Gebruikskwaliteit van kinderopvanggebouwen zou dan ook afgelezen kunnen worden uit de mate waarin dit gedrag en deze activiteiten plaatsvinden. Om deze reden hebben we ook geprobeerd dit in kaart te brengen.

Kwaliteit volgens gebruikers

Je kunt kwaliteit ten slotte laten beoordelen door de gebruikers. Dit zijn in het huidige project niet alleen de kinderen, maar ook hoofden, leidsters en ouders. Om deze kwaliteit op een zo valide en betrouwbare manier als mogelijk te meten hebben we gebruik gemaakt van vragenlijsten en interviews. Op de betrouwbaarheid van de instrumenten komen we terug in 2.3.3.

Kwaliteit wordt in dit project op al deze verschillende manieren geoperationaliseerd: soms vullen zij elkaar aan, soms spreken zij elkaar tegen. Wij kiezen er als onafhankelijke onderzoekers voor de resultaten steeds zo objectief mogelijk te rapporteren. Wij rapporteren dan ook in hoeverre gebouwen voldoen aan bijvoorbeeld de normen, aan kennis ontwikkeld in de wetenschap en hoe gebruikers oordelen over hun gebouwen. Wanneer al deze bevindingen in dezelfde richting wijzen ontstaat er een duidelijk oordeel over gebruikskwaliteit van dat aspect. Mochten bevindingen elkaar tegenspreken dan signaleren wij dit en geven we onze visie. Het is echter niet aan ons te bepalen wat dan gebruikskwaliteit is. Daarover zou een discussie gevoerd moeten worden binnen de wereld van de kinderopvang.

2.3 Onderzoeksopzet

2.3.1 Centra en deelnemers

In totaal hebben 30 centra meegewerkt aan het onderzoek. Een aantal van deze centra bestond uit zowel een kinderdagverblijf (KDV) als een buitenschoolse opvang (BSO), waardoor we uiteindelijk 25 KDV's en 14 BSO's hebben geëvalueerd. Getracht is bij de selectie een goede spreiding te krijgen in:

1. capaciteit van het centrum; voor KDV zijn drie categorieën aangehouden: a) 15-40 plaatsen, b) 41- 65 kindplaatsen en c) 65 of meer kindplaatsen; BSO viel uiteen in twee categorieën: a) 0-40 kindplaatsen en b) 41 of meer kindplaatsen.
2. grootte van de organisatie, waarbij een onderscheid is gemaakt tussen organisaties met minder dan vier vestigingen en vier of meer vestigingen
3. type voorziening (KDV, BSO, of combinatie van beide).
4. ligging in het land: waarbij een onderscheid is gemaakt tussen a) ligging in stedelijk gebied en b) ligging in een dorp

In eerste instantie zijn twintig centra aselect getrokken. Na inspectie van de spreiding van deze twintig centra over bovengenoemde eigenschappen is vervolgens gericht naar nog tien centra gezocht om een evenwichtige steekproef te verkrijgen. De procedure rondom de selectie wordt in bijlage 3 in meer detail besproken. In bijlage 4 is een kort overzicht opgenomen van de deelnemende centra. Beschrijvingen van onderzochte centra zullen later apart worden gepubliceerd.

Binnen deze centra hebben 289 leidsters, 32 leidinggevendenden, 328 ouders en 192 kinderen deelgenomen aan het onderzoek. Hoewel dit geen representatieve steekproef vormt in de strikte zin van het woord is door de selectie van centra en dit behoorlijk grote aantal betrokkenen uitdrukkelijk gestreefd naar resultaten met een grote algemene geldigheid.

2.3.2 Globale opzet en procedure

We hebben gebruik gemaakt van een multi-gebruiker en multi-methode strategie om alle in dit evaluatie-onderzoek benodigde informatie te verzamelen. Iedere evaluatie was als volgt opgezet:

Fase 1: voorbereidende fase

De eerste fase bestond uit drie stappen

1. Een algemene vragenlijst in te vullen door het hoofd van het centrum. Deze vragenlijst betrof algemene gebouw- en organisatiekenmerken (leeftijd, pedagogische visie, organisatie van activiteiten et cetera)
2. Analyse van plattegronden van gebouw en buitenterrein (afmetingen, aantal en typen ruimten, relaties tussen ruimten, overige layout kenmerken)
3. Telefonisch opvragen van nadere informatie, wanneer vragenlijst en plattegrond vragen opwierpen.

Dit leverde de informatie die nodig was om de rondgang en interviews voor te bereiden. Bovendien werden hypothesen opgesteld over de wijze waarop ruimten zouden functioneren, te verwachten problemen, en de mate waarin gebouw en visie op elkaar aansloten.

Fase 2: evaluatie door gebruikers

De tweede fase bestond uit vragenlijsten, in te vullen door de verschillende groepen gebruikers.

1. Groepsleidsters. Deze bestond uit twee typen vragen: (1) evaluatieve vragen over de groepsruimte, slaap-, sanitaire en eetvoorzieningen, uitstraling en overige kwaliteiten van het gebouw en buitenterrein, (2) objectieve vragen naar spel- en gedrag patronen en frequenties daarvan. Deze laatste vragen zijn opgenomen omdat het, gezien het budget voor dit project, niet mogelijk was observaties van gedrag uit te voeren in de verschillende centra.
2. Ouders. Deze lijst bestond voornamelijk uit evaluatieve vragen over de groepsruimte, slaap-, sanitaire en eetvoorzieningen, uitstraling en overige kwaliteiten van het gebouw en buitenterrein.
3. Kinderen van zes jaar en ouder. Deze bevatte vragen over het gebouw, over hun ervaring en beleving ervan en een open 'ik wou dat ...' vraag.

Deze vragenlijsten werden tenminste één week voor de rondgang opgestuurd en verzameld op de dag van het bezoek.

Fase 3: rondgang en diepte interviews

De derde fase bestond uit een uitgebreid bezoek, uitgevoerd door twee onderzoekers. Deze was opgebouwd uit een aantal delen.

1. een zogenaamde 'walkthrough' evaluatie (rondgang), die werd uitgevoerd aan de hand van een uitgebreide checklist met zowel objectieve metingen als subjectieve, evaluatieve vragenlijsten. De checklist bestond uit 15 hoofdstukken als (hardware, ligging, buitenterrein, groepsruimte, slaapruidten, overige speelruimten, keuken en eetgelegenheden, personeelsvoorzieningen, etc.)
2. een diepte-interview met twee of drie leidsters. Hiervoor was een interviewschema voorbereid, met een aantal specifieke vragen naar aanleiding van de plattegrondanalyse, de algemene vragenlijst en de bevindingen van de onderzoekers tijdens de rondgang.
3. een interview met het hoofd van het centrum. Ook hiervoor was een interviewschema voorbereid, met een aantal specifieke vragen n.a.v. de plattegrondanalyse, de rondgang en algemene vragenlijst.

2.3.3 Meetinstrumenten en hun betrouwbaarheid

In het onderzoek zijn veel verschillende instrumenten gebruikt en is een grote hoeveelheid data verzameld. In deze paragraaf bespreken we de belangrijkste instrumenten en hun betrouwbaarheid.

Plattegrondanalyse

In de voorbereidende fase zijn de plattegronden van ieder centrum grondig in kaart gebracht en geanalyseerd. Ten eerste zijn alle ruimten gerubriceerd en opgemeten, zodat een gedetailleerd overzicht is verkregen van oppervlaktes die benut worden voor de verschillende doeleinden. Bovendien is van elke ruimte het type en aantal gebruikers vastgelegd, alsmede vaste inrichtingselementen en het aantal doorgangen. Vervolgens is een aantal algemene oppervlakten bepaald zoals absolute speelruimte en speelruimte per kind, netto en bruto oppervlakten, en oppervlakten voor verschillende voorzieningen (slaapruidten, keuken, berging etc.).

Middels een checklist is vervolgens een aantal relevante gebouwkenmerken geregistreerd. Denk hierbij aan breedte van doorgangen, relaties tussen ruimten etc. Tevens maken de onderzoekers een kwalitatieve inschatting van de verschillende oppervlakten en relaties. Deze zijn daarna vertaald in een aantal verwachtingen rondom het functioneren van het gebouw, de relatie tussen pedagogische visie, werkwijze en gebouw en werden op die manier expliciet meegenomen in rondgang en interviews.

Algemene vragenlijst

De algemene vragenlijst is ingevuld door de hoofden van de centra en betreft algemene gebouw- en organisatiekenmerken. Open vragen zijn gebruikt om capaciteit en groepssamenstelling, aantal medewerkers, organisatiestructuur, en organisatie van activiteiten te meten. Ook zijn enkele gebouwkenmerken opgenomen, zoals jaar van ingebruikname en eventuele verbouwingen. Verder zijn vragen gesteld over de ontwikkeling van de bouwplannen en over het eventueel multifunctioneel gebruik van het pand.

Ten slotte bevat deze lijst een meetinstrument voor de pedagogische visie. Deze bestaat uit een lijst met twintig uitgangspunten voor kinderopvang, waarvan men op een driepuntsschaal moet aangeven hoe belangrijk ieder uitgangspunt is voor het eigen centrum. Minder belangrijke punten krijgen score '1', belangrijke '2' en zeer belangrijke '3'. Vervolgens is gevraagd de drie belangrijkste nog eens te omcirkelen. Deze drie vragen krijgen de score '4'. Op deze wat kunstmatige manier wordt men gedwongen een keuze te maken – hoofden hadden namelijk sterk de neiging alle uitgangspunten als 'zeer belangrijk' te bestempelen – en kan een vierpuntsscore geconstrueerd worden waarin de nodige spreiding zit.

Om de samenhang tussen de twintig items te onderzoeken is een factoranalyse uitgevoerd. Hiermee wordt gezocht naar groepen van items die bij elkaar horen. Dit betekent dat als centra aangaven een item belangrijk te vinden, ze dat in de regel ook voor de overige items in die groep aangaven. Uit de analyse bleek dat er drie groepen (componenten) onderscheiden konden worden. Voor iedere component is de interne consistentie berekend. De scores waren voldoende tot goed; ook deze zijn in de tabel weergegeven. Met name de eerste en derde component bleken relevant bij het onderscheiden van verschillende visies. Dit wordt verder beschreven in het hoofdstuk 'gebouw als geheel'.

Zelfstandigheid Alfa .79	Keuze aangeboden Alfa .75	Groepsgericht Alfa .65
11. uitgaan van wat het kind zelf aangeeft	17. kinderen hebben grote keuze en variëteit in activiteiten	3. vast dagritme bieden
2. stimuleren competentie en zelfstandigheid	19. jonge kinderen in een huiselijke sfeer opvangen	4. aandacht hebben voor groepsproces en sociale vaardigheden
<i>10. geborgenheid en structuur bieden</i>	12. gevarieerde activiteiten aanbieden aan kinderen	7. bij alle dagelijkse activiteiten worden kinderen betrokken
6. kinderen moeten kunnen experimenteren en nieuwe ervaringen opdoen	15. kinderen moeten zich in het hele gebouw en buiten vrij kunnen bewegen	5. de eigen groepsruimte is de hoofdruimte van elke groep, kk spelen voornamelijk daar
15. kinderen moeten zich in het hele gebouw en buiten vrij kunnen bewegen	18. kinderen moeten zelf keuzes kunnen maken	16. uitgaan van individuele verschillen tussen kinderen

Noot: cursief gedrukte items zijn met gehercodeerde scores opgenomen in de schaal: dat item is als het ware omgekeerd. Nummers verwijzen naar de items in de lijst van 20 uitgangspunten.

Gebouwchecklist

De gebouwchecklist bestaat uit vijftien thema's en meet objectieve eigenschappen van het gebouw en de omgeving, alsook expertoordelen over kwaliteit en uitstraling (de evaluaties door de onderzoekers). Een overzicht van de thema's staat in onderstaande tabel.

<i>Thema's gebouwchecklist</i>		
Hardware sanitair	Groepsruimte	Garderobe, gangen, trappen
Hardware overige ruimten	Slaapruimten	Keuken
Ligging / omgeving	Sanitair kinderen	Personeelsruimten
Entree	Speelhal	Bergruimte, was- en droogruimte
Buitenspeelsterrein	Overige speelruimten	Gebouw als geheel

Het doel van de checklist was met name het gebouw zo zorgvuldig mogelijk te kunnen beschrijven. Voor de objectieve eigenschappen zijn gesloten vragen gebruikt. Hierin werden eigenschappen gekwalificeerd en zo mogelijk gekwantificeerd. Waar mogelijk werden vigerende normen/richtlijnen opgenomen in de lijst en is aangegeven of aan een norm werd voldaan.

Sommige concepten waarover een uitspraak moest worden gedaan zijn complex en moeilijk kwantificeerbaar. Soms hebben wij hierover in de literatuur studies kunnen vinden en hebben we gekeken hoe daar de betreffende kwaliteit geoperationaliseerd wordt. Een voorbeeld is diversiteit van speelplekken. In eerdere studies (Moore, 1989) is dit geoperationaliseerd door drie of vier basistypen van plekken vast te stellen. Diversiteit is dan een combinatie van aantal speelplekken en de mate waarin al deze verschillende typen plekken voorkomen. We hebben deze operationalisaties dan gebruikt als onderlegger voor redelijk objectieveerbare tellingen/metingen en vervolgens expertoordelen. Wanneer aanwijzingen in de literatuur ontbraken hebben wij zelf geprobeerd het concept te operationaliseren in zo concreet mogelijke expertoordelen.

Daarnaast bevatte de checklist zoals gezegd ook vragenlijsten om de evaluatie door onderzoekers te meten. Het invullen van de checklist nam ongeveer vier uur in beslag. Daarnaast werden ook foto's genomen van alle relevante ruimtes en plekken in het gebouw.

Betrouwbaarheid

Omdat het – ook bij de meting van 'objectieve gebouweigenschappen' – soms toch gaat om een enigszins subjectieve inschatting is het belangrijk oordelen regelmatig aan elkaar te ijken. Wij hebben dit opgelost door steeds in wisselende teams van twee personen de lijst in te vullen, zodat de discussie over eventuele interpretatieverschillen gedeeld werd door het hele team. Daarnaast hebben we in de beginfase van het project een betrouwbaarheidsanalyse uitgevoerd. Hiervoor werd door de beoordelaars een aantal malen niet 1 lijst gezamenlijk ingevuld, maar vulde ieder een eigen lijst in en werden scores later vergeleken. We hebben dit vier maal gedaan, in wisselende teams. Hiervoor hebben we de belangrijkste en tevens moeilijkste (meest moeilijk/subjectief te meten eigenschappen) onderwerpen genomen, te weten:

- entree
- buitenspeelsterrein
- groepsruimte
- speelhal
- gebouw als geheel.

De data zijn hierbij gesplitst in dichotome variabelen (ofwel de ja/nee vragen) en de variabelen waarbij schaaltes of aantallen moesten worden ingevuld.

De betrouwbaarheidsmaat voor de dichotome schaaltes is Kappa's mate van overeenstemming. De kappa's die we berekenden waren .72, .82, .85, en .73. Dit kunnen we beschouwen als voldoende tot goede overeenstemming.

Als betrouwbaarheidsmaat voor de schaaltes en aantallen is Pearson's correlatie gekozen; deze waren .65, .91, .91 en .79. Ook dit zijn redelijke tot zeer goede overeenkomsten. Vervolgens hebben we de verschillen tussen lijsten nog eens expliciet besproken en hebben we geprobeerd tot nog nauwere afstemming te komen.

Vragenlijsten voor leidsters, ouders en kinderen

In totaal hebben 233 leidsters KDV en 56 leidsters BSO de leidsterslijst ingevuld. Bovendien hebben 328 ouders een ouderlijst ingevuld en 192 kinderen de kinderlijst. Ook hier hebben we ons afgevraagd hoe het met de betrouwbaarheid van de data gesteld is. We hebben in de vragenlijsten geprobeerd anonimiteit te waarborgen (al lukte dat niet altijd voor de leidsters, omdat groeps grootte etc toch indicaties geven over wie de leidster is). Dit leek echter niet zo'n issue, leidsters vermeldden vaak spontaan hun naam op de lijst. Verder hebben we geprobeerd zoveel mogelijk waarde vrije vraagstellingen en beoordelingen te gebruiken, waardoor sociale wenselijkheid beperkt zou blijven.

De vragenlijsten voor ouders en leidsters bestonden uit sets van heldere vragen over uitstraling en kwaliteit van allerlei gebouwkenmerken en –onderdelen. Met opzet is zelden een 'tevredenheids'-formulering gebruikt. Ook zijn zaken zodanig gedetailleerd bevestigd dat het zeer goed mogelijk was genuanceerd te oordelen over het gebouw. Hiermee hebben wij geprobeerd de bekende valkuilen van algemeen tevredenheidsonderzoek te vermijden. Onderwerpen die aan bod kwamen zijn o.a.: uitstraling van het gebouw, kwaliteit van groepsruimte, voorzieningen voor kinderen (slaapruidten, sanitair) en personeel, veiligheid en uitdagendheid van binnen- en buitenruimte. Vrijwel alle vragen hadden een vijf punts antwoordschaal. De vragenlijst eindigde met open vragen over de sterkste en zwakste punten van het gebouw en het buitenspeelsterrein.

De vragenlijsten voor leidsters bevatten – naast de vragen naar hun subjectieve oordeel over het gebouw – een aantal objectieve vragen naar spel- en gedragspatronen en frequenties. Deze laatste vragen zijn opgenomen omdat het, gezien het budget voor dit project, niet mogelijk was observaties van gedrag uit te voeren. Gelukkig is uit eerder onderzoek gebleken dat observaties door leidsters ook goede en betrouwbare data kunnen opleveren. De schalen zijn opgesteld na bestudering van de literatuur. Met name schalen als die van Balledux (2001) zijn behulpzaam geweest in het construeren van de schaaltes om verschillende typen van gewenst of ongewenst gedrag te meten. De vragenlijsten zijn zodanig opgesteld dat zij naar zo concreet mogelijke dingen vragen en ingewikkelde concepten vaak met meerdere items gemeten worden, opdat een robuuste maat zou ontstaan. Ook zijn vraagitems zodanig geformuleerd dat hierin geen waardeoordeel besloten lag. Onderwerpen die aan bod kwamen zijn: frequenties van verschillende spelactiviteiten, zelfstandigheid, sfeer in de ruimte, ruimtelijk gedrag, slaap- en eetgedrag, interactie met leiding en buitenspel. Ook deze vragen hebben veelal 5-punts antwoordschalen.

Tenslotte hebben ook de kinderen van de BSO's vragenlijsten ingevuld over hun beleving van het centrum. Deze bestond uit stellingen over het gebouw, over hun ervaring en beleving ervan, waarop ze konden antwoorden of ze het er 'wel', 'niet' of 'een beetje' mee eens waren. Bovendien konden de kinderen aangeven waar ze het liefst en het meest speelden en waren er twee open 'ik wou dat ...' vragen over het gebouw en de buitenruimte.

Betrouwbaarheid

Een belangrijk punt is de interne consistentie van de schalen. In feite wilden we in de vragenlijsten een beperkt aantal concepten meten, maar hiervoor hebben we steeds meerdere vragen ('items') gebruikt. De items die bij elkaar horen vormen samen een 'schaal' waarmee een variabele (of concept) gemeten wordt. De samenhang tussen de items is een maat voor hoe stabiel het concept uiteindelijk gemeten is. Voor deze samenhang wordt vaak Cronbach's alfa als maat genomen. Deze kan variëren tussen 0 en 1. De waarde 0 staat daarbij voor geen enkele samenhang, 1 voor volledige overeenstemming. Scores rond .7 zijn voldoende, .8 goed en .9 uitstekend.

Bij voldoende hoge alfa werden items opgeteld en gemiddeld zodat we met één sterke variabele als maat voor dat concept de analyses kunnen doen. Deze variabelen zijn in de schema's in de hoofdstukken te herkennen doordat ze niet ingesprongen zijn. De losse items (dus de vragen uit de vragenlijsten) die daarin zijn gemiddeld staan er direct onder, zodat duidelijk is hoe een samengestelde variabele is opgebouwd. In het algemeen hebben we geprobeerd zoveel mogelijk met deze samengestelde variabelen te werken in de analyses, omdat deze robuuster zijn. Soms is het echter toch interessant om naar specifieke losse vragen te kijken, al moeten we dan wat voorzichtiger zijn met de interpretatie. In onderstaande tabel worden de interne consistenties van de gebruikte schalen gerapporteerd.

<i>Leidsters KDV</i>		<i>Leidsters BSO</i>		<i>Onderzoekers</i>	
kwaliteit binnen	.91	kwaliteit binnen	.86	kwaliteit groepsruimte	.84
uitstraling	.83	uitstraling	.84	kwaliteit speelhal	.90
kwaliteit buiten	.86	kwaliteit buiten	.79	kwaliteit gebouw	.85
kwaliteit voorzieningen	.85	kwaliteit voorzieningen	.83	kwaliteit buiten	.92
				kwaliteit sanitair	.80
				relatie binnen-buiten	.76
<i>Gedragmaten</i>				<i>Ouders</i>	
spelfrequentie	.83	spelfrequentie	.53	kwaliteit binnen	.86
zelfstandigheid	.70	vrij door gebouw	.50	uitstraling	.82
vrij door gebouw	.73	sfeer - negatief	.78	kwaliteit buiten	.87
sfeer – negatief	.57	samen spelen	.66	kwaliteit voorzieningen	.69
samen spelen	.76	geen claim op leiding	.65	bereikbaarheid	.78
geen claim op leiding	.67	veel en graag buiten	.65		
veel en graag buiten	.76			<i>Kinderen</i>	
buitenspel peuters	.76			kwaliteit totaal	.71
buitenspel baby's	.68				
slapen	.62				

In het algemeen zijn de interne consistenties van de bovengenoemde schalen voldoende tot uitstekend. De scores zijn wat lager voor een enkele schaal die probeert gedrag in kaart te brengen binnen de BSO's (spelfrequentie en vrij door gebouw bewegen). We hebben deze schalen toch op de beschreven manier geconstrueerd, omdat het hier een analyse betrof met een relatief klein aantal leidsters, terwijl de parallele maat voor KDV het vaak wel prima bleek te doen.

Interviews

Na afloop van de rondgang werden twee diepte-interviews afgenomen. Het eerste vond plaats met twee of drie leidsters. Hiervoor was een interviewschema voorbereid, waarin de belangrijkste ruimten nog eens de revue passeerden en eventuele alternatieve oplossingen werden besproken. Ook werden hier een aantal specifieke vragen naar aanleiding van de plattegrondanalyse en algemene vragenlijst gesteld én naar aanleiding van de bevindingen uit de vragenlijsten, die voorafgaand aan het interview razendsnel werden ingevoerd en geanalyseerd door de scores van het centrum uit te zetten tegen de gemiddelde score van centra tot dan toe. Ook werden eventuele onduidelijkheden tijdens de rondgang besproken.

Het tweede interview werd gehouden met het hoofd van het centrum. Ook hiervoor was een interviewschema voorbereid, met een aantal specifieke vragen naar aanleiding van de plattegrondanalyse en algemene vragenlijst. Bevindingen uit de geretourneerde vragenlijsten van leidsters en ouders, rondgang en interview met de leidsters werden ook besproken. Beide interviews duurden ongeveer 1,5 uur.

Foto's

Van elk centrum zijn op een gestandaardiseerde wijze foto's genomen van de ligging, de buitenruimte, het exterieur en het interieur van het gebouw.

RESULTATEN DEEL 1: KINDERDAGVERBLIJVEN

In dit deel van de rapportage worden de resultaten besproken van kinderdagverblijven. Dit deel bevat de volgende hoofdstukken:

3. KOMEN EN WEGGAAN
4. BINNEN SPELEN
5. BUITEN SPELEN
6. ETEN
7. SLAPEN
8. WASSEN/PLASSEN

Algemeen overzicht

In totaal zijn 25 kinderdagverblijven (KDV's) geëvalueerd. Hierin zijn de ruimten van 65 groepen grondig geïnteriseerd. Daarvan waren er 21 babygroepen, 22 waren peutergroepen en 22 waren verticale groepen.

Het gemiddeld aantal kinderen in een groepsruimte wisselt per type groep zoals is weergegeven in onderstaande tabel.

<i>Type groep</i>	<i>Baby</i>	<i>Peuter</i>	<i>Verticaal</i>
Gemiddelde groepsgrootte	9,6	14	12,3

3 KOMEN EN WEGGAAN - KDV

3.1 Inleiding

De toegankelijkheid en bereikbaarheid van het kinderdagverblijf is om verschillende redenen meegenomen in het huidige onderzoek.

Zo kan worden verondersteld dat de ligging van het gebouw ten opzichte van de woon- of werkplek van de ouders van invloed is op de keuze voor het betreffende kindercentrum. Voor medewerkers kan de ligging van het centrum een rol spelen bij hun tevredenheid over het centrum als werkplek: kun je er makkelijk komen en is de omgeving sociaal veilig.

De omgeving van het gebouw kan eveneens van invloed zijn op de tevredenheid van de gebruikers (ouders, werknemers) en op de mogelijkheden voor kinderen. Ligging in een groene omgeving kan extra mogelijkheden bieden voor gevarieerd buitenspel, wanneer er voorzieningen als winkels en scholen in de buurt zijn kan dat praktisch zijn voor ouders en werknemers en voor leidsters en kinderen een leuk uitje.

Het is niet bekend in hoeverre voor ouders en werknemers de bereikbaarheid van een kindercentrum, met openbaar vervoer, auto, fiets of lopend een rol speelt bij de keuze voor het centrum. Diverse aspecten daarvan zijn daarom in het huidige onderzoek meegenomen, zoals parkeervoorzieningen en de afstand tot openbaar vervoer.

De toegang tot het gebouw kan voor ouders met jonge kinderen soms problemen opleveren. Drempels en niveauverschillen zijn lastig te nemen met een kinderwagen en ook (te) smalle deuren kunnen de toegankelijkheid belemmeren. Dergelijke obstakels beperken uiteraard ook de toegankelijkheid van het gebouw voor mensen met een lichamelijke handicap die zijn aangewezen op een rolstoel. Het zelf kunnen bedienen van de voordeurbel en deurknop door kinderen kan bijdragen aan hun zelfstandigheid en het gevoel dat het kinderdagverblijf van hen is. Andersom kan een deurknop die van binnenuit door kinderen te bedienen is tot onveilige situaties leiden. Deze aspecten zijn daarom in dit onderzoek meegenomen.

De entree van een kinderdagverblijf is de eerste ruimte die men bij binnenkomst betreedt. Het is een ruimte die doelmatig moet zijn in termen van oppervlak en situering. De herkenbaarheid aan de buitenzijde is vooral belangrijk voor degenen die het gebouw voor het eerst bezoeken, de bruikbaarheid is voor alle dagelijkse gebruikers van belang. Binnenin het gebouw is de situering en visueel contact met andere gebruiksruimten een aspect dat de oriëntatie voor bezoekers kan beïnvloeden. Ook het gevoel van veiligheid van de gebruikers kan een relatie hebben met zicht kunnen houden op de entree.

In de meeste kinderdagverblijven is de entree een aparte tochtportaal, gevolgd door een verkeersruimte of een speelhal. Bij de entree in de buurt of soms in de entree zelf worden buggy's en of kinderwagens gestald. Garderobes voor kinderen zijn meestal verderop in het gebouw gesitueerd, nabij de groepen. Garderobes voor volwassenen zijn vaak ook elders gesitueerd. We onderzoeken de doelmatigheid van zowel de entrees als de garderobes.

Gebouwkenmerken
Ligging/omgeving
Situering centrum
Aanwezige voorzieningen
Afstand ten opzicht van openbaar vervoer
Groen in omgeving gebouw
Geluidsoverlast
Veiligheid in- uitstappen auto
Parkeergelegenheid auto's en fietsen
Toegankelijkheid invalide/kind
Toegangsroute (vlak en effen)
Niveaoverschillen
Deurbreedte en deurbediening
Toegankelijkheid voor kinderen
Oppervlakte van entree
Aantal entrees
Totale oppervlakte
Oppervlakte per kindplaats
Oppervlak stalling buggy's
Kenmerken entree
Aanwezigheid tochtportaal
Aanwezigheid afdak
Aanwezigheid buggy berging
Zicht op entree vanuit andere ruimten
Ligging kindergarderobe
Garderobe op kindhoogte
Opbergvakjes

Evaluatie leidsters
Uitstraling van het gebouw
Reacties over bereikbaarheid en ligging
Reacties over sociale veiligheid

Evaluatie ouders
Kwaliteitsoordeel entree
Toegankelijkheid van het gebouw
Bereikbaarheid centrum met auto
Parkeer- en uitstapvoorzieningen
Bereikbaarheid centrum met openbaar vervoer
Uitstraling van het gebouw

Evaluatie onderzoekers
Uitstraling van het gebouw
Kindvriendelijke uitstraling
Sociale veiligheid entree
Vindbaarheid entree

3.2 Kenmerken

3.2.1 Ligging en omgeving van het kinderdagverblijf

Het merendeel van de onderzochte centra (72%) ligt in een woonbuurt, 12% ligt in een buurt met gemengde voorzieningen (wonen, winkels, scholen), 8% op een instellingsterrein. Eén centrum ligt op een universiteitsterrein en één centrum in een groene omgeving aan de rand van een nieuwe stadswijk.

Bij 88% van de centra liggen woningen in de buurt, scholen en winkels liggen nabij bij 78% van de centra. De dichtst bijzijnde halte voor openbaar vervoer is bij 67% van de centra gelegen op loopafstand, tussen de nul en vierhonderd meter. Bij 12% van de centra ligt de dichtstbijzijnde halte voor openbaar vervoer op meer dan achthonderd meter van het kinderdagverblijf.

	<i>Wel aanwezig</i>	<i>Neutraal</i>	<i>Niet aanwezig</i>
Groen in omgeving	40%	36%	24%
Veilige in-/uitstap auto's	64%	20%	16%

De aanwezigheid van groen rondom het gebouw varieert sterk: 24% ligt in een omgeving waar geen of nauwelijks groen in de directe omgeving aanwezig is. Onder groen verstaan we dan bomen, groenstroken, parkjes of grasvelden waarop men vanuit het KDV kan uitkijken. Van de centra die geen groen in de omgeving hebben liggen er vier in een grote stad en twee in een middelgrote gemeente. Van de 25 centra liggen er twee aan een drukke verkeersader, de overige aan rustige straten. Van geluidsoverlast door auto of trams is sprake bij 12% van de centra; dit geldt met name daar waar de buitenspeelruimte aan de straat of trambaan grenst.

Veilig in- en uitstappen bij het halen en brengen van kinderen met de auto is bij 16% van de centra een probleem. Het betreft drie centra die in of bij een school gehuisvest zijn, met 's ochtends een te hoge parkeerdruk en daardoor onveilige situaties, en één centrum dat aan een drukke verkeersader ligt.

	<i>Voldoende</i>	<i>Onvoldoende</i>
Parkeren auto's	72%	28%
Fietsenstalling/-rekken	80%	20%

Parkeervoorzieningen zijn bij 28% van de centra op het eigen terrein aanwezig, in aantal variërend van vier tot acht plekken. Het betreft dan meestal parkeerplekken voor medewerkers. Bij de overige 72% zijn er geen eigen parkeervoorzieningen en vindt het parkeren plaats op de openbare weg of een openbare parkeerplek. In 28% van de centra is de parkeergelegenheid (voor langparkeren en voor kortparkeren) onvoldoende. Fietsenstallingen of -rekken ontbreken geheel in drie centra.

3.2.2 Toegankelijkheid

	<i>Ja</i>	<i>Nee</i>
Toegangsroute vlak en effen	92%	8%
Geen niveauverschil entree > 2 cm	58%	42%
Deurbreedte > 85 cm	76%	24%
Deurbediening ≤ 95 cm	44%	56%
Toegankelijk voor kinderen	18%	82%

Onderzocht is of de directe toegang tot het gebouw vlak is zodat ouders met kinderwagens het gebouw gemakkelijk kunnen bereiken. In twee centra levert dit problemen op: deze hebben grote niveauverschillen naar de entree. De deurbreedte is in een kwart van de centra minder dan 85cm, hetgeen krap is als doorgang voor kinderwagens en rolstoelen; er is geen samenhang met nieuwbouw of verbouw. In de meerderheid van de gebouwen zit de deurbediening (deurknop en/of deurbel) hoger dan 95cm boven de grond. Dit betekent dat rolstoelgebruikers en jonge kinderen hier niet bij kunnen komen. Slechts 18% van de centra is toegankelijk voor kinderen.

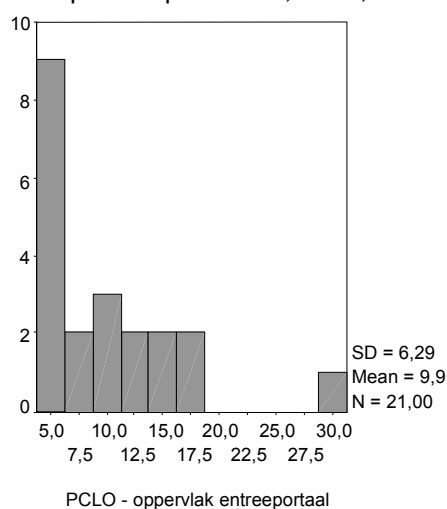
3.2.3 Oppervlakten

De gebouwen waarin alleen een KDV gehuisvest is, beschikken allen over één entree. In twee multifunctionele gebouwen beschikt het KDV over een eigen entree.

Entrees KDV in gedeelde gebouwen

	<i>Eigen entree</i>	<i>Entree gedeeld met bso</i>	<i>Entree gedeeld met bso en anderen</i>
Aantal kdv's:	2	6	3

Oppervlakten van entrees variëren van 4,3 m² tot 18,2 m² (op een uitschieter na van 29,9 m²). Het gemiddeld oppervlak van de entree per kindplaats is 0,15 m², variërend van 0,04 m² tot 0,24 m².

In zes van de 25 onderzochte kinderdagverblijven was een aparte buggyberging aanwezig, het oppervlak was gemiddeld 4,8 m² (variërend van 2,6 tot 8,2 m²). Van deze zes KDV's waren er vier recent gebouwd.

3.2.4 Kenmerken entree

	<i>Ja</i>	<i>Nee</i>
Aanwezigheid tochtportaal	88%	12%
Aanwezigheid afdak	68%	32%
Aanwezigheid buggy berging	38%	62%
Zicht op entree van binnenuit	72%	28%
Kindergarderobe aan groepsruimte	84%	16%
Kindergarderobe op kindhoogte	76%	24%
Voldoende opbergvakjes	66%	34%

De meeste kinderdagverblijven hebben een tochtportaal dat tevens de entree is. Nagegaan is of er bij de ingang een afdak is waar ouders en kinderen bij nat weer droog kunnen staan. Het naar binnen gaan kost soms tijd vanwege drukte, moeten wachten tot iemand de voordeur bedient of het moeten inklappen van een kinderwagen. In 68% van de centra is er bij de ingang een afdak aanwezig. Stallingsruimte voor buggy's wordt soms gecreëerd door een extra brede entree te maken ofwel door elders en aparte stalling te maken. In 62% van de centra was er onvoldoende stallingsruimte, hetgeen zichtbaar was aan het stallen van buggy's op daar niet voor bestemde plekken (gang/speelhal/pauzeruimte) of het te vol staan van een berging. In de meeste kinderdagverblijven was het mogelijk om van binnenuit zicht op de entree te houden. Kindergarderoes bevinden zich meestal direct buiten de groepsruimte naast de toegangsdeur tot deze ruimte. In 24% van de centra zijn ze niet op kindhoogte (uitgegaan is hier van 90cm boven de vloer), maar hangen hoger. Daarbij zijn er geen significante verschillen tussen de leeftijdsgroepen. Opbergvakjes bevinden zich in 34% van de groepen niet bij de garderobe maar zijn dan ofwel in de groepsruimte ofwel in de sanitaire ruimte aanwezig. Ook hier zijn er geen significante verschillen tussen de leeftijdsgroepen.

3.3 Evaluatie

3.3.1 Evaluatie leidsters

<i>Evaluatie leidsters</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Gebouw heeft aantrekkelijke uitstraling	3,58	,61

Noot: scores lopen van 1 (niet mee eens) naar 5 (helemaal mee eens). SD = standaarddeviatie.

Het oordeel van de leidsters over de uitstraling van het gebouw is een samengesteld oordeel dat betrekking heeft op een aantal vragen over of ze het gebouw (van binnen en van buiten) uitnodigend en aantrekkelijk vinden en of het gebouw een kindervriendelijke uitstraling heeft. Deze deelvragen worden in *hoofdstuk 16. Gebouw als geheel* meer gedetailleerd besproken.

3.3.2 Evaluatie ouders

<i>Evaluatie ouders</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Kwaliteit entree	3,51	,50
Toegankelijkheid van gebouw	3,48	,54
Bereikbaarheid van gebouw met de auto	3,80	,47
Parkeren en in- en uitstapvoorziening	3,31	,78
Bereikbaarheid van gebouw met openbaar vervoer	3,13	,96
Gebouw heeft aantrekkelijke uitstraling	3,65	,49

Noot: scores lopen van 1 (niet mee eens/zeer onvoldoende) naar 5 (helemaal mee eens/goed)

Ouders vinden gemiddeld de uitstraling van het kindercentrum redelijk (ook deze score is een gemiddelde van antwoorden op meerdere vragen die in *hoofdstuk 16. Gebouw als geheel* uitgebreider besproken worden). Als het gaat om de beoordeling van de bereikbaarheid en toegankelijkheid in zijn totaliteit, zijn ouders het minst tevreden over parkeermogelijkheden en het kinderen veilig laten in en uitstappen. Dit scoort gemiddeld iets boven voldoende.

Het oordeel over de uitstraling van het gebouw correleert significant met het oordeel van de leidsters (*Pearsons r.760, p.000*).

3.3.3 Oordeel onderzoekers

<i>Oordeel onderzoekers</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Gebouw heeft aantrekkelijke uitstraling	3,44	1,04
Gebouw heeft kindvriendelijke uitstraling	3,16	1,28
Entree is sociaal veilig	3,76	1,30
Ingang makkelijk te vinden	2,88	1,56

Noot: scores lopen van 1 (niet mee eens) naar 5 (helemaal mee eens)

De onderzoekers beoordelen de uitstraling van het kinderdagverblijf als redelijk. De ingang is niet bij alle gebouwen even makkelijk te vinden. Gemiddeld scoort dit onderdeel het laagst.

Het oordeel van de onderzoekers over de uitstraling van het gebouw correleert significant met dat van de ouders (*r.488, p.018*) en met dat van de leidsters (*r.401, p.047*).

3.4 Analyse

3.4.1 Ligging/omgeving

De meeste kinderdagverblijven liggen in een woonomgeving, een paar centra liggen op het terrein van een instelling of universiteit. In het algemeen zijn de medewerkers van de centra tevreden over de ligging, op een centrum na dat onlangs verhuisd is van een centrale plek in het dorp naar de rand ervan. Die centra die voorzieningen als winkels, park, speeltuin of kinderboerderij in de buurt hebben, zijn daarover zeer te spreken. Als voordeel wordt genoemd dat je met kinderen makkelijk de wijk in kunt. Ook ouders zijn over het algemeen tevreden over de ligging van het gebouw: gevraagd naar de sterkste en zwakste punten van het gebouw wordt de ligging 30 keer genoemd, waarvan 28 keer als sterkste punt.

Het al dan niet gelegen zijn in een groene omgeving correleert significant met het oordeel van leidsters over de uitstraling van het gebouw (*r.492, p.012*) en marginaal significant met dat van ouders

(*r.408, p.053*). Men is positiever over de uitstraling wanneer het gebouw in een groene omgeving ligt dan wanneer dat niet het geval is. De centra die in een groene omgeving liggen zijn ofwel gesitueerd aan de rand van een woonwijk, naast een park(je) of op een instellingsterrein. In interviews komt naar voren dat medewerkers vooral het groen en de rustige ligging waarderen.

Daartegenover staat dat medewerkers van zeven centra aangeven gevoelens van sociale onveiligheid te ervaren. Dat geldt dan 's ochtends vroeg bij het openen en 's avonds bij het sluiten van het KDV. Van deze zeven centra liggen er vier in een groene omgeving waar vanaf straat geen toezicht is op de entree, drie centra liggen in een drukke stadswijk en hebben eveneens een ingang die vanaf straat slecht zichtbaar is. In sommige centra spreken leidsters daarom af om met zijn tweeën te starten of aan het eind van de dag op elkaar te wachten.

De twee centra die aan een drukke verkeersader liggen ervaren vooral problemen tijdens het halen en brengen van de kinderen: er ontstaan gevaarlijke situaties omdat er onvoldoende parkeerplekken zijn en er tussen de parkeerplekken en de toegang tot het KDV respectievelijk een fietsstrook en een weg liggen. Onveilige situaties met in- en uitstappen worden ook genoemd in situaties waar het parkeren problemen oplevert vanwege te grote parkeerdruk.

Het oordeel van de onderzoekers over het voldoende aanwezig zijn van parkeerplekken correleert significant met dat van de ouders (*r.582, p.004*). Parkeren levert problemen op in de volgende situaties:

- bij kinderdagverblijven die midden in een straat met woningen liggen. Hier speelt het probleem dat 's ochtends als bewoners nog thuis zijn, de instroom van het KDV begint, en aan het eind van de dag bewoners hun auto nog niet kwijt kunnen als kinderen worden opgehaald.
- in combinaties met scholen: kinderen voor het KDV en de school worden tegelijk gebracht, hetgeen grote parkeerdruk oplevert.
- In wijken met betaald parkeren in grote steden: ouders komen hun kind heel snel brengen en halen, en hebben geen tijd voor een praatje.

Er is geen correlatie tussen het oordeel van ouders over bereikbaarheid en toegankelijkheid en ligging ten opzichte van scholen, woningen of voorzieningen. Het lijkt er sterk op dat het voor ouders niet zo belangrijk is waar het KDV gesitueerd is.

De ligging ten opzichte van voorzieningen voor openbaar vervoer speelt voor ouders nauwelijks een rol, gezien het feit dat tweederde van de ouders deze vraag niet van toepassing achtte; 7% van de respondenten vond de afstand tot openbaar vervoer onvoldoende. Voor leidsters speelt openbaar vervoer wel een rol; daar waar dit niet op korte afstand aanwezig was werd het als een probleem genoemd.

Tekort aan fietsenstallingen wordt genoemd door leidsters daar waar er geen stalling aanwezig is. Een enkele keer geven ook ouders aan het aantal plekken voor fietsen onvoldoende te vinden.

3.4.2 Toegankelijkheid

Aan ouders is gevraagd een oordeel te geven over de toegankelijkheid van het gebouw (met kinderen, wandelwagens etcetera). Hun oordeel hierover correleert niet met de afzonderlijke kenmerken van de toegang zoals eerder beschreven: deurbreedte, drempels, deurbediening. Wel is er een significante correlatie met hun oordeel of er voldoende stallingsruimte is voor wandelwagens (*r.451, p.031*). Het lijkt erop dat dit aspect medebepalend is voor hun oordeel over toegankelijkheid. Een aantal ouders (4%) noemt de entree als zwakste onderdeel van het gebouw. Het gaat daarbij om gebouwen die slecht toegankelijk zijn voor kinderwagens en rolstoelen en om situaties waarin men het onveilig vindt dat medewerkers geen zicht op de entree hebben.

3.4.3 Oppervlakten

Oppervlakten van entrees lopen weliswaar uiteen, maar de meeste blijken te voldoen. In gebouwen waar een KDV de entree deelt met andere gebruikers wordt dit niet als een probleem ervaren. Daarbij moet wel worden opgemerkt dat daar waar men het gebouw met een school deelt, er altijd een aparte ingang is voor de school. In de praktijk wordt de voordeur dus alleen gedeeld met de BSO en daar waar men met een welzijnsstichting in een gebouw zit met deze stichting. Er is dus nooit sprake van veel gelijktijdig gebruik door de verschillende gebruikersgroepen.

Het oordeel van de onderzoekers of er voldoende ruimte is om buggy's te stallen correleert significant met het oordeel van ouders over dit aspect ($r.658, p.001$). Zoals hiervoor beschreven hebben zes centra een aparte buggyberging, enkele andere hebben een ruimte onder een trap of in een andere berging. De meeste centra hebben echter geen berging, met als gevolg dat buggy's worden gestald in de speelhal, de pauzeruimte of bij de garderobes, hetgeen tot onhandige situaties leidt. De gebruiksmogelijkheden van de betreffende ruimten worden er door beperkt. In interviews werd dit punt ook steevast als probleem genoemd daar waar geen buggyruimte aanwezig was. Ook ouders noemden het probleem regelmatig. Opvallend is overigens dat in het centrum met de grootste buggyberging leidsters deze berging te klein vonden. Bij nadere beschouwing ging het hier niet zozeer om het oppervlak maar om de vorm en toegankelijkheid van de ruimte. Deze was langwerpig en vanaf de smalle zijde toegankelijk waardoor het lastig was om bij achteraan geplaatste buggy's te komen.

3.4.4 Kenmerken entree

De meeste dagverblijven hebben een afdak bij de entree. Daar waar dit niet aanwezig is wordt het in enkele gevallen expliciet door medewerkers en ouders genoemd als een gemis, met name bij regenachtig weer.

De buggyberging was, waar hij aanwezig was, altijd gesitueerd nabij de entree. Als hij er niet was werd de entree soms lastig toegankelijk omdat buggy's daar gestald waren.

Daar waar men vanuit kantoor of groepen geen zicht heeft op de entree wordt dit als een nadeel genoemd door de medewerkers. Op spijts tijden laat men de deur vaak open, men kan dan geen controle houden op wie er binnenkomt.

Garderobes voor kinderen geven geen aanleiding tot verdere analyse; er zijn noch door medewerkers noch door ouders opmerkingen over gemaakt.

3.5 Conclusies en Aanbevelingen

3.5.1 Conclusies

- De meeste onderzochte kinderdagverblijven liggen in een woon- of gemengde omgeving. Gebruikers zijn over het algemeen tevreden over de ligging, ook bij centra die in een andere omgeving liggen (instellingsterrein, universiteitsterrein).
- Ligging in een groene omgeving wordt positief gewaardeerd door de gebruikers. Zij vinden de uitstraling van het gebouw aantrekkelijker wanneer dit in een groene omgeving ligt.
- Situering van het KDV nabij voorzieningen als winkels en park biedt leidsters en kinderen extra mogelijkheden.
- Sociale veiligheid is voor leidsters een probleem bij centra met een ingang die vanaf straat niet te zien is. Dit hangt ook samen met het feit dat men 's ochtends vroeg start en er dan geen sociale controle is.
- Parkeren en veilig kunnen in- en uitstappen zijn problemen die vooral spelen bij multifunctionele gebouwen, centra in woonstraten en centra in drukke stadswijken.

- De meeste gebouwen zijn goed toegankelijk voor mensen met kinderwagens of rolstoelgebruikers. Echter de deurbediening zit vaak te hoog voor kinderen en rolstoelgebruikers en drempels zijn in bijna de helft van de centra hoger dan 2cm.
- Centra die aan een drukke verkeersader en/of trambaan liggen hebben problemen met geluidsoverlast daar waar de buitenspeelruimte aan de straat ligt.
- Buitenspeelruimte voor buggy's, maxicosy's en kinderwagens ontbreekt in de meeste kinderdagverblijven. Dit leidt er in een aantal centra toe dat deze gestald worden op plekken die een andere functie hebben.
- Zicht kunnen houden op de entree vanuit kantoor of groepsruimte is belangrijk vanwege het toezicht kunnen houden op wie er binnenkomt.

3.5.2 Aanbevelingen

- Kinderdagverblijven zouden bij voorkeur gesitueerd moeten worden in een groene omgeving met voldoende parkeermogelijkheden en voorzieningen nabij. Een goede optie zou zijn situering aan de rand van een woonwijk.
- Daar waar gekozen wordt voor het clusteren van voorzieningen als scholen en kinderdagverblijven, moet nadrukkelijk aandacht worden besteed aan het creëren van voldoende plekken voor kortparkeerders of moet gezocht worden naar mogelijkheden om ouders te stimuleren niet met de auto te komen. Langsparkeren aan een drukke straat moet vermeden worden.
- De ingang van het gebouw dient zodanig gesitueerd te worden dat geen sociaal onveilige situatie ontstaat. Zorg voor de mogelijkheid van binnenuit zicht op de entree te houden.
- In verband met geluidsoverlast is het af te raden om de buitenspeelruimte aan een drukke verkeersweg of trambaan te situeren.
- In elk kindercentrum zou een ruimte of nis voor het stallen van buggy's moeten komen. Het gaat dan zowel om 'eigen' buggy's als om buggy's van ouders.
- Aan de fysieke toegankelijkheid zou meer aandacht besteed moeten worden: het betreft dan vooral het vermijden van drempels en het maken van de deur(bel)bediening op een hoogte die ook voor rolstoelgebruikers en kinderen geschikt is.

4 BINNEN SPELEN - KDV

4.1 Inleiding

De speelruimten binnen vormen de kern van elk kinderdagverblijf. Hier brengen kinderen en leidsters de meeste tijd door en vindt een groot deel van de activiteiten plaats. In het kinderdagverblijf bestaan speelruimten altijd uit een groepsruimte die de basisruimte is voor iedere afzonderlijke groep. Naast de groepsruimten is er vaak nog een andere speelruimte, meestal een speelhal die door meerdere groepen gebruikt wordt.

Spelen is leren: door middel van spel leren kinderen omgaan met de wereld om zich heen en ontwikkelen ze zichzelf. Spel is belangrijk voor de sociaal-emotionele, motorische, zintuiglijke en cognitieve ontwikkeling. De ruimte waarin dat spel plaatsvindt kan van invloed zijn op het spelgedrag en daarmee op de ontwikkeling.

In dit hoofdstuk komen veel onderwerpen aan bod. Zij zijn in het schema op de volgende pagina ondergebracht. We onderscheiden diverse gebouwkenmerken, evaluaties door leidsters, ouders en onderzoekers en tenslotte spelgedrag. We bespreken hierna kort onze belangrijkste verwachtingen. Deze hebben met name betrekking op twee typen relaties: (1) relaties tussen gebouwkenmerken en mogelijkheden voor inrichting, (2) relaties tussen gebouw en inrichtingskenmerken enerzijds en spelgedrag en evaluatie door gebruikers anderzijds.

Gebouwkenmerken en mogelijkheden voor inrichting

Een relatie tussen het oppervlak van de speelruimte en het aantal activiteitenplekken werd gevonden in andere onderzoeken (Alers, 1991; Maxwell, 1996). In het huidige onderzoek wordt nader onderzocht of hierin verschillen optreden per groepstype en of oppervlak van speelruimte ook invloed heeft op het type activiteitenplekken in een groepsruimte. De indeelbaarheid (dat wil zeggen het aantal en type plekken dat leidsters kunnen realiseren in hun groep) zal naar verwachting overigens niet alleen samenhangen met oppervlak an sich, maar ook met de vorm van deze ruimte, de vrije wandlengte en het aantal deuren dat op de ruimte uitkomt. De ten tijde van het onderzoek geldende norm van minimaal 3 m² speelruimte per kind wordt vergeleken met de praktijksituatie. Uit eerder onderzoek naar oppervlakten van binnenspeelruimten (Hoekstra & van Liempd, 1997) kwam naar voren dat 3 m² als ondergrens onvoldoende is om voldoende kwaliteit aan speelruimte te kunnen bieden. In het huidige onderzoek wordt deze bevinding getoetst.

Gebouw en inrichtingskenmerken in relatie tot spelgedrag en evaluatie

In het huidige evaluatieonderzoek was het niet mogelijk spelgedrag te meten door middel van observaties door de onderzoekers. Om die reden is aan leidsters gevraagd hun observaties van het gedrag van kinderen in een vragenlijst te beschrijven. Deze relatief objectieve beschrijvingen zijn wezenlijk anders van aard dan de – meer subjectieve – oordelen van leidsters en ouders over hun tevredenheid met de diverse gebouwkenmerken. We maken dan ook expliciet onderscheid tussen evaluaties enerzijds en spelgedrag anderzijds.

Over spel in relatie tot ruimte zijn, met name in het buitenland, verschillende onderzoeken gedaan. Een deel van deze onderzoeken heeft betrekking op de mogelijkheden die een ruimte biedt voor samenspel. Uit onderzoek (Moore, 1986; Smith & Connolly, 1986) bleek dat wanneer een ruimte ingedeeld is in meerdere activiteitenplekken¹, niet alleen de variatie in activiteiten toeneemt maar ook het samenspel van kinderen. Ook werd in beide onderzoeken gevonden dat door plekken te variëren in grootte er plekken voor groepsspel maar ook voor individueel spel ontstaan, hetgeen tot meer sociaal gedrag en meer geconcentreerd spel leidt.

¹ Een activiteitenplek is een plek die door zijn inrichting en door begrenzingen duidelijk herkenbaar is als een plek in de ruimte die voor een specifieke activiteit bestemd is, bijvoorbeeld een plek voor constructiespel of een zachte hoek.

Duidelijk begrensde activiteitenplekken leiden volgens meerdere onderzoeken tot meer geconcentreerd spel (o.a. Moore, 1986) en tot zelfstandiger spelgedrag (Legendre, 1991, 1995). Als er in een ruimte plekken zijn waar een kind zich kan terugtrekken voelen ze zich prettiger, blijkt uit een onderzoek van Prescott (1987). Zij geeft aan dat jonge kinderen een 'stimulus shelter' in de vorm van een terugtrekplek nodig hebben om tot rust te komen en indrukken te verwerken. In een onderzoek van Seamon (1977) kwam naar voren dat een zonering van activiteitenplekken in een druk en een rustig gebied zou zorgen voor meer concentratie en minder verstoring. In een eerder onderzoek van AKTA naar oppervlakten van speelruimten (Hoekstra & van Liempd., 1997) kwam ook naar voren dat een minimum aantal speelplekken nodig is om kinderen ongestoord te kunnen laten spelen. Dit is uitgewerkt in de Kwaliteitsnormen accommodaties kinderopvang van de MOgroep. Daarin is als standaardaanbeveling opgenomen dat er voor baby's tenminste zes activiteitplekken zouden moeten zijn en voor peuters zeven (inclusief een rustige zitplek en een plek voor grofmotorisch spel).

De ligging van speelruimten ten opzichte van elkaar en het hebben van zicht naar andere ruimten is van invloed op het gemak waarmee kinderen zich kunnen oriënteren (Evans e.a., 1991). Dat leidt tot de hypothese dat kinderen als ze zich makkelijk kunnen oriënteren ook makkelijker gebruik zullen maken van ruimten in het gebouw en zich vrijer door het gebouw zullen bewegen. Wij verwachten dan ook dat de situering van spelruimten ten opzichte van elkaar en/of het zicht kunnen houden van de ene op de andere ruimte van invloed zijn op gebruik van deze ruimten. Tenslotte is de vraag of het ter beschikking hebben van een aparte ruimte voor grofmotorisch spel ook daadwerkelijk zal leiden tot meer grofmotorisch spel.

Er worden in de Nederlandse kinderopvang verschillende pedagogische visies gehanteerd. We onderzoeken of er een relatie is tussen die pedagogische visie en gebouwkenmerken. Daarbij wordt gekeken naar een relatie tussen hoeveelheid speeloppervlak en visie: vraagt de ene visie meer speelruimte dan de andere? Ook veronderstellen we dat een visie die contact tussen groepen en zelfstandigheid stimuleert wellicht leidt tot een situering van ruimten ten opzichte van elkaar en doorzichten tussen ruimten die dit faciliteren. Ook onderzoeken we of er een samenhang is tussen pedagogische visie en type en frequentie van spelactiviteiten.

Visie
Pedagogische stromingen
Pedagogische uitgangspunten

Gebouwenkenmerken
Groep
Type groep
Groepsgrootte
Oppervlakte
Groepsruimte per kind
Totale speelruimte per kind
Speelruimte grofmotorisch per kind
Gemiddeld oppervlak per spelplek
Vorm van de groepsruimte
Vrije wandlengte
Breedte van ruimte
Aantal deuren
Plaatsing van deuren
Vorm van de groepsruimte
Inrichting van de groepsruimte
Aantal activiteitenplekken
Aantal plekken individueel spel
Aantal plekken groepsspel
Aantal eettafels
Hoogzitten
Groepsruimte overstijgende kenmerken
Ligging van groepsruimte t.o.v. andere ruimten
Zicht naar andere ruimten
Aanwezigheid speelhal
Bereikbaarheid speelhal

Evaluatie leidsters
Kwaliteitsoordeel binnenruimte totaal
Hoeveelheid ruimte op groep
Hoeveelheid ruimte in gebouw
Indeelbaarheid van ruimte
Variatie van activiteiten
Uitdagendheid van ruimte
Veiligheid van ruimte
Overzicht over groepsruimte
Hoeveelheid bergruimte op groep
Hoeveelheid bergruimte buiten groep

Evaluatie ouders
Kwaliteitsoordeel binnenruimte totaal
Hoeveelheid ruimte op groep
Hoeveelheid ruimte in gebouw
Variatie van activiteiten
Uitdagendheid van ruimte
Veiligheid van ruimte

Evaluatie onderzoekers
Kwaliteitsoordeel groepsruimte totaal
Oppervlakte van plekken
Diversiteit aan plekken
Uitdagendheid van ruimte
Indeling in klein en groot
Mogelijkheden voor terugtrekken
Begrenzing van plekken
Gezoneerd in druk en rustig
Kinderen zichtbaar achter deuren
Ruimte opdeelbaar in kleinere plekken
Hoeveelheid bergruimte op groep
Functionaliteit
Kwaliteitsoordeel speelhal
Kwaliteitsoordeel gebouw als geheel
Verzorgdheid ²
Ruimtelijkheid
Mogelijkheden voor mengen groepen
Gebouw op kinderschaal
Vindbaarheid van ruimten
Gebouw past bij visie
Flexibiliteit/indeelbaarheid ruimten
Functionaliteit

Gebruik en gedrag
Spelfrequentie totaal
Buiten
Lezen
Dans
Creatief
Constructie
Fantasie
Klimmen
Rennen
Puzzelen
Voorlezen
Zelfstandigheid
Vrij door het gebouw bewegen
Samen spelen
Kijken
Luisteren, helpen
Andere groepen
Andere lft
Kleine groepjes
Negatieve sfeer
Niet bezig
Sfeerverstoring onderling
Hard rennen
Snel afgeleid
Geen claim op leidsters

² Grijsgekleurde items vormen een onderdeel van het totaaloordeel over gebouw als geheel, maar worden in Hoofdstuk 16 behandeld.

4.2 Kenmerken

4.2.1 Groep

In totaal zijn de groepsruimten van 65 groepen in 25 centra onderzocht. Daarvan waren er 21 babygroepen (0-2 jaar), 22 waren peutergroepen (2-4 jaar) en 22 waren verticale groepen (0-4 jaar). Het gemiddeld aantal kinderen in een groepsruimte wisselt per type groep zoals is weergegeven in onderstaande tabel.

Type groep	Baby	Peuter	Verticaal
Groepsgrootte	9,6	14	12,3

4.2.2 Oppervlakten

Oppervlakte	Baby	Peuter	Verticaal
Groepsruimte per kind	4,33 m ²	3,72 m ²	4,03 m ²
Gemiddeld oppervlak per speelplek	2,30m ²	3,10 m ²	3,00 m ²

Het oppervlak van de groepsruimten is het totale netto vloeroppervlak van deze ruimten, inclusief de ruimte die wordt ingenomen door eventuele aanrechten of aankleedtafels.

De groepsruimten variëren in oppervlak per kind tussen 2,77 en 5,74 m² ($M4,02$, $SD,73$). De babygroepen hebben gemiddeld het grootste oppervlak per kind, de peuters het kleinste.

De inrichting van groepsruimten bestaat uit activiteitenplekken. Het gemiddeld oppervlak van een activiteitenplek is 2,8 m² ($SD,95$), waarbij plekken in grootte variëren tussen 1,5 en 5 m². Het oppervlak per speelplek verschilt, die voor baby's zijn het kleinst, die voor peuters het grootst ($F(2,61)=5,14$; $p.009$).

Oppervlakte	Met speelhal	Zonder speelhal
Totale speelruimte per kind	5,76 m ²	4,28 m ²
Ruimte voor grofmotorisch spel	1,27 m ²	0,28 m ²

Het oppervlak van overige speelruimten, in de meeste gevallen een speelhal, is het oppervlak zoals dat op tekening van het betreffende centrum is aangegeven als speelhal/speelruimte. Daarvan zijn die delen afgetrokken die een specifieke andere functie blijken te hebben en daardoor niet als speelruimte te gebruiken zijn, zoals bijvoorbeeld een nis of hoek die als toegang en garderobe voor een groepsruimte dient; verkeersruimte die ook als speelruimte kan worden gebruikt is niet van het oppervlak afgetrokken.

Er zijn vijf centra die naast de groepsruimte geen andere speelruimte hebben. Deze vijf hebben een oppervlak aan speelruimte (= groepsruimte) van 4,28 m² per kind. Twintig centra hebben een speelhal en soms nog andere ruimten voor spel. Deze 20 kinderdagverblijven hebben gemiddeld minder oppervlak per kind in de groepsruimte dan de 5 centra zonder speelhal : 3,96 m². Aan overige speelruimte hebben zij gemiddeld 1,80 m² per kind, waardoor zij in totaal gemiddeld 1,5 m² meer aan speelruimte hebben dan kindercentra zonder speelhal.

Het netto vloeroppervlak per kind van het gebouw totaal bedraagt bij centra zonder speelhal gemiddeld 9,2 m², bij centra met speelhal is dat gemiddeld 9,8 m².

Apart is nagegaan in hoeverre er in het gebouw ruimte is voor grofmotorisch spel. Grofmotorisch spel vindt meestal plaats in de speelhal, maar ook in groepsruimten is er, zeker bij de jongste leeftijdsgroepen, vaak ruimte voor beschikbaar. In drie centra vonden we geen specifieke plek voor grofmotorisch spel, dit waren allen centra die niet over een speelhal of andere extra speelruimte

beschikten. De overige centra hadden wel ruimten voor grofmotorisch spel, hoewel deze soms erg klein waren zodat deze activiteit gereguleerd moest worden, bijvoorbeeld doordat kinderen in kleine groepjes per toerbeurt van de ruimte gebruik konden maken. Gemiddeld was aan oppervlak voor grofmotorisch spel 1,1 m² per kind beschikbaar (SD ,91). Het gemiddeld oppervlak per kind voor grofmotorisch spel is in centra met speelhal 4,5 keer zo groot als in centra zonder speelhal.

4.2.3 Vorm van de ruimte

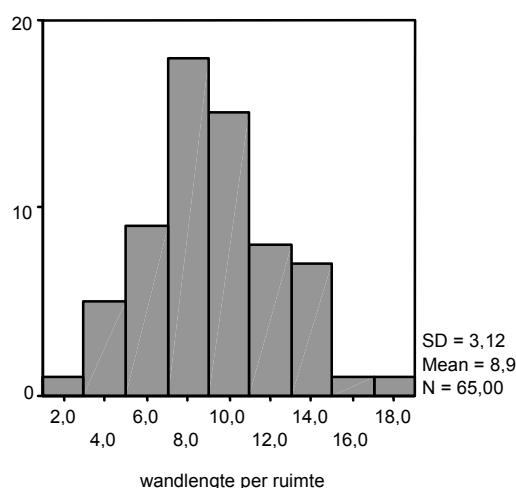
Vorm van de groepsruimte
Vrije wandlengte
Breedte van ruimte
Aantal deuren
Plaatsing van deuren
Vorm van de groepsruimte

We hebben een aantal kenmerken van de groepsruimten geïnterviewd om inzicht te krijgen in de factoren die de indeelbaarheid mogelijk kunnen beïnvloeden. Deze kenmerken zijn:

- aanwezige vrije wandlengte op de plattegrond om meubilair neer te zetten of om activiteitenplekken te maken. Het gaat om het totaal aan vrije wandlengten van >1.50 meter (er van uitgaande dat dit de minimale lengte is voor het maken van een activiteitenplek);
- de breedte van de ruimte (bij een wisselende breedte is het gemiddelde genomen);
- het aantal deuren dat op de ruimte uitkomt;
- een oordeel over de plaats van de deur in verband met de mogelijkheid om hoekjes en plekken te maken;
- de vorm van de groepsruimte.

Vrije wandlengte in de groepsruimte

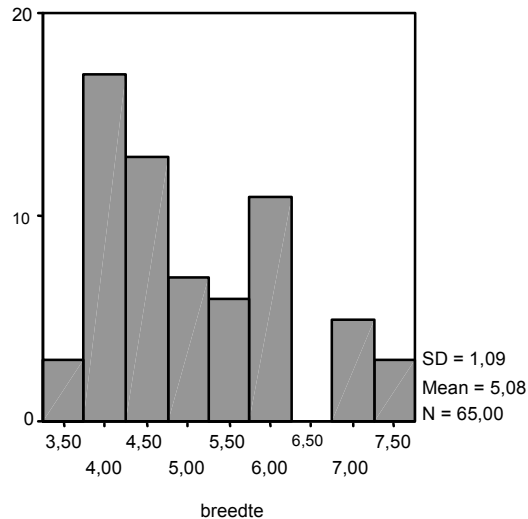
De gemiddelde vrije wandlengte bedraagt 8,9 meter (SD 3,12)

Breedte van de groepsruimte

De gemiddelde breedte van alle groepsruimten bedraagt 5,08 meter (SD 1,09)

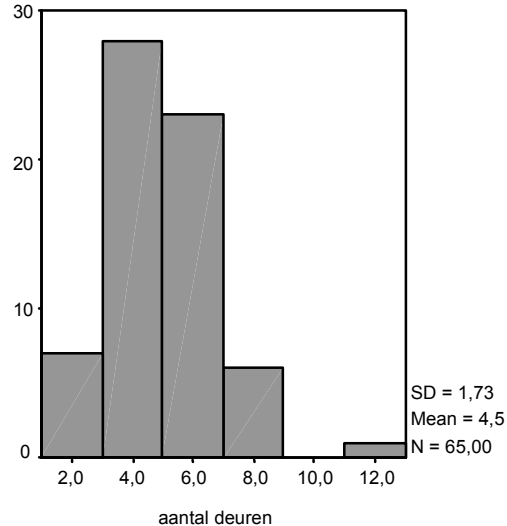
De breedtes van de groepsruimten variëren van 3,3 tot 7,5 meter.

De meeste ruimten hebben een breedte vanaf vier tot en met vijf meter.

Aantal deuren

Het gemiddeld aantal deuren dat in een groepsruimte uitkomt bedraagt 4,52 (SD 1,73).

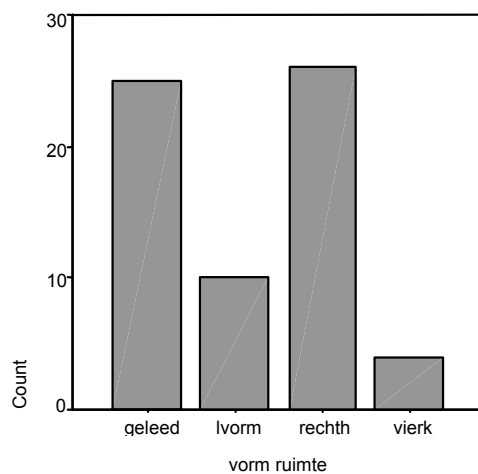

Bijna 54% van alle groepsruimten heeft vier of vijf deuren, die in de groepsruimte uitkomen. In grote meerderheid (73,8%) zijn deze deuren zodanig geplaatst dat ze een goede indeling van de ruimte mogelijk maken. Daarbij hebben we vooral gelet op de mogelijkheid om hoeken te maken in de groepsruimte en op logische verkeersroutes in de ruimte. Bij 15,4% van de ruimten veroorzaakt de plaats van deuren indelingsproblemen. Bij 10,8% is de plaats neutraal; dat wil zeggen ze dat ze niet optimaal zijn geplaatst, maar ook geen grote indelingsproblemen geven.

Vorm van de groepsruimte

Een ander aspect dat de gebruikskwaliteit en de indeelbaarheid van de ruimte kan beïnvloeden is de vorm van de ruimte. De onderzochte groepsruimten hebben de volgende vormen:

- geleed: één of meerdere wanden verspringen een stukje
- l-vormig
- rechthoekig
- vierkant

Het grootste deel van de groepsruimten heeft een gelede (38,5%) of een rechthoekige (40%) vorm, 15% van de groepsruimten is l-vormig en 6,5% vierkant.

4.2.4 Inrichting van de groepsruimte

Activiteitenplekken

Het aantal activiteitenplekken in de groepsruimte varieert tussen 3 en 12 plekken, gemiddeld zijn er 6,6 (SD 1,77) plekken per groepsruimte.

Groepsruimte	Baby	Peuter	Verticaal
Aantal activiteitenplekken totaal	7,00	6,59	6,41
Waarvan: aantal plekken individueel spel	3,14	1,73	2,32
Waarvan: aantal plekken groepsspel	2,95	4,68	3,59
Percentage met meerdere eettafels	20%	68%	26%
Percentage met hoogzittafels	58%	55%	78%

We onderscheiden twee hoofdtypen activiteitenplekken:

- plekken voor groepsspel, waar 3 of meer kinderen tegelijk kunnen spelen
- plekken voor individueel spel, waar een kind alleen of met een ander kind kan spelen (ook een box is een plek voor individueel spel).

Het aantal plekken voor individueel spel per groepsruimte bedraagt gemiddeld 2,38 (SD 1,50), het aantal plekken voor groepsspel is gemiddeld 3,75 (SD 1,68).

In 9% van de groepen is er geen plek voor individueel spel, 70% heeft er één tot drie. In 46% van de groepen zijn er één tot drie plekken voor groepsspel, ruim 41% heeft vier-vijf groepsspeelplekken. Het aantal speelplekken voor individueel spel is in de babygroepen significant hoger dan in de andere. Daartegenover is het aantal groepsspeelplekken in de peutergroepen het hoogst.

Omdat het aantal eettafels in de groep en het aan hoge of lage tafels zitten van invloed kan zijn op spelactiviteiten, is hier het percentage groepen weergegeven dat beschikt over meer dan 1 eettafel en het percentage groepen dat hoogzit.

Overige inrichtingselementen

Onderzocht is ook in hoeverre elementen in de ruimten door kinderen zelfstandig te gebruiken of bedienen zijn. Kasten met materialen op kindhoogte zijn in 83% van de ruimten aanwezig, in de overige ruimten niet.

In 11% van de ruimten kunnen kinderen zelf deuren openen, in de meeste ruimten zitten deurknoppen hoog.

4.2.5 Groepsruimte overstijgende kenmerken

Ligging van groepsruimten ten opzichte van elkaar

Nagegaan is hoe speelruimten ten opzichte van elkaar gesitueerd zijn en of er visueel contact tussen verschillende ruimten mogelijk is.

Er is gekeken of en op welke wijze de groepsruimten met elkaar in verbinding staan. Daarbij is onderscheid gemaakt tussen: a) geen verbinding b) rechtstreekse verbinding via een deur c) verbinding via gemeenschappelijk sanitair en of gemeenschappelijke keuken, d) andere verbinding zoals bijvoorbeeld een slaapkamer of een gemeenschappelijke speelkamer.

35% van de groepsruimten heeft geen verbinding met andere groepsruimten en 65% van de groepsruimten staat op een of andere wijze met elkaar in verbinding. Hierbinnen is 14% rechtstreeks via een deur tussen de twee groepen verbonden, 40% via het sanitair en / of groepskeuken en 11% op een andere wijze.

Zicht naar andere ruimten en naar buiten

Onderzocht is ook of er vanuit de groepsruimte zicht is op andere speelruimten zoals een speelhal. Van de 55 onderzochte groepen die in een centrum met een speelhal gehuisvest zijn, is er vanuit 40% zicht op de speelhal, 60% heeft geen zicht op de speelhal.

Er is nagegaan of ramen op zodanige hoogte zitten dat ook jonge kinderen makkelijk naar buiten kunnen kijken en of er ook op kindhoogte doorzichten zijn binnenin het gebouw. Dat wil zeggen dat de onderzijde van een raam maximaal 60 cm hoog is ofwel er een verhoging is aangebracht waarop een kind kan staan om naar buiten of naar een andere ruimte te kijken. In 26% van de onderzochte groepen konden kinderen niet naar buiten kijken, in de overige groepen kon dat (voldoende) goed. Doorzichten op kindhoogte binnen het gebouw komen in 52% van de gebouwen voor.

Aanwezigheid speelhal

Van de 25 centra hebben er 20 een speelhal. Daarin vallen twee typen te onderscheiden: de speelhal die tevens verkeersruimte is en (meestal) een aantal groepsruimten met elkaar verbindt en de speelhal die een aparte ruimte is, waarbij er geen of een secundaire verkeersfunctie is. De hoofdfunctie van vijftien speelhallen is 'speelruimte', één speelhal fungeert hoofdzakelijk als eetkeuken en vier speelhallen zijn in de eerste plaats verkeersruimte. Er zijn zeven speelhallen die tevens fungeren als ontmoetings-/ontvangstruimte.

<i>Geen speelhal</i>	<i>Speelhal/verkeersruimte</i>	<i>Speelhal apart</i>	<i>Meerdere speelhallen</i>
5	8	6	6

Twee kinderdagverblijven hebben zowel een aparte speelhal als een speelgang die tevens verkeersruimte is. Nog eens vier kinderdagverblijven beschikken over meerdere speelhallen; twee daarvan hebben elk zeven groepen die verdeeld worden over de speelhallen; de andere twee gebruiken de speelhallen voor verschillende leeftijdsgroepen (een babyspeelhal en een peuterspeelhal).

Van de vijf kinderdagverblijven die met een bso samen gehuisvest zijn hebben er twee een speelhal: deze wordt alleen door het KDV gebruikt.

Alle vijf multifunctionele gebouwen waarin een KDV gevestigd is beschikken over een speelhal, ook deze wordt in de praktijk alleen door het KDV gebruikt. Er is geen verband tussen nieuwbouw of verbouw en het al dan niet hebben van een speelhal.

Speelhallen hebben een grote variatie in aantal speelplekken, van 1 tot 11 ($M=4,94$, $SD\ 2,31$). Ook het gemiddeld vloeroppervlak per plek loopt hier sterk uiteen, van 2 tot 25 m² ($M\ 6,26$, $SD\ 5,14$).

In vijf van de 25 onderzochte centra was een atelier/handenaanbouwruimte aanwezig. Twee van deze centra hebben nog een of meer andere activiteitenruimten (snoezelruimte, speelkamer, waterspelruimte). Het betreft steeds centra die ook een speelhal hebben.

Bereikbaarheid speelhal

<i>Aan alle groepsruimten</i>	<i>Aan deel groepsruimten</i>	<i>Elders in het gebouw</i>
9	6	4

In negen centra is de speelhal centraal gelegen temidden van de groepsruimten; in zes centra ligt een deel van de groepsruimten direct aan de speelhal en een ander deel niet. Vier centra hebben een speelhal die niet direct vanuit de groepsruimte bereikbaar is; het betreft hier de speelhallen die een aparte ruimte vormen en niet tevens verkeersruimte zijn. Alle centra met een centraal gelegen speelhal zijn als kindercentrum gebouwd, van de overige tien centra zijn er vier als kindercentrum gebouwd.

4.2.6 Visie

<i>Pedagogische visie</i>		
<i>Pedagogische uitgangspunten</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Dienstverlenend naar ouders	2,71	,57
Competentie stimuleren	2,69	,75
Vast dagritme	2,29	,62
Groepsproces / sociale vaardigheden	2,70	,68
Eigen groepsruimte centraal	1,94	,89
Experimenteren	2,91	,81
Betrekken bij dagelijkse bezigheden	2,00	,72
Interactie tussen groepen	2,17	,85
Andere ruimten gebruiken	2,41	,94
Geborgenheid en structuur	3,06	,76
Kind geeft zelf aan	3,23	,87
Activiteiten aanbieden	2,60	,55
Buiten spelen centraal	2,60	,69
Veilig en vertrouwd	3,60	,60
vrij bewegen in hele gebouw	1,97	,75
Individuele verschillen centraal	3,11	,86
Keuze en variatie in activiteiten	2,43	,50
Zelf kunnen kiezen	2,66	,76
Huiselijke sfeer	2,09	,85
Creativiteit en uitdaging	2,37	,69

Noot: scores lopen van 1 (minder belangrijk) naar 4 (meest belangrijk)

Aan alle onderzochte centra zijn twintig pedagogische uitgangspunten voorgelegd met de vraag deze te scoren op mate van belangrijkheid voor het eigen centrum. De gemiddelde scores hierboven zijn voor BSO en KDV samengevoegd, omdat ook een aantal combinatiegebouwen is onderzocht waarvoor de vragenlijst voor BSO en KDV samen is ingevuld. Bovendien vertonen afzonderlijke scores voor KDV en BSO eenzelfde patroon. 'Kinderen moeten zich veilig en vertrouwd voelen' scoort gemiddeld het hoogst en wordt dus relatief vaak erg belangrijk gevonden.

Aan de centra zijn aanvullende vragen gesteld over hun pedagogische visie. Allereerst is gevraagd of het centrum zich tot een bepaalde stroming rekent of zich baseert op een specifieke pedagoog.

<i>Pedagogische stroming</i>	<i>Aantal centra</i>
Reggio Emilia	8
Gordon	4
Ontwikkelingsgericht werken	1
Geen speciale stroming/mengvorm	22
Visie nog in ontwikkeling	4
<i>Totaal</i>	<i>39</i>

De meerderheid gaat uit van een mengvorm of geeft aan geen specifieke stroming te volgen. De stroming die daarna het meest voorkomt is die van Reggio Emilia. Vijf centra hanteren een andere specifieke visie: Gordon (viermaal) of ontwikkelingsgericht werken (eenmaal).

We hebben vergeleken of er tussen Reggio Emilia, de centra met een mengvorm en de vijf centra met een andere specifieke visie verschillen waren in het belang dat zij hechtten aan bovenstaande pedagogische uitgangspunten. Daaruit blijkt dat deze drie varianten in visies inderdaad significant verschillend scoren op drie samengestelde variabelen van uitgangspunten. Zie voor een verdere beschrijving van deze variabelen en de relatie tussen visie en uitgangspunten *Hoofdstuk 16: Gebouw als geheel*.

De centra die werken vanuit de visie van Reggio Emilia, scoren hoger dan de andere op het stimuleren van competentie en zelfstandigheid. De centra met een gemengde visie scoren hoog op de groepsgerichte werkwijze. De centra die een andere specifieke visie hanteren (Gordon en anderen.) scoren op alle drie de variabelen ongeveer gelijk.

4.3 Evaluatie

4.3.1 Evaluatie leidsters

<i>Evaluatie leidsters</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Kwaliteitsoordeel binnenspeelruimte totaal	3,21	,57
Hoeveelheid ruimte op groep	3,04	,77
Hoeveelheid speelruimte in gebouw	3,38	,70
Indeelbaarheid van ruimte	2,84	,68
Variatie van activiteiten	3,55	,69
Uitdagendheid van ruimte	3,44	,62
Veiligheid van ruimte	3,70	,57
Overzicht over groepsruimte	3,53	,62
Hoeveelheid bergruimte op groep	2,70	,64
Hoeveelheid bergruimte buiten groep	2,75	,57

Noot: scores lopen van 1 (zeer onvoldoende) naar 5 (goed)

Aan leidsters is gevraagd een oordeel te geven over de hoeveelheid speelruimte op de groep, de hoeveelheid speelruimte in het gebouw en of ze de ruimten makkelijk in te delen/veranderen vinden. Daarnaast zijn vragen gesteld over de variatie aan activiteiten die binnen kan plaatsvinden, de mate van uitdagendheid en veiligheid van de ruimten, de overzichtelijkheid en de hoeveelheid bergruimte. Het kwaliteitsoordeel over de binnenspeelruimte als totaal is het samengestelde oordeel over deze aspecten.

De leidsters beoordelen de hoeveelheid speeloppervlak op de groep gemiddeld als voldoende en in het gebouw als voldoende tot ruim voldoende. De mogelijkheid om ruimte in te delen of te veranderen, de flexibiliteit van de ruimte, wordt gemiddeld iets minder dan voldoende beoordeeld, evenals de hoeveelheid bergruimte. De mogelijkheid om gevarieerde activiteiten aan te bieden, de uitdagendheid van binnenruimten en de veiligheid beoordelen zij tussen voldoende en ruim voldoende.

4.3.2 Evaluatie ouders

<i>Evaluatie ouders</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Kwaliteitsoordeel binnenspeelruimte totaal	3,62	,45
Hoeveelheid ruimte op groep	3,36	,48
Hoeveelheid speelruimte in gebouw	3,56	,62
Variatie van activiteiten	3,64	,60
Uitdagendheid van ruimte	3,63	,42
Veiligheid van ruimte	3,91	,37

Noot: scores lopen van 1 (zeer onvoldoende) naar 5 (goed)

Aan ouders is gevraagd een oordeel te geven over de hoeveelheid speelruimte op de groep en de hoeveelheid speelruimte in het gebouw. Daarnaast zijn vragen gesteld over de variatie aan activiteiten die binnen kan plaatsvinden en de mate van uitdagendheid en veiligheid van de ruimten. De ouders beoordelen de hoeveelheid speeloppervlak op de groep en in het gebouw gemiddeld als voldoende tot ruim voldoende. De variatie in activiteiten, uitdagendheid en veiligheid binnen beoordelen zij gemiddeld als ruim voldoende. Het kwaliteitsoordeel over de binnenspeelruimte als totaal is een samengesteld oordeel op basis van de afzonderlijke aspecten die hierboven vermeld staan. Ouders beoordelen de kwaliteit van de binnenspeelruimte gemiddeld als voldoende tot ruim voldoende. De oordelen van leidsters en ouders over hoeveelheid speelruimte in de groep correleren sterk ($r.742, p.000$) en ook de correlatie tussen ouder- en leidsteroordeel over het oppervlak aan speelruimte in het gebouw is significant ($r.498, p.016$). Ook de oordelen over de mogelijkheden tot variatie en uitdaging van leidsters en ouders correleren significant ($r.598, p.003$ resp. $r.444, p.034$). Oordelen van leidsters en ouders over de veiligheid in het gebouw zijn sterk significant gecorreleerd ($r.563, p.005$).

4.3.3 Oordeel onderzoekers

Oordelen over grootte, vorm en inrichting van de groepsruimte

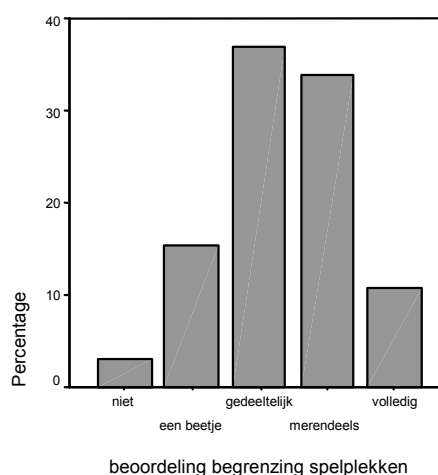
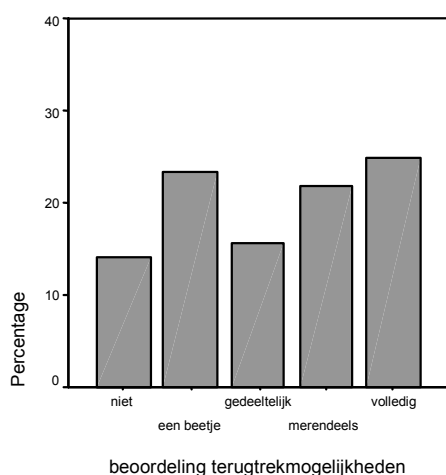
<i>Evaluatie onderzoekers</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Kwaliteitsoordeel groepsruimte totaal	3,64	,62
Oppervlakte van plekken	4,28	,76
Diversiteit aan plekken	3,72	1,16
Uitdagendheid van ruimte	3,28	1,08
Indeling in klein en groot	2,48	1,19
Mogelijkheden voor terugtrekken	3,20	1,41
Begrenzing van plekken	3,34	,97
Gezoneerd in druk en rustig	2,57	1,21
Ruimte opdeelbaar in kleinere plekken	4,42	,73
Hoeveelheid bergruimte op groep	3,94	,92
Functionaliteit	3,46	,98

Noot: scores lopen van 1 (onvoldoende/ niet) naar 5 (zeer goed/ volledig)

Het oordeel van de onderzoekers over de kwaliteit van de groepsruimte als totaal is een samengesteld oordeel waarin de aspecten in het bovenstaande overzicht zijn meegenomen. De kwaliteit als totaal werd als voldoende tot goed beoordeeld.

Het type en aantal activiteitenplekken is in kaart gebracht met als doel een oordeel te geven over de diversiteit van de speelplekken. Daarbij werd als uitgangspunt voor het oordeel over diversiteit de aanbeveling uit de Kwaliteitsnormen (zie inleiding) genomen. In 15% van de groepen is er niet of nauwelijks sprake van diversiteit, 60% van de groepen heeft een goede diversiteit aan speelplekken. Het oppervlak van de speelplekken was goed tot zeer goed.

Er is gekeken of er terugtrekplekken waren in de ruimte. Onder een terugtrekplek verstaan we een omsloten plek waar een kind zich even kan onttrekken aan de groep: een restoratieve plek of stimulus shelter. In 37% van de ruimten waren terugtrekplekjes niet of nauwelijks aanwezig, in 63% wel. Daarnaast is gekeken of speelplekken duidelijk begrensd waren, met andere woorden: zijn de speelplekken goed van elkaar te onderscheiden en is het mogelijk ze apart van elkaar te gebruiken. In 45 % van de ruimten was dit merendeels of helemaal het geval, in 37% van de ruimten waren speelplekken gedeeltelijk begrensd, en in 18% niet of nauwelijks.

Ook onderzochten we of er in de ruimte sprake was van een zonering van plekken naar rustige of drukke activiteitenplekken. In 22% van de ruimten was een dergelijke zonering, grotendeels, aanwezig; in 78% van de ruimte was hier van niet of nauwelijks sprake.

In verticale groepen is onderzocht of de ruimte specifieke plekken had voor de jongsten en voor de oudsten. In 9 van de 22 groepen was dit in meer of mindere mate het geval, in de andere 13 groepen niet of nauwelijks.

Voor het beoordelen of er voldoende bergruimte in de ruimte is, is uitgegaan van de volgende aanname: in elke groepsruimte is tenminste één hoge gesloten kast (spullen leidsters en dergelijke) en twee-drie lage kasten voor spel materiaal en kinderspullen aanwezig. Of er onvoldoende bergruimte beschikbaar is kan ook worden afgelezen aan de hoeveelheid 'informele' bergruimte: spullen die op de grond, op losse planken en op werkbladen als aanrechten staan. In 55% van de groepen was er voldoende bergruimte aanwezig, in 45% onvoldoende.

Ook de onderzoekers hebben een oordeel gegeven over de mogelijkheden om ruimten in te delen of te veranderen: 55% van de ruimten werd als goed indeelbaar beoordeeld, 31% als voldoende indeelbaar en 14% als onvoldoende indeelbaar. Dit oordeel correleert marginaal significant met het oordeel van leidsters over indeelbaarheid van groepsruimten ($r=0,255$, $p=0,074$)

De totale functionaliteit van de groepsruimten werd door de onderzoekers bij 84,6 % van de groepen voldoende tot zeer goed beoordeeld, 15,4% werd als onvoldoende tot matig beoordeeld.

Oordelen over groepsruimte overstijgende kenmerken

<i>Evaluatie onderzoekers – 2</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Kwaliteitsoordeel speelhal	3,09	,96
Kwaliteitsoordeel gebouw als geheel	3,32	,70
Verzorgd		
Ruimtelijkheid		
Mogelijkheden voor mengen groepen	3,32	1,28
Gebouw op kinderschaal		
Vindbaarheid van ruimten	3,16	1,11
Gebouw past bij visie		
Flexibiliteit/indeelbaarheid ruimten	3,08	,95
Functionaliteit		

Noot: scores lopen van 1 (onvoldoende/niet) naar 5 (zeer goed/volledig)

Voor het beoordelen van de kwaliteit van de speelhal is vooral gekeken naar indeelbaarheid en naar de mogelijkheid er activiteitenplekken te maken.

De indeelbaarheid van de speelhal werd bij 53% van de centra als goed beoordeeld, bij 15% als voldoende en bij 32% als onvoldoende.

In het kwaliteitsoordeel over het gebouw als geheel is een aantal aspecten opgenomen dat met name betrekking heeft op speelruimten: mogelijkheden om groepen te mengen, vindbaarheid van ruimten en indeelbaarheid van ruimten. In 32% van de centra waren de mogelijkheden tot het mengen van groepen matig aanwezig, in de overige 68 % voldoende tot zeer goed. De vindbaarheid van ruimten in het gebouw werd in 28% van de gebouwen als matig beoordeeld. Flexibiliteit/indeelbaarheid van ruimten als geheel werd in 20% van de centra als onvoldoende tot matig beoordeeld, in 44% als voldoende en 38% was goed tot zeer goed indeelbaar.

4.3.4 Gebruik en gedrag

Aan de leidsters zijn vragen gesteld over hoe vaak bepaalde spelactiviteiten in de groep gemiddeld per week plaatsvinden. Ook zijn vragen gesteld over de mate waarin kinderen vanaf twee jaar zelfstandig activiteiten kunnen ondernemen en met andere dan de groepsruimten vertrouwd zijn. Tenslotte zijn vragen gesteld over de sfeer en het gedrag van kinderen, in positieve en negatieve zin.

<i>Gebruik en gedrag</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Spelfrequentie totaal	3,80	,59
Water/zand binnen	1,65	,57
Lezen	4,03	,66
Dans/beweging	4,16	,56
Creatief	3,42	,73
Constructie	3,65	1,00
Fantasie	3,23	1,26
Klimmen	4,04	,94
Rennen	4,14	1,05
Puzzelen	3,56	1,20
Voorlezen	3,69	,83
Zelfstandigheid	2,96	,80
Vrij door het gebouw bewegen	2,77	1,03

Noot: scores lopen van 1 (niet/geen van de kinderen) naar 5 (meerdere keren per dag/allemaal)

De activiteiten boekjes lezen/kijken en bewegingsactiviteiten komen het meest voor. Voorlezen, constructiespel, creatief spel, fijnmotorisch spel en fantasiespel vinden gemiddeld meerdere malen per week plaats. Binnenspelen met zand en of water komt minder dan eenmaal per week voor. Vragen over zelfstandigheid hadden betrekking op het zelf spelmateriaal kunnen pakken, naar toilet gaan en naar andere ruimten in het gebouw gaan. Leidsters geven aan dat gemiddeld de helft van de kinderen in hun groep zelfstandig deze activiteiten ondernemen. Op de vraag in hoeverre kinderen vertrouwd zijn met andere ruimten en zich vrij voelen om ook ruimten buiten de eigen groepsruimten te gebruiken, luidt het antwoord gemiddeld dat dit een beetje tot redelijk van toepassing is. Het samenspelen van kinderen op verschillende niveaus, variërend van naar elkaar kijken en op elkaar reageren tot spelen met kinderen van andere groepen vindt regelmatig plaats. 'Kijken naar elkaar en elkaars spel' scoort daarbij het hoogst. Ook zijn vragen gesteld over gedragsaspecten die als 'negatief' kunnen worden samengevat: spelverstoring, bewegen door de ruimte zonder met iets bezig te zijn, hard rennen, snel afgeleid zijn. Gemiddeld komt dergelijk gedrag af en toe tot regelmatig voor. Daarnaast zijn vragen gesteld over de relatie leidsters–kinderen: zijn kinderen sterk op de leidster gericht, hebben leidsters tijdens het werk een rustig gevoel of juist het gevoel handen tekort te komen, moeten leidsters regelmatig ingrijpen. Met andere woorden: vragen die betrekking hebben op al dan niet claimend gedrag van kinderen. Leidsters antwoorden daar gemiddeld in positieve zin op: zich niet belast voelen is redelijk tot zeer van toepassing.

<i>Gebruik en gedrag</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Samen spelen	3,06	,57
Kijken	3,58	,95
luisteren, helpen	2,75	1,08
andere groepen	2,97	1,00
andere leeftijd	3,17	1,17
kleine groepjes	3,02	1,09
Negatieve sfeer	2,43	,39
niet bezig	2,38	1,03
Spelverstoring onderling	2,56	,80
hard rennen	2,26	,95
snel afgeleid	2,62	,87
Geen claim op leidsters	3,39	,51

Noot: scores lopen van 1 (niet/niet van toepassing) naar 5 (de hele dag/helemaal van toepassing)

4.4 Analyse

4.4.1 Oppervlakte, vorm en inrichting

Het oppervlak van groepsruimten varieert behoorlijk: van 2,78 m² tot 5,7 4m² per kind. Het totaal aantal aanwezige speelplekken in de groepsruimte correleert significant met de grootte van de groepsruimte (*r*.299, *p*.035) en met de hoeveelheid groepsruimte per kind (*r*.361, *p*.010). Dus: hoe meer oppervlak per kind, hoe meer speelplekken er in de ruimte aanwezig (kunnen) zijn. Dit correleert ook significant met diversiteit aan speelplekken (*r*.283, *p*.046) en terugtrekmogelijkheden (*r*.456, *p*.001). Die zien we dus meer naarmate het oppervlak per kind toeneemt. En er is dan met name een significante correlatie met het aantal individuele speelplekken (*r*.403, *p*.004). Blijkbaar komen deze dus eerder voor naarmate er meer ruimte is. Voor groepsspeelplekken zien we een dergelijk verband niet: die zijn er blijkbaar altijd.

Het gemiddeld aantal speelplekken verschilt nauwelijks per groepstype. Maar het aantal kinderen per groepstype verschilt wel. Bij de babygroepen zijn er per kind dus meer activiteitenplekken (0,7) dan bij de verticale (0,54) en peutergroepen (0,47). Daarbij moet wel bedacht worden dat daar waar er buiten de groepsruimten nog andere speelruimten zijn, deze meestal worden gebruikt door de peuters. Dit zou het verschil in die situaties dus goed kunnen compenseren. Bovendien 'spelen' baby's nog veel minder samen en ligt het dus voor de hand dat plekken door minder kinderen tegelijk gebruikt worden en er dus relatief meer plekken nodig zijn.

Zoals onder kenmerken beschreven zijn er aanzienlijke verschillen tussen de groepstypen in het aantal individuele en groepsspeelplekken. Bij de babygroepen zien we relatief de meeste individuele speelplekken (gemiddeld 3,14). Dit is niet vreemd wanneer we daarbij bedenken dat ook boxen en bouncers gerekend zijn tot de individuele speelplekken, en gezien het hiervoor gesignaleerde spelgedrag van baby's (minder samenspel). Gemeten naar het gemiddeld aantal kinderen in de babygroep (9,6) is er per drie kinderen een individuele speelplek.

Het aantal individuele speelplekken bij de peutergroepen is relatief laag: gemiddeld 1,73 op veertien kinderen. Dat betekent dat er per zeven kinderen minder dan één individuele speelplek aanwezig is. Tot de individuele speelplekken rekenden we ook plekken die bestemd zijn voor ten hoogste twee kinderen: deze vorm van samenspel komt bij peuters vaak voor. Des te opvallender is het relatief geringe aantal plekken hiervoor.

Het aantal speelplekken in de groepsruimte correleert significant met de beoordeling of plekken gezonde waren naar druk of rustig (*r*.425, *p*.002): hoe meer plekken, hoe meer er sprake was van een zonerings in drukke en rustige activiteiten. Ook is er een hoog significante correlatie tussen het

aantal spelplekken en het oordeel van onderzoekers over de mate van uitdaging en spelaanleidingen in de ruimte (*r.629, p.000*).

Zoals eerder beschreven is er in de meerderheid van de groepen die kinderen van verschillende leeftijden hebben (verticale groepen) geen duidelijk onderscheid gemaakt in plekken voor jongste en oudere kinderen. Dit hangt niet samen met oppervlak van de groepsruimte of het totaal aantal speelplekken. Wel is het gemiddeld oppervlak per speelplek adequater in ruimten die wel een duidelijk onderscheid maken en zijn speelplekken duidelijker begrensd (*r .519, p .027*). Of er een onderscheid in speelplekken voor jonge en oudere kinderen is hangt dus niet zozeer samen met het aantal speelplekken en het oppervlak van de groepsruimte als wel met de wijze van inrichten van de ruimte. Daarnaast ligt het wel voor de hand om aan te nemen dat een grotere groepsruimte (grootte hangt immers samen met het aantal speelplekken) het makkelijk kan maken om onderscheiden plekken te maken.

Wanneer we naar de vorm van de groepsruimte kijken blijkt dat een vierkante ruimte gemiddeld de grootste breedte heeft (6,9 m), gevolgd door de rechthoekige ruimte (5,2). Gelede en I-vormige ruimten zijn het smalst (gemiddeld 4,7 m). Er is hier echter alleen een significante correlatie tussen breedte en vorm voor de vierkante ruimten. Er is geen significante correlatie tussen de vorm, wandlengte, breedte en plaats van deuren en het aantal activiteitenplekken.

Het oordeel van de onderzoekers over de indeelbaarheid van de ruimte hangt significant samen met de hoeveelheid wandlengte per ruimte (*r.376, p.002*). De hoeveelheid wandlengte correleert weer significant met de plaatsing van deuren (*r.364, p.003*) en met de breedte van de ruimte (*r.436, p.000*). Die drie aspecten hangen dus sterk samen en maken dat de ruimte al dan niet als goed indeelbaar wordt beoordeeld.

4.4.2 Gebouwkenmerken in relatie tot evaluatie

Oppervlakte en vorm in relatie tot evaluaties door leidsters en ouders

Het oordeel van de leidsters over de hoeveelheid aan speelruimte per kind in de groep is sterk significant gecorreleerd met de daadwerkelijke speelruimte per kind (*r.506, p.000*). Leidsters kijken dus blijkbaar op een objectieve wijze naar de speelruimte waar het oppervlak betreft. Een significante correlatie zien we ook bij de ouders (*r.446, p.033*). Ook is er een significante relatie tussen de hoeveelheid speelruimte per kind en het leidstersoordeel over de mogelijkheid de ruimte flexibel in te delen (*r.370, p.008*) en het totaaloordeel over de kwaliteit in het gehele gebouw (*r.399, p.004*). Tenslotte zien we dat de totale hoeveelheid speelruimte per kind significant correleert met het oordeel van de leidsters over variatie en uitdaging binnen het gebouw (*r.485, p .014 resp. r.530, p.009*). Volgens leidsters is het oppervlak dus van invloed op het indelingsgemak van een ruimte (hoe groter, hoe beter indeelbaar) en op de mate waarin het gebouw variatie en uitdaging biedt.

Het oppervlak aan groepsruimte is ook in interviews met hoofden en leidsters aan de orde gekomen. In acht centra vinden hoofden en leidsters het oppervlak van alle of enkele groepsruimten te klein; in vier andere centra vinden alleen de leidsters dat. Opvallend is dat men op de vraag waarom men de ruimte te klein vindt, steeds aangeeft dat het niet lukt de ruimte goed in te richten, dat kinderen elkaar storen en dat men daarom (te) vaak moet ingrijpen.

Het gemiddeld oppervlak van de groepsruimten die door hoofden als te klein worden bestempeld ligt op 3,5m² per kind, een halve meter per kind lager dan het totaal gemiddelde van de 65 onderzochte groepen. In twee van de als te krap beoordeelde groepen is het oppervlak groter dan 4m² per kind, deze groepen zijn beide door hun vorm en een gebrek aan vrije wandruimte lastig in te delen. In drie van de vier centra die alleen door leidsters als te krap werden beoordeeld was het oppervlak groter dan 4m² per kind (4,25 – 4,66 m²). Ook hier hangt het negatieve oordeel over het oppervlak samen met de lastige indeelbaarheid van de ruimte. Het lukt niet om de groepen goed in te delen door het geringe oppervlak in combinatie met relatief veel deuren en beperkte vrije wandlengte.

Zeven van de acht centra waar hoofd en leidsters de groepsruimte te klein vinden hebben de beschikking over een speelhal. Het centrum zonder speelhal heeft een oppervlak aan groepsruimte van 3,25 m² per kind. Nadere analyse van de gegevens van de andere zeven centra leert dat men in vier daarvan met name de groepsruimten voor de jongste kinderen te klein vindt. Deze kinderen maken niet of nauwelijks gebruik van de speelhal. In twee andere centra zijn de speelhallen beperkt bruikbaar: ze zijn relatief klein en doen voornamelijk als verkeersruimte dienst. Het laatste centrum heeft een aparte speelhal die niet als verkeersruimte dienst doet en die veel gebruikt wordt, maar het totaal speelruimteoppervlak per kind bedraagt hier toch maar slechts 3,62 m² (groepsruimte + speelhal). We kunnen uit dit alles concluderen dat een oppervlak aan speelruimte per kind van minder dan 4m² als te krap wordt ervaren, en dat ook de vorm van de ruimte van invloed is op de bruikbaarheid. Een speelhal kan alleen extra compensatie bieden als hij volwaardig en permanent bruikbaar is.

In tien centra wordt door hoofden en leidsters aangegeven dat ze de groepsruimte voldoende groot vinden. Het gemiddeld oppervlak van deze groepsruimten bedraagt 4,25 m². De ruimten waar het oppervlak onder de 4 m² per kind ligt, beschikken op één centrum na allen over extra speelruimte in de vorm van een speelhal of andere speelruimten die goed bruikbaar zijn. Het centrum dat minder dan 4 m² ter beschikking heeft vangt alleen peuters op en kan gebruik maken van een aangrenzende groepsruimte van de BSO.

De oordelen van ouders over de totale hoeveelheid speelruimte in het gebouw, de mate van variatie aan speelmogelijkheden en uitdaging en hun oordeel over de totale kwaliteit van ruimten binnen het gebouw blijken significant te correleren met de totale hoeveelheid speelruimte per kind en met de hoeveelheid speelruimte die er buiten de groepsruimte beschikbaar is (r . tussen .5 en .7, p .< .01). Blijkbaar weegt voor ouders het hebben van extra speelruimte buiten de groepsruimte dus zwaar in hun beoordeling over de kwaliteit van het gebouw en de spelmogelijkheden die het biedt. Dit komt ook naar voren uit de antwoorden op de vraag aan ouders welk onderdeel van het gebouw zij het meest aansprekend vinden. Daarop wordt naast de groepsruimte (zeventig keer) de speelhal (68 keer) het vaakst genoemd.

Veiligheid van speelruimte en speeltoestellen binnen wordt door ouders en leidsters in het algemeen als ruim voldoende beoordeeld. Dit blijkt ook uit de open vragen aan ouders en leidsters. Daarin worden nauwelijks opmerkingen over een gebrek aan veiligheid gemaakt. Ouders noemen enkele keren het gebruik moeten maken van de trap als onveilig (bij verdiepingsbouw), eenmaal maakt een ouder zich zorgen over de vluchtweg en eenmaal over een voordeur die door kinderen te openen zou zijn.

De vormgeving van de ruimte is onderzocht door aspecten als vrije wandlengte, breedte, aantal en plaats van deuren en vorm te onderzoeken. Het oordeel van leidsters over indeelbaarheid correleert marginaal significant met de breedte van de ruimte (r .275, p .053). Dit komt overeen met het eerder beschreven oordeel van de onderzoekers over de indeelbaarheid van ruimten.

In tien centra wordt door leidsters expliciet aangegeven dat de ruimten slecht indeelbaar zijn. Dat oordeel wordt door de onderzoekers in bijna alle gevallen gedeeld. In zes van deze centra is sprake van gelede of l-vormige ruimten. De overige vier zijn rechthoekig van vorm, drie daarvan hebben minder dan het gemiddelde aan vrije wandlengte (zes-acht meter) en meer dan het gemiddelde aantal deuren (vijf-zes).

Inrichting van de groepsruimte in relatie tot evaluaties

Er is een significante correlatie tussen het aantal aanwezige speelplekken en het oordeel van leidsters over de hoeveelheid speelruimte op de groep én over de kwaliteit van de binnenruimten als totaal (r .322, p .024 en r .323, p .022). Naarmate er meer speelplekken zijn, is het oordeel van de leidsters over het geheel dus positiever. Opvallend is dat er ook een significante relatie is tussen het aantal en

de diversiteit van speelplekken en het oordeel van leidsters over de overzichtelijkheid van de speelruimten ($r.289, p.044$ en $r.299, p.037$). Dat lijkt in eerste instantie vreemd, men zou veronderstellen dat de overzichtelijkheid toeneemt naarmate er minder speelplekken (en dus meer open ruimte) zou zijn. Maar bij nadere beschouwing is het verband begrijpelijk: als er meer speelplekken zijn, verspreiden kinderen zich waarschijnlijk makkelijker over de ruimte hetgeen tot meer rust leidt, en daarmee tot minder behoefte aan overzichtelijkheid. We gaan op dit aspect nader in bij de beschrijving van het spelgedrag van de verschillende groepstypen.

Bij de babygroepen zien we een bijna significante relatie tussen zonering en oordeel van de leidsters over de veiligheid van de speelruimte ($r.485, p.067$). Wanneer er een duidelijk onderscheid is gemaakt in drukke en rustige activiteitenplekken wordt de ruimte als veiliger beoordeeld. Dit is verklaarbaar uit het feit dat in een duidelijk gezonde ruimte kinderen elkaar minder voor de voeten lopen.

Inrichting van de groepsruimte in relatie tot speelgedrag

Bij het hoofdstuk eten is onderzocht hoe de eetsituatie eruit ziet. Daarbij bleek dat er ofwel aan een gezamenlijke tafel ofwel aan meerdere losse tafels werd gegeten en dat een deel van de centra gebruik maakt van hoogzitmeubilair, terwijl een ander deel laag zit. Voor het eten als activiteit bleken de verschillende opties geen verschil te maken. De tafels worden echter voor meerdere doeleinden gebruikt, met name verschillende spelactiviteiten. Om die reden is gekeken of voor de spelactiviteiten de tafelopstelling verschil maakt. Dit blijkt het geval. Wanneer er in plaats van één tafel meerdere tafels in een groepsruimte staan, neemt de frequentie van een aantal activiteiten significant toe. Het betreft dan creatief spel (verven, tekenen etc.), constructiespel, fantasiespel, fijnmotorisch spel en rennen en springen. De totale frequentie van verschillende spelactiviteiten neemt daarmee toe (meer tafels: $M.4,10$; één tafel: $M. 3,61$; $F(1,43): 8,11$; $p.007$). Het betreft hier niet alleen activiteiten die aan tafel plaatsvinden, maar ook activiteiten die per definitie niet aan tafel kunnen, zoals rennen en fantasiespel. Het lijkt erop dat in groepen waar er een gezamenlijke eettafel is kinderen wellicht minder in subgroepjes spelen dan in groepen met meerdere tafels. In groepen met een tafel ligt waarschijnlijk meer nadruk op het samen doen met de hele groep, waardoor er minder activiteiten naast elkaar plaatsvinden en er meer sprake is van telkens een gezamenlijke activiteit. Verschillen tussen hoog en laagzitten in spelfrequentie zien we slechts op één onderdeel: lezen en voorlezen. Aan hoge tafels wordt meer voorgelezen dan aan lage tafels ($F(1,41):7,63, p.009$). We zien echter geen consequenties voor andere spelactiviteiten, waarmee het hebben van een of meer tafels van grotere invloed blijkt te zijn op spelfrequenties dan het hoog of laag zitten.

Kasten op kindhoogte zien we in de meeste ruimten, slechts in drie baby- en drie verticale groepen niet. Als dergelijke kasten er niet zijn heeft dit alleen significante invloed op frequentie van zelf boekjes kijken/lezen: dat gebeurt minder als kinderen niet zelf de boekjes kunnen pakken.

Groepsruimte overstijgende kenmerken in relatie tot evaluaties en speelgedrag

Nagegaan is in hoeverre er in het gebouw doorzichten op kindhoogte voorkwamen. Dit kan zijn in de vorm van lage ramen tussen bijvoorbeeld groepsruimte en speelhal, ofwel door glas op kindhoogte in deuren tussen ruimten. Het blijkt dat het aanwezig zijn van dergelijke doorzichten marginaal significant gecorreleerd is met de frequentie van spelactiviteiten ($r.400, p.065$), en met de mate waarin kinderen zich vrij in het gebouw bewegen ($r.359, p.085$) en significant gecorreleerd met de mate waarin kinderen samenspelen in kleine groepjes of met kinderen van andere groepen ($r.424, p.039$). Het kunnen kijken naar andere ruimten nodigt blijkbaar uit tot meer samenspelen en zorgt ervoor dat kinderen meer van andere ruimten in het gebouw gebruikmaken. Dat de spelactiviteiten meer voorkomen kan samenhangen met het feit dat kinderen doordat ze meer ruimten kunnen gebruiken, ook meer keuzemogelijkheden hebben.

Zicht betekent automatisch ook nabijheid. De ligging van ruimten ten opzichte van elkaar blijkt ook in de interviews een belangrijke graadmeter voor het gebruik van ruimten. In vier centra ligt de speelhal apart en kunnen kinderen er niet zelfstandig heen, hetgeen betekent dat kinderen er altijd onder begeleiding spelen en er groepsgewijs heen gaan. In een van deze centra, dat ook nog een speelgang direct aan de groepsruimten heeft, betekent dit overigens dat de aparte speelhal erg weinig gebruikt wordt. Drie van deze centra geven aan een voorkeur te hebben voor een meer centrale ligging. Gebruik van de speelhal blijkt echter niet alleen met de situering samen te hangen: in een centrum ligt de speelhal direct aan de groepen met veel visueel contact. Deze speelhal is echter dermate groot (4,7 m² per kind) dat kinderen er aan het zwerven gaan. Om die reden, en omdat de groepsruimten voldoende ruim zijn, wordt de hal weinig gebruikt.

Het al dan niet hebben van een directe of indirecte verbinding tussen groepsruimten levert enkele opvallende resultaten op. Als er een directe verbinding is tussen groepsruimten (dus een deur tussen de twee groepen) geeft dat geen significante verschillen voor het gedrag van kinderen. Als er een indirecte verbinding is tussen groepsruimten, via sanitair of keukentje, zijn er wel significante verbanden met gedragsaspecten. Zowel bij het delen van een keuken als bij delen van sanitair leggen kinderen minder een claim op leidsters ($p < .02$) en bewegen ze zich iets vrijer door het gebouw. Wanneer sanitair gedeeld wordt wordt er bovendien significant meer samengespeeld tussen kinderen (delen sanitair $M 3,20$, niet delen $M 2,91$, $F(1,48) = 3,22$, $p.079$). We zien ook bij het delen van de keuken dat kinderen meer samenspelen, maar er is geen significante correlatie. Bij het delen van de keuken is er, zoals ook bij het hoofdstuk wordt beschreven, een significante relatie met de mogelijkheid van leidsters om even rustig met een collega te praten. Wanneer dus groepen via sanitair of keuken met elkaar in verbinding staan heeft dit een positieve invloed op gedrag van kinderen: ze spelen meer en beter samen en leggen minder een claim op leidsters. Dat verband zien we niet daar waar groepen direct met elkaar in verbinding staan. Tijdens de interviews kwam enkele malen naar voren dat leidsters een directe verbinding erg prettig vonden in centra die er voor kozen om kinderen vaak bij elkaar te laten spelen, of dit juist vervelend vonden in centra die meer groepsgericht werkten. Bij een indirecte verbinding kan waarschijnlijk het al dan niet samenspelen makkelijker gereguleerd worden, hetgeen tot meer positieve uitkomsten leidt. Opvallend is in dit verband ook dat drie centra die zowel 'alleenstaande' groepen hadden als groepen die met elkaar in verbinding stonden, aangaven in de toekomst geen alleenstaande groepen meer te willen omdat men ervaren had dat het apart liggen van een groep een negatieve invloed had op de samenwerking tussen leidsters.

Van de 25 centra hebben er twintig naast de groepsruimten ook andere speelruimten, meestal in de vorm van een speelhal. We veronderstelden dat het al dan niet hebben van een speelhal van invloed zou zijn op de frequentie van grofmotorische activiteiten. Er blijkt geen significant verschil in de frequentie van deze activiteiten tussen het al dan niet hebben van een speelhal. De frequentie ligt wel iets hoger met speelhal dan zonder ($M 4,28$ versus $M 3,92$), maar ook zonder speelhal ligt deze al hoog, hetgeen waarschijnlijk verklaart waarom het verschil niet significant is. Wel zien we wanneer er een speelhal is een significant verband met een aspect van zelfstandigheid bij kinderen, namelijk met 'zelf de groepsruimte verlaten en kiezen waar je speelt' (zonder speelhal $M. 1,98$, met speelhal $M2,82$, $F(1,39)$, $p.015$). Een speelhal stimuleert blijkbaar het meer zelfstandig gebruik maken van andere ruimten in het gebouw.

Opvallend is dat er twee centra zijn die meerdere speelhallen hebben waarvan er een specifiek bestemd is voor de baby's. Men is hierover zeer tevreden, de ruimte wordt intensief gebruikt, terwijl tijdens interviews bleek dat de speelhallen in andere centra meestal vooral of alleen door peuters worden gebruikt.

Zoals in paragraaf 4.4.2 is beschreven, zijn speelhallen niet altijd goed bruikbaar, ofwel omdat ze te geïsoleerd liggen en dan onvoldoende soelaas bieden voor centra met kleine groepsruimten, ofwel omdat ze klein zijn en voornamelijk als verkeersruimte fungeren.

4.4.3 Spelgedrag nader bekeken: de verschillende groepstypen

Er zijn aanzienlijke verschillen tussen de verschillende groepstypen als het gaat om de relatie tussen spelgedrag en kenmerken van de speelruimten. Ze worden hierna per groepstype beschreven.

Babygroepen

De frequentie van bepaalde speelactiviteiten is bij de babygroepen aanzienlijk lager dan bij de andere groepen. Voor een aantal activiteiten is dat logisch omdat baby's in een andere ontwikkelingsfase verkeren, en bijvoorbeeld fantasiespel en fijnmotorische activiteiten nog nauwelijks aan de orde zijn. Maar ook creatieve activiteiten en constructiespel komen veel minder voor. Wanneer alle spelactiviteiten worden samengevat blijkt dat deze minder vaak voorkomen bij babygroepen ($M 3,15$) dan bij verticale ($M 4,04$) en peutergroepen ($M 4,23$). Dit is waarschijnlijk mede te verklaren uit het feit dat kinderen tot twee jaar meer tijd slapend doorbrengen.

Bij de babygroepen is er een sterk significante correlatie tussen het totaal aantal speelplekken en de mate waarin kinderen naar elkaar en elkaars spel kijken ($r.698, p.002$). Hoe meer verschillende plekken, hoe meer kinderen blijkbaar op elkaar gericht zijn. Daarbij speelt ook de mate waarin speelplekken duidelijk begrensd zijn een rol: er is een significant verband tussen samenspelen en de mate waarin speelplekken begrensd zijn ($r.690, p.002$). Opvallend is hier dat het oppervlak per speelplek significant correleert met negatieve aspecten van gedrag zoals spelverstoring, doelloos bewegen en snel afgeleid zijn ($r.527, p.030$). Hoe groter de plekken, hoe meer kinderen lijken rond te zwerven en elkaar te storen. Er is geen significante samenhang tussen negatieve gedragsaspecten en het totaal oppervlak van de speelruimte. Er is een marginaal significante correlatie tussen het oordeel van de leidsters over de veiligheid van de speelruimte en de mate waarin speelplekken zijn gezoneerd in drukke en rustige activiteiten ($r.485, p.067$): hoe beter de zonering, hoe veiliger de leidsters de ruimte vinden. Je zou uit dit alles (meer op elkaar gericht zijn bij meer en duidelijk begrensde speelplekken, meer zwerfgedrag bij te grote speelplekken) kunnen concluderen dat het in babygroepen belangrijk is om vooral meerdere verschillende plekken te maken maar deze qua omvang beperkt te houden.

Peutergroepen

De frequentie waarin spelactiviteiten bij peuters voorkomen en de variatie daarbinnen verschilt nauwelijks van die van de verticale groepen. Bij de peutergroepen valt op dat er geen significante verbanden zijn tussen het totaal aantal activiteitenplekken in de groepsruimten en gedragsaspecten - er is een marginaal significant verband tussen het totaal aantal speelplekken en de mate waarin kinderen snel afgeleid zijn ($r-.448, p.062$), maar wel tussen gedrag en het aantal activiteitenplekken voor individueel spel. Naarmate er meer plekken voor individueel spel zijn, storen kinderen elkaar minder in hun spel ($r-.565, p.015$) en leggen ze minder een claim op leidsters ($r-.477, p.046$). Dit is een bevestiging van hetgeen ook uit eerdere onderzoeken al naar voren kwam dat beschikbaarheid van zowel plekken voor groepsspel als voor individueel spel er aan bijdraagt dat gedrag socialer wordt. Ook leidt een dergelijke differentiatie tot meer samenspel en meer geconcentreerd spel, wat kan verklaren waarom kinderen minder claimend naar de leidsters zijn.

Bij de peutergroepen lijkt het oppervlak van de totale groepsruimte en van de groepsruimte per kind verband te houden met spelverstoring. Naarmate het oppervlak afneemt gaan kinderen elkaar vaker storen, er is een marginaal significant verband ($r-422, p.081$).

Verticale groepen

Bij de verticale groepen is er een significant verband tussen het totaal aantal speelplekken en de frequentie van spelactiviteiten ($r.558, p.038$) en ook tussen het aantal terugtrekplekken en de frequentie van spelactiviteiten ($r.488, p.077$). Deze verbanden zien we niet bij de peuter- en babygroepen. Dit hangt hoogstwaarschijnlijk samen met het feit dat in de horizontale groepen de

activiteiten zijn afgestemd op een specifieke leeftijdsgroep en meer groepsgewijs plaatsvinden. In een verticale groep is de variatie aan mogelijke activiteiten groter, en het lijkt erop dat men dan meer specifieke keuzes maakt binnen die activiteiten. Het gemiddelde aantal activiteitenplekken bij verticale groepen ligt namelijk niet hoger dan bij de andere groepstypen (zelfs iets lager: 6,4 tegenover voor alle groepen gemiddeld 6,6). Bepaalde activiteiten, zoals spel met klein materiaal zoals puzzels, of spel dat veel beweging met zich meebrengt, kunnen moeilijk plaatsvinden in een ruimte waar ook baby's verblijven als er niet een specifieke plek voor is. Om de frequentie van spelactiviteiten te verhogen zou men dus in verticale groepen meer onderscheiden speelplekken moeten hebben voor de verschillende leeftijden.

In het merendeel van de groepen met kinderen van verschillende leeftijden is er niet of nauwelijks onderscheid gemaakt in plekken voor de jongste en voor de oudste kinderen. Dit betekent dan dat er bijvoorbeeld wel een box is voor de jongsten maar geen andere specifieke plek voor baby's/dreumesen of dat er geen specifieke plek is waar oudere kinderen met materialen kunnen spelen die niet geschikt zijn voor de jongsten. Er is een marginaal significant verband tussen het hebben van onderscheiden plekken voor jongste en oudste kinderen en samenspeelgedrag ($r.450, p.093$). Als er duidelijk onderscheid is in plekken voor jong en oud wordt er meer samengespeeld.

In de verticale groepen zien we ook een marginaal significante correlatie tussen aantal speelplekken en zelfstandig spelgedrag 'kinderen regelen zelf wat en hoe ze spelen en hebben weinig aanmoediging nodig' ($r.457, p.087$). Dit komt vaker voor naarmate er meer speelplekken zijn.

Visie

Onderzocht is of verschillen in visie van invloed zijn op spelgedrag en frequenties en op oppervlakten en type speelruimten. Een relatie met oppervlakten en typen speelruimten is niet gevonden. Wel zien we een significante correlatie met het samenspelen tussen kinderen ($F(2,20): 5,31; p.014$) en een marginaal significante correlatie met het zich vrij door het gebouw bewegen ($F(2,20): 2,62; p.097$). In centra met een Reggio Emilia-visie spelen kinderen meer samen en bewegen zich vrijer door het gebouw dan in de andere centra. Samenspelen komt relatief het minst voor in de centra met de Gordon en ontwikkelingsgerichte visie.

4.5 Conclusies en Aanbevelingen

4.5.1 Conclusies

Typen speelruimten

- Naast groepsruimten heeft 80% van de onderzochte kinderdagverblijven andere speelruimten. Het betreft hier altijd een speelhal, die soms vooral verkeersruimte is en soms echt een aparte speelruimte, en daarnaast heeft een aantal centra dan nog een andere meer specifieke activiteitenruimte zoals een atelier.
- Grofmotorische activiteiten komen weliswaar iets meer voor in centra met speelhal, maar vinden ook in andere centra frequent plaats. Het hebben van andere activiteitenruimten naast de groepsruimte bevordert het zelfstandig gebruik maken door kinderen van andere ruimten dan de eigen groepsruimten.
- Voor ouders weegt het hebben van speelruimte buiten de groep sterk mee in hun oordeel over de kwaliteit van het gebouw als totaal. Met name de speelhal is daarbij populair.

Oppervlakten en vorm

- het oppervlak aan speelruimte in de groep per kind varieert naar groepstype, waarbij blijkt dat de babygroepen relatief het grootste oppervlak per kind hebben. Speelhallen zijn meestal bestemd voor de oudste kinderen (peuters en oudste kinderen verticale groepen), die daarmee dan weer gemiddeld een groter speeloppervlak ter beschikking hebben.

- Het beschikbare oppervlak aan speelruimte bedraagt gemiddeld in centra zonder speelhal 4,28 m² per kind, en met speelhal 5,76 m² per kind. Kinderdagverblijven met een oppervlak van minder dan 4 m² per kind ervaren dit oppervlak als te krap om de gewenste activiteiten te ondernemen en de ruimten goed in te kunnen richten. Als het oppervlak verdeeld is over meerdere ruimten (groepsruimte en speelhal), dan is het belangrijk dat deze ruimten direct met elkaar in verbinding staan en de speelhal voldoende afmeting heeft om ook daadwerkelijk als speelruimte te kunnen fungeren.
- Er is een verband tussen het aantal activiteitenplekken en het oppervlak aan speelruimte per kind. Naarmate er minder oppervlak per kind is neemt met name het aantal individuele speelplekken af. Ook de diversiteit aan speelplekken en de mogelijkheid om terugtrekplekken te maken neemt dan af.
- De hoeveelheid vrije wandlengte, de breedte van de ruimte en het aantal deuren zijn van invloed op de indeelbaarheid van de ruimte.

Situering van ruimten

- Zicht op kindhoogte vanuit een ruimte naar een andere ruimte blijkt van invloed te zijn op het gebruik van die andere ruimten en op het spelgedrag. Kinderen spelen meer samen wanneer er een visuele relatie is tussen verschillende ruimten. Dat betekent automatisch ook dat speelruimten bij elkaar moeten liggen.
- Het schakelen van groepsruimten aan elkaar via sanitair of keukenblok blijkt een positieve invloed te hebben op samenspeelgedrag van kinderen. Ook leggen kinderen in deze groepsruimten minder claims op leidsters en bewegen zich zelfstandiger door het gebouw. Bij het direct schakelen van groepsruimten zien we deze effecten niet.

Inrichting van groepsruimten

- Het aantal activiteitenplekken hangt samen met het beschikbare oppervlak aan speelruimte per kind. Vooral individuele plekken komen meer voor naarmate er meer oppervlak is.
- Naarmate er meer speelplekken zijn, wordt de ruimte door leidsters als overzichtelijker ervaren. Dit hangt waarschijnlijk samen met het feit dat meer speelplekken tot meer rust in de ruimte leiden, en daarmee tot minder behoefte om overzicht te houden.
- In ruimten met meerdere losse (eet)tafels in een ruimte is de frequentie van spelactiviteiten groter dan in ruimten met een tafel. Er is nauwelijks verschil in spelfrequenties tussen ruimten waar hoog en ruimten waar laag gezeten wordt.
- In peutergroepen zijn er in vergelijking met andere groepstypen weinig plekken voor spel alleen of met zijn tweetjes en weinig terugtrekplekken. Naarmate er meer individuele speelplekken zijn, storen kinderen elkaar minder in hun spel en zijn kinderen minder claimend naar leidsters.
- Duidelijk begrensde speelplekken blijken vooral in babygroepen van positieve invloed op het samenspelen. Als in dergelijke groepen speelplekken te groot zijn, blijkt dat kinderen elkaar gaan storen en gaan 'rondzwerven'.
- Naarmate er meer speelplekken in een ruimte zijn, worden deze beter verdeeld in een drukke en een rustige zone. Dit maakt vooral bij babygroepen dat de ruimte als veiliger wordt ervaren.
- In verticale groepen hangt de frequentie van spelactiviteiten sterk samen met het aantal activiteitenplekken. Het aantal speelplekken en het onderscheid in speelplekken voor verschillende leeftijden is van invloed op samenspeelgedrag en op zelfstandig spelgedrag.
- In het merendeel van de onderzochte verticale groepen wordt geen onderscheid gemaakt tussen plekken voor jonge en voor oudere kinderen. Dit hangt niet zozeer samen met het oppervlak van de ruimte zelf als wel met de wijze van inrichten.

Visie

- Kinderen in dagverblijven die de Reggio Emilia-visie hanteren spelen meer samen en bewegen zich vrijer door het gebouw dan kinderen in dagverblijven met een andere visie.

4.5.2 Aanbevelingen

- Een oppervlak van tenminste 4 m² aan speelruimte per kind is aan te raden. Daarbij gaat het om oppervlak dat permanent voor de kinderen ter beschikking is. Centra die daar onder zitten ervaren de ruimte als te krap.
- Andere speelruimten naast de groepsruimten leiden niet per se tot meer spelactiviteiten, maar dragen wel bij aan meer zelfstandigheid en worden door ouders als belangrijk pluspunt ervaren. Kindercentra kunnen zich hiermee profileren.
- Het aantal activiteitenplekken hangt samen met het oppervlak aan speelruimte. Dit oppervlak dient te zijn afgestemd op aantal en type activiteitenplekken.
- Situeer speelruimten zodanig dat er een visuele relatie is tussen de verschillende ruimten die voor een groep bestemd zijn.
- Koppel groepsruimten bij voorkeur aan elkaar door middel van sanitair of keukentje dat gedeeld wordt. Wanneer ervoor gekozen wordt om groepen rechtstreeks aan elkaar te koppelen, zou dat moeten passen bij de visie van het dagverblijf (samenspelen bevorderen).
- Bij het ontwerp van een kinderdagverblijf dient aandacht besteed te worden aan de indeelbaarheid van de speelruimte. Daarbij moet rekening gehouden worden met voldoende wandlengte en breedte van de ruimte en met het beperken van het aantal deuren. Nadere studie naar adequate varianten is nodig. Tijdens de ontwikkeling van een bouwplan zou de architect aan dit aspect speciale aandacht moeten besteden.
- Er moet meer aandacht besteed worden aan het indelen van de ruimten in activiteitenplekken. Daarbij is het vooral voor peutergroepen belangrijk dat er naast groepsspeelplekken voldoende individuele speelplekken komen; voor babygroepen is een duidelijk onderscheid in een drukke en een rustige zone van belang en mogen speelplekken niet te groot zijn; in verticale groepen is het belangrijk aparte speelplekken te maken voor jongste kinderen en plekken voor oudere kinderen.
- In verticale groepen moet een grotere range aan spelactiviteiten mogelijk zijn dan in andere groepen. Om die reden zijn hier meer activiteitenplekken gewenst dan in andere groepstypen. Omdat er een relatie is tussen oppervlak aan speelruimte en activiteitenplekken dient overwogen te worden het oppervlak aan speelruimte voor verticale groepen groter te maken dan voor andere groepen.

5 BUITEN SPELEN - KDV

5.1 Inleiding

Het belang van buitenspelen voor kinderen wordt door vrijwel iedereen onderkend. Kinderen doen buiten andere ervaringen op dan binnen, alleen al door het feit dat de buitenruimte heel andere kenmerken heeft dan de binnenruimte (denk aan lucht, zon, wind, bomen). Voor zowel de motorische, de sociaal-emotionele, de cognitieve als de zintuiglijke ontwikkeling is buitenspelen essentieel. Diverse onderzoeken tonen het belang van buitenspelen voor kinderen aan (zie onder andere Noren Bjorn, 1982, Grahn, 1997).

Terreinkenmerken en inrichting

Eerder onderzoek van AKTA naar buitenruimten bij kindercentra (Hoekstra en anderen, 1998) liet zien dat de kwaliteit van buitenruimten sterk uiteenliep. Niet alleen het oppervlak per kind varieerde sterk, maar met name ook de wijze waarop de ruimte was ingericht. De afwerking van terreinen verschilt: er zijn 'stenige' terreinen en meer 'natuurlijke' terreinen met een gevarieerde bodemafwerking. Ook lijkt de situering van het buitenterrein ten opzichte van de binnenruimte van invloed te zijn op de mate van gebruik. We onderzoeken het aantal speelplekken in relatie tot oppervlak, spelgedrag en spelfrequentie. In het Kwaliteitsstelsel accommodaties kinderopvang wordt als standaardkwaliteit aanbevolen dat er voor baby's minimaal drie speelplekken moeten zijn en voor peuters vijf (gebaseerd op onderzoek AKTA, 1998).

We hebben de hypothese dat de relatie tussen binnen- en buitenspeelruimte samenhangt met de frequentie van buitenspelen. Tijdens eerder onderzoek bleek ook dat het weer een belangrijke rol speelt bij het gebruikmaken van het buitenterrein. Hoewel een aantal weersomstandigheden niet te beïnvloeden valt, veronderstellen we dat de mate van beschutting tegen wind en zon, ook bij wisselende weersomstandigheden, van invloed kan zijn op de mate van gebruik van het terrein. In het huidige onderzoek worden de resultaten van het eerdere onderzoek getoetst en waar mogelijk aangevuld.

Terreinkenmerken in relatie tot gedrag.

In eerdere onderzoek naar buitenspeelruimten bleek diversiteit in activiteitenplekken een voorwaarde voor het kunnen stimuleren van de verschillende ontwikkelingsgebieden (Moore, 1997; Grahn, 1997). Daarnaast bleek in het onderzoek van AKTA (Hoekstra en anderen, 1998) variatie in bodemafwerking en aanwezigheid van natuurlijk groen waarin en waarmee kinderen kunnen spelen van belang voor het stimuleren van verschillende spelactiviteiten. Uit het onderzoek kwamen aanbevelingen voort voor aantal en type activiteitenplekken en voor de verdere inrichting van de buitenspeelruimte (Hoekstra en anderen, 2000). Tijdens dat onderzoek werd spelgedrag van kinderen uitgebreid geobserveerd, en werden medewerkers door middel van diepte-interviews ondervraagd over hun opvattingen over en ervaringen met de buitenruimte. In het huidige evaluatieonderzoek is aan leiders gevraagd hun observaties van het gedrag van kinderen in een vragenlijst te beschrijven.

Daarbij hebben we de hypothese dat er een relatie is tussen de wijze waarop de buitenruimte is ingericht (aantal activiteitenplekken, begrenzing van speelplekken en bodemafwerking) en spelgedrag en spelfrequentie.

Ook onderzoeken we de hypothese of er een samenhang is tussen kenmerken en gebruik van buitenruimte en de pedagogische visie van het betreffende centrum. Op basis van het eerdere onderzoek van AKTA (1998) werd in het Kwaliteitsstelsel aanbevolen de buitenruimte in te delen in delen voor verschillende leeftijdsgroepen. We onderzoeken nu of dit leidt tot verschillen in aard en frequentie van buitenspel.

Ook wordt in het huidige onderzoek het oppervlak aan buitenspeelruimte per kind in relatie tot spelgedrag, frequentie van buitenspel en inrichting van de buitenspeelruimte nogmaals meegenomen. Volgens de geldende regelgeving moet een kinderdagverblijf minimaal 4 m² buitenspeelruimte per kind hebben. Uit eerder onderzoek van AKTA (1998) kwam naar voren dat om voldoende spelvariatie te kunnen waarborgen een oppervlak van tenminste 7 m² per kind gewenst is.

Pedagogische visie
Type visie Buiten spelen belangrijk onderdeel van beleid

Gebouwkenmerken
Ligging Groen in omgeving
Oppervlakte Buitenspeelruimte per kind
Vorm van de buitenruimte Minimaal 8m breed Geheel / in deelterreinen Apart deel voor baby's Terras / balkon
Inrichting van de buitenruimte Aantal activiteitenplekken Type activiteitenplek Terugtrekplekken Variatie in bodemafwerking Verhouding verhard/onverhard Zitplek voor volwassenen Beschutting tegen zon Beschutting tegen wind
Buitenruimte overstijgende kenmerken Ligging van buitenruimte t.o.v. groepsruimte Zicht naar buitenruimte vanuit groepsruimte

Evaluatie leidsters
Kwaliteitsoordeel buitenruimte totaal Hoeveelheid buitenruimte Variatie in activiteiten buiten Uitdagendheid van de buitenruimte Veiligheid van de buitenruimte Tevredenheid grootte buitenberging Overzicht over buitenruimte Aantrekkelijkheid van het buitenterrein

Evaluatie ouders
Kwaliteitsoordeel buitenruimte totaal Hoeveelheid buitenruimte Veiligheid van de buitenruimte Variatie in activiteiten buiten Uitdagendheid van de buitenruimte Aantrekkelijkheid van het buitenterrein

Evaluatie onderzoekers
Kwaliteitsoordeel buitenruimte totaal Diversiteit van speelplekken Avontuurlijke inrichting Natuurlijke elementen Overzichtelijkheid van buitenruimte (NB:-/-) Functionaliteit Buitenruimte is uitnodigend/aantrekkelijk

Gebruik en gedrag
Kinderen spelen veel en graag buiten Frequentie buitenspel Kinderen spelen buiten alleen of in kleine groepjes Het spel buiten is gevarieerd Kinderen maken volop gebruik van ruimte Kinderen vervelen zich niet Kinderen zijn graag buiten Kinderen rennen/fietsen hard, soms ongelukjes Frequentie buitenspel peuters (over seizoenen) Frequentie buitenspel baby's (over seizoenen)

5.2 Kenmerken

5.2.1 Ligging

De aanwezigheid van groen rondom het gebouw varieert sterk: 24% van de onderzochte KDV's ligt in een omgeving waar geen of nauwelijks groen in de directe omgeving aanwezig is. Onder groen verstaan we dan bomen, groenstroken, parkjes of grasvelden waarop men vanuit het KDV kan uitkijken. Van de centra die geen groen in de omgeving hebben liggen er 4 in een grote stad en 2 in een middelgrote gemeente.

	<i>Wel aanwezig</i>	<i>Neutraal</i>	<i>Niet aanwezig</i>
Groen in omgeving	40%	36%	24%

Van de 25 centra liggen er 2 aan een drukke verkeersader, de overige aan rustige straten. Van geluidsoverlast door auto of trams is sprake bij 12% van de centra; dit geldt met name daar waar de buitenspeelruimte aan de straat of trambaan grenst.

5.2.2 Oppervlakte

	<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Buitenspeelruimte per kind	9,7	4,73

Onder het oppervlak van de buitenspeelruimte verstaan we het totaaloppervlak aan voor kinderen toegankelijke buitenruimte, exclusief de ruimte die wordt ingenomen door buitenberging(en) en/of fietsenstalling. Het oppervlak per kind is dan het oppervlak aan buitenspeelruimte gedeeld door de totale capaciteit van het kinderdagverblijf.

Het gemiddelde oppervlak per kindplaats over alle centra is 9,7 m² per kind, met een variatie van 2,5 tot 20,7 m² per kind. In drie centra is het oppervlak lager dan de wettelijk vereiste 4 m² per kind; 68% van de centra zit boven het, volgens AKTA minimaal gewenste, oppervlak van 7 m², waarbij het merendeel daar zelfs ruim boven zit, met meer dan 10 m² per kind.

Voor de 25 centra ziet de verdeling naar oppervlak per kind er als volgt uit:

<i>Minder dan 4 m²</i>	<i>4 tot 7 m²</i>	<i>7 tot 10 m²</i>	<i>Meer dan 10 m²</i>
3	5	6	11

Er is geen directe samenhang tussen oppervlak en ligging in een landelijke of stedelijke omgeving. Van de drie centra met minder dan 4 m² per kind ligt er één in de binnenstad van een grote stad, één in een buitenwijk van een kleinstedelijk gebied en één in landelijk gebied. Van de centra met een oppervlak tussen de 4 en 7 m² liggen er vijf in buitenwijken van (middel)grote steden en een in het landelijk gebied. Van de zestien centra die meer dan 7 m² per kind hebben liggen er vijf in landelijk gebied en de rest in (middel)grote steden.

5.2.3 Vorm van de buitenspeelruimte

Breedte van terrein

<i>Smaller dan 8 m</i>	<i>deels smaller dan 8 m</i>	<i>breder dan 8 m</i>
1	9	15

Naast oppervlak is ook de vorm van de buitenruimte een mogelijke indicator voor de kwaliteit. Eerder onderzoek van AKTA duidde erop dat een terrein minimaal acht meter breed moet zijn om er voldoende bruikbare speelplekken te kunnen maken. 60% van de onderzochte centra heeft een buitenruimte die breder is dan acht meter; bij negen centra is een deel van het terrein smaller dan acht meter; één centrum is over de hele lengte smaller dan achter meter.

Opdeling of één terrein

Bij de onderzochte buitenspeelsterreinen zien we twee hoofdtypen:

- een buitenterrein dat een aaneengesloten geheel vormt.
- Een buitenterrein dat uit twee of meerdere aparte terreintjes bestaat, veelal verspreid liggend aan meerdere zijden van het gebouw (bijvoorbeeld voor- en achterkant).

	<i>1 terrein</i>	<i>2 terreinen</i>	<i>3 of meer terreinen</i>
Aantal centra:	16	7	2

Van de 25 terreinen zijn er elf die door middel van afscheidingen zijn opgedeeld voor verschillende groepen of clusters van groepen. Dat kan ofwel een aaneengesloten terrein zijn (viermaal) ofwel een terrein dat uit meerdere terreinen bestaat (zevenmaal). Deze opdeling in groepen is soms leeftijdsgebonden (alle kinderen van een bepaalde leeftijdsgroep gebruiken een bepaald deel van het terrein) en in andere gevallen situatiegebonden (groepen die aan de voorzijde liggen gebruiken de speelruimte aan de voorzijde, groepen aan de achterkant gebruiken de speelruimte achter).

Apart deel voor baby's

Om te voorkomen dat baby's onder de voet worden gelopen door peuters en er voor te zorgen dat ze veilig en rustig kunnen liggen, creëren veel centra een afgescheiden plek voor de baby's. Er zijn 24 centra die baby's opvangen, daarvan heeft 55% een apart deel voor baby's. In onderstaande tabel staat hoe vaak dit voorkomt in gebouwen met alleen horizontale of alleen verticale groepen en met een combinatie van groepstypen

	<i>Wel aparte babyplek</i>	<i>Geen aparte babyplek</i>
Horizontaal	4	5
Verticaal	3	4
Combinatie	6	2
Totaal	13	11

Vooral in centra met zowel horizontale als verticale groepen is er vaak een aparte plek voor baby's. De drie centra met terreinen onder de 4 m² per kindplaats hebben geen aparte babyplek. Voor de overige oppervlaktecategorieën zien we geen duidelijk verband tussen oppervlakte per kindplaats en het wel of niet hebben van een aparte plek voor baby's, behalve misschien bij de grootste terreinen (vier van de elf hebben geen aparte babyplek en zeven wel).

Terras en balkon.

Drie centra hebben een terras op een verdieping als speelterrein (naast een speelterrein op de begane grond). Deze terrassen zijn niet of nauwelijks ingericht.

5.2.4 Inrichting van de buitenruimte

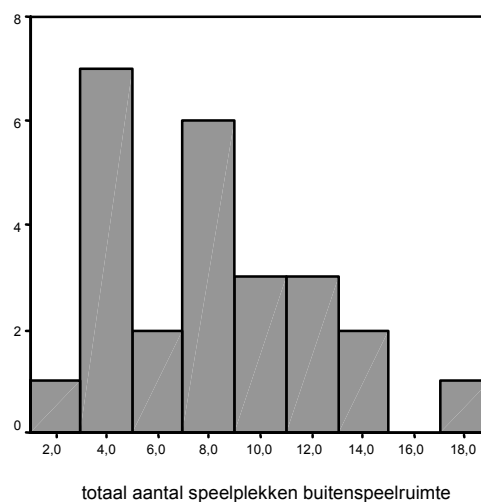
<i>Inrichting van de buitenruimte</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Aantal activiteitenplekken	7,56	3,76
Aantal terugtrekplekken jongsten	0,76	0,88
Aantal terugtrekplekken oudsten	1,21	1,28
Verhouding verhard/onverhard*	1,72	0,79

* verhouding verhard/onverhard: van 1 (75-100% verhard) tot 4 (0-25% verhard)

Aantal activiteitenplekken

Nagegaan is hoeveel speelplekken er te onderscheiden zijn op de buitenspeelreinen van de 25 centra. Activiteitenplekken zijn plekken die door vorm, structuur en inrichting de mogelijkheid bieden voor specifieke spelvormen en als zodanig herkenbaar zijn door zijn begrenzingen. Voorbeelden van een activiteitenplek zijn een zandbak of schommel, maar ook een vlak open terrein dat voor balspel en fietsen kan dienen. Het gemiddeld aantal speelplekken per centrum is 7,56. De variatie tussen de centra is groot (zie onderstaand figuur). Zo zijn er 8 centra die 4 of minder activiteitenplekken hebben, terwijl 6 centra er meer dan 10 hebben.

Een terugtrekplek, waar jonge kinderen rustig kunnen liggen of zitten zonder door anderen gestoord te worden en waar grotere kinderen zich aan het zicht van andere kunnen onttrekken is in 13 centra aanwezig voor de jongste groepen en in 16 centra voor de oudste groepen.

Type activiteitenplekken

Aanwezigheid speelplekken	Ja	Nee
Zandbak	25	-
Schommel(s)	4	21
Mogelijkheden om te klimmen (klimtoestellen, boomstammen, randen)	18	7
Mogelijkheden om te glijden (glijbaan/ hellend vlak)	18	7
Vlak open gebied voor balspel, rennen, bewegen	25	-
Speelhuisje	21	4
Andere fantasieplek (boot/ struikjes/ wigwam, en dergelijke)	7	18
Waterspeelplek	2	23
Tuintje voor kinderen	3	22
Fietscircuit	7	18
Kruipplek	21	4
Andere speelplek	16	9
Zitplek volwassenen	18	7

In alle 25 centra is een zandbak en een open terrein voor balspel, rennen etc. aanwezig. De meeste centra hebben een zacht gedeelte (gras, rubber) voor kruipers en een speelhuisje op het terrein. Dat speelhuisje is vaak gecombineerd met een element om te klimmen en of te glijden. Schommels, waterspeelplekken of kindertuintjes komen weinig voor. Een speciaal fietscircuit is er in 7 centra, evenals een fantasiespeelplek.

In het eerder onderzoek van AKTA naar buitenruimten bleek dat het al dan niet hebben van een zitgelegenheid voor volwassenen van invloed was op de frequentie van gebruik van de buitenspeelruimte. Omdat dit soms betwijfeld wordt – sommige centra kiezen bewust niet voor zo'n zitplek omdat ze vinden dat leidsters als ze buiten zijn actief met de kinderen moeten bezig zijn - is dit aspect in dit onderzoek nogmaals meegenomen. Op 7 van de 25 buitenspeelsterreinen is geen zitplek voor volwassenen aanwezig.

Alle buitenruimten waren omheind, in twee centra was die omheining niet veilig: eenmaal was de afstand tussen spijlen te groot, in een ander centrum stond een tijdelijk los hek.

Bodemafwerking en klimaat

	Ja	Nee
Variatie in bodemafwerking	46%	54%
Beschutting tegen zon	68%	32%
Beschutting tegen wind	60%	40%

Onder een gevarieerde bodemafwerking wordt verstaan het gebruiken van meerdere afwerkingsmaterialen, zoals bestrating, zand, gras, halfverharding en het aanwezig zijn van niveaunderschillen. In 13 centra is er geen gevarieerde bodemafwerking. Per terrein is een schatting gemaakt van de verhouding tussen verhard en onverhard terrein. In 12 centra is tussen 75 en 100% van het terrein verhard, in geen enkel centrum treffen we een situatie aan waarin minder dan 25% van het terrein verhard is.

De situering van het terrein is bekeken in relatie tot klimatologische omstandigheden. Zon en schaduwmogelijkheden en beschutting tegen wind kunnen van invloed zijn op de mate van gebruik van de buitenruimte. Slechts één terrein bleek zodanig gelegen dat er tussen 10.00 en 16.00 uur geen zon kwam. Op acht terreinen was het niet mogelijk op zonnige dagen beschutting tegen de zon te zoeken; tien terreinen hadden onvoldoende beschutting tegen wind.

5.2.5 Buitenruimte overstijgende kenmerken

<i>Buitenruimte overstijgende kenmerken</i>	<i>Directe relatie</i>	<i>Geen directe relatie</i>
Ligging van buitenruimte ten opzichte van groepsruimte	57%	43%
Zicht naar buitenruimte vanuit groepsruimte	60%	40%

Van de groepen die geen directe verbinding tussen groepsruimte en buitenspeelsterrein hebben is bij 17% de relatie voldoende goed, dat wil zeggen dat een deur naar de buitenruimte in de nabijheid van de groepsruimte is gesitueerd. Bij de overige 26% ligt de toegang tot de buitenruimte niet direct bij of aan de groepsruimten. Als we dat onderscheiden naar groepstypen is de situering als volgt:

	<i>Directe verbinding</i>	<i>Ligging nabij</i>	<i>Ligging elders</i>
0-2 jaar	14	1	6
2-4 jaar	12	4	6
0-4 jaar	11	6	5
Totaal	37	11	17

Zicht op buitenspeelsterrein vanuit de groepsruimte

Zicht op het buitenspeelsterrein vanuit de groepsruimte maakt het eenvoudiger om een paar kinderen buiten te laten spelen (zelfstandigheid) zonder dat een leidster mee naar buiten gaat om toezicht te houden.

Onderzocht is dan ook of vanuit de groepsruimte toezicht op de buitenruimte mogelijk is. De mate waarin toezicht mogelijk is is nagenoeg gelijk aan de mate waarin de buitenruimte al dan niet direct bereikbaar is. In 25% van de groepen is er geen zicht op het buitenterrein, in 15% kan men het terrein maar voor een deel overzien.

<i>Zicht op terrein:</i>	<i>Goed</i>	<i>Voldoende</i>	<i>Onvoldoende</i>	<i>Totaal</i>
0-2	16	1	4	21
2-4	12	4	6	22
0-4	11	5	6	22
Totaal	39	10	16	65

Er is geen significant verschil tussen de verschillende leeftijdsgroepen als het gaat om het zicht vanuit de groep op het buitenspeelsterrein.

5.2.6 Pedagogische visie

<i>Pedagogische visie</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Buiten spelen belangrijk onderdeel van beleid	2,60	0,69

In een vragenlijst die tevoren aan de centra is toegestuurd is aan de leidinggevende gevraagd om van een aantal mogelijke uitgangspunten voor pedagogisch beleid aan te geven hoe belangrijk ze zijn. Een uitgangspunt luidde: 'Buiten zijn en buiten spelen is belangrijk onderdeel van het beleid'. Geen enkel kinderdagverblijf noemde dit als een van de drie meest belangrijke uitgangspunten; veertien centra gaven aan het zeer belangrijk te vinden, tien centra vonden het belangrijk, een centrum vond het niet belangrijk. In gesprekken met hoofden werd vier keer expliciet het buiten spelen als een belangrijk onderdeel van het beleid genoemd. In deze centra waren ook afspraken met leidsters gemaakt over de minimale frequentie van buitenspelen.

5.3 Evaluatie

5.3.1 Evaluatie leidsters

<i>Evaluatie leidsters</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Kwaliteitsoordeel buitenruimte totaal	3,21	0,60
Hoeveelheid buitenruimte	3,35	0,82
Variatie in activiteiten buiten	3,31	0,76
Uitdagendheid van de buitenruimte	3,03	0,89
Veiligheid van de buitenruimte	3,49	0,61
Tevredenheid grootte buitenberging	2,82	0,65
Overzicht over buitenruimte	3,31	0,53
Aantrekkelijkheid van het buitenterrein	3,09	0,92

Noot: scores lopen van 1 (zeer onvoldoende) naar 5 (goed)

Aan leidsters is gevraagd een oordeel te geven over de volgende kenmerken van de buitenruimte: de hoeveelheid buitenspeelruimte, de variatie aan activiteiten en de uitdagendheid van de buitenruimte, de veiligheid van terrein en speeltoestellen. Aan leidsters is bovendien een oordeel gevraagd over de berging buiten en het overzicht over de buitenruimte.

De antwoorden op vragen over kenmerken van de buitenruimte zijn samengevat in een totaaloordeel omdat de antwoorden op deelaspecten sterk overeenkomen. Gemiddeld scoren de leidsters de kwaliteit van de buitenruimte 3,21 iets hoger dan voldoende. Over de grootte van de buitenberging zijn leidsters het minst tevreden.

De aantrekkelijkheid van het buitenterrein als geheel wordt als voldoende beoordeeld.

5.3.2 Evaluatie ouders

<i>Evaluatie ouders</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Kwaliteitsoordeel buitenruimte totaal	3,44	0,53
Hoeveelheid buitenruimte	3,52	0,64
Variatie in activiteiten buiten	3,43	0,53
Uitdagendheid van de buitenruimte	3,16	0,65
Veiligheid van de buitenruimte	3,67	0,44
Aantrekkelijkheid van het buitenterrein	3,26	0,71

Noot: scores lopen van 1 (zeer onvoldoende) naar 5 (goed)

Ouders hebben de buitenruimte beoordeeld op totaaloppervlak, de variatie en uitdagendheid en de veiligheid van de buitenruimte. De antwoorden op vragen over kenmerken van de buitenruimte zijn samengevat in een totaaloordeel omdat de antwoorden op deelaspecten sterk overeenkomen. Ouders scoren de kwaliteit van de buitenruimte gemiddeld iets hoger dan leidsters: 3,44. Oordelen van ouders en leidsters over de kwaliteit van de buitenspeelruimte en over de veiligheid correleren significant (Pearsons $r.829$, $p.000$ resp. $r.791$, $p.000$).

Het oordeel van de ouders over de aantrekkelijkheid van het buitenterrein als geheel ligt iets boven voldoende en correleert significant met dat van leidsters ($r.704$, $p.000$).

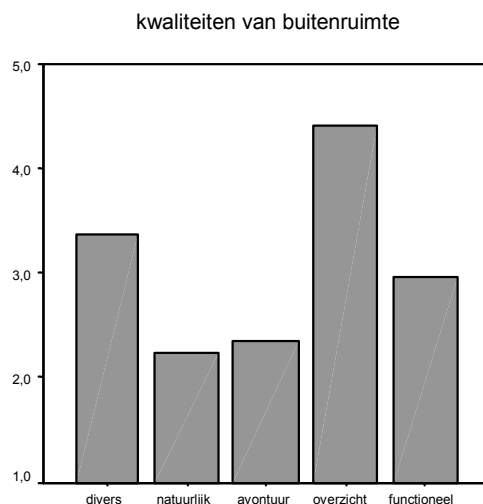
5.3.3 Evaluatie onderzoekers

<i>Evaluatie onderzoekers</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Kwaliteitsoordeel buitenruimte totaal	2,58	1,12
Diversiteit van speelplekken	3,36	1,50
Avontuurlijke inrichting	2,36	1,35
Natuurlijke elementen	2,24	1,53
Overzichtelijkheid van buitenruimte (-/-)	4,40	0,76
Functionaliteit	2,96	1,24
Aantrekkelijkheid van buitenterrein	3,00	1,41

Noot: scores lopen van 1 (zeer onvoldoende) naar 5 (goed)

De onderzoekers hebben de kwaliteit van de buitenruimte beoordeeld op de volgende hoofdaspecten: de kwaliteit als geheel, de relatie buitenruimte en binnenruimte en de mate van uitnodigheid van de buitenruimte. Het oordeel over de kwaliteit van de buitenruimte is een samengesteld oordeel op basis van de deeloordelen: diversiteit aan speelplekken, natuurlijke elementen op het buitenterrein, avontuurlijke inrichting, overzichtelijkheid en functionaliteit. Gemiddeld beoordeelden de onderzoekers de kwaliteit 2,58, iets lager dan voldoende. Daarbij moet opgemerkt worden dat een hoge score op overzichtelijkheid samenhangt met lage scores op de andere deelaspecten en andersom. Terreinen zijn overzichtelijker naarmate er minder inrichtings- en natuurlijke elementen in voorkomen.

Kwaliteiten buitenruimte volgens onderzoekers

Bij het oordeel over diversiteit aan speelplekken is de aanbeveling uit het Kwaliteitsstelsel (Kwaliteitsnormen, 1999) over het gewenste aantal verschillende activiteitenplekken (zie inleiding) als criterium meegenomen.

Onderzocht is in hoeverre er natuurlijke elementen in de buitenruimte zijn en of de bodemafwerking gevarieerd was. Onder natuurlijke elementen worden bosjes, struiken en planten verstaan die voor kinderen toegankelijk zijn. (Een groene haag rondom de buitenruimte is in deze definitie geen 'natuurlijk element', bosjes of struiken waardoorheen looppaden lopen wel.). In 16 van de 25 centra zijn er geen (10) of nauwelijks (6) natuurlijke elementen in het buitenterrein. Vier centra hebben veel natuurlijke elementen op hun terrein, 5 centra redelijk veel.

Criteria voor de beoordeling of een terrein avontuurlijk was ingericht, waren de mate waarin er terugtrekmogelijkheden aanwezig waren, en of er hoogteverschillen of andere uitdagende speelplekken op het terrein waren.

Toezicht kunnen houden wanneer men op het terrein zelf is, dus de mate van overzichtelijkheid van het terrein, is onderzocht. Van de 25 centra beschikken 14 centra over een volledig overzichtelijk terrein, bij de andere centra is het terrein merendeels (7) of deels (4) overzichtelijk. De functionaliteit is beoordeeld aan de hand van een aantal losse items zoals drainage, bezonning, bruikbaarheid voor de betreffende leeftijdsgroep. Zie ook voorgaand figuur

Het oordeel van de onderzoekers over de kwaliteit van de buitenruimte als geheel correleert significant met dat van de ouders over de kwaliteit van de buitenruimte als geheel ($r .424, p .044$) én met dat van leidsters over de kwaliteit als geheel ($r .405, p .045$). Ook de beoordeling of het buitenterrein aantrekkelijk is correleert significant met de oordelen van leidsters en ouders op dit aspect ($p \leq .001$).

5.3.4 Gebruik en gedrag

<i>Gebruik en gedrag</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Kinderen spelen veel en graag buiten	3,39	0,31
Frequentie buitenspel	4,04	0,61
Kinderen spelen buiten alleen of in kleine groepjes	3,23	0,50
Het spel buiten is gevarieerd	3,00	0,55
Kinderen maken volop gebruik van ruimte	3,59	0,34
Kinderen vervelen zich niet	3,36	0,40
Kinderen zijn graag buiten	3,25	0,54
Kinderen rennen/fietsen hard, soms ongelukjes	2,50	0,41
Frequentie buiten spel peuters (over seizoenen)	2,86	0,32
Frequentie buiten spel babys (over seizoenen)	1,98	0,37

Noot: scores lopen van 1 (niet van toepassing) tot 5 (helemaal van toepassing).

Aan de leidsters zijn in de vragenlijst vragen voorgelegd over de gemiddelde frequentie van buitenspelen per week, en over de frequentie van buitenspelen in de verschillende seizoenen. Daarnaast zijn vragen gesteld over het spelgedrag van kinderen buiten.

De vragen aan leidsters over spelgedrag vallen uiteen in twee typen. Allereerst zijn er vragen die de positieve aspecten betreffen (of kinderen graag buiten spelen, gevarieerd spel vertonen en volop gebruik maken van ruimten). Daarnaast is gevraagd om aan te geven of er spelverstoring plaatsvindt door hard rennen/fietsen met kans op ongelukjes. Op de samengevatte positieve vragen scoren leidsters gemiddeld 3,39, hetgeen betekent dat de positieve aspecten redelijk tot zeer van toepassing zijn. Variatie in buitenspel scoort daarbinnen het laagst.

Het antwoord op de vraag naar spelverstoring scoort gemiddeld 2,50, en blijkt een beetje tot redelijk van toepassing.

De frequentie van buitenspel in de verschillende seizoenen ligt voor de baby's (tot 1,5 jaar) aanzienlijk lager dan voor de dreumesen en peuters. Op een vijfpuntsschaal scoren baby's gemiddeld 1,98, hetgeen overeenkomt met minder dan een uur per dag, en peuters/dreumesen 2,86, iets minder dan 1 à 2 uur per dag.

5.4 Analyse

5.4.1 Ligging, oppervlakte, vorm en inrichting

Zoals onder kenmerken beschreven lopen de oppervlakten per kindplaats flink uiteen. Niet alleen per kindplaats zijn de verschillen groot, variërend van 2,5 tot 20,7 m² per kind, maar ook in absolute zin zijn terreinoppervlakten heel gevarieerd van grootte, hetgeen uiteraard samenhangt met de capaciteit van het kindercentrum. Zo is het kleinste buitenspeelsterrein 60 m² (capaciteit 24 kinderen) en het grootste speelsterrein is 1719 m² (capaciteit 90 kinderen). We hebben onderzocht of er een relatie is tussen de totale terreingrootte en andere kenmerken van het terrein. Er zijn geen significante correlaties gevonden tussen het aantal activiteitenplekken of andere inrichtingsaspecten en het totale terreinoppervlak.

Het aantal activiteitenplekken hangt dus niet samen met het totaal beschikbare oppervlak, maar er is wél een significant verband met de hoeveelheid buitenspeelruimte per kind ($r.483, p.014$). Een groter terrein leidt dus niet automatisch tot meer activiteitenplekken, maar als er meer oppervlak per kind is worden er blijkbaar wél eerder meer plekken gemaakt.

Het oppervlak per kindplaats correleert ook significant met de door de onderzoekers gemeten diversiteit aan speelplekken ($r.483, p.014$). Hieruit blijkt dat hoe groter het oppervlak per kind is hoe meer verschillende speelplekken er op het terrein zijn.

De kwaliteit van de onderzochte speelsterreinen op dit onderdeel loopt sterk uiteen. Eenderde van de centra heeft 4 of minder speelplekken, hetgeen meestal betekent dat er naast een vlak open terrein en een zandbak nog een klim- of speelhuisje is en een ligplek voor baby's. Opvallend is dat al deze terreinen grotendeels (meer dan 75%) of helemaal verhard zijn, waardoor er ook weinig mogelijkheden zijn voor activiteiten met natuurlijke materialen als zand, gras, beplanting. De terreinen die daartegenover de meeste activiteitenplekken hebben (10 of meer) beschikken ook over een gevarieerde bodemafwerking. De relatie bodemafwerking-aantal speelplekken past ook bij de beoordeling van onderzoekers of het terrein natuurlijke elementen bezat en een avontuurlijke inrichting had. Een gevarieerde bodemafwerking (dus meerdere materialen en hoogteverschillen) is voorwaarde voor een natuurlijke en avontuurlijke inrichting. Op een vlakke verharde ondergrond kan immers geen natuurlijke of spannende buitenspeelruimte gemaakt worden (ook 'harde' avontuurlijke speeltoestellen vereisen altijd een zachte ondergrond). Als een terrein dus alleen een vlakke verharde ondergrond had, scoorden de aspecten natuurlijkheid en avontuurlijkheid dus laag. Deze beide aspecten correleren significant met het totaal aantal speelplekken ($r.668, p.000$) en met een gevarieerde bodemafwerking (respectievelijk Chi-kwadraat .006 en .002).

Zoals onder kenmerken is beschreven wordt verondersteld dat er een bepaalde afmeting nodig is voor een geschikte buitenruimte. Het terrein zou, in elk geval grotendeels, breder moeten zijn dan 8 meter. We hebben onderzocht of er een verband is tussen de afmeting van het terrein en andere terreinkenmerken. Daarbij zijn alle terreinen die (deels) smaller waren dan 8 meter vergeleken met terreinen die breder waren. Er zijn geen significante correlaties gevonden maar wel wijzen veel aspecten in de richting van een verband; daarbij blijkt dat diversiteit aan speelplekken minder is op een smal terrein, evenals de overzichtelijkheid en de functionaliteit als geheel.

5.4.2 Oppervlakte en vorm in relatie tot evaluaties

Het oordeel over de kwaliteit van het buitenterrein van zowel leidsters als ouders blijkt significant samen te hangen met het oppervlak per kindplaats (respectievelijk: $r.515, p.008$ en $r.583, p.004$). Oppervlak blijkt daarmee een belangrijke factor in de kwaliteitsbeleving voor zowel ouders als leidsters. Dit blijkt bij ouders bovendien ook uit enkele open vragen over het buitenspeelsterrein. Aan ouders is gevraagd wat zij het meest positieve en het minst positieve aspect van het buitenterrein vinden. Opvallend is dat de grootte van het terrein het vaakst werd genoemd. In totaal 55 ouders

noemden de grootte van het terrein als positiefste punt, 31 ouders noemden als meest negatieve punt dat het terrein te klein was.

De ouders die het terrein te klein vinden doen deze uitspraak 18 keer over terreinen die kleiner zijn dan 7 m²; de overige 13 ouders die het terrein te klein vinden, vinden dat van een terrein dat weliswaar een oppervlak heeft van tussen de 7 en 10 m², maar dit zijn allemaal terreinen die zijn opgedeeld in meerdere terreinen. Omdat hun kind dan maar van een deel van het terrein gebruik maakt, kan het zijn dat ze alleen dat deel in hun oordeel betrekken. Van de 55 ouders die de grootte positief vinden zijn er 49 ouders van een centrum dat meer dan 7 m² per kind heeft. Men kan daaruit voorzichtig concluderen dat ouders een goede inschatting kunnen maken van de terreingrootte per kind, die overeenkomt met eerdere bevindingen van AKTA. Zie voor het oordeel van hoofden en leidsters over dit aspect: paragraaf 5.4.5.

Of het terrein al dan niet is opgedeeld in meerdere terreinen maakt niet uit in kwaliteitsoordeel van onderzoekers, ouders of leidsters. Bovendien levert dit geen verschillen voor spelfrequentie van de kinderen. Wel zien we dat de relatie binnen-buiten beter is bij centra met meerdere terreinen, $M=4.18$ ($SD=.44$) versus $M = 4.73$ ($SD=.42$), $F(1,23)=10.26$, $p=.004$.

5.4.3 Inrichting buitenspeelruimten in relatie tot evaluaties

Er is een significante correlatie tussen het aantal activiteitenplekken en het oordeel van de ouders en van leidsters over de kwaliteit van het buitenterrein ($r.489$, $p.018$ resp. $r.454$, $p.022$). Daarbij kijken ouders en leidsters niet alleen naar aantal maar ook naar diversiteit in plekken, want hun oordeel correleert ook met het oordeel van de onderzoekers over dit laatste aspect ($r.504$, $p.014$ resp. $r.419$, $p.037$). Voor zowel ouders als leidsters blijkt aantal en variatie van activiteitenplekken er toe te doen. Ook hoofden zijn zich blijkens de interviews zeer goed bewust van eventuele tekortkomingen van de buitenspeelruimte: in 10 centra geeft men aan de buitenspeelruimte onvoldoende uitdagend te vinden, het gaat daarbij altijd om centra die minder dan 8 activiteitenplekken hebben.

Het oordeel van onderzoekers over natuurlijke elementen in de buitenruimte en avontuurlijkheid van de buitenruimte is ook gelegd naast de oordelen van ouders en leiding. Het al dan niet aanwezig zijn van natuurlijke elementen correleert niet significant met de kwaliteitsoordelen van ouders en leidsters, er is wel een marginaal significante correlatie tussen kwaliteitsoordeel van ouders en leidsters en de mate van avontuurlijkheid ($r.369$, $p.070$). Het lijkt erop dat het al dan niet aanwezig zijn van natuurlijke elementen geen invloed heeft op het oordeel van ouders.

Echter, op de open vragen aan ouders over welk aspect van de buitenruimten zij het meest positief of negatief waarden noemen ouders 110 keer een aspect dat rechtstreeks betrekking heeft op de inrichting van het terrein, daarbij gaan 54 antwoorden over groen (meestal gras) of het gebrek daaraan. Ouders van terreinen die veel groen hebben waarden dat positief; als het er niet of weinig is wordt het door een aantal gemist. Het lijkt dus wel een rol te spelen in de waardering van ouders. Veiligheid wordt door ouders en leidsters in het algemeen voldoende tot ruim voldoende gevonden. Dit blijkt ook uit antwoorden op open vragen, waarin ouders de veiligheid van de buitenruimte 33 keer als positiefste punt noemden, terwijl slechts 6 ouders veiligheid als negatief punt noemden. Dit laatste betreft altijd de omheining die men onvoldoende veilig (hoog) vindt, hetgeen slechts in één geval terecht bleek.

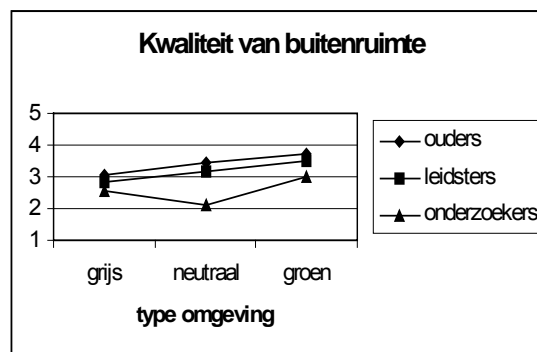
5.4.4 Buitenruimte overstijgende kenmerken in relatie tot evaluaties

Zoals onder 'kenmerken' werd beschreven ligt een kwart van de groepen niet direct nabij het buitenterrein en is er eveneens vanuit een kwart van de onderzochte groepen geen zicht vanuit de groepsruimte op het buitenspeelsterrein. Voor de onderzoekers bleek met name de ligging van het buitenterrein ten opzichte van de binnenspeelruimten significant te correleren met het totale oordeel

over de kwaliteit van de buitenruimte ($r=0.413$, $p=0.004$). Voor leidsters en ouders was er geen significante correlatie.

Een opmerkelijk aspect van de situering kwam naar voren tijdens interviews met leidsters en leidinggevenden: het al dan niet gesitueerd zijn van het buitenspeelsterrein aan de openbare weg. Van de tien centra waar het terrein (of een deel ervan) aan de openbare weg ligt geven er vijf aan dat vervelend te vinden. Redenen: je kunt dan 's zomers kinderen niet in hun blootje laten lopen en men heeft last van commentaar van voorbijgangers.

Centra die helemaal of deels op de verdieping gesitueerd zijn merken op dat ze dit jammer vinden omdat het kinderen belemmert in het naar buitengaan. Het aantal onderzochte groepen dat op een verdieping gesitueerd is is te klein om valide verbanden te leggen met spelgedrag en spelfrequentie. Er blijkt een sterke correlatie te bestaan tussen het oordeel van leidsters en ouders over de kwaliteit van de buitenspeelruimte en de mate waarin de directe omgeving van het centrum groen is ($r=0.489$, $p=0.013$ resp. $r=0.498$, $p=0.016$). Er is geen verband met het oordeel van de onderzoekers over de kwaliteit van de buitenruimte totaal: het is dus niet zo dat de buitenruimten in een groene omgeving gemiddeld beter zijn dan de buitenruimten in een neutrale of grijze (= stenige) omgeving. Het lijkt erop dat de directe omgeving van het centrum door ouders en leidsters in het oordeel over de kwaliteit van de buitenspeelruimte betrokken wordt.

Een aspect dat onder andere samenhangt met situering is het buitenklimaat. Zoals bij kenmerken beschreven was voldoende beschutting tegen zon en of wind niet altijd aanwezig. Ouders vinden het buitenklimaat een belangrijk aspect van de buitenspeelruimte. Het buitenklimaat wordt door hen vaak als meest positief (19) of negatief (25) punt van de buitenspeelruimte genoemd. Beschutting bieden tegen wind wordt daarbij 12 keer genoemd, in de overige gevallen gaat het om het belang van zowel zon- als schaduwplekken. Enkele vrij recent aangelegde buitenspeelruimten hadden nog geen schaduwplekken omdat de aanplant nog jong was. Een deel van de centra is onderzocht in de warme zomer van 2003, waardoor het voor ouders van die centra een belangrijk item werd.

5.4.5 Terreinkenmerken in relatie tot spelgedrag

Uit diverse onderzoeken komt naar voren dat een buitenruimte een diversiteit aan speelplekken dient te hebben om alle ontwikkelingsgebieden te stimuleren. Bovendien bleek tijdens eerder onderzoek door AKTA dat ook het kunnen kiezen uit meerdere plekken het spelgedrag in positieve zin bevordert. Kinderen vormen vaak automatisch groepjes en trekken zich terug als de groep te groot wordt. Om drukte te voorkomen, waardoor kinderen letterlijk en figuurlijk gaan botsen, en kinderen de mogelijkheid te bieden te kiezen, is een voldoende aantal speelplekken nodig.

Als we kijken naar het spelgedrag van kinderen dan blijkt er een significante correlatie tussen het oordeel van de onderzoekers over diversiteit van speelplekken op het terrein en het antwoord op de vraag aan leidsters om aan te geven of kinderen ook met minder mooi weer buitenspelen

($r: .408, p < .001$). Een gevarieerd terrein nodigt klaarblijkelijk eerder uit tot buitenspelen ook bij somber weer. Bovendien is er een marginaal significante correlatie met positieve aspecten van spelgedrag in het algemeen ($r: .382, p < .001$). Eenzelfde verband zien we tussen positieve aspecten van spelgedrag en het feitelijk aanwezige aantal speelplekken ($r: .359, p < .001$). Er is geen significante correlatie tussen frequentie van buitenspelen en de mate van natuurlijkheid/avontuurlijkheid van het buitenterrein, behalve bij de verticale groepen (zie hierna: spelgedrag per groepstype).

Onderzocht is ook of er een relatie is tussen spelgedrag en spelfrequentie enerzijds en oppervlakte van het buitenspeelsterrein anderzijds. Dit blijkt niet het geval te zijn.

Het oppervlak per kindplaats blijkt wel samen te hangen met gedrag. Zo is er een significante correlatie met een gedragsaspect: naarmate het oppervlak per kindplaats kleiner is signaleren leidsters dat botsingen tussen kinderen vaker voorkomen³ ($r: .391, p < .001$). Dit aspect kwam ook in interviews met hoofden regelmatig naar voren. Wanneer zij aangaven de buitenruimte te klein te vinden, en hen werd gevraagd waarop ze deze mening baseerden, werden botsingen en verstoringen tussen kinderen als voornaamste signaal genoemd. Opvallend is dat in 7 van de 8 centra die minder dan 7 m² per kindplaats aan buitenruimte hadden door het hoofd werd geconstateerd dat deze te klein was. In het achtste centrum dacht het hoofd dat het oppervlak misschien wel voldoende was, maar dat het terrein door de inrichting niet tot spelen uitnodigde.

Er is ook onderzocht of er een relatie is tussen de afmetingen van het terrein en het spelgedrag: spelgedrag en frequentie van buitenspelen worden bij een smal terrein minder positief beoordeeld dan bij een terrein dat breder is dan 8 meter.

Uit eerder onderzoek van AKTA (Hoekstra e.a., 1998) kwam naar voren dat het al dan niet hebben van een aparte speel-/ligplek voor baby's zou kunnen bijdragen aan de frequentie van buitenspelen van deze jongste groep. Uit observaties bleek toen dat baby's relatief weinig buitenkwamen, en uit interviews met leidsters kwam naar voren dat een reden daarvoor zou kunnen zijn dat er geen aparte, rustige, plek was voor baby's.

In dertien van de onderzochte centra bleek zo'n babyplek aanwezig. Nagegaan is daarom of het voor de frequentie van het buitenspelen verschil maakt of zo'n plek er is. Zowel bij de vraag hoe vaak kinderen de afgelopen week naar buiten waren geweest als op de vraag naar de frequentie van buitenspelen in de verschillende seizoenen, bleek er geen significant verschil in beantwoording voor centra met of zonder een dergelijke speelplek. Het lijkt er dus op dat het niet uitmaakt voor de frequentie van buitenspelen van baby's of er al dan niet een aparte speelplek is. Daarbij dient opgemerkt te worden dat de frequentie van buiten zijn voor de baby's in zijn algemeenheid erg laag ligt (gemiddeld minder dan een uur per dag), en dat de aparte speelplekken voor baby's regelmatig in kwaliteit te wensen overlieten.

Onderzocht is of er een relatie is tussen de situering van het buitenterrein en spelgedrag.

Er blijkt bij de baby's en peutergroepen geen significant verband tussen ligging en spelgedrag van kinderen of de frequentie van buitenspelen. Je zou dit verband met name bij de baby's wel verwachten, omdat door leidsters en hoofden in interviews (ook in eerder onderzoek van AKTA) regelmatig de situering van de buitenruimte t.o.v. de groep als een belemmerende factor wordt genoemd om met baby's naar buiten te gaan: als deze niet aan de groep grenst is naar buiten gaan lastiger. Maar zoals we al eerder constateerden: baby's komen relatief het minst buiten en dat wordt blijkbaar niet significant meer als het terrein onder handbereik ligt. We zien wél significante correlaties bij de verticale groepen. Bij deze groepen is er een significant verband met frequentie van buitenspelen van de dreumesen en peuters (niet de baby's) ($r: .614, p < .001$) en met positief spelgedrag ($r: .496, p < .001$). Naarmate de relatie binnen-buiten beter is, spelen kinderen meer en prettiger buiten. Een eenvoudige verklaring hiervoor valt niet te geven, tenzij het zou zijn dat leidsters

³ (vraag aan leidsters: *is de volgende uitspraak van toepassing: 'kinderen rennen/fietsen hard, soms leidt dit tot ongelukjes'*)

in gemengde leeftijdsgroepen de buitenruimte eerder als een soort 'extra' speelruimte gebruiken, waar de grotere kinderen alle ruimte hebben, terwijl de kleinsten in de groepsruimte verblijven.

Als een terrein geen of onvoldoende beschutting tegen wind biedt is de frequentie van buitenspelen van peuters en dreumesen significant lager dan op beschutte terreinen (beschut: $M 2,98$; niet beschut: $M 2,67$, $F(1,23) = 6,80$, $p .016$). Bij baby's is dat verschil er niet. Als een terrein geen beschutting tegen de zon biedt spelen kinderen eveneens minder veel en graag buiten (beschut: $M 3,49$; niet beschut: $M 3,17$, $F(1,23) = 7,51$, $p .012$). Het blijkt dus voor het buitenspelen van belang dat een terrein beschutting biedt tegen wind en zon.

Er is een ander aspect van de inrichting van de buitenspeelruimte dat van invloed blijkt te zijn op de frequentie van het buitenspelen: het al dan niet aanwezig zijn van een zitgelegenheid voor volwassenen. Als er een zitgelegenheid voor volwassenen (de leidsters dus) op het terrein is wordt er significant vaker buiten gespeeld dan wanneer deze er niet is (aanwezig: $M 4,20$; niet aanwezig: $M 3,26$, $F(1,21) = 4,59$, $p .044$). Dit bevestigt, wat ook uit eerder onderzoek (Hoekstra e.a., 1998) naar voren kwam, dat een zitgelegenheid voor leiding zorgt voor frequenter buitenspel.

5.4.6 Spelgedrag nader bekeken: de verschillende groepstypen

Uit de analyse van de gegevens blijkt dat spelgedrag en spelfrequentie voor de verschillende groepstypen behoorlijk uiteenlopen. Daarom worden ze hierna afzonderlijk beschreven.

Babygroepen

Babygroepen komen van alle leeftijdsgroepen het minste buiten. Vooral buiten het zomerseizoen of wanneer het somber, fris weer is wordt er met baby's weinig naar buiten gegaan. Er is daarbij geen verschil tussen baby's in babygroepen en baby's in verticale groepen. Wanneer we kijken naar de kwaliteit van de buitenruimte zoals beoordeeld door de onderzoekers, en daarbinnen naar de verschillende aspecten die in dit oordeel zijn meegenomen (avontuurlijkheid, diversiteit aan speelplekken, natuurlijkheid, overzichtelijkheid en functionaliteit) dan blijkt geen van deze aspecten verband te houden met de frequentie van buitenspelen. Ook met betrekking tot het oordeel van de leidsters over de kwaliteit van de buitenruimte is er voor deze leeftijdsgroep geen verband te vinden met spelgedrag of spelfrequentie. Het lijkt er eigenlijk op dat het voor baby's niet zo uitmaakt hoe de buitenruimte is ingericht en waar hij ligt, want ze komen weinig buiten in vergelijking met de andere leeftijdsgroepen (gemiddeld minder dan een uur per dag). Het naar buiten gaan voor baby's lijkt in veel kindercentra geen prioriteit te hebben, en gebeurt weinig buiten het echte zomerseizoen. Beschutting tegen zon en een zitgelegenheid voor leidsters bevordert het naar buitengaan wel enigszins, of er al dan niet een directe relatie is tussen de buitenruimte en de groepsruimte lijkt er tegen de verwachting in niet toe te doen.

Peutergroepen

Peuters komen aanzienlijk frequenter buiten dan baby's, ook buiten de zomer of wanneer het somber weer is. Ook bij deze groep blijkt er, wanneer we kijken naar de kwaliteit van de buitenruimte zoals beoordeeld door de onderzoekers, en daarbinnen naar de verschillende aspecten die in dit oordeel zijn meegenomen (avontuurlijkheid, diversiteit aan speelplekken, natuurlijkheid, overzichtelijkheid en functionaliteit) geen verband met de frequentie van buitenspelen en met de aard van het spelgedrag. Echter, hier blijkt er wel een significant verband tussen het oordeel van leidsters over de kwaliteit van de buitenruimte en het spelgedrag ($r .609$, $p .007$). Daar waar leidsters de kwaliteit hoger beoordelen, is het spel gevarieerder, maken kinderen meer gebruik van het hele terrein en materialen en treedt er minder verveling op. Voor de spelfrequentie vinden we geen verband. Het oordeel van leidsters over kwaliteit hangt vooral samen met oordelen van de onderzoekers over diversiteit van de speelplekken en enigszins met een avontuurlijke inrichting. Geconcludeerd kan worden dat spelgedrag dus positief beïnvloed wordt door diversiteit en avontuurlijkheid op het speelterrein.

Verticale groepen

Het buitenspelen van verticale groepen is qua frequentie voor baby's vergelijkbaar met dat van babygroepen, voor peuters met dat van peutergroepen.

Toch zien we bij nadere beschouwing van dit groepstype een aantal opvallende verschillen met de andere groepstypen. We zien een significant verband tussen spelgedrag en oordeel van de leidsters over de kwaliteit van de buitenruimte dat vergelijkbaar is met dat van de peuters ($r.775, p.001$), maar we zien meer. We zien hier ook een sterk significant verband tussen het oordeel over de kwaliteit van de buitenruimte van de leidsters en het oordeel van de onderzoekers ($r.770, p.001$), met name met het onderzoekersoordeel over avontuurlijkheid ($r.517, p.048$), dat een onderdeel is van het totaaloordeel over de kwaliteit van de buitenruimte. Er is ook een significant verband tussen het oordeel van de onderzoekers over de kwaliteit van de buitenruimte en de spelfrequentie ($r.773, p.002$) en het spelgedrag ($r.825, p.000$), waarbij het volop gebruik maken van materialen, weinig verveling en het ook bij somber weer buitenspelen het sterkst correleren. Opvallend is bovendien dat hier de situering van buiten ten opzichte van de groepsruimte wel belangrijk lijkt te zijn: er is een significant verband met de frequentie van buitenspelen van de peuters ($r.614, p.015$) en een marginaal verband met hun spelgedrag ($r.496, p.060$), waarbinnen het in groepjes spelen en volop gebruik maken van ruimte en materialen weer significant correleren. Het lijkt erop dat leidsters in verticale groepen anders naar de buitenruimte kijken dan hun collega's van andere groepen, op een manier die vergelijkbaar is met de onderzoekers. Onderzoekers en leidsters zitten dicht bij elkaar als het gaat om het beoordelen van kwaliteitsaspecten van de buitenruimte, en deze aspecten blijken samen te hangen met spelgedrag en spelfrequentie. Wanneer we daarbij optellen het feit dat de situering van de buitenruimte eveneens van invloed is op spelfrequentie en aspecten van spelgedrag, dan kan dit erop duiden dat in verticale groepen het buitenspelen bewuster wordt opgenomen in dagelijkse activiteiten dan bij andere groepen. Leidsters van dit groepstype beoordelen de buitenruimte en de situering kritischer en het gebruik ervan hangt nauw samen met kwaliteitsaspecten en ligging. Hierbij moet worden opgemerkt dat dit met name betrekking heeft op peuters vanaf 1,5 jaar. Wellicht vraagt een verticale groep om meer speldifferentiatie en daarmee ook om een actiever gebruik van andere beschikbare ruimten dan de groepsruimte. Het lijkt erop dat de buitenruimte wordt gezien als een extra uitwijkruimte waar dan vooral de grotere kinderen kunnen spelen. Minder dan bij de andere groepstypen wordt er met de hele groep binnen of buiten gespeeld. Een goede situering van de buitenruimte ten opzichte van de speelruimte binnen is dan belangrijk omdat leidsters dan zowel op binnen als buiten overzicht kunnen houden en snel van de ene naar de andere ruimte kunnen gaan als dat nodig is.

5.4.7 Visie

Onderzocht is of er een relatie is tussen het belang dat leidinggevendenden in hun pedagogische visie hechten aan buitenspelen en de onderzoeksresultaten. Er is daartussen geen significante relatie te vinden. Wel is het opvallend dat drie van de vier centra die in interviews aangaven dat er een uitgesproken buitenspeelbeleid is hoog scoren in het kwaliteitsoordeel over de buitenspeelruimte van zowel onderzoekers als leidsters en ouders. Deze drie centra hebben een oppervlak per kindplaats van meer dan 10 m² en hebben meer dan tien activiteitenplekken. In deze drie centra waren hoofden zich zeer bewust van het belang van een goede buitenruimte en vonden het noodzakelijk het buitenspelen in het dagelijks beleid mee te nemen. Zij waren ook actief betrokken geweest bij het realiseren van de betreffende buitenruimte.

Bij het vierde centrum, dat gemiddeld scoort, biedt volgens de leidinggevende het terrein onvoldoende uitdaging en moeten nog aanpassingen aan de inrichting plaats vinden. Deze leidinggevende vond wel dat kinderen dagelijks buiten moesten spelen maar vond het lastig dit te implementeren, vooral bij de babygroepen.

5.5 Conclusies en Aanbevelingen

5.5.1 Conclusies

We kunnen concluderen dat de kwaliteit van de buitenspeelsterreinen van de onderzochte centra flink uiteenloopt. Daarbij blijkt dat een aantal kwaliteitsaspecten met elkaar samenhangen:

- Oppervlakte per kindplaats hangt als volgt samen met het aantal activiteitenplekken: naarmate er per kind minder ruimte beschikbaar is, neemt ook het aantal activiteitenplekken af. Dat hoeft overigens geen wetmatigheid te zijn, wat blijkt bij één centrum met een klein oppervlak maar veel activiteitenplekken. Hier was echter een deel van de plekken slecht bruikbaar want te klein. Het is uiteraard ook geen vast gegeven dat wanneer het oppervlak per kind toeneemt, er vanzelf meer speelplekken ontstaan, hetgeen mag blijken uit het feit dat van de acht centra met 4 of minder speelplekken er vier een oppervlak van meer dan 7 m² per kind hebben.
- Oppervlakte per kindplaats hangt ook samen met gedrag: botsingen komen vaker voor op terreinen met een kleiner oppervlak per kind. Dit blijkt uit de vragenlijsten van de leidsters maar wordt door leidinggevendenden ook als kenmerk genoemd waaraan zij zien dat het terrein te klein is. We kunnen concluderen dat de aanbeveling naar aanleiding van eerder onderzoek van AKTA (Hoekstra e.a., 1998) dat per kind tenminste 7m² speeloppervlak beschikbaar dient te zijn door dit onderzoek wordt ondersteund. Zowel ouders als leidinggevendenden beoordelen het terrein te klein als dat minder dan 7m² per kind heeft; het feit dat botsingen op kleinere terreinen vaker voorkomen werd zowel in het eerdere onderzoek door observanten als nu door leidsters gesignaleerd. Overigens is het positief dat 68% van de onderzochte centra meer dan 7m² per kind ter beschikking heeft.
- Naast de oppervlakte lijkt ook de vorm van invloed op de gebruikskwaliteit. Hoewel er geen significante verbanden gevonden zijn, wijzen resultaten van de analyse wel in de richting dat inderdaad een terrein, in elk geval grotendeels, een minimum breedte van 8 meter moet hebben om het goed te kunnen inrichten voor kinderactiviteiten.
- Hoewel een situering aan of direct bij de groepsruimten voor baby's en peuters niet van invloed lijkt te zijn op spelfrequentie en gedrag, blijkt dat wel het geval bij verticale groepen. Tegelijk wordt door leidinggevendenden wel aangegeven dat als het terrein te ver weg ligt (bijvoorbeeld voor groepen op de verdieping) dit een extra belemmering vormt voor het naar buiten gaan. Het is te makkelijk om te concluderen dat de situering er voor peuters en baby's blijikbaar niet toe doet. Voor peuters is voorstelbaar dat dat in enige mate het geval is, met name daar waar men gewend is met de hele groep tegelijk naar buiten te gaan. Immers, voor leidsters én peuters zelf is naar buiten gaan erg belangrijk, al is het alleen maar omdat kinderen daar flink kunnen bewegen en grofmotorische activiteiten kunnen doen die binnen niet of nauwelijks mogelijk zijn. Dus naar buiten gaat men toch wel. Maar als men buiten spelen bij peuters extra wil stimuleren, en kinderen ook alleen of in kleine groepjes mogen buiten spelen is het wel belangrijk om een zo direct mogelijke relatie met de buitenruimte te hebben. Dat is ook de voor de hand liggende verklaring voor het feit dat voor verticale groepen de situering er blijikbaar wel toe doet: hier is men al gewend om activiteiten met subgroepjes te doen. Voor baby's constateerden we al eerder dat het buiten zijn blijikbaar in veel kinderdagverblijven voor deze groep minder prioriteit heeft. Het is de vraag of dit een wenselijke situatie is, een vraag die in het kader van dit onderzoek niet beantwoord kan en hoeft te worden. Maar we kunnen wel concluderen dat als een centrum van mening is dat baby's meer naar buiten zouden moeten, het praktisch is om de buitenruimte bij de groepsruimte te situeren.
- Het aantal activiteitenplekken varieert sterk. Terreinen met weinig activiteitenplekken worden zowel door onderzoekers als door ouders en leidsters minder goed beoordeeld dan terreinen met veel plekken. Terreinen met weinig (minder dan acht) activiteitenplekken bieden relatief weinig mogelijkheden tot gevarieerd spel. Dit zien we in de beantwoording van de vragen over spelgedrag niet overal terug, maar de vragen op dit onderdeel waren vrij breed. Uit het eerdere onderzoek (AKTA, 1998) bleek dat wanneer gericht naar afzonderlijke speelplekken gekeken wordt er wel verschil in spelvariatie en spelgedrag gezien wordt.

- Opvallend is dat meer diversiteit in speelplekken er blijkbaar toe leidt dat kinderen ook bij minder weer meer buiten spelen. Je kunt veronderstellen dat dergelijke terreinen ook voor leidsters aantrekkelijker zijn om te gebruiken dan minder gevarieerde terreinen, waardoor zij geneigd zijn deze terreinen meer te gebruiken. Het is ook om die reden aan te raden om diversiteit in activiteitenplekken aan te brengen.
- Een zitgelegenheid voor leidsters bevordert het buitenspelen van kinderen. Om die reden zou er op elk terrein zo'n beschutte zitgelegenheid moeten zijn.
- Buitenspeelruimten op verdiepingen komen wel voor maar zijn nog steeds een ondergeschoven kindje als het gaat om de inrichting. Indien dergelijke buitenspeelruimten gecreëerd moeten worden, omdat de stedenbouwkundige situatie daartoe noodzaakt, zouden deze van meet af aan zodanig mee ontworpen moeten worden dat ze als volwaardige buitenruimte kunnen fungeren.

5.5.2 Aanbevelingen

- Een oppervlak per kindplaats van minimaal 7m² aan buitenspeelruimte wordt aangeraden. Het is dan mogelijk voldoende en adequate speelplekken te maken. Kinderen botsen minder met elkaar op terreinen met voldoende oppervlak per kindplaats.
- Maak een speelterrein, in elk geval grotendeels, breder dan 8 meter.
- Situeer de buitenspeelruimte in elk geval voor baby- en verticale groepen direct bij of aan de groepsruimte.
- Het blijkt dat lang niet alle terreinen voldoende beschutting bieden tegen zon en wind. Dit zou bij de situering en inrichting van de buitenruimte een aandachtspunt moeten zijn, omdat dit van invloed is op de frequentie van buitenspelen.
- Maak terreinen divers en gevarieerd qua inrichting, dit bevordert het naar buitengaan en het spelgedrag.
- Er moet meer aandacht besteed worden aan technische mogelijkheden om buitenruimten op verdiepingen voor kinderen aantrekkelijk en uitdagend te maken. Daarbij zal specifiek gekeken moeten worden naar de consequenties die dit heeft voor het gebouw en de bouwkosten.
- Het is al eerder gezegd en onderzocht, en blijkt ook nu weer dat baby's in het kinderdagverblijf relatief weinig buitenkomen. Ook als een kwalitatief goed buitenruimte aanwezig is is dit geen garantie voor het actief gebruiken van die ruimte. het onderwerp 'baby's en buitenspelen' zou de komende tijd meer aandacht moeten krijgen. Daarbij kan worden gedacht aan het verrichten van onderzoek naar het belang van buiten zijn voor jonge kinderen (wat zijn de effecten op gezondheid en ontwikkeling?) en het onder de aandacht brengen van de resultaten van dergelijk onderzoek bij alle betrokken partijen.

6 ETEN - KDV

6.1 Inleiding

Het eten en drinken neemt in het kinderdagverblijf een belangrijke plaats in: het is een dagelijks terugkerende activiteit die de nodige ruimte en tijd in beslag neemt. In het kinderdagverblijf is het eten deels een groepsactiviteit en deels een één-op-één activiteit. Een baby die nog flesvoeding krijgt moet vaak om de 3-4 uur gevoed worden; dat gebeurt niet op vaste tijden maar volgens zijn/haar eigen ritme. Dreumesen en peuters eten wel op vaste tijden, tussen de middag, en daarnaast is het gebruikelijk dat ze 's ochtends en 's middags fruit of een cracker en iets te drinken krijgen.

We willen onderzoeken of er voor de verschillende leeftijdsgroepen andere eisen gesteld worden aan het (voor)bereiden van eten en aan de wijze waarop het eten plaatsvindt. Sinds ruim een jaar gelden voor alle kinderdagverblijven ergonomische eisen ten aanzien van het aan tafel zitten van leidsters. Dit heeft er toe geleid dat in veel kindercentra inmiddels hoogzitmeubilair is aangeschaft: tafels en stoelen/banken die op zodanige hoogte zijn dat leidsters in een normale zithouding met de kinderen aan tafel kunnen zitten. Omdat wel verondersteld wordt dat dergelijk meubilair meer ruimte in beslag neemt dan lage tafels en stoeltjes, is dit element nadrukkelijk meegenomen in het onderzoek. In dit hoofdstuk besteden we naast het eten ook aandacht aan de plek waar maaltijden worden voorbereid en waar wordt afgewassen en servies/voorraad opgeslagen: de keuken en of aanrechten in de groepsruimten. Daarbij gaan we na of het type keukenvoorziening en de situering ervan van invloed is op de gebruikskwaliteit.

Over het onderdeel eten / keukenvoorzieningen zijn aan ouders geen specifieke vragen gesteld. Dit omdat we veronderstelden dat ouders weinig van doen hebben met de praktische aspecten van het eten en eten voorbereiden.

Pedagogische visie
Gezamenlijk eten/ eten per groep

Gebouwkenmerken
Keukenvoorzieningen
Oppervlakte keukenruimte per kind
Type keukenvoorziening
Centrale keuken
Keuken delen
Inrichting
Situering t.o.v. groepsruimte
Eten
Aantal zitplaatsen
Oppervlakte eetruimte per zitplaats
Oppervlakte eetruimte per kind
Organisatie van het eten
Hoogzitmeubilair
Een of meerdere tafels

Evaluatie leidsters
Kwaliteit keukenvoorzieningen
Mogelijkheid om rustig met collega's te praten
Eten is rustige ervaring?
Voldoende ruimte om te eten

Evaluatie onderzoekers
Kwaliteitsoordeel keukens totaal
Kwaliteit keukenblokken
Kwaliteit centrale keuken
Kwaliteit eetplekken totaal
Kwaliteit eetplek in groepen
Kwaliteit eetplek centraal

Gebruik en gedrag
Voor eten benodigde tijd
Geen claim op leidsters

6.2 Kenmerken keukenvoorzieningen

6.2.1 Oppervlakten keukenruimte per kind

<i>Keukenvoorzieningen</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>Bandbreedte</i>
Oppervlakte keukenruimte per kind	0,34 m ²	0,11 – 0,55 m ²

Bij de berekening van het oppervlak van de keukenvoorzieningen is de volgende werkwijze gehanteerd:

- van aparte keukenruimten is het gehele oppervlak gerekend;
- bij een aanrecht in de groepsruimte is het oppervlak van het keukenblok inclusief inbouwapparatuur + 0.60 cm staruimte aan de voorzijde gerekend;
- het aldus verkregen totaaloppervlak is gedeeld door de totale capaciteit aan kinderen.

Het oppervlak aan keukenvoorzieningen per kind varieert sterk, het kleinste oppervlak is 0,11 m² en het grootste 0,55m². Het gemiddelde oppervlak is 0,34 m². Hierbij is èèn centrum dat een eetkeuken heeft buiten beschouwing gelaten, omdat deze situatie niet vergelijkbaar is.

6.2.2 Typen keukenvoorzieningen

De keukenvoorzieningen zijn op een aantal verschillende manieren georganiseerd. We onderscheiden drie hoofdtypen:

- aanrecht in de groepsruimte
- centrale keuken voor het hele centrum
- groepskeukentje: een aparte keukenruimte die bestemd is voor 1 of 2 groepen.

In de praktijk komen we binnen een centrum regelmatig combinaties van deze typen tegen. In schema ziet dat er voor de 25 centra als volgt uit:

	<i>Aanrecht in elke groep</i>	<i>Keuken tussen 2 groepen</i>	<i>Aanrecht bij enkele groepen</i>	<i>Geen apart aanrecht</i>	<i>totaal</i>
Met centrale keuken	3	2	8	2	15
Zonder centrale keuken	6	4	-	-	10

In totaal beschikken 15 van de 25 centra over een centrale keuken, twee daarvan hebben naast de centrale keuken geen andere keukenvoorzieningen. In acht centra is er een centrale keuken en zijn er daarnaast een of meer groepen die nog een eigen keukenblok hebben. Vaak gaat het hierbij om groepen met baby's. In 5 centra is er een centrale keuken én een keukenvoorziening voor elke groep. In 10 centra is er geen centrale keuken.

Er is geen verband tussen de capaciteit van het kinderdagverblijf en de aan- of afwezigheid van een centrale keuken.

6.2.3 Inrichting

Voor de functionaliteit van een keuken is belangrijk dat er voldoende staruimte is bij het aanrecht (≥ 0.60 m) en dat het aanrecht voldoende groot is. Voor dit laatste hanteerden we de aanname dat een lengte van 1.80 m voor een keukenblok in of aan de groep voldoende groot is: er is dan in principe voldoende afzetruimte en kastruimte. In 75% van de keukenvoorzieningen was er voldoende oppervlak en staruimte aanwezig, bij 25% was dat niet het geval.

6.2.4 Situering ten opzichte van groepsruimte

Van de 65 onderzochte groepen heeft 52% een keukenblok in de groepsruimte. Bij de babygroepen is dat ruim 60%. Bij alle babygroepen is de keukenvoorziening direct in of aan de groepsruimte gesitueerd. Eén centrum heeft een centrale keuken die ook door de babygroep wordt gebruikt: deze ligt naast de babygroep.

Bij 16 van de 22 peutergroepen ligt de keukenvoorziening eveneens direct in of aan de groep: drie van deze groepen delen een keukentje met een andere groep, zes groepen (in 6 centra) hebben alleen de beschikking over een centrale keuken.

Bij 11 van de 22 verticale groepen wordt een keukentje met een andere groep gedeeld. Twee centra hebben alleen een centrale keuken voor de verticale groepen.

Situering keukenvoorzieningen naar type groep

Type groep	Aanrecht in groep	In ruimte aan groep	Aan groep en gedeeld	Alleen centrale keuken
0-2 jaar	13	2	5	1
2-4 jaar	12	1	3	6
0-4 jaar	9	-	11	2

Er zijn drie centra waar niet in de groepsruimte maar centraal gegeten wordt. Zij hebben de keuken op een centrale plek in het gebouw liggen, grenzend aan of in een speelhal. Deze drie hebben daarnaast nog keukentjes/aanrechten bij de baby- en/of verticale groepen.

6.3 Kenmerken eten

6.3.1 Aantal zitplaatsen en oppervlakte

Het oppervlak dat ingenomen wordt door eetmeubilair is gemeten door de ruimte in te meten die wordt ingenomen door tafels en stoelen +0,60 cm als loopruimte eromheen.

Bij het bepalen van het oppervlak en het aantal zitplaatsen zijn ook de zitplaatsen van de leidsters meegenomen. De ruimte die ingenomen wordt door eetmeubilair (tafels en stoelen) verschilt voor de verschillende groepstypen. Eetruimte per zitplaats en per kind is hoger voor de babygroepen dan voor peuter- en verticale groepen.

Eetruimte naar type groep

Type groep	Gemiddeld aantal zitplaatsen	Eetruimte per zitplaats in m ²	Eetruimte per kind in m ²
0-2 jaar	8,8	0,81	0,72
2-4 jaar	16,3	0,55	0,64
0-4 jaar	12,4	0,66	0,65

Er is onderzocht of er een verschil in eetoppervlak is tussen groepen waar hoog en groepen waar laag gegeten wordt. Verondersteld werd dat hoogzitmeubilair meer ruimte in beslag zou nemen dan laagzitmeubilair. Dit blijkt niet het geval; het gemiddeld oppervlak is voor beide types hetzelfde.

6.3.2 Organisatie van het eten

In 22 kinderdagverblijven vindt het eten plaats in de groepsruimte, in 3 kinderdagverblijven eten peuters (tweemaal) of de meeste kinderen van de verticale groepen (éénmaal) in een ruimte buiten de

groepsruimte. Het betreft hier eenmaal een eetkeuken en tweemaal gaat het om een deel van een speelhal direct grenzend aan een open keuken.

6.3.3 Inrichtingselementen

Hoogzitmeubilair

In 65% van de groepen wordt hoogzitmeubilair toegepast, in twee babygroepen is geen vaste tafelopstelling aanwezig en worden kinderen op een bank ofwel in een kinderstoel gevoed. In de overige groepen wordt aan lage tafels en stoelen gezeten. Het hoogzitten is in de verticale groepen het verst doorgevoerd.

De verdeling hoog- en laagzitten naar groepstypen is als volgt:

<i>Groepstype</i>	<i>Hoogzitten</i>	<i>Laagzitten</i>	<i>Niet van toepassing</i>
0-2 jaar	11	8	2
2-4 jaar	13	9	-
0-4 jaar	18	4	-

Aantal tafels

In 38% van de groepen wordt aan meerdere losse tafels gegeten, in 62% wordt met de hele groep aan een tafel gegeten.

6.3.4 Visie

Er zijn drie centra waar expliciet gekozen is voor het laten eten van de peuters buiten de groepsruimte in een gezamenlijke ruimte. Deze centra geven alle drie aan dat dit in hun visie past, waarbij ze als voornaamste redenen opnoemen het op deze wijze beter kunnen benutten van de groepsruimte voor spelactiviteiten en het bevorderen van interactie tussen kinderen van de verschillende groepen.

6.4 Evaluatie

6.4.1 Evaluatie leidsters

Keukenvoorzieningen

<i>Evaluatie leidsters</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Kwaliteit keukenfaciliteiten	3,34	0,98
Mogelijkheid rustig met collega's te praten	3,13	0,97

Noot: scores lopen van 1 (zeer onvoldoende) naar 5 (goed)

Aan leidsters is gevraagd om een oordeel te geven over de kwaliteit van de keukenfaciliteiten in hun centrum wat betreft plaats, grootte en inrichting. Zij beoordelen de kwaliteit van de keukenfaciliteiten gemiddeld als voldoende tot ruim voldoende. Aan ouders is hierover geen vraag gesteld omdat het hier een voorziening betreft die niet direct op de kinderen betrekking heeft.

Aan leidsters is gevraagd een oordeel te geven over de mogelijkheid om even rustig met één of enkele collega's te praten. Die mogelijkheid beoordelen ze als voldoende. We zijn benieuwd of er een samenhang is tussen dit oordeel en de aanwezigheid van een gemeenschappelijke keuken tussen twee groepen.

Eten

<i>Evaluatie leidsters</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Voldoende ruimte om te eten	3,39	1,09
Eten is rustige ervaring	3,33	0,78

Noot: scores lopen van 1 (zeer onvoldoende) naar 5 (goed)

Aan leidsters zijn vragen gesteld over het eten als activiteit. Hen werd gevraagd om aan te geven of het eten een rustige of drukke ervaring was en om aan te geven hoeveel tijd men gemiddeld bezig is met het eten, inclusief voorbereiding en opruimen. Deze informatie werd gevraagd met als doel te onderzoeken of er een relatie is met de wijze waarop het eten en eten voorbereiden is georganiseerd. Gemiddeld beoordelen leidsters het eten als een neutraal tot rustige ervaring. Ook is aan leidsters gevraagd om aan te geven of er voldoende ruimte is voor de maaltijden. De hoeveelheid ruimte voor het eten werd gemiddeld als voldoende tot ruim voldoende beoordeeld.

6.4.2 Evaluatie onderzoekers

Keukenvoorzieningen

<i>Evaluatie onderzoekers</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Kwaliteit keukens totaal	4,07	0,98
Kwaliteit keukenblokken	3,84	0,92
Kwaliteit centrale keuken	4,24	1,18

Noot: scores lopen van 1 (zeer onvoldoende) naar 5 (goed)

Bij de beoordeling van keukens en keukenblokken werd het totaaloordeel bepaald door situering, afmeting en bruikbaarheid. Als er een keukenblok in of aan de groepsruimte was beoordeelden we de totale gebruikskwaliteit meestal als goed tot zeer goed (72,5%), 12,5% was voldoende en 15% matig. Er bestaat geen significant verschil tussen de oordelen van de onderzoekers over de aanrechtblokken in de baby-, peuter-, of verticale groepen. De centrale keukens beoordeelden we op een na als voldoende tot goed. De gemiddelde kwaliteit van alle keukens werd als goed beoordeeld (4,07 op een vijfpuntsschaal). Het oordeel van de onderzoekers over de totaalkwaliteit van de keukens en dat van de leidsters is significant gecorreleerd (Pearsons $r.455$, $p.033$).

Eten

<i>Evaluatie onderzoekers</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Kwaliteit eetplekken totaal	3,76	0,81
Kwaliteit eetplekken in groepen	3,66	0,82
Kwaliteit eetplekken centraal	5,00	0,00

Noot: scores lopen van 1 (zeer onvoldoende) naar 5 (goed)

Voor de beoordeling van de gebruikskwaliteit van de eetplekken werd behalve naar het aantal zitplekken en tafels ook gekeken naar het ruimtebeslag, situering ten opzichte van de keuken en naar ergonomische aspecten. De gebruikskwaliteit werd bij 88% als voldoende tot zeer goed beoordeeld; 10% was matig en 1,7% (1 groep) onvoldoende. We hebben nagegaan of de kwaliteit van de eetplekken zoals door de onderzoekers beoordeeld op enigerlei wijze correleert met de antwoorden van leidsters op de vragen of het eten al dan niet een rustige ervaring is en hoeveel tijd men met het eten bezig was. Hier is geen verband tussen gevonden. De door beoordelaars gescoorde kwaliteit van de eetplek heeft eveneens geen relatie met het oordeel van de leidsters over de keukenfaciliteiten.

6.4.3 Gebruik en gedrag

	<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Voor eten benodigde tijd	2,46*	1,10
Geen claim op leidsters	3,39	0,51

Noot: scores lopen van 1 (zeer onvoldoende) naar 5 (goed); * scores verlopen van 30-45 minuten tot langer dan 1,5 uur, zie figuur hieronder

Leidsters hebben een inschatting gemaakt hoeveel tijd ze per dag gemiddeld met het eten bezig zijn inclusief voorbereiden en opruimen/schoonmaken.

<i>30-45 min.</i>	<i>45-60 min.</i>	<i>1 – 1:15 uur</i>	<i>1:15 – 1:30 uur</i>	<i>langer dan 1.30</i>
20%	36%	27%	11%	6%

Ze zijn gemiddeld ongeveer één uur bezig met de maaltijd, inclusief voorbereiden en opruimen. Er zijn geen grote verschillen tussen de verschillende leeftijdsgroepen.

Daarnaast zijn vragen gesteld over de relatie leidsters–kinderen: zijn kinderen sterk op de leidster gericht, hebben leidsters tijdens het werk een rustig gevoel of juist het gevoel handen tekort te komen, moeten leidsters regelmatig ingrijpen. Met andere woorden: vragen die betrekking hebben op al dan niet claimend gedrag van kinderen. Leidsters antwoorden daar gemiddeld in positieve zin op: zich niet belast voelen is redelijk tot zeer van toepassing.

6.5 Analyse

6.5.1 Keukenvoorzieningen

Oppervlakte

Oppervlakten van keukens variëren nogal. Tevoren hadden we de hypothese opgesteld dat het oppervlak adequaat is wanneer het groter is dan 0,3 m² per kind. Deze hypothese was ontleend aan praktijkervaring van de onderzoekers. Van de 25 centra waren er 19 die hieraan voldeden, 3 centra zitten daar net onder (0,25-0,28 m²) en 3 centra hebben aanzienlijk minder (0,11-0,13 m²) oppervlak per kindplaats. We hebben gekeken of er een relatie is tussen het oppervlak en het kwaliteitsoordeel van leidsters en onderzoekers. Bij de leidsters zien we geen significante verschillen in hun kwaliteitsoordeel van de keukenvoorzieningen gerelateerd aan het oppervlak. Opvallend is ook dat in de interviews met leidsters en hoofden het oppervlak van keukenvoorzieningen geen rol bleek te spelen, ook niet waar het ging om de keukens met een relatief klein oppervlak. Een klein oppervlak lijkt dus geen factor in de beoordeling van de gebruikskwaliteit door de gebruikers.

Typen keukenvoorzieningen

Het oordeel over de kwaliteit van de keukenvoorzieningen van zowel onderzoekers als leidsters is vergelijkbaar voor centrale keukens en keukenvoorzieningen op of aan de groep. Maar het feit of de keukens al dan niet direct met een andere groep wordt gedeeld hangt wél samen met de beleving van leidsters. In de vragenlijst is aan leidsters gevraagd een oordeel te geven over de mogelijkheid om even rustig met een collega te praten. Dit oordeel hangt significant samen met het delen van een groepskeuken (gedeeld: $M3.48$, niet gedeeld: $M3.01$, $F(1,48) 4,546$, $p.038$). Leidsters vinden dus dat ze meer mogelijkheden voor contact met collega's hebben wanneer ze een keuken met een andere groep delen. Maar er is meer. Aan leidsters werd gevraagd om aan te geven of ze tijdens het spel regelmatig moeten ingrijpen, of ze wel eens het gevoel hebben handen tekort te komen, of ze tijdens het werk een rustig gevoel hebben en of ze zich aan het eind van de dag vaak vermoeid voelen. Het blijkt dat de antwoorden op deze vragen significant correleren met het delen van een keuken tussen twee groepen in (gedeeld: $M3.70$; niet gedeeld: $M3.25$, $F(1,48) 9,380$ $p.004$;). Kinderen leggen

minder claims op de leidsters, en leidsters voelen zich rustiger wanneer twee groepen een keukentje delen.

In interviews is aan leidsters en hoofden gevraagd naar hun ervaringen met en voorkeuren voor keukenvoorzieningen. Daaruit ontstaat een gemengd beeld. Van de vijftien centra waar een centrale keuken is geven leidsters vijf keer aan dat ze deze niet nodig vinden. Zij hebben tevens een keukenblok in of aan de groep en vinden dit voldoende. In negen centra geven leidsters aan een centrale keuken in combinatie met een keukenblok in of aan de groep voor de baby- en verticale groepen te prefereren. Opvallend is dat van de tien centra die geen centrale keuken hebben er maar een centrum aangeeft deze te missen. Dit hangt samen met het feit dat men een vaatwasser in de groepsruimte heeft staan en dat onveilig vindt. In gebouwen met meerdere verdiepingen blijkt de centrale keuken alleen te functioneren wanneer er een aparte huishoudelijk medewerker is.

Het delen van een groepskeukentje tussen twee groepen bevalt zeven van de acht centra die dit nu al doen goed. Men noemt als voordeel voor het delen van een keukentje tussen twee groepen het onderlinge contact met elkaar. Volgens de geïnterviewden bevordert het delen van een dergelijke voorziening de samenwerking tussen de groepen: kinderen gaan makkelijk bij elkaar spelen en leidsters springen makkelijker voor elkaar in. Hoofden geven aan dat dit een belangrijke overweging is om ook in een nieuwe situatie voor een dergelijke voorziening te kiezen. Je vormt daarmee kleine clusters die kunnen samenwerken. Deze opvatting strookt met de gevonden verbanden over contact met collega's en het minder claimende gedrag van kinderen.

Sommige hoofden geven aan de ontmoetingsfunctie van een centrale keuken belangrijk te vinden, een enkele keer is de keuken ook tevens pauzeruimte. We vinden genoemde voordelen niet terug in de resultaten, leidsters noemen dit ook niet. Hoofden geven ook aan dat zeker wanneer een centrale keuken wat verder weg ligt het essentieel is een huishoudelijk medewerker te hebben. Men geeft aan dat hierin een risico zit, als een aparte kracht niet meer betaalbaar is zal een centrale keuken minder goed functioneren. Enkele hoofden noemen als toekomstig probleem de HACCP-eisen ten aanzien van keukenvoorzieningen. Het zal veel lastiger zijn daaraan te voldoen met losse keukenblokken in groepsruimten dan met een centrale of afgesloten groepskeuken.

Inrichtingselementen

Bij 75% van de keukenblokken was er voldoende oppervlak en staruimte aanwezig, bij 25% was dat niet het geval. Beide deelloorden bleken niet van invloed te zijn op het totaaloordeel van leidsters aangaande de kwaliteit van de keukenvoorzieningen. Dat wil niet per se zeggen dat aanrechten die de onderzoekers als te krap beoordeelden dat ook niet daadwerkelijk zouden zijn. Vaak zagen we dat leidsters in de praktijk oplossingen hadden gezocht voor een tekort aan afzet- en bergruimte. Er waren dan planken aan de muren gehangen of spullen worden in een kast ergens anders in de ruimte opgeborgen. Uit logistiek oogpunt is dit minder handig, maar als men niet anders gewend is wordt het niet als probleem opgemerkt.

6.5.2 Eten

Oppervlakten eetplekken

De afgelopen jaren zijn veel centra overgegaan van laagzitmeubilair naar hoogzitmeubilair. Regelmatig hoorden we in die periode geluiden dat een van de grote nadelen daarvan zou zijn dat het hoge meubilair meer ruimte in beslag zou nemen dan laag meubilair. Deze veronderstelde verschillen in oppervlak hebben we in ons onderzoek niet gevonden. Het idee dat hoogzitten meer ruimte inneemt dan laagzitten hangt waarschijnlijk samen met de waarneming van beide typen eetplekken. Omdat hoog meubilair meer verticale ruimte inneemt, lijkt het daardoor vooral voor volwassenen dus ook meer oppervlak in te nemen. Voor de kinderen zou wel eens het tegenovergestelde waar kunnen zijn. Afhankelijk van het type meubilair is er voor hen extra ruimte bijgekomen in de vorm van speelplekken onder de tafels. We zagen vooral bij de jongere kinderen regelmatig dat ook onder tafels gespeeld werd.

De antwoorden van leidsters op de vragen of eten een rustige dan wel drukke ervaring was bleken niet samen te hangen met het oppervlak van de eetplek noch met het hoog- dan wel laagzitten.

We zien dat de eetruimte per zitplaats bij de baby's het grootste is (0,81 m² per kind). Dit wordt veroorzaakt door het feit dat in deze groepen losse kinderstoelen worden toegepast, met daarbij vaak tafels waar deze stoelen niet kunnen worden aangeschoven. Bij peuters, en iets minder bij verticale groepen, worden vaker compactere meubels toegepast zoals banken of stoelen die aan tafel geschoven kunnen worden. De verschillen in eetruimte per kind zijn minder groot (*zie par. 6.3.1*). Dit hangt samen met het feit dat er in de meeste babygroepen minder stoelen zijn dan het aantal personen in de groep: 8,8 op een gemiddelde groeps grootte van 9 kinderen en 2 leidsters. Bij verticale groepen zien we dat, in iets mindere mate, ook. Bij peuters komt het aantal stoelen overeen met het aantal personen in de groep.

Situering eetplekken

Zoals eerder beschreven vindt het eten in het overgrote deel van de centra in de groepsruimte plaats. In de drie centra waar de peuters in een centrale ruimte aten, bevat dat uitstekend. Hoofd en leidsters noemen als voordelen de extra mogelijkheden die dit biedt om groepsruimtes voor spel in te richten en de sociale contacten tussen de groepen. In interviews is ook aan leidsters van de andere centra gevraagd wat zij van een dergelijk vorm zouden vinden: nog eens 5 van 22 centra zouden hiervoor willen kiezen. Het aantal van drie centra is te gering om valide uitspraken te kunnen doen over voor- of nadelen van deze optie.

Het eten vindt in ruim 60% van de groepen plaats aan een gemeenschappelijke tafel, in de overige groepen wordt aan meerdere tafels in kleinere groepjes gegeten. Er is geen significante correlatie tussen het aan een of meer tafels eten en het oordeel van leidsters of het eten al dan niet een rustige ervaring is.

Inrichtingselementen

Het hoogzitten blijkt het meest gangbaar in verticale groepen. Dat kan deels verklaard worden uit het feit dat een aantal centra met verticale groepen pas recent is gebouwd. In deze centra is bij de aanschaf van meubilair meteen rekening gehouden met de ergonomische eisen. Het hoog zitten wordt door de meeste leidsters en hoofden gewaardeerd: men vindt het uit ergonomisch oogpunt erg prettig. Wel is men niet altijd tevreden over het aangeschafte meubilair. Soms zijn stoelen te log en zwaar, hetgeen bij schoonmaken een probleem oplevert. Daar waar banken zijn toegepast, zijn deze niet altijd praktisch in onderhoud of gebruik (een kind dat in het midden zit kan er soms niet zelf uit en moet dan alsnog getild worden).

6.6 Conclusies en Aanbevelingen

6.6.1 Conclusies keukenvoorzieningen

De variatie in type keukenvoorzieningen is groot, en het is moeilijk om de vinger te leggen op de objectieve eigenschappen van keukens die het oordeel van de leidsters beïnvloeden. Maar dat oordeel correleert wel sterk met het oordeel van de onderzoekers die in dit oordeel de volgende aspecten hebben betrokken: situering, oppervlak en bruikbaarheid (voldoende sta-, berg- en afzetruimte). Hoewel het oordeel van de onderzoekers significant correleert met het oordeel van de leidsters, is niet precies duidelijk welke deelaspecten voor de leidsters het meest belangrijk zijn bij het beoordelen van de keukenvoorzieningen

Opvallend is wel de gevonden relatie tussen het delen van een keukentje tussen twee groepen en contact tussen collega's en gedrag van kinderen. Uit de analyse van gegevens en de interviews valt een aantal conclusies te trekken:

- Voor babygroepen wordt er terecht altijd voor gekozen om een keuken(blok) onder handbereik te hebben vanwege het verzorgen van voeding gedurende de hele dag. Om diezelfde reden lijkt het ook voor verticale groepen aan te raden om een keuken(blok) in of grenzend aan de groep te hebben. Daarbij zien we in dit onderzoek geen verschillen in gebruikskwaliteit tussen het hebben van een dergelijke voorziening in of aan de groep.
- Het delen van een keukentje tussen twee groepen bevalt in de praktijk goed. Het contact tussen collega's wordt erdoor bevorderd, en kinderen leggen minder een claim op leidsters wanneer er een groepskeuken is. Dit laatste hangt mogelijk samen met het feit dat kinderen in dergelijke groepen makkelijker contact hebben met de naastgelegen groep. Het is goed denkbaar dat leidsters die ruimten met anderen delen ook makkelijker omgaan met het gebruik door kinderen van andere ruimten. Er is minder de neiging om alles binnen de eigen groep te organiseren, waardoor de groep als zodanig waarschijnlijk minder op de 'eigen' leidsters gericht is. Bij de analyse van het spelen is hier verder op ingegaan (zie; *Hoofdstuk 4. Binnenspelen*)
- De keuze voor een centrale keuken naast ook nog aparte keukenvoorzieningen in de groepsruimte is een relatief dure keuze, die geen grote voordelen lijkt op te leveren, mits er tenminste voldoende voorraadruimte in het gebouw beschikbaar is.
- Het hebben van alleen een centrale keuken, dus zonder extra aanrechten bij de groepen, is alleen handig wanneer de baby- of verticale groepen direct aan deze keuken kunnen grenzen (dus in het algemeen in een kleinschalig kinderdagverblijf) of wanneer er voldoende huishoudelijke hulp in huis is om zorg te dragen voor de maaltijdvoorziening voor de diverse groepen.

6.6.2 Aanbevelingen keukenvoorzieningen

- Voor groepen met baby's (baby- en verticale groepen) kan de keukenvoorziening het beste in of direct aan de groep gesitueerd worden.
- Zeker daar waar men bewust kiest voor het clusteren van groepen twee aan twee, is een gezamenlijke keuken het overwegen waard. Het bevordert het contact tussen de groepen en heeft mogelijk een positief effect op het gedrag van kinderen. Ook met het oog op strenger wordende HACCP-normen zou een aparte afgescheiden keukenruimte aan te raden kunnen zijn omdat deze makkelijker is aan te passen aan de hygiëne-eisen.
- De noodzaak van het hebben van een centrale keuken moet kritisch overwogen worden.

6.6.3 Conclusies eten

- Het eten aan hoge tafels en stoelen blijkt niet tot meer ruimtebeslag te leiden. Wel is men niet overal tevreden over het aangeschafte meubilair. Het lijkt aan te raden om bij aanschaf tevoren goed bij collega-instellingen naar ervaringen te vragen of een proefopstelling te laten maken.
- De onderzochte centra die op een centrale plek eten zijn hierover zeer tevreden. Zij hebben daarvoor bewust gekozen en zien veel ruimtevoordelen in de groepsruimten. Meer (observatie)onderzoek is nodig om te kunnen beoordelen of deze voordelen ook daadwerkelijk optreden.

6.6.4 Aanbevelingen eten

- Leveranciers van meubilair zouden meer praktijkonderzoek moeten doen naar de eisen waaraan het meubilair moet voldoen.
- Kindercentra zouden een vergelijkend warenonderzoek kunnen (laten) verrichten naar voor- en nadelen van verschillende typen eetmeubilair.

7 SLAPEN - KDV

7.1 Inleiding

Slapen neemt in het dagelijkse programma van een kinderdagverblijf een belangrijke plaats in. Uit onderzoek blijkt dat een jonge baby 16-18 uur per etmaal slaapt op wisselende momenten, en in zijn tweede levensjaar gemiddeld 12 uur (Parmelee, 1974 in : Anders & Taylor, 1994). Dat betekent dat de jongste kinderen in het dagverblijf nog grote delen van de dag slapen, op onregelmatige tijden, terwijl dreumesen en peuters al vaker op vaste tijden, groepsgewijs slapen.

Er zijn niet veel onderzoeken naar slaapgedrag in kinderdagverblijven bekend. We hebben geen onderzoek gevonden dat een relatie legt tussen slaapgedrag en fysieke kenmerken van de slaapruiden.

We hebben de hypothese dat de kwaliteit van de slaapruiden van invloed kan zijn op het slaapgedrag van kinderen. Daarbij valt te denken aan de inslaaptijd, de slaapduur en de mate waarin kinderen elkaar kunnen storen tijdens het slapen. Om die reden is aan leidsters gevraagd hun observaties van het slaapgedrag van kinderen in een vragenlijst te beschrijven. Ook aan ouders is gevraagd of volgens hun bevindingen hun kind(eren) goed en voldoende slapen op het kinderdagverblijf.

We nemen aan dat de hoeveelheid slaoppervlak per kind van invloed kan zijn op slaapgedrag, waarbij we er vanuit gaan dat er een minimum hoeveelheid ruimte nodig is om voldoende bedjes kwijt te kunnen. Maar ook het aantal kinderen dat een slaapruid deelt kan een rol spelen bij het slaapgedrag. We willen dan ook onderzoeken of er een grens zit aan het aantal kinderen dat samen in een ruimte kan slapen en of er daarbij verschillen zijn tussen de verschillende leeftijdsgroepen. Daarbij onderzoeken we ook of kinderdagverblijven beschikken over de mogelijkheid een kind dat huilerig of ziek is apart te leggen. Dit doen we omdat we veronderstellen dat dit kan bijdragen aan de kwaliteit van het slapen.

Ook gaan we na of oppervlak en inrichting een rol spelen voor het oordeel van ouders en groepsleiding over de gebruikskwaliteit van slaapruiden. We onderzoeken of de ligging van de slaapruid ten opzichte van de groepsruimte van invloed is op de ervaren kwaliteit van de ruimte: moeten slaapruiden direct aan de groep liggen of juist niet? En zijn daarin verschillen te zien voor de verschillende leeftijdsgroepen?

Kenmerken van de slaapruid kunnen van invloed zijn op de ervaren werklust van groepsleiding. Voor leidsters kan de fysieke belasting verminderd worden als de slaapruiden ergonomisch goed zijn ingericht. Daarbij kijken we niet naar specifieke kenmerken van de bedden - dit valt buiten de doelstelling van dit onderzoek - maar wel naar ruimte tussen de bedden. Dit laatste heeft immers een directe relatie met bouwkundige kenmerken als oppervlak en vormgeving van slaapruiden. We onderzoeken of de ergonomische eisen die daarvoor gelden (minimaal 60 cm ruimte bij enkele bedjes, 80 cm bij stapelbedden) van invloed zijn op de door groepsleiding ervaren gebruikskwaliteit van de slaapruiden.

Daarnaast wordt onderzocht of slaapruiden daglicht hebben en verduisterbaar zijn, omdat we veronderstellen dat ook deze aspecten van invloed zijn op de gebruikskwaliteit.

Slaapkamers voor peutergroepen worden maar een beperkt deel van de dag gebruikt. Er zijn centra bekend die om die reden slaapkamers zodanig inrichten dat ze gedurende de rest van de dag ook een andere functie, meestal voor spel, kunnen hebben. We kijken in het huidige onderzoek of we dit hier ook tegenkomen en welke voor- en nadelen dit heeft.

Tenslotte veronderstellen we dat de wijze waarop het slapen wordt georganiseerd kan samenhangen met de pedagogische visie van het kinderdagverblijf. We gaan na of er een relatie is tussen visie en slapen.

Visie
Visie over slapen

Gebouwkenmerken
Oppervlakte en aantal
Slaapruimte per kind
Type slaapruidten
Aantal slaapruidten
Extra huil-/ziekenkamertje
Delen van slaapruidten
Inrichting van de slaapruidte
Aantal kinderen per slaapruidte
Aantal stapelbedjes
Aantal enkele bedjes
Ruimte tussen de bedjes
Ruimte heeft daglicht
Ruimte is verduisterbaar
Nevengebruik
Slaapruidte overstijgende kenmerken
Ligging van slaapruidte t.o.v. groepsruuidten
Toezicht vanuit groep op slaapruidte

Evaluatie leidsters
Kwaliteit en grootte van slaapkamers
Voldoende slaapkamers?

Evaluatie ouders
Kwaliteit en grootte van slaapkamers
Voldoende slaapkamers?

Evaluatie onderzoekers
Kwaliteitsoordeel slaapruidte

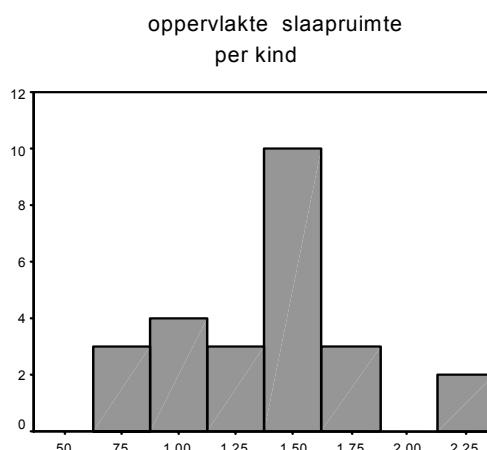
Gebruik en gedrag
Kinderen slapen goed en voldoende (leidsters)
Kinderen slapen snel en makkelijk in
Kinderen storen elkaar tijdens slapen
Kinderen slapen voldoende lang
Kinderen slapen goed en voldoende (ouders)

7.2 Gebouwenkenmerken

7.2.1 Oppervlakte en aantal

<i>Oppervlakte /aantal</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Slaapruijnte per kind	1,40m ²	,39
Aantal slaapruijnten per groep	2,00	,93

Nagegaan is wat het gemiddelde oppervlak aan slaapruijnte per kind is. Daarvoor hebben we het totaal oppervlak aan slaapruijnten per kindercentrum genomen en dit gedeeld door de totale capaciteit. Het gemiddelde oppervlak aan slaapruijnte per kind bedraagt 1,40 m². Twee centra hebben meer dan 2 m² per kind. Vier centra hebben minder dan 1 m² per kind tot hun beschikking. De spreiding is afgebeeld in onderstaand figuur.

In slechts èèn groep, een peutergroep, is er geen aparte ruimte voor het slapen. Kinderen in deze groep sliepen op stretchers in de groepsruimte. De overige 64 groepen hadden gezamenlijk 128 slaapruijnten, waarbij de verdeling van slaapruijnten over deze groepen er als volgt uitziet:

<i>Groepen:</i>	<i>0 slaapkamers</i>	<i>1 slaapkamer</i>	<i>2 slaapkamers</i>	<i>3 slaapkamers</i>	<i>4 slaapkamers</i>
0-2 jarigen	0	4	8	7	2
2-4 jarigen	1	12	6	2	1
0-4 jarigen	0	4	11	5	1

Gemiddeld beschikt elke groep over 2 slaapruijnten, waarbij babygroepen en verticale groepen significant meer slaapruijnten (2,2 slaapruijnte per groep) hebben dan peutergroepen (1,5).

Slaapruijnten zijn niet altijd aan een groep toebedeeld, het delen van slaapruijnten met een of meer andere groepen komt regelmatig voor, in vijftien van de onderzochte groepen. Dat delen van slaapruijnte komt een keer voor bij de babygroep, en zeven keer zowel bij verticale als bij peutergroepen. Daarbij zien we ofwel dat een slaapruijnte wordt gedeeld door twee groepen, ofwel dat er een of meer centrale slaapruijnten zijn, waar kinderen van meerdere groepen slapen.

	<i>Ja</i>	<i>Nee</i>
Delen van slaapruijnten	23%	77%
Extra huil/ziekenkamertje	16%	84%

Het ligt voor de hand dat babygroepen alleen babyslaapruidten hebben en peutergroepen alleen peuterslaapruidten. Bij de 21 verticale groepen zijn er twee varianten: 5 groepen hebben gescheiden slaapkamers voor baby's en voor peuters, 17 groepen beschikken over gemengde slaapkamers. Hier slapen peuters en baby's door elkaar heen.

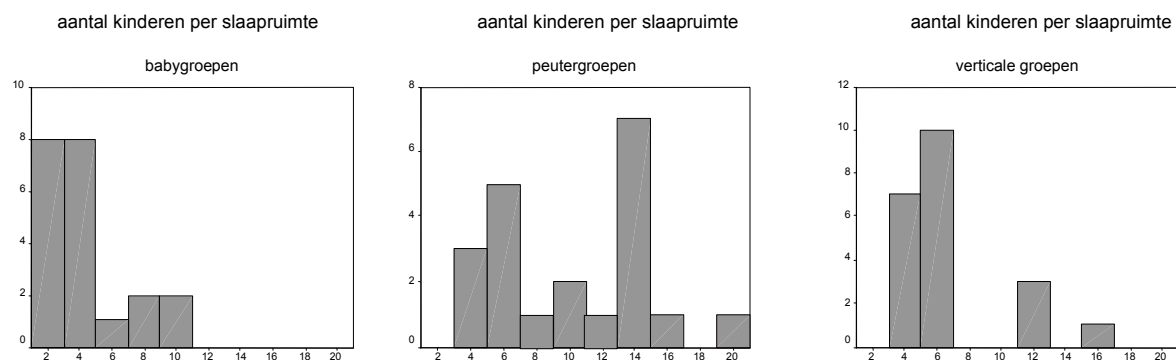
Van de 25 centra beschikken er 4 over een apart kamertje waar een kind dat huult of onrustig is apart kan liggen en dat door meerdere groepen gebruikt kan worden.

7.2.2 Inrichting van de slaapruidte

Aantal kinderen

	Gemiddelde	SD
Aantal kinderen per slaapruidte	7,46	4,18

Het gemiddeld aantal kinderen per slaapruidte is 7,46. Dit varieert sterk tussen de verschillende groepstypen. Bij de peutergroepen delen gemiddeld 10 kinderen een slaapkamer, bij de baby's is het gemiddelde 5,5 en bij de verticale groepen delen 7 kinderen per slaapkamer. Dit is afgebeeld in onderstaand figuur:

Inrichting

	Ja	Nee
Voldoende ruimte tussen de bedjes	76%	24%
Aantal stapelbedjes	62%	38%
Aantal enkele bedjes	72%	28%
Ruimte heeft daglicht	85%	16%
Ruimte is verduisterbaar	92%	8%
Nevengebruik	35%	65%

We hebben gekeken of de slaapruidten voldeden aan de ergonomische eis van 60 respectievelijk 80 cm tussen bedjes voor enkele bedden en stapelbedden. In 24% van de ruimten werd de vereiste afstand tussen de bedden niet gehaald.

Van de 64 groepen met slaapruidten hebben er 18 alleen stapelbedden, 25 groepen hebben alleen enkele bedden, 21 groepen hebben zowel stapelbedden als enkele bedden.

De overgrote meerderheid van de slaapruidten heeft daglichttoetreding en is verduisterbaar.

Van de onderzochte slaapruidten heeft 35% een andere functie. In slechts twee gevallen gaat het om slaapruidten die ook als rustige speelplek worden gebruikt, in alle andere gevallen van 'dubbelgebruik' gaat het om gebruik als bergruimte. Dat varieert van kasten in de slaapruidte voor groepsspullen, omdat er bijvoorbeeld in de groepsruimte onvoldoende ruimte is om kasten neer te zetten, tot losse materialen die tijdelijk in de slaapruidte worden neergezet.

7.2.3 Slaapruijnte overstijgende kenmerken

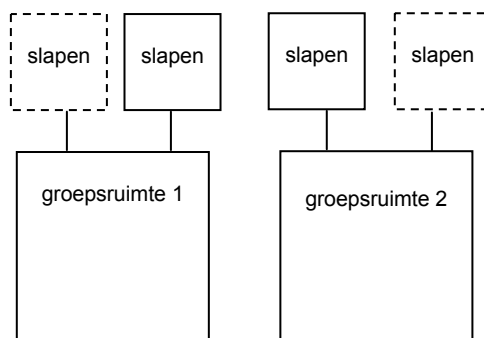
	Ja	Nee
Ligging van slaapruijnte aan groepsruimte	79%	21%
Toezicht vanuit groepsruimte op slaapruijnte	75%	25%

Het merendeel van de slaapruijnten ligt direct aan de bijbehorende groepsruimte(n). Maar 21 % van de slaapruijnten grenst niet aan de groepsruimte en is elders in het gebouw gesitueerd. In onderstaand figuur worden de verschillende typen situering geschetst. In twee centra is voor de babygroepen bewust gekozen voor een aparte slaapzone, omdat men van mening is dat dit kinderen meer rust biedt. Deze beide centra horen ook bij de groep centra die relatief veel slaapruijnten per groep hebben. In twee andere centra liggen niet alle babyslaapruijnten aan de groep omdat het hier om een tot kindercentrum verbouwd gebouw gaat, waar het bouwkundig niet mogelijk was de slaapruijnten aan de groep te situeren. De overige slaapruijnten die niet aan een groep grenzen zijn peuterslaapruijnten.

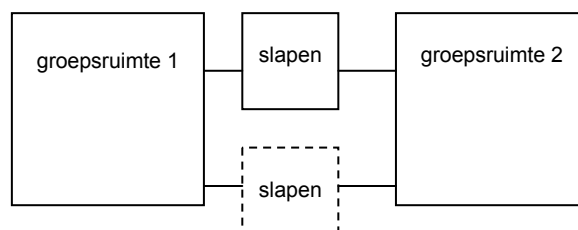
Het toezicht op de slaapruijnten die niet aan de groep grenzen wordt bij de peuterslaapruijnten meestal geregeld door het instellen van een slaapwacht, een leidster die toezicht houdt. Bij de babyslaapruijnten die niet aan de groep liggen wordt gebruikgemaakt van intercom en in een geval van een videoverbinding tussen slaap- en groepsruimte.

Enkele veel voorkomende typen slaapruijnten

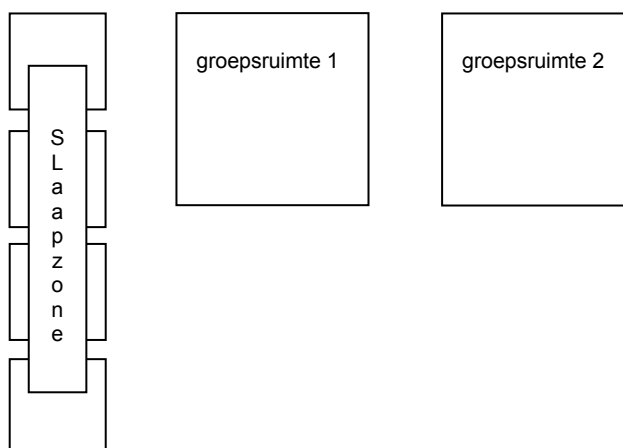
a.

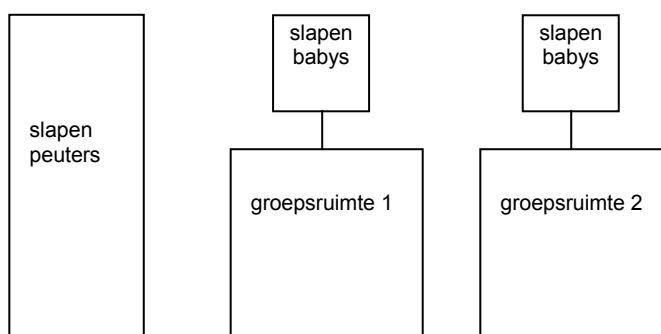
b.

c.

d.

7.2.4 Visie

In de bespreking met het hoofd betreffende de visie van het kindercentrum werd het slapen slechts een enkele keer als een specifiek onderdeel van de visie benoemd. Het betrof daarbij een centrum dat gekozen had voor kleine slaapruidtes voor twee-drie kinderen, omdat men dat vond passen bij de visie waarin een individuele benadering van elk kind voorop stond. In andere centra kwam dit onderwerp niet spontaan in het gesprek naar voren.

7.3 Evaluatie

7.3.1 Evaluatie leidsters

	<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Kwaliteit en grootte van slaapkamers	3,08	,74

Noot: scores lopen van 1 (zeer onvoldoende) naar 5 (goed)

Op de vraag wat leidsters vinden van de kwaliteit en grootte van de slaapruidten scoren zij voor alle leeftijdsgroepen min of meer gelijk: ze vinden de kwaliteit voldoende.

Aantal slaapruidten bij deze groep	Liever minder	Precies goed	Liever meer
1	-	25%	75%
2	-	41%	59%
3	10%	50%	40%
4	-	25%	75%
Totaal:	2%	36%	62%

In de vragenlijst is aan leidsters gevraagd wat ze vonden van het aantal slaapkamers waarover ze konden beschikken. Van de leidsters antwoordt 62% dat ze liever meer slaapkamers willen, waarbij alleen van degenen die 3 slaapkamers hebben de meesten (50%) dat aantal precies goed vinden.

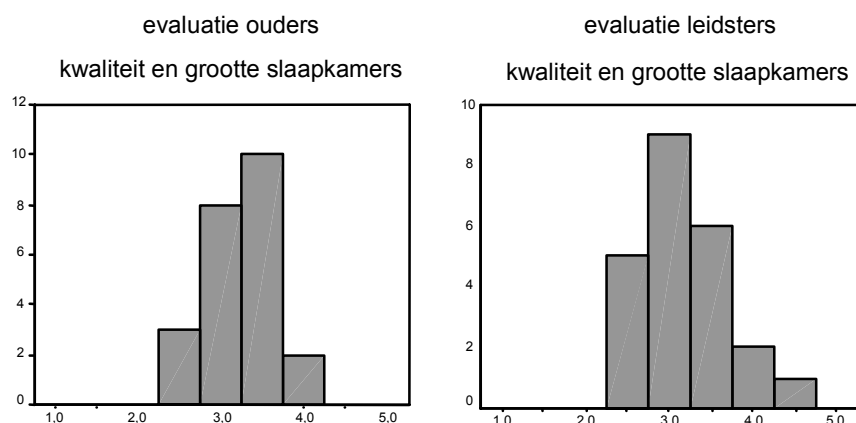
7.3.2 Evaluatie ouders

Evaluatie ouders	Gemiddelde	SD
Kwaliteit en grootte van slaapkamers	3,19	,39

Noot: scores lopen van 1 (zeer onvoldoende) naar 5 (goed)

Ouders beoordelen de kwaliteit en grootte van de slaapkamers gemiddelde iets boven voldoende. Oordelen van ouders en leidsters over de kwaliteit van de slaapruidten correleren behoorlijk (Pearsons $r=0.467$, $p=0.025$).

Evaluaties van slaapruidten door leidsters en ouders

Ook aan ouders is gevraagd wat ze vonden van het aantal slaapkamers bij de groep van hun kind(eren). Van de ouders vindt de overgrote meerderheid (87%) het aantal slaapkamers precies goed.

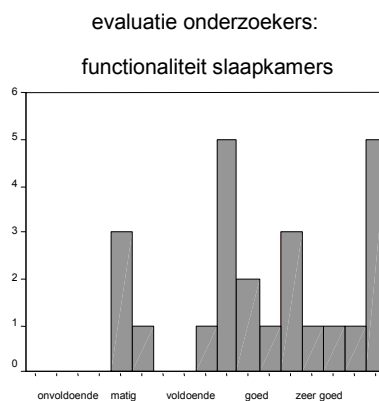
Aantal slaapruidten bij deze groep	Liever minder	Precies goed	Liever meer
1	-	100%	-
2	-	75%	25%
3	17%	83%	-
Totaal:	4%	87%	9%

7.3.3 Evaluatie onderzoekers

<i>Evaluatie onderzoekers</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Kwaliteitsoordeel slaapruiimte	3,79	1,11

Het kwaliteitsoordeel van de onderzoekers is gebaseerd op de bevindingen met betrekking tot een aantal aspecten waarvan we tevoren hadden vastgesteld dat ze van invloed zouden kunnen zijn op de kwaliteit. De aspecten betroffen situering van de slaapruiinten, oppervlak per kind, het aantal kinderen per slaapruiimte, het aantal slaapruiinten per groep, stapelbedjes/laagslapers, ruimten tussen de bedden, daglichttoetreding, toezicht vanuit de groepsruimte. Het aantal slaapkamers per groep is als volgt meegenomen in de beoordeling. We hebben het advies in het Kwaliteitsstelsel accommodaties kinderopvang als leidraad genomen dat zegt dat in een babyslaapruiimte maximaal 6 en in een peuterslaapruiimte maximaal 8 peuters mogen slapen. Als een kindercentrum hieraan voldeed beoordeelden we dit als positief.

In totaal werd de kwaliteit van 80% van de onderzochte slaapruiinten als voldoende tot zeer goed beoordeeld, in 20% was het oordeel matig tot onvoldoende, zie onderstaand figuur.

7.3.4 Gebruik en gedrag

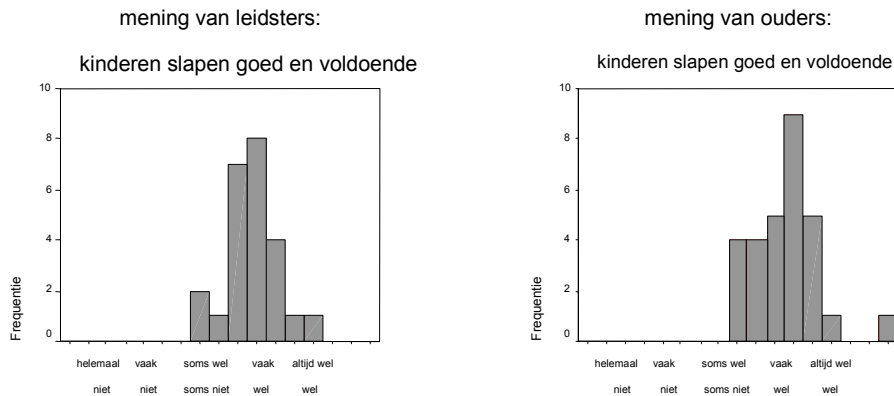
<i>Gebruik en gedrag</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Kinderen slapen goed en voldoende (leidsters)	3,50	,43
Kinderen slapen snel en makkelijk in	3,50	,43
Kinderen storen elkaar tijdens slapen	2,89	,43
Kinderen slapen voldoende lang	3,66	,57
Kinderen slapen goed en voldoende (ouders)	3,56	,34

Noot: scores lopen van 1 (helemaal niet) naar 5 (altijd wel)

Aan leidsters is gevraagd hun observaties van het slaapgedrag van kinderen in een vragenlijst te beschrijven: slapen ze naar het oordeel van de groepsleiding lang genoeg, storen ze elkaar vaak en slapen ze snel in. Aan ouders is gevraagd naar hun bevindingen over het slapen van hun kind(eren) in het kinderdagverblijf: slapen ze naar hun idee voldoende.

Op de vragen of kinderen goed en voldoende slapen scoren leidsters voor alle leeftijds- categorieën hetzelfde: gemiddeld varieert het antwoord tussen 'soms wel, soms niet' en 'vaak wel' (zie figuur op pagina 91). Van de ouders vindt 53,8% dat hun kind meestal voldoende slaapt in het kindercentrum, 36,4% denkt dat dat soms wel, soms niet het geval is en 9,8% denkt dat hun kind meestal te weinig slaapt.

Evaluaties leidsters en ouders over slaappgedrag

7.4 Analyse

Het oordeel van de onderzoekers over de kwaliteit van de slaapkamers als totaal is iets positiever (gemiddeld 3.83 op een schaal van 1 tot 5) dan dat van de leidsters (gemiddeld 3.08), de samenhang met de evaluaties van leidsters en ouders was matig ($r .388, p .067$).

In de analyse gaan we na of er verbanden te vinden zijn tussen de verschillende kwaliteitsoordelen en of de bevindingen samenhangen met bepaalde kenmerken van de ruimten.

7.4.1 Oppervlakte

Het gemiddeld oppervlak per kind aan slaapruijnte bedraagt 1,40 m². Is dat oppervlak van invloed op de beoordeling van de kwaliteit van de slaapruijnten? Voor de onderzoekers kan deze vraag met ja beantwoord worden. Hun oordeel over de kwaliteit hangt sterk samen met het gemiddelde oppervlak aan slaapruijnte per kind ($r .518, p .010$). Ook betrekken onderzoekers de ruijnte rond de bedjes in hun oordeel. Dit komt in feite op hetzelfde neer: naarmate er meer ruijnte is rond de bedjes is ook het oppervlak van de slaapruijnte vanzelfsprekend groter.

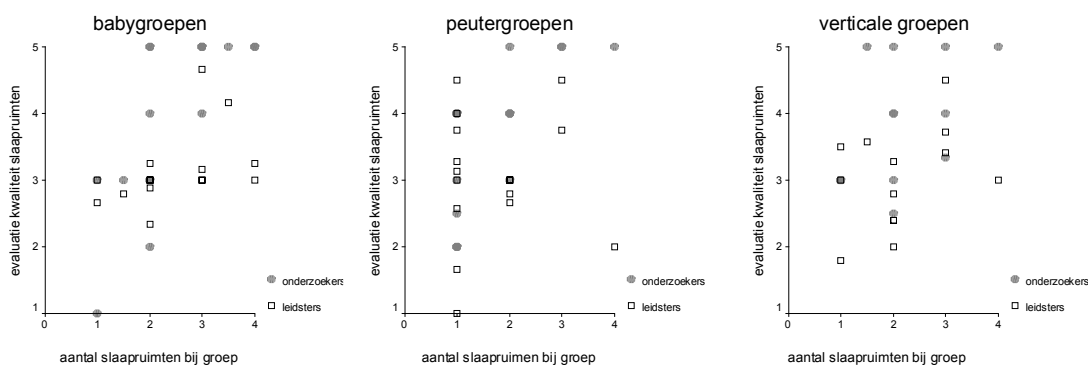
Ruijnte rond de bedjes correleert ook significant met het oordeel van leidsters over de kwaliteit van de slaapruijnte ($r .312, p .033$): als er voldoende ruijnte rond de bedden is is het oordeel over de kwaliteit van de slaapruijnte beter. Het oordeel van ouders over de kwaliteit van de slaapruijnte correleert niet met oppervlakte.

Als we naar het daadwerkelijk oppervlak aan slaapruijnte per kind kijken is er bij twee van de 4 centra met een oppervlak van minder dan 1 m² per kind sprake van een bijzondere situatie. Een centrum biedt alleen halve dagopvang, waarbij dus alleen de baby's slapen; het andere centrum vangt alleen kinderen van 2-4 jaar op waarbij maar een beperkt aantal kinderen slaapt. De twee andere centra geven aan onvoldoende slaapruijnte te hebben.

Zowel de onderzoekers als de leidsters beoordelen de kwaliteit van de slaapkamers significant hoger wanneer er meerdere slaapruijnten zijn. Bij de onderzoekers loopt de beoordeling parallel met het aantal slaapkamers: hoe meer slaapkamers, hoe beter het oordeel. Opvallend is dat groepen die 3 slaapkamers hebben bij de leidsters beter scoren dan groepen met meer of minder slaapkamers. Er is een duidelijke relatie tussen de beoordeling van de kwaliteit van de slaapkamers en het aantal slaapruijnten bij de groepen. Dit is zichtbaar gemaakt in onderstaand figuur. Bij de onderzoekers is dat significant ($r .661, p < .001$); bij leidsters varieert het oordeel naar groepstype. Bij de onderzoekers is er ook een significante relatie tussen het oordeel over de kwaliteit van de slaapkamers en het aantal

kinderen in de slaapruijnte ($r = .576, p < .001$), bij leidsters is die er ook, maar wat zwakker ($r = .368, p = .011$). Met name bij de babygroepen is er een duidelijk verband tussen de oordelen van onderzoekers en leidsters als het gaat om het aantal slaapruijnten per groep (ofwel het aantal kinderen per slaapruijnte) ($r = .544, p < .05$). Hier geldt ook voor de leidsters: hoe meer slaapruijnten hoe beter. Bij de peutergroepen is dat verband een stuk zwakker, leidsters vinden het aantal kinderen per slaapruijnte hier blijkbaar minder belangrijk, de onderzoekers wel. Bij de verticale groepen zijn de resultaten gemengd.

Evaluaties van slaapruijnten door leidsters en onderzoekers, als uitgezet tegen het aantal slaapruijnten bij de groep

In interviews met leidsters kwam een vergelijkbaar beeld naar voren: op de vraag naar hoeveel slaapruijnten volgens leidsters wenselijk zijn, ging voor babygroepen de voorkeur altijd uit naar 2 of meer slaapkamers, terwijl voor peuters de voorkeuren varieerden van 1 tot 3 slaapkamers per groep. Als argument voor meerdere slaapruijnten voor de baby's noemen leidsters dat dit meer rust geeft en ze beter op individuele behoeften van jonge kinderen in kunnen gaan. Ook bij verticale groepen kiezen leidsters om die reden altijd voor tenminste 2 slaapkamers, waarbij een deel van hen voorkeur heeft voor een babyslaapruijnte voor elke groep apart, terwijl de peuters van meerdere groepen samen een slaapruijnte mogen delen. Opgemerkt moet worden dat deze laatste variant de voorkeur heeft van diegenen die ook met deze variant werken.

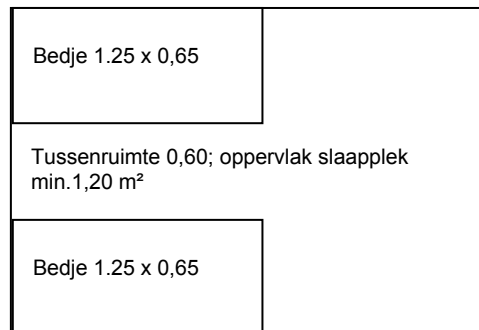
In de enquête is zowel aan ouders als leidsters de vraag gesteld of zij vonden dat er voldoende slaapkamers per groep beschikbaar waren. Van de leidsters antwoordt 62% dat ze liever meer slaapkamers willen, waarbij het aantal slaapkamers dat ze daadwerkelijk hebben weinig verschil maakt, hoewel men bij 3 slaapkamers per groep nog het meest tevreden is. Met andere woorden: men wil liever altijd meer slaapkamers dan men heeft. Van de ouders vindt het overgrote deel het aantal slaapkamers goed zoals het is.

7.4.2 Inrichting

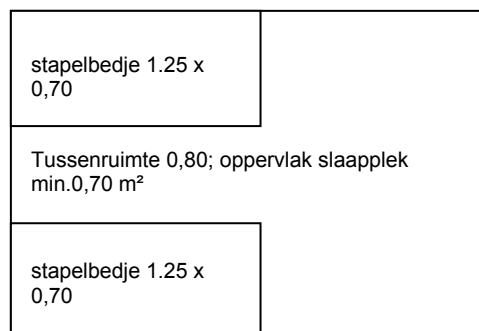
Centra die minder dan 1 m² slaapruijnte per kind tot hun beschikking hebben voldeden niet aan de eis van minimale onderlinge afstand (uitgezonderd een centrum voor halve dagopvang, maar dat is logisch want dit hoeft aan relatief kinderen slaapgelegenheden te bieden). Zij hadden allemaal een combinatie van stapelbedden en laagslapers. Ook enkele centra met oppervlakten die daar, soms ruim, boven zitten voldoen niet aan de eis van minimale onderlinge afstand. Daarbij valt op dat het hier vooral om slaapkamers met enkele bedden gaat. Dat is begrijpelijk omdat die, zoals in onderstaand figuur zichtbaar wordt, meer ruimte per kind innemen dan stapelbedden.

Onderstaande figuren laten zien wat minimaal aan oppervlak voor een slaapplek nodig is.

Oppervlak enkelbed

Oppervlak stapelbed

Let wel: het gaat hier om de minimale opstelling, waarbij nog geen rekening is gehouden met deuren, ramen, verwarming, kasten en loopruimte naar eventuele andere bedden.

Het overgrote deel van de slaapruidten (85,5%) heeft daglichttoetreding. Uit onderzoek naar de invloed van daglicht op het dag- en nachtritme blijkt dat daglichttoetreding in ruimten waar kinderen overdag slapen niet echt noodzakelijk is voor het ontwikkelen van dit dag- en nachtritme (Boyce, P. et al., The benefits of daylight through windows, 2003) omdat meerdere uren per etmaal daglicht daarvoor voldoende zijn. Men ervaart het wel als prettig als er daglicht kan toetreden tot dergelijke ruimten. In enkele ruimten die niet aan een gevel lagen was daglichttoetreding gerealiseerd door glasopeningen in de binnendeuren te maken of lichtkokers in het dak.

In het huidige onderzoek kwamen we slechts 2 slaapkamers tegen die ook als speelruimte werden gebruikt; wel werden slaapkamers regelmatig als opslagruimte gebruikt, meestal omdat er onvoldoende bergruimte in het gebouw was. Het weinig voorkomende gebruik als speelruimte hangt wellicht samen met het toenemend gebruik van stapelbedden, waardoor het nauwelijks mogelijk is om de slaapruidten, die meestal beperkt van oppervlak zijn, voor iets anders dan slapen te gebruiken.

7.4.3 Slaapruijnte overstijgende kenmerken

Er is geen verband tussen het oordeel van leidsters over de kwaliteit van de slaapruijnte en het al dan niet gesitueerd zijn van de slaapruijnten aan de groepsruimten.

In interviews met leidsters is doorgevraagd naar hun oordeel over de situering van de slaapruijnte ten opzichte van de groepsruimte. Daarbij zijn verschillende opties voorgelegd: situering direct aan de groepsruimte ofwel situering elders, bijvoorbeeld in een aparte slaapzone. Als voordeel van situering aan de slaapruijnte wordt genoemd dat leidsters de groepsruimte niet hoeven te verlaten om op slapende kinderen te letten, nadeel is dat er soms sprake is van geluidsoverlast tussen groeps- en slaapruijnte. Dit laatste geldt dan met name voor verticale groepen waar peuters spelen als de baby's slapen. Een ander nadeel kan zijn dat de deuren naar de slaapkamers de indeelbaarheid van de groepsruimte negatief beïnvloeden. Hoe meer deuren er op een groepsruimte uitkomen, hoe minder ruimte overblijft om in te richten voor (spel)activiteiten. Als voordeel van de slaapzone-variant wordt genoemd dat kinderen er rustig kunnen slapen. Ook wordt als voordeel genoemd dat wanneer het slapen in één zone geconcentreerd wordt er makkelijk met een slaapwacht kan worden gewerkt en andere leidsters in de slaaperiode kunnen pauzeren. Bijkomend voordeel is dat er minder deuren in de groepsruimte zitten. Een nadeel is dat kinderen niet direct onder zicht en luisterbereik zijn. We zagen in een kindercentrum een prima oplossing voor dit probleem in de vorm van een videoverbinding tussen groepsruimte en slaapruijnte.

De twee centra die bewust voor een aparte slaapzone hebben gekozen zijn daarmee zeer tevreden. Bij de andere centra heeft het merendeel van de leidsters een voorkeur voor het situeren van in elk geval de babyslaapruijnten aan de groepsruimte, maar enkele centra geven aan liever een aparte slaapzone te hebben omdat ze daarvan meer rust verwachten. Een paar keer wordt door leidsters als voordeel voor het situeren aan de groep genoemd dat voor sommige kinderen geluid van de aangrenzende ruimte juist prettig is, omdat ze zich daardoor veilig voelen. Dit geldt dan met name voor kinderen in de dreumes-peuterleeftijd. Er komt kortom geen eenduidig beeld naar voren over het situeren van slaapruijnten. Het lijkt er op dat leidsters vooral de situatie zoals ze die kennen onderschrijven.

De vier centra die beschikken over een apart kamertje waar een onrustig of ziek kind apart gelegd kan worden zijn daarover zeer tevreden. Aan de andere centra is in interviews deze optie voorgelegd. 75% van deze centra geeft aan dat zo'n extra ruimte wenselijk is. Het blijkt regelmatig voor te komen dat voor een onrustig kind of huilbaby een noodoplossing wordt gezocht, waarbij het kind in een kantoor of sanitaire ruimte te slapen wordt gelegd. Leidsters die een dergelijke ruimte niet wensen geven aan zo'n apart kamertje zielig te vinden voor het betreffende kind.

7.4.4 Gebruik en gedrag

We zoeken uiteraard naar een relatie tussen kwaliteit van de slaapruijnten en slaapedrag. De bevindingen van leidsters en ouders over het slaapedrag zijn gelegd naast de evaluaties van de slaapruijnten. Uit de resultaten blijkt dat zowel bij ouders ($r.531$; $p \leq .001$) als bij leidsters ($r.778$; $p \leq .001$) de kwaliteitsoordelen over de slaapruijnte en de beoordeling van het slaapedrag sterk samenhangen. Met andere woorden: naarmate ouders en leidsters de kwaliteit van de slaapruijnten als beter beoordelen is hun bevinding over het slaapedrag van kinderen positiever of andersom. Dit geldt voor alle groepstypen: baby's, peuters en verticale groepen. Er is geen significante correlatie tussen slaapedrag en het kwaliteitsoordeel van de onderzoekers; ook de bevindingen van ouders en leidsters over slaapedrag correleren niet. Dit laatste is niet zo vreemd: ouders zien weinig van het slapen op zich en zullen hun oordeel baseren op hoe moe of uitgerust hun kind aan het eind van de dag is; leidsters zien het slapen in de praktijk en leggen wellicht andere criteria aan omtrent wat 'voldoende' en lang genoeg slapen is.

De samenhang tussen oordelen van ouders over kwaliteit van de slaapruidten en slaapgedrag is heel begrijpelijk: hun oordeel over de slaapruidten kunnen ze eigenlijk alleen baseren op het slaapgedrag van hun kind. Maar ook bij leidsters lijkt het erop dat hun oordeel over slaapruidten sterk wordt ingekleurd door wat ze ervaren aan slaapgedrag van de kinderen, hoewel niet uit te sluiten is dat het verband hier andersom ligt.

Wanneer we de kenmerken van de slaapruidten nader bekijken, is er geen significant verband tussen slaapgedrag en aantal slaapruidten of ligging van de slaapruidten. Er is echter wél een significant correlatie tussen het oordeel van ouders of kinderen goed en voldoende slapen en het daadwerkelijke oppervlak aan slaapruidte per kind ($r = .551, p = .006$). Dit verband is er niet rechtstreeks tussen daadwerkelijk oppervlak en het oordeel van leidsters over slaapgedrag. Maar zowel voor leidsters als onderzoekers hangt het oordeel over kwaliteit van de slaapruidte wel sterk samen met het oppervlak aan slaapruidte per kind. Omdat er ook voor leidsters een significant verband is tussen hun kwaliteitsoordeel en slaapgedrag, kunnen we dus aannemen dat er een relatie is tussen oppervlak en slaapgedrag.

Onze hypothese vooraf was dat het aantal slaapruidten per groep van invloed zou zijn op de kwaliteit. Voor wat betreft de babygroepen blijkt dit ook volgens leidsters het geval te zijn. Gezien de correlatie tussen kwaliteit van de ruimte en slaapgedrag en op basis van de resultaten van de interviews kunnen we concluderen dat voor babygroepen het kunnen beschikken over meerdere slaapruidten belangrijk is voor de kwaliteit, en wellicht van invloed is op slaapgedrag. We hoorden en zagen tijdens onze bezoeken regelmatig dat voor onrustige kinderen alternatieve oplossingen gezocht werden, zoals een wiegje in een kantoortje of peuterslaapruidte, of juist een schommelwieg in de groepsruimte. Die behoefte aan aparte slaapplekken kan wellicht verklaard worden uit het feit dat kinderen thuis veelal gewend zijn alleen te slapen.

Voor de peutergroepen lijkt het aantal slaapruidten per groep minder belangrijk te zijn. Deze kinderen slapen meestal maar een keer per dag, en tegelijk. Doordat men dan vooral bij grotere aantallen kinderen in een slaapruidte met een slaapwacht werkt, wordt rust tijdens het slapen gewaarborgd. Verticale groepen zitten er tussenin. Ook hier blijkt het, net als bij de babygroepen, belangrijk dat men kan kiezen uit meerdere ruimten. Om die reden kiest men bij verticale groepen vaak niet voor een opsplitsing in leeftijdsgroepen maar juist voor het 'verticaal' slapen. Daarmee kunnen baby's verdeeld worden over beide slaapruidten. Deze keuze bestaat niet meer in de situatie waarbij een verticale groep beschikt over een babyslaapruidte en daarnaast slaapruidte voor peuters deelt met een of meer andere groepen. Toch zijn enkele centra waar het slapen zo georganiseerd is daarover wel tevreden.

7.5 Conclusies en Aanbevelingen

7.5.1 Conclusies

- In het algemeen is de kwaliteit van de slaapruidten voldoende tot goed.
- Over het slaapgedrag zijn zowel leidsters als ouders gematigd positief. Opvallend is daarbij wel dat zowel ouders als leidsters op de vraag of ze denken dat kinderen voldoende slapen regelmatig het antwoord 'soms wel, soms niet' geven.
- Het oordeel over de kwaliteit van de slaapruidte van ouders en leidsters hangt sterk samen met hun bevindingen over het slaapgedrag. Daarbij moet aangetekend worden dat het hier om een perceptie gaat (de werkelijkheid kan anders zijn), maar opvallend is wel dat die perceptie verband houdt met bepaalde kenmerken van de slaapruidten.
- Hoewel we in dit onderzoek geen verband zien tussen slaapgedrag en aantal slaapruidten per groep, kunnen we op basis van de verzamelde informatie toch concluderen dat er voor babygroepen en verticale groepen minimaal twee slaapkamers per groep zouden moeten zijn.

- Opvallend is de wens van leidsters voor meer slaapruidten, ook als men er al meerdere heeft. Blijkbaar ervaren zij dat het bieden van een rustige slaapruidte voor jonge kinderen belangrijk is.
- Zowel bij onderzoekers als bij leidsters blijkt het oppervlak per kind samen te hangen met hun beoordeling van de kwaliteit van de slaapruidten. Leidsters hechten daarbij meer waarde aan de afstand tussen de bedjes dan aan het oppervlak per kind. Bij ouders blijkt het oppervlak per kind sterk gecorreleerd met hun oordeel over het slaapgedrag. Een mogelijke verklaring is dat voor leidsters het goed kunnen werken belangrijker is en dat bijvoorbeeld stapelbedjes prima zijn mits daartussen dan voldoende ruimte is, terwijl het voor ouders gaat om voldoende ruimte per kind, hetgeen kan betekenen dat ouders het vooral waarderen wanneer hun kind in een slaapruidte meer 'eigen' ruimte heeft en niet te dicht bij een ander kind ligt.
- Slaapruidten zijn meestal aan de groepsruimte gesitueerd, maar daar waar dit niet het geval is blijkt dit ook voordelen te hebben (rustige ligging, minder deuren in de groepsruimte).
- Het kunnen beschikken over een extra kamertje voor een huilerig of onrustig kind wordt zeer op prijs gesteld door de meerderheid van de onderzochte centra.
- Nevengebruik van slaapkamers voor peutergroepen komt beperkt voor, en dan meestal voor een onbedoelde functie: als bergruimte.

7.5.2 Aanbevelingen

- Er is meer onderzoek nodig naar de invloed van ruimtelijke aspecten op slaapgedrag. Hoewel blijkt dat oppervlak per kind en aantal slaapruidten per groep er toe doen, is er onvoldoende zicht op daadwerkelijk slaapgedrag en de relatie met ruimtelijke aspecten. We raden op basis van huidige inzichten aan om in elk geval voor groepen waarin jonge kinderen verblijven minimaal twee slaapkamers per groep te creëren.
- Voldoende ruimte tussen de bedden blijkt niet alleen van belang om aan ergonomische eisen te voldoen, maar wordt door leidsters ook daadwerkelijk als belangrijk kwaliteitsaspect ervaren. De richtlijn van 60 cm voor laagslapers en 80 cm voor hoogslapers dient om die reden dan ook gehandhaafd te blijven. Voldoende oppervlak aan slaapruidte per kind is ook voor ouders een belangrijk kwaliteitskenmerk.
- Bij het ramen van benodigd oppervlak aan slaapruidten kan als vuistregel worden uitgegaan van 1,40 m² per kind. Er zou nadere studie verricht kunnen worden naar inventieve oplossingen die ruimte sparen of juist het dubbelgebruik van ruimten, als speelruimte, mogelijk maken. Dit laatste geldt dan alleen voor peuterslaapruidten.
- Situeren van slaapruidte aan de groepsruimte en situeren van slaapruidte in een aparte slaapzone zijn beide opties met mogelijkheden. Onderzocht zou moeten worden hoe de nadelen van het de eerste variant (geluidsoverlast en nadelige invloed op indelingsmogelijkheden van de groepsruimte door een teveel aan deuren) en van de tweede variant (minder toezicht en direct contact) opgeheven kunnen worden.
- Voor centra die een beperkt aantal slaapruidten per groep willen realiseren lijkt het wenselijk om dan in ieder geval een kleine extra ruimte voor een onrustig kind te maken, die door diverse groepen gebruikt kan worden.

8 WASSEN/PLASSEN - KDV

8.1 Inleiding

Sanitaire voorzieningen nemen in het kinderdagverblijf een belangrijke plaats in. Een baby wordt gemiddeld per dag zo'n vier keer verschoond, dat betekent dat leidsters in een babygroep van 9 kinderen zo'n 35 keer per dag bezig zijn een kind een schone luier aan te doen. Vanaf een jaar of twee zijn kinderen bezig zindelijk te worden en het grootste deel van hen is zindelijk wanneer ze het kinderdagverblijf verlaten. De overgang van totale verzorging door de leidster naar een grote mate van zelfstandigheid van de peuter betekent dat sanitaire voorzieningen aan verschillende eisen moeten voldoen.

Het verschonen van een jong kind kan een belangrijk moment zijn voor één-op-één-interactie: de leidster is even alleen op het kind gericht en andersom. Onderzoek heeft aangetoond dat de persoonlijke aandacht die op zulke momenten gegeven wordt kan bijdragen aan taal- en cognitieve ontwikkeling, als de leidster dan ook daadwerkelijk in de gelegenheid is dit moment te gebruiken voor communicatie met het kind (Huntington e.a., 1971 in Moore, 1989). De situering van de aankleedtafel kan daarbij een rol spelen: staat hij op een rustige plek, kan de leidster vandaar zicht houden op de groepsruimte / overige kinderen? In het huidige onderzoek besteden we aandacht aan de situering van de aankleedtafel en proberen na te gaan of er een relatie is met het rustig contact kunnen hebben met het kind.

Voor kinderen die zindelijk aan het worden zijn lijkt het belangrijk dat de sanitaire ruimte met kindertoiletjes min of meer onder handbereik is, zodat een peuter snel naar het toilet kan gaan als dat nodig is. Het zelfstandig naar het toilet kunnen gaan speelt wellicht ook een rol in de pedagogische visie: als zelfstandigheid en autonomie belangrijk gevonden worden zou dit ook zichtbaar kunnen worden in de wijze waarop het sanitair vormgegeven wordt. De vraag van situering en bereikbaarheid van sanitaire voorzieningen hebben we dan ook nadrukkelijk in ons onderzoek meegenomen.

Daarnaast spelen tegenwoordig ergonomische aspecten een rol bij de vormgeving van sanitaire voorzieningen. Zo moeten water en verschoening onder handbereik van de leidster zijn en mogen kinderen die meer wegen dan 23 kg niet meer getild worden. Dit betekent dat een peuter zelf op de aankleedtafel moet kunnen klimmen. Ook worden eisen gesteld aan staruimte bij aankleedtafel en toilet en bereikbaarheid van toiletspullen en verschoening. Deze elementen zijn in het onderzoek betrokken voor zover ze consequenties kunnen hebben op het ruimtebeslag. Ook is in meer algemene zin nagegaan of ergonomische maatregelen als beknellend of juist als positief worden ervaren. Bovendien hebben we voor het sanitair specifiek gekeken naar afwerking en klimaatbeheersing. Dit onderdeel is voor sanitaire ruimten vaak afwijkend van overige ruimten in het gebouw.

Gebouwkenmerken
Oppervlakte en aantal
Aanwezigheid sanitaire ruimten
Aanwezigheid sanitair in de groep
Oppervlak sanitair per kind
Delen van sanitaire ruimten
Inrichting van sanitaire ruimten
Aantal kindertoiletten
Aantal aankleedtafels
Gelegenheid voor handen wassen
Toegankelijk voor kinderen
Bergruimte
Staruimte rond toiletten
Afwerking en klimaat
Vloerafwerking (veiligheid/onderhoud)
Wandafwerking (onderhoudsgemak)
Verwarming (werking /bedienbaarheid)
Ventilatie (bedienbaarheid / werking)
Verlichting
Sanitaire ruimte overstijgende kenmerken
Ligging van sanitair t.o.v. groepsruimten
Zicht op groepsruimte vanuit sanitaire ruimte
Zicht op groepsruimte vanuit aankleedtafel

Evaluatie leidsters
Kwaliteit en grootte van sanitaire voorzieningen

Evaluatie ouders
Kwaliteit en grootte van sanitaire ruimten

Evaluatie onderzoekers
Kwaliteitsoordeel sanitaire voorzieningen
Functionaliteit sanitaire ruimte
Functionaliteit aankleedtafel in de groep
Functionaliteit aankleedtafel in sanit.ruimte

Gebruik en gedrag
Kinderen gaan op eigen initiatief naar de wc
Kinderen bewegen vrij door gebouw
Geen claim op leidsters
Samen spelen

8.2 kenmerken

8.2.1 Oppervlakte en vorm

	<i>Ja</i>	<i>Nee</i>
Aanwezigheid sanitaire ruimten	74%	26%
Aanwezigheid sanitair in de groep	35%	65%
Delen van sanitaire ruimten	45%	55%

De 65 onderzochte groepen beschikken in totaal over 51 sanitaire ruimten. Vooral bij de babygroepen is er vaak geen aparte sanitaire ruimte, omdat het verschonen in de groepsruimte zelf gebeurt. Bij 29 groepen wordt het sanitair gedeeld met een andere groep. De verdeling naar groepstypen staat in onderstaande tabel

<i>Type groep</i>	<i>Geen aparte sanitaire ruimte</i>	<i>Eigen sanitaire ruimte</i>	<i>Gedeelde sanitaire ruimte</i>
0-2 jaar (baby's)	12	4	5
2-4 jaar (peuters)	4	10	8
0-4 jaar (verticaal)	1	5	16
Totaal	17	19	29

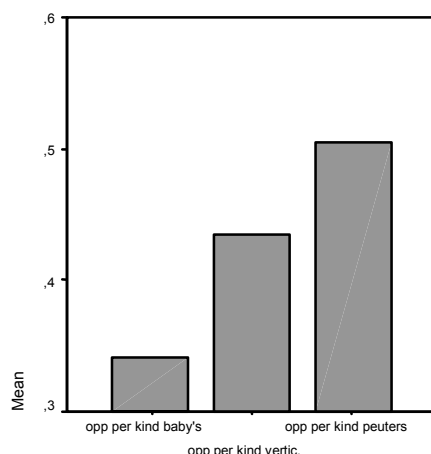
Als we naar de sanitaire voorzieningen kijken onderscheiden we daarbij drie hoofdvormen. Het eerste type sanitaire voorziening bevindt zich niet in een aparte ruimte maar in de groepsruimte. Het betreft dan bijna altijd de aankleedtafel. In 23 van de onderzochte groepen (15 centra) is er sprake van een aankleedtafel in de groepsruimte. Daarbij gaat het meestal om een babygroep (13 keer), maar ook bij 5 peutergroepen en 5 verticale groepen treffen we een aankleedtafel op de groep aan. Deze peuter- en verticale groepen hebben naast de aankleedtafel in de groep ook bijna altijd nog een aparte sanitaire ruimte. Echter, in drie peutergroepen en in één verticale groep is dit niet het geval: hier bevindt het hele sanitair, inclusief toiletjes, zich in de groepsruimte. Het tweede type sanitaire voorziening betreft een aparte sanitaire ruimte waarin zich toiletjes, en meestal ook aankleedtafel(s) en handenwasgelegenheid, bevinden. Deze sanitaire ruimte is bestemd voor een groep. Het derde type ruimte is vergelijkbaar met dit tweede type, alleen is het bestemd voor twee groepen en bevat het om die reden meestal meer sanitaire voorzieningen. Vooral de verticale groepen hebben vaak gedeelde sanitaire ruimten. De gedeelde sanitaire ruimten komen vooral voor in centra die specifiek als kinderdagverblijf zijn gebouwd. De centra waar groepen elk een eigen sanitaire ruimte hebben zijn vooral gehuisvest in gebouwen die oorspronkelijk een andere functie hadden.

<i>Oppervlak sanitair per kind</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Sanitair incl. aankleedplekken in groep	,43 m ²	,13

Het gemiddelde oppervlak van de sanitaire voorzieningen is als volgt berekend:

- waar het afzonderlijke sanitaire ruimten betreft is het oppervlak van deze ruimte gedeeld op het aantal kinderen dat hiervan gebruik maakt;
- bij de aankleedtafels in de groepsruimte is het oppervlak van de aankleedtafel, inclusief watervoorziening en vaste elementen als trapjes, berekend plus een staruimte van 0,60 cm over de hele lengte van de aankleedtafel;
- als er in de groepsruimte een apart afgeschermd gedeelte was gemaakt voor het verschonen, dan is het oppervlak van dit hele deel gerekend.

Oppervlakte sanitair per kind naar type groep

Per kind is er een gemiddeld oppervlak beschikbaar van 0,43 m². Wanneer we dat onderscheiden in groepstypen is dat voor baby's gemiddeld 0,34 m², voor verticale groepen 0,43 m² en voor peutergroepen 0,50 m².

8.2.2 Inrichting van sanitaire ruimten

<i>Inrichting van sanitaire ruimten</i>	<i>Voldoende/goed</i>	<i>Onvoldoende</i>
Aantal kindertoiletten	90%	10%
Aantal aankleedtafels	76%	24%
Toegankelijk voor kinderen	36%	64%
Bergruimte	52%	48%
Staruimte rond toiletten	83%	17%

Volgens veel gemeentelijke verordeningen moet er per 10 kinderen vanaf 2 jaar een toiletje zijn. In 4 centra werd niet in elke groep aan deze eis voldaan, het betrof hier sanitaire ruimten die door twee groepen gedeeld werden. Voor wat betreft aankleedtafels zijn we uitgegaan van de aanbeveling in de Kwaliteitsnormen (Kwaliteitsnormen, 1999) dat er per 6 kinderen tot 2 jaar en per peutergroep 1 aankleedtafel zou moeten zijn. Dat betekent dat een babygroep (gemiddeld 9 kinderen) 2 aankleedtafels zou moeten hebben, en dat er in een sanitaire ruimte die door twee babygroepen gedeeld wordt 3 aankleedtafels moeten zijn. In 6 van de 21 babygroepen wordt hieraan niet voldaan, in 3 van deze groepen gaat het om een sanitaire ruimte die gedeeld wordt. Bij de peutergroepen voldeden alle groepen aan de kwaliteitsnormen op een na, waar twee groepen een aankleedtafel deelden. Bij 5 van de 22 verticale groepen was er eveneens een aankleedtafel voor twee groepen. Bij 2 van de 44 verticale en peutergroepen ontbrak een handenwasgelegenheid voor kinderen. Weliswaar is het voor kinderen bestemd sanitair altijd op kindhoogte maar de toegang tot het sanitair, de deurklink, zit bij de peutergroepen in ruim de helft van de groepen niet op kindhoogte en bij verticale groepen geldt dat zelfs in 75% van de groepen. Bergruimte voor verschooning, handdoeken et cetera bleek in bijna de helft van de sanitaire ruimten onvoldoende aanwezig.

8.2.3 Afwerking en klimaat

De vloerafwerking in sanitaire ruimten bestaat meestal uit tegels (55%) of linoleum (35%). Veiligheid scoorde in enkele centra onvoldoende, daar waar linoleum was toegepast en de vloer te glad werd bij nat worden. De wandafwerking bestaat in 19 van de 25 centra uit tegelwerk. Soms wordt waterbestendig plaatmateriaal toegepast en 3 keer kwamen we wanden van spuitwerk tegen. De wanden en vloeren hebben we beoordeeld op veiligheid, duurzaamheid en onderhoudsgemak. Dit scoorde over het algemeen goed. Als alleen stuc- of spuitwerk op wanden was toegepast kwalificeerden we dat als onvoldoende, omdat dit lastig schoon te houden blijkt.

	<i>Goed/voldoende</i>	<i>Onvoldoende</i>
Vloerafwerking (veiligheid / onderhoudsgemak)	92%	8%
Wandafwerking (onderhoudsgemak)	96%	4%
Verwarming (werking /bedienbaarheid)	88%	12%
Ventilatie (bedienbaarheid / werking)	64%	36%
Verlichting (hoeveelheid)	84%	16%

In een aantal in pandig gelegen sanitaire ruimten was geen verwarming aanwezig. In 3 van de 16 centra met verwarming in de sanitaire ruimte functioneerde deze onvoldoende. Een keer bleken er problemen met het systeem en in 2 gevallen was de temperatuur te hoog afgesteld en kon niet door leidsters gereguleerd worden.

In 22 centra werden de sanitaire ruimten mechanisch geventileerd, in de 3 andere waren dakdoorvoeren aanwezig. In 4 centra was er tevens een raam waarmee extra geventileerd kon worden.

De ventilatie is in 9 van de 25 kinderdagverblijven een probleem. De werking is er onvoldoende waardoor nare luchtjes blijven hangen en/of het er benauwd is. In 8 van deze 9 centra was alleen mechanische ventilatie aanwezig. In 2 daarvan was er in het sanitair de mogelijkheid de ventilatie te regelen, dit systeem werkte dan echter onvoldoende. In de overige centra kon de ventilatie alleen centraal geregeld worden. In nog eens 9 centra was ook alleen mechanische ventilatie aanwezig, maar daar was de werking voldoende tot goed. Sanitaire ruimten zijn vaak in pandig gesitueerd, waardoor het niet mogelijk is een raam te maken om extra frisse lucht toe te voeren, Waar dat wel het geval was werkte dit goed.

De hoeveelheid verlichting beoordeelden we in 21 van de 25 centra als voldoende tot goed, in 4 centra was onvoldoende verlichting aanwezig. Kinderen konden slechts in 4 centra bij het lichtknopje.

8.2.4 Sanitaire ruimte overstijgende kenmerken

<i>Sanitaire ruimte overstijgende kenmerken</i>	<i>Ja</i>	<i>Nee</i>
Ligging sanitair aan/in de groepsruimte	86%	14%
Zicht op groepsruimte vanuit sanitaire ruimte	64%	36%
Zicht op groepsruimte vanuit aankleedtafel	67%	33%

Het grootste deel van de sanitaire ruimten ligt in of direct aan de groepsruimte(n). Bij 14% van de groepen ligt het sanitair elders. De verdeling naar groepstype staat in onderstaande tabel:

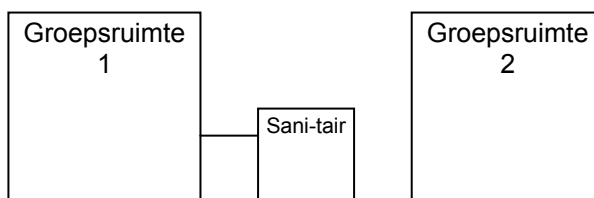
Type groep	In de groep	Aan de groep	Niet aan de groep
0-2 jaar (baby's)	13	8	1
2-4 jaar (peuters)	3	14	5
0-4 jaar (verticaal)	1	18	3
Totaal	17	40	9

De 9 groepen waar het sanitair niet aan de groep gelegen is vinden we in 5 centra. Het gaat om twee tot kindercentrum verbouwde gebouwen, om twee centra waar sanitair voor BSO gecombineerd is met sanitair voor KDV en om een centrum waar een deel van het sanitair op een andere verdieping (bij de slaapruidten) ligt.

In eenderde van de onderzochte groepen is het niet mogelijk om vanuit de sanitaire ruimte goed zicht te houden op de groepsruimte. Daarbij zijn er geen significante verschillen tussen de groepstypen.

Enkele veel voorkomende typen sanitaire voorzieningen

a.

b.

8.3 evaluatie

8.3.1 Evaluatie leidsters

Evaluatie leidsters	Gemiddelde	SD
Kwaliteit en grootte van sanitaire voorzieningen	3,40	,63

Noot: scores lopen van 1 (zeer onvoldoende) tot 5 (goed)

Aan groepsleiding is gevraagd een oordeel te geven over de totale kwaliteit en de grootte van de sanitaire ruimten en verschoonplekken. Leidsters beoordelen de kwaliteit en grootte van de sanitaire ruimten voldoende tot ruim voldoende.

8.3.2 Evaluatie ouders

<i>Evaluatie ouders</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Kwaliteit en grootte van sanitaire ruimten	3,68	,48

Aan ouders is eveneens de vraag gesteld hun oordeel te geven over de kwaliteit en grootte van de sanitaire ruimten. Zij beoordelen het sanitair eveneens voldoende tot ruim voldoende, iets hoger dan de leidsters. Er is daarbij een significante overeenstemming tussen ouders en leidsters in de beoordeling van de afzonderlijke gebouwen (Pearsons r .647, p .001).

8.3.3 Evaluatie onderzoekers

<i>Evaluatie onderzoekers</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Kwaliteitsoordeel sanitaire voorzieningen	3,30	,94
Functionaliteit sanitaire ruimte	3,42	1,35
Functionaliteit aankleedtafel in de groep	3,45	,82
Functionaliteit aankleedtafel in sanit.ruimte	3,25	1,13

Het kwaliteitsoordeel is een samengesteld oordeel over de diverse typen sanitaire voorzieningen (aankleedtafel in en buiten de groep, sanitaire ruimten), gebaseerd op de kenmerken die in de vorige paragraaf beschreven werden. De voornaamste zijn oppervlakte, situering en het al dan niet delen met andere groepen. Daarnaast hebben we gekeken naar aantal en aard van beschikbare voorzieningen, een en ander gebaseerd op hetgeen in veel gemeentelijke verordeningen ofwel in ergonomische richtlijnen is vastgelegd, en naar comfortvariabelen en afwerking. De aldus verzamelde gegevens zijn hiervoor beschreven (*par. 8.2*).

We beoordeelden de kwaliteit van het sanitair als totaal gemiddeld als voldoende tot goed. Ons oordeel over de kwaliteit van de sanitaire voorzieningen was gemiddeld iets lager dan dat van ouders en leidsters.

Het oordeel van de onderzoekers over de kwaliteit van het totale sanitair correleert licht met dat van de leidsters (r .458, p .099) en niet met dat van de ouders (r .031, p .920).

8.3.4 Gebruik en gedrag

<i>Gebruik en gedrag</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Kinderen gaan op eigen initiatief naar de wc	2,50	,98
Kinderen bewegen vrij door gebouw	2,77	1,03
Samenspelen	3,06	,57
Geen claim op leidsters	3,39	,51

Noot: scores lopen van 1 (nvt) naar 5 (helemaal van toepassing)

Omdat we veronderstelden dat de situering van sanitaire ruimten en het al dan niet delen van sanitaire ruimten van invloed kunnen zijn op bepaalde gedragskenmerken van kinderen, zijn deze hier in beeld gebracht (Gedrag van kinderen in relatie tot het gebouw wordt uitgebreid besproken bij de binnen- en buitenspeelruimten, omdat het daarop het meest betrekking heeft). We namen aan dat het delen van sanitair er toe kan leiden dat kinderen makkelijker met kinderen van andere groepen in contact komen, en dit van invloed kan zijn op het samenspelen. Ook wilden we onderzoeken of er verband is tussen toegankelijkheid van het sanitair voor kinderen en op eigen initiatief naar toilet gaan. De vragen zijn overigens alleen ingevuld door leidsters met kinderen vanaf twee jaar in de groep.

8.4 Analyse

8.4.1 Oppervlakte en vorm

Er is een verschil in gemiddeld oppervlak van sanitair naar type groep. Het lagere gemiddelde oppervlak voor baby's (0,34 m²) valt te verklaren uit het ontbreken van kindertoiletjes en handenwasgelegenheid voor kinderen. Minder verklaarbaar is dat het oppervlak per kind voor verticale groepen (0,43 m²) lager ligt dan dat voor peutergroepen (0,50 m²). In combinatie met het feit dat peutergroepen gemiddeld uit 14 en verticale groepen uit 12 kinderen bestaan, betekent dit een verschil in gemiddeld oppervlak van de sanitaire ruimte per groep van 1,8 m²: het sanitair voor een peutergroep is gemiddeld 7 m² en dat voor een verticale groep 5,2 m². Er is geen significant verschil in gemiddeld oppervlak per kind in een enkele of een gedeelde sanitaire ruimte. Het delen van een sanitaire ruimte lijkt dus niet tot ruimtewinst te leiden.

In 8 centra geven leidsters aan de sanitaire ruimte te krap te vinden. Het gaat in alle gevallen om gedeeld sanitair, en in 7 van deze centra om sanitair dat (mede) gedeeld wordt door verticale groepen. Als we deze centra nader bekijken zien we dat het oppervlak per kind bij zes van deze centra onder het gemiddelde ligt.

In het oordeel van de onderzoekers over de kwaliteit van de voorzieningen is ook het element staruimte bij de toiletten meegenomen. Staruimte rond toiletten, zodat een leidster een kind kan helpen, was bij de peutergroepen meestal voldoende aanwezig, bij verticale groepen was dit bij 25% onvoldoende. Er blijkt geen verband tussen al dan niet voldoende staruimte en het gemiddelde oppervlak per kind.

Er zijn geen significante verschillen in de kwaliteitsoordelen van onderzoekers en leidsters tussen babygroepen die sanitair op de groep hebben en groepen met sanitair in een aparte ruimte. Babygroepen die het sanitair in de eigen ruimte hebben, zijn daarover op zich tevreden. In interviews is leidsters de keuze voorgelegd tussen het hebben van sanitaire voorzieningen voor baby's in en buiten de groep. Van de centra kiest 60% voor verschonen buiten de groepsruimte. Daarbij is het opvallend dat ruim de helft van de centra die nu in de groepsruimte verschonen, dat in de toekomst liever buiten de groep zou willen doen. Voorwaarde daarbij is wel dat men vanuit de sanitaire ruimte zicht op de groep kan houden. In zes centra kiezen leidsters expliciet voor het verschonen van baby's in de groepsruimte.

Centra die nu een aankleedtafel of zelfs het gehele sanitair in de groepsruimte hebben voor peuters zouden hiervoor in een nieuwe situatie niet meer kiezen. Als reden daarvoor wordt stankoverlast en minder hygiëne genoemd.

Gevraagd naar hun voorkeur voor het al dan niet delen van sanitair met een andere groep, kiest 70% van de centra ervoor om sanitair te delen. Een belangrijk argument voor het delen is dat men het prettig vindt om op die manier contact met de andere groep te kunnen hebben. We zien zowel bij onderzoekers als leidsters en ouders geen significante verschillen in kwaliteitsscores tussen gedeeld of ongedeeld sanitair. Hoewel ze dus niet significant zijn, zijn de oordelen van leidsters wel iets positiever voor gedeeld sanitair. Zo beoordelen leidsters de kwaliteit en grootte van gedeelde sanitaire voorzieningen gemiddeld 3,56 (N= 17) en van niet gedeelde sanitaire voorzieningen 3,20 (N=15). De mogelijkheid om even rustig met een collega te praten is bij gedeeld sanitair ook iets positiever beoordeeld (3,29) dan bij apart sanitair (3,04).

Uit dit alles kunnen we concluderen dat het delen van sanitair positief gewaardeerd wordt.

8.4.2 Inrichting van sanitaire ruimten

Zoals eerder aangegeven was er in vier centra minder dan één toilet op tien peuters. In interviews gaven leidsters in twee van deze centra expliciet aan dit onvoldoende te vinden. Van de babygroepen hadden er zes minder dan één aankleedtafel per zes kinderen. Drie van deze groepen delen het sanitair met een andere groep, waarbij er twee aankleedtafels voor twee groepen zijn. Dit werkt in de praktijk goed omdat men met elkaar kan afwisselen en zo toch twee aankleedtafels ter beschikking heeft. Van de andere groepen geven er twee aan een aankleedtafel per groep onvoldoende te vinden. Bij de peuter- en verticale groepen is bij drie groepen die met elkaar sanitair delen maar één aankleedtafel aanwezig. Leidsters geven aan dit onvoldoende te vinden. Bij de beoordeling of er voldoende en geschikte bergruimte aanwezig was keken we of er vakjes, mandjes of kastruimte beschikbaar waren en of het mogelijk was verschooning, handdoeken en dergelijke ordelijk en onder handbereik op te bergen. In 48% van de onderzochte groepen was er een tekort aan dergelijke bergruimte. Oplossingen voor het tekort aan bergruimte werden dan gezocht door verschooning elders op te bergen, bijvoorbeeld in een kast in de groepsruimte, ofwel door mandjes op elkaar te stapelen of het aankleedblad als opbergplek te gebruiken. Men voldoet daarmee niet aan de ergonomische eisen, bovendien zag de sanitaire ruimte er daardoor soms erg rommelig uit. Bij het oordeel van de leidsters bleek er geen correlatie tussen bergruimte en hun kwaliteitsoordeel, ouders echter lijken het wel mee te wegen, bergruimte is enigszins gecorreleerd met hun kwaliteitsoordeel.

8.4.3 Afwerking en klimaat

In het algemeen is de afwerking van de sanitaire voorzieningen goed. Opvallend is wel dat de ventilatie in 36% van de centra een probleem is. Van deze 9 centra zijn er 6 die sinds 1998 in gebruik genomen zijn, 4 daarvan zijn nieuw gebouwd als kindercentrum. De toegepaste mechanische ventilatie heeft waarschijnlijk of te weinig capaciteit, is niet goed ingesteld of valt door de gebruikers niet afdoende te regelen.

Er is geen correlatie tussen de werking van de ventilatie en het kwaliteitsoordeel van de leidsters, maar dat zegt niet alles. Immers, het is bekend dat wanneer mensen dagelijks in een ruimte verblijven, ze wennen aan de geuren in die ruimte. Wanneer het onderwerp in interviews aan de orde werd gesteld werd door leidsters echter in de meeste gevallen onze bevinding onderschreven. Ook bij het ouderoordeel vinden we geen directe relatie met afwerking en binnenklimaat. Daarbij moet aangetekend worden dat ouders in de praktijk weinig met sanitaire voorzieningen te maken hebben. Zij gebruiken ze immers nauwelijks en zullen waarschijnlijk meer op esthetische en hygiënische aspecten letten dan op de overige gebruiksaspecten. Dat kunnen we ook opmaken uit de enige twee aspecten die dus enigszins met hun oordeel correleren: bergruimte en ventilatie. We kunnen het ook afleiden uit het feit dat bij de losse opmerkingen die ouders in de enquête konden maken over positieve en negatieve punten van het gebouw, het sanitair zelden wordt genoemd. Waar het genoemd wordt (viermaal) gaat het om nare luchtjes.

8.4.4 Sanitaire ruimte overstijgende kenmerken

Bij het grootste deel van de groepen is het sanitair in of aan de groep gelegen. In de centra waar dit niet het geval is wordt dit door medewerkers als ongunstig ervaren. Het situeren aan de groepsruimte is praktisch voor de leidster (korte loopafstanden) en biedt hen vaak de mogelijkheid om toezicht te houden op de groepsruimte. Leidsters geven aan dit vooral ook belangrijk te vinden op momenten dat ze alleen op de groep staan. Bovendien kan een direct bereikbare sanitaire ruimte de zelfstandigheid van kinderen die al zindelijk zijn/worden bevorderen. Dit laatste element blijkt echter bij de detaillering van bouwplannen minder een rol te spelen, zowel bij peuters als bij verticale groepen zit de deurklink vaak te hoog. Bij navraag bleek het hier lang niet altijd om een bewuste keuze te gaan. Gevolg is dat we vaak zien dat de deur openstaat, ofwel omdat de leidsters vanuit het sanitair contact willen houden

met de groepsruimten ofwel om kinderen wel zelfstandig naar toilet te kunnen laten gaan. Dit kan voor jonge kinderen in verticale groepen tot minder hygiënische situaties leiden (poedelen in de toiletpot). In het oordeel van de onderzoekers woog het al dan niet situeren aan de groepsruimte zwaar. We beoordeelden de aangrenzende sanitaire voorzieningen significant beter. Dit is bij de leidsters niet merkbaar, maar daarbij moet aangetekend worden dat deze situatie zich relatief weinig voordeed. De interviews geven bovendien aan dat leidsters voorkeur hebben voor aangrenzend sanitair. En hoewel leidsters in interviews ook regelmatig aangeven dat ze het belangrijk vinden dat ze vanuit het sanitair zicht op de groepsruimte hebben, blijkt ook hier geen relatie tussen hun oordeel over de sanitaire voorzieningen en het al dan niet hebben van zicht op de groepsruimte. - Waarschijnlijk hangt dit samen met het feit dat in de vragenlijst specifiek gevraagd is naar het oordeel over de kwaliteit van de sanitaire voorzieningen: dit oordeel wordt dan vooral gevormd door te kijken naar de kenmerken van die voorzieningen (hoeveelheid toiletjes e.d.) en niet naar de aspecten die de ruimte overstijgen. In de interviews konden deze aspecten afzonderlijk aan de orde worden gesteld en dan bleek dat zicht op de groepsruimte wel belangrijk gevonden werd.- Bij de onderzoekers woog dit verband wel ($r.457, p .007$). Zicht vanaf de aankleedtafel *in* de groepsruimte had noch verband met het oordeel van onderzoekers noch met dat van leidsters.

8.4.5 Gebruik en gedrag

Opvallend is dat wanneer sanitaire ruimten gedeeld worden, kinderen significant minder claims op leidsters leggen dan wanneer sanitair niet gedeeld wordt (wel delen: $M.3,62$; niet delen: $M. 3,19$; $F(1,46)= 9,60$; $p .003$). Kinderen in groepen met gedeeld sanitair spelen ook meer samen ($M.3,19$ tegenover $M.2,94$) en bewegen zich vrijer door het gebouw ($M.3,07$ tegenover $M.2,59$) maar deze verschillen zijn niet significant. Het geheel van deze gedragsaspecten wijst wel in een richting namelijk dat bij het delen van sanitair leidsters een rustiger gevoel hebben en kinderen meer en beter samenspelen waarbij ze minder claims op leidsters leggen.

Het zelfstandig naar het toilet gaan gebeurt gemiddeld door minder dan de helft van de kinderen in de groep. Daarbij zien we geen verband met het al dan niet voor kinderen toegankelijk zijn van de toiletruimte.

8.5 Conclusies en Aanbevelingen

8.5.1 Conclusies

- Het oppervlak van sanitaire ruimten verschilt voor de verschillende groepstypen. Dit verschil is voor babygroepen verklaarbaar vanwege het feit dat voor deze groepen geen toiletjes en handenwasgelegenheid voor kinderen nodig is. Het gemiddeld oppervlak per kind is voor wat betreft de verticale groepen te krap. Dat geldt met name daar waar twee groepen een sanitaire ruimte delen. Verticale groepen hebben dan ook gemiddeld kleinere sanitaire ruimten dan peutergroepen.
- Centra die minder dan $0,47 \text{ m}^2$ per kind hebben, geven bijna allemaal aan de ruimte te krap te vinden.
- Situering van sanitair direct aan de groep is de praktijk en wordt door medewerkers belangrijk gevonden. Daar waar het niet het geval is vindt men het uitermate onhandig.
- Een ruime meerderheid van de medewerkers heeft voor babygroepen voorkeur voor het plaatsen van sanitair in een aparte ruimte direct aan de groep. Toezicht kunnen houden op hetgeen in de groepsruimte gebeurt wordt daarbij als voorwaarde genoemd. Dit lijkt ook voor degenen die voorkeur hebben voor een aankleedtafel in de groep een belangrijk argument te zijn: men kan zich dan moeilijk voorstellen dat zoiets ook mogelijk is vanuit een aparte ruimte. Voor de peutergroepen is het beeld eenduidig: daar waar men sanitaire voorzieningen in de groepsruimte

heeft, zou men dat in de toekomst niet meer willen. Redenen zijn stankoverlast, gebrek aan hygiëne en ruimtebeslag.

- Peuters zelfstandig naar toilet laten gaan wordt weliswaar genoemd als argument voor de directe nabijheid van het sanitair, maar ze kunnen vaak niet bij deur- en lichtknop.
- Om aan ergonomische eisen te kunnen voldoen moet er qua oppervlak voldoende ruimte zijn voor het bergen van verschoning onder handbereik en staruimte bij aankleedtafel en toiletten. Dit bleek niet overal het geval, hetgeen deels met ruimtegebrek te maken had, maar soms ook met de vormgeving van het sanitair.
- De ventilatie functioneert /is in een aantal centra onvoldoende: het gaat zowel om werking als bedienbaarheid.

8.5.2 Aanbevelingen

- Voor een gedeelde 'verticale' sanitaire ruimte lijkt qua inrichting een aantal van twee verschoonplekken en twee toiletten + handenwasgelegenheid minimaal wenselijk, voor een gedeelde 'peuter' sanitaire ruimte zijn twee verschoonplekken en drie toiletten wenselijk. Dit hangt vooral samen met het feit dat er op bepaalde momenten van de dag piektijden zijn: in veel centra is het gebruikelijk dat peuters allemaal naar het toilet gaan na het eten en na het slapen.
- We hebben niet de mate van ventilatie onderzocht, en bevelen dan ook voor de toekomst nader onderzoek aan, omdat een onvoldoende ventilatie ook negatieve effecten zou kunnen hebben op de gezondheid van kinderen. Dit onderzoek zou zich moeten richten op technische aspecten: capaciteit, werking en bedienbaarheid. Zolang dit onderzoek niet heeft plaatsgevonden valt aan te raden om bij nieuwe gebouwen extra aandacht te besteden aan ventilatievoorzieningen. Daarbij dient dan zowel naar de capaciteit als naar de regelbaarheid door gebruikers gekeken te worden. Vaak weten gebruikers niet of en hoe ze de ventilatie kunnen bedienen.
- Wanneer een babygroep een eigen sanitaire ruimte heeft, wordt de voorkeur gegeven aan twee verschoonplekken; wanneer babygroepen het sanitair met elkaar delen kan eveneens volstaan worden met twee aankleedtafels voor deze groepen samen. Dit hangt samen met het feit dat de groepen niet met een vast ritme werken, zoals bij peuter- en in mindere mate bij verticale groepen gebruikelijk is, en zo dus gemakkelijker deze voorzieningen kunnen delen. Bij babygroepen lijkt er dus ruimtewinst te kunnen ontstaan wanneer men het sanitair deelt.
- Zelfstandigheid van kinderen verdient extra aandacht bij het ontwikkelen van bouwplannen, zeker daar waar centra zeggen zelfstandigheid te willen stimuleren. Bij verticale groepen zou een oplossing moeten worden bedacht waardoor oudere kinderen zelfstandig naar het toilet kunnen, zonder dat jonge kinderen dan ook in de ruimte kunnen komen.
- Er moet aandacht besteed worden aan situering en vormgeving van sanitaire voorzieningen zodanig dat men zicht kan houden op de groepsruimte en zodanig dat, indien gewenst, kinderen zelfstandig naar het toilet kunnen gaan.
- Ontwerpstudies zouden gedaan moeten worden naar vormgeving en inrichting van sanitaire voorzieningen voor de verschillende groepstypen, waarbij speciaal aandacht wordt besteed aan ergonomische aspecten en aan sanitaire ruimten die gedeeld worden tussen twee groepen.

Resultaten deel 2: Buitenschoolse opvang

In dit deel van de rapportage worden de resultaten besproken voor de buitenschoolse opvang. Dit deel bevat de volgende hoofdstukken:

9. KOMEN EN WEGGAAN
10. BINNEN SPELEN
11. BUITEN SPELEN
12. ETEN
13. WASSEN/PLASSEN

Algemeen overzicht

In totaal zijn 14 BSO's geëvalueerd. Hierin zijn de ruimten van 23 groepen grondig geïnventariseerd. Daarvan waren er 8 jonge groepen (4-8 jaar); 9 oudere groepen (8-12 jaar) en 6 verticale groepen van 4-12 jaar.

<i>Type groep</i>	<i>4-8 jaar</i>	<i>8-12 jaar</i>	<i>4-12 jaar</i>
Gemiddelde groepsgrootte	20,5	25,4	24,7

De kleinste groep bestaat uit 10 kinderen en de grootste uit 60 kinderen. Groepen van 60 kinderen zijn er in twee centra: hier worden de kinderen niet groepsgewijs gehuisvest, maar wordt met stam- of mentorgroepen van 10 of 20 kinderen gewerkt.

9 KOMEN EN WEGGAAN - BSO

9.1 Inleiding

De toegankelijkheid en bereikbaarheid van de buitenschoolse opvang is om verschillende redenen meegenomen in het huidige onderzoek.

Zo kan worden verondersteld dat de ligging van het gebouw ten opzichte van de woon- of werkplek van de ouders van invloed is op de keuze voor het betreffende centrum. Ook de nabijheid van scholen kan van invloed zijn, voor zowel ouders, kinderen als de BSO zelf. Korte (loop)afstanden betekenen dat kinderen zelfstandig naar de BSO kunnen gaan of in elk geval de vervoerstijd beperkt is. Voor medewerkers kan de ligging van het centrum een rol spelen bij hun tevredenheid over het centrum als werkplek: kun je er makkelijk komen en is de omgeving sociaal veilig.

De omgeving van het gebouw kan eveneens van invloed zijn op de tevredenheid van de gebruikers (ouders, werknemers) en op de mogelijkheden voor kinderen. Ligging in een groene omgeving kan extra mogelijkheden bieden voor gevarieerd buitenspel, wanneer er voorzieningen als winkels en vrijetijdsvoorzieningen in de buurt zijn kan dat praktisch zijn.

Het is niet bekend in hoeverre voor ouders en werknemers de bereikbaarheid van een kindercentrum, met openbaar vervoer, auto, fiets of lopend een rol speelt bij de keuze voor het centrum. Diverse aspecten daarvan zijn daarom in het huidige onderzoek meegenomen, zoals parkeervoorzieningen en de afstand tot openbaar vervoer.

De toegankelijkheid van het gebouw speelt bij de BSO minder een rol dan bij het kinderdagverblijf, waar drempels en niveauverschillen lastige obstakels kunnen vormen. Toch is toegankelijkheid ook in dit onderzoek meegenomen, omdat een toegankelijk gebouw ook de mogelijkheid biedt aan kinderen / volwassenen met een lichamelijke handicap om van het gebouw gebruik te maken. Het zelf kunnen bedienen van de voordeurbel en deurknop door kinderen draagt bij aan hun zelfstandigheid en het gevoel dat de BSO van hen is. Andersom kan een deurknop die van binnenuit door kinderen te bedienen is tot onveilige situaties leiden. Deze aspecten zijn daarom in dit onderzoek meegenomen.

De entree van de buitenschoolse opvang is de eerste ruimte die men bij binnenkomst betreedt. Het is een ruimte die doelmatig moet zijn in termen van oppervlak en situering. De herkenbaarheid aan de buitenzijde is vooral belangrijk voor degenen die het gebouw voor het eerst bezoeken, de bruikbaarheid is voor alle dagelijkse gebruikers van belang. Binnenin het gebouw is de situering en visueel contact met andere gebruiksruimten een aspect dat de oriëntatie voor bezoekers kan beïnvloeden. Ook het gevoel van veiligheid van de gebruikers kan een relatie hebben met zicht kunnen houden op de entree.

Garderobes voor kinderen zijn meestal verderop in het gebouw gesitueerd, nabij de groepen.

Garderobes voor volwassenen zijn meestal ook elders gesitueerd. We onderzoeken de doelmatigheid van zowel de entrees als de garderobes.

Gebouwkenmerken
Ligging/omgeving
Situering centrum
Aanwezige voorzieningen
Afstand t.o.v. OV
Groen in omgeving gebouw
Geluidsoverlast
Veiligheid in- uitstappen auto
Parkeergelegenheid auto's en fietsen
Toegankelijkheid invalide/kind
Toegangsroute (vlak en effen)
Geen niveaoverschillen
Deurbreedte en deurbediening
Toegankelijkheid voor kinderen
Oppervlakte van entree
Aantal entrees
Totale oppervlakte
Oppervlakte per kindplaats
Kenmerken entree
Aanwezigheid tochtportaal
Aanwezigheid afdak
Zicht op entree vanuit andere ruimten
Ligging kindergarderobe
Garderobe op kindhoogte
Opbergvakjes

Evaluatie leidsters
Uitstraling van het gebouw
Reacties over bereikbaarheid en ligging
Reacties over sociale veiligheid

Evaluatie ouders
Kwaliteitsoordeel entree
Toegankelijkheid van het gebouw
Bereikbaarheid centrum met auto
Parkeer- en uitstapvoorzieningen
Bereikbaarheid centrum met ov
Uitstraling van het gebouw

Evaluatie onderzoekers
Uitstraling van het gebouw
Kindvriendelijke uitstraling
Sociale veiligheid entree
Vindbaarheid entree

9.2 Kenmerken

9.2.1 Ligging en omgeving van de buitenschoolse opvang

Onderzocht is in wat voor type omgeving de BSO's gesitueerd zijn.

Het merendeel (10) van de onderzochte centra ligt in een woonbuurt, 2 centra liggen in een buurt met gemengde voorzieningen (wonen, winkels, scholen), 2 centra liggen op een instellingsterrein. Een van deze instellingsterreinen ligt overigens op loopafstand van een dorpskern.

Bij 93% van de centra liggen scholen in de buurt, hetgeen overigens niet altijd betekent dat de BSO-kinderen daar vandaan komen; 77% ligt in de buurt van winkels.

De dichtst bijzijnde halte voor openbaar vervoer is bij 62% van de centra gelegen op loopafstand, tussen de 0 en 400 meter. Bij 15% van de centra ligt de dichtstbijzijnde halte voor openbaar vervoer op meer dan 800 meter.

	<i>Wel aanwezig</i>	<i>Neutraal</i>	<i>Niet aanwezig</i>
Groen in omgeving gebouw	28%	36%	36%
Veilige in-/uitstap auto's	79%	14%	7%

De aanwezigheid van groen rondom het gebouw varieert sterk: 36 % ligt in een omgeving waar geen of nauwelijks groen in de directe omgeving aanwezig is. Onder groen verstaan we dan bomen, groenstroken, parkjes of grasvelden waarop men vanuit de BSO kan uitkijken of naar toe kan gaan. De 4 'groene' centra zijn de centra die op een instellingsterrein of in een gemengde omgeving liggen. Geen enkel centrum ligt aan een drukke verkeersader. Wel is bij van geluidsoverlast door auto of trams sprake bij 21% van de centra; dit geldt met name daar waar de buitenspeelruimte aan de straat of trambaan grenst.

Veilig in- en uitstappen bij het halen en brengen van kinderen met de auto is bij 1 centrum een probleem.

	<i>Volgende</i>	<i>Onvoldende</i>
Parkeren auto's	79%	21%
Fietsenstalling/-rekken	86%	14%

Parkeervoorzieningen zijn bij 14% van de centra op het eigen terrein aanwezig. Bij de overige centra vindt het parkeren plaats op de openbare weg of een openbare parkeerplek. In 21% van de centra is de parkeergelegenheid (voor langparkeren en voor kortparkeren) onvoldoende. Fietsenstallingen of -rekken ontbreken in 1 centrum, in de overige centra varieert het aantal tussen 6 en 22 stallingsplekken.

9.2.2 Toegankelijkheid

	<i>Ja</i>	<i>Nee</i>
Toegangsroute vlak en effen	93%	7%
Geen niveauverschil entree > 2 cm	64%	36%
Deurbreedte > 85 cm	93%	7%
Deurbediening ≤ 95 cm	36%	64%
Toegankelijk voor kinderen	39%	61%

De toegangsroute en deurbreedte zijn bijna overal goed. In de meerderheid van de gebouwen zit de deurbediening (deurknop en/of deurbel) hoger dan 95 cm boven de grond. Dit betekent dat rolstoelgebruikers en jonge kinderen hier niet bij kunnen komen. Slechts 39% van de centra is

toegankelijk voor kinderen, daarbij is er vanuit gegaan dat de kinderen uit de leeftijdsgroep van de betreffende BSO de voordeur en/of bel zelf kunnen bedienen.

9.2.3 Oppervlakten

Twee BSO's zitten in een monofunctioneel gebouw en hebben dus een eigen entree, een BSO zit in een deel van een instellingsgebouw en heeft geen eigen entree. De overige 11 BSO's delen het gebouw met een KDV of zitten in een multifunctioneel gebouw: van deze 11 heeft er één een eigen entree.

Entrees BSO in gedeelde gebouwen

	Eigen entree	Entree gedeeld met kdv	Entree gedeeld met kdv en anderen
Aantal bso's	1	4	6

Oppervlakten van entrees variëren van 4,3 m² tot 9,1 m². Het gemiddeld oppervlak van de entree per kindplaats is 0,11 m², variërend van 0,04m² tot 0,19 m².

9.2.4 Kenmerken entree

	Ja	Nee
Aanwezigheid tochtportaal	100%	0%
Aanwezigheid afdak	79%	21%
Zicht op entree van binnenuit	50%	50%
Kindergarderobe aan groepsruimte	91%	9%
Kindergarderobe op kindhoogte	78%	22%
Voldoende opbergvakjes	35%	65%

Alle BSO's hebben een tochtportaal dat tevens de entree is. Nagegaan is of er bij de ingang een afdak is waar ouders en kinderen bij nat weer droog kunnen staan. Het naar binnen gaan kost soms tijd als men moet wachten tot iemand de voordeur bedient. In 79% van de centra is er bij de ingang een afdak aanwezig. In de helft van de centra was het mogelijk om van binnenuit zicht op de entree te houden.

Kindergarderoebes bevinden zich meestal direct buiten de groepsruimte naast de toegangsdeur tot deze ruimte. In 22% van de centra zijn ze niet op kindhoogte. Opbergvakjes ontbreken bij 65% van de groepen.

9.3 Evaluatie

9.3.1 Evaluatie leidsters

Evaluatie leidsters	Gemiddelde	SD
Gebouw heeft aantrekkelijke uitstraling	3,34	,79

Noot: scores lopen van 1 (niet mee eens) naar 5 (helemaal mee eens)

Het oordeel van de leidsters over de uitstraling van het gebouw is een samengesteld oordeel dat betrekking heeft op een aantal vragen over of ze het gebouw (van binnen en van buiten) uitnodigend en aantrekkelijk vinden en of het gebouw een kindervriendelijke uitstraling heeft. Deze deelvragen worden in *hoofdstuk 16. Gebouw als geheel* meer gedetailleerd besproken.

9.3.2 Evaluatie ouders

<i>Evaluatie ouders</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Kwaliteit entree	3,66	,39
Toegankelijkheid van gebouw	3,54	,70
Bereikbaarheid van gebouw met de auto	3,76	,66
Parkeren en in- en uitstapvoorziening	3,71	,84
Bereikbaarheid van gebouw met OV	3,00	1,37
Gebouw heeft aantrekkelijke uitstraling	3,56	,50

Noot: scores lopen van 1 (niet mee eens/zeer onvoldoende) naar 5 (helemaal mee eens/goed)

Ouders vinden gemiddeld de uitstraling van het kindercentrum redelijk (ook deze score is een gemiddelde van meerdere vragen die uitgebreider besproken worden in *hoofdstuk 16. Gebouw als geheel*). Als het gaat om de beoordeling van de bereikbaarheid en toegankelijkheid in zijn totaliteit, zijn ouders het minst tevreden over bereikbaarheid van het gebouw met openbaar vervoer. Dit scoort gemiddeld voldoende.

Het oordeel over de uitstraling van het gebouw correleert significant met het oordeel van de leidsters ($r = .885$, $p = .000$).

9.3.3 Oordeel onderzoekers

<i>Oordeel onderzoekers</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Gebouw heeft aantrekkelijke uitstraling	3,36	1,01
Gebouw heeft kindvriendelijke uitstraling	2,93	1,27
Entree is sociaal veilig	4,07	1,07
Ingang makkelijk te vinden	3,14	1,61

Noot: scores lopen van 1 (niet mee eens) naar 5 (helemaal mee eens)

De onderzoekers beoordelen de uitstraling van de buitenschoolse opvang als redelijk. De ingang is niet bij alle gebouwen even makkelijk te vinden, dit onderdeel scoort evenals 'kindvriendelijkheid' gemiddeld.

Het oordeel van de onderzoekers over de uitstraling van het gebouw correleert significant met dat van de ouders ($r = .564$, $p = .044$) en marginaal significant met dat van de leidsters ($r = .482$, $p = .081$).

9.4 Analyse

9.4.1 Ligging/omgeving

De meeste BSO's liggen in een woonomgeving, een paar centra liggen op het terrein van een instelling. In het algemeen zijn de medewerkers van de centra tevreden over de ligging, op een centrum na dat onlangs verhuisd is van een centrale plek in het dorp naar de rand ervan. Enkele centra noemen als nadeel dat zij een groot gebied met meerdere scholen moeten bedienen, wat lastig is i.v.m. vervoer van kinderen. Dit betreft 3 centra in plattelands- en kleinstedelijk gebied. Die centra die voorzieningen als winkels, park, speeltuin of sportvoorzieningen in de buurt hebben, zijn daarover zeer te spreken. Als voordeel wordt genoemd dat je met kinderen makkelijk activiteiten buitenshuis kunt doen.

Er is geen correlatie tussen het oordeel van ouders over bereikbaarheid en toegankelijkheid en ligging ten opzichte van scholen, woningen of voorzieningen. Het lijkt er sterk op dat het voor ouders niet zo belangrijk is waar de BSO gesitueerd is. Dit blijkt ook wel uit de antwoorden op de open vraag in de vragenlijst, waarin ouders gevraagd wordt het sterkste en het zwakste punt van het gebouw te

noemen. Ligging en situering worden door 20% van de BSO-ouders genoemd: 7 keer in positieve en 7 keer in negatieve zin. Slechts 3 ouders noemen de ligging in een schoolgebouw het sterkste punt. Voor ouders lijkt met name bereikbaarheid met de auto en parkeergelegenheid belangrijk: hun oordeel over de bereikbaarheid correleert significant met hun oordeel over de kwaliteit van de entree ($r=.716, p=.006$).

Anders dan bij het KDV, waar zowel ouders als leidsters positiever zijn over de uitstraling van het centrum als dit in een groene omgeving ligt, vinden we een dergelijk verband niet bij de BSO. Het oordeel over de uitstraling van het gebouw heeft geen enkele relatie met kenmerken van de omgeving, of met het oordeel over de bereikbaarheid en toegankelijkheid.

Sociale veiligheid speelt, in tegenstelling tot een aantal KDV's, bij de onderzochte BSO's geen rol. Dit hangt waarschijnlijk samen met het feit dat de BSO alleen in vakantieperiodes vroege openingstijden kent. Wel wordt een gebrek aan sociale controle soms genoemd, met name daar waar de BSO niet direct tussen woningen ligt. Hierdoor treedt soms vandalisme op met name aan het buitenspeelterrein.

Het oordeel van de onderzoekers over het voldoende aanwezig zijn van parkeerplekken correleert significant met dat van de ouders ($r=.580, p=.048$). Parkeren levert problemen op in sterk verstedelijkt gebied en in enkele woonwijken met hoge dichtheid, met name bij het ophalen tijdens de avondspits. De ligging ten opzichte van voorzieningen voor openbaar vervoer speelt voor ouders nauwelijks een rol, 72% van de ouders achtte deze vraag niet van toepassing. In èèn centrum vond 40% van de respondenten de afstand tot openbaar vervoer onvoldoende. Het betreft een centrum dat recent was verhuisd van het dorpscentrum naar de rand van de gemeente. Voor de BSO zelf speelt openbaar vervoer wel een rol; daar waar dit niet op korte afstand aanwezig was werd het als een probleem genoemd, zowel voor leidsters als ook omdat het zonder openbaar vervoer in de buurt lastiger is om met kinderen uitstapjes te maken.

Fietsenstallingen zijn er in de meeste centra voldoende; bij een centrum ontbreekt een stalling, leidsters geven aan deze te missen.

9.4.2 Toegankelijkheid

Aan ouders is gevraagd een oordeel te geven over de toegankelijkheid van het gebouw. Hun oordeel hierover correleert niet met de afzonderlijke kenmerken van de toegang zoals eerder beschreven: deurbreedte, drempels, deurbediening. Wel is er een sterk significante correlatie met hun oordeel over de bereikbaarheid ($r=.823, p=.001$) en over de parkeermogelijkheden ($r=.807, p=.001$). Het lijkt erop dat het oordeel over de toegankelijkheid vooral bepaald wordt door de bereikbaarheid van het gebouw. Zoals te verwachten is speelt voor ouders van schoolkinderen de toegankelijkheid op zich niet zo'n grote rol. Opvallend is in dit verband wel dat daar waar de BSO op een verdieping is gesitueerd er altijd wel een of enkele ouders zijn die dat als het zwakste punt van het gebouw ervaren. Dat heeft waarschijnlijk niet zozeer te maken met de toegankelijkheid op zich als wel met het feit dat kinderen dan minder makkelijk naar buiten gaan (zie ook: buitenspelen). Nadeel van het situeren op de verdieping is ook dat daarmee de BSO niet toegankelijk is voor kinderen met een handicap. In een centrum werd dit door het hoofd expliciet genoemd: onlangs had een kind een been gebroken, hetgeen betekende dat dit kind tijdens de hele revalidatieperiode slechts beperkt van de BSO gebruik kon maken.

Een tweede opvallend aspect is dat in de meerderheid van de centra de voordeur (en of deurbel) niet te bedienen is door de jongste kinderen van de BSO. Dit onderwerp is niet expliciet aan de orde gekomen in de interviews.

9.4.3 Oppervlakten

Oppervlakten van entrees lopen weliswaar uiteen, maar de meeste blijken te voldoen. In gebouwen waar een BSO de entree deelt met andere gebruikers wordt dit niet als een probleem genoemd.

9.4.4 Kenmerken entree

Kenmerken van de entree zelf (breedte, niveauverschillen, zichtbaarheid van buiten en van binnen) hebben geen significante correlatie met het oordeel van ouders over de entree en ook niet met het oordeel van leidsters, ouders en onderzoekers over de uitstraling. Blijkbaar spelen de bouwtechnische kenmerken van de entree geen rol bij de beoordeling van de uitstraling van het gebouw.

In de helft van de onderzochte centra is er noch vanuit de activiteitenruimten noch vanuit kantoor zicht op de entree. Drie van de 7 centra noemen dit expliciet als probleem: het gaat daarbij om centra in het stedelijk gebied die het gebouw met anderen delen. Zij geven aan onvoldoende in de gaten te kunnen houden of kinderen soms ongezien weggaan of zich in andere delen van het gebouw begeven. De monofunctionele centra die geen zicht hebben op de entree noemen dit niet als probleem.

Opvallend is dat in 65% van de centra er geen of onvoldoende vakken voor spullen van kinderen zijn bij de garderobes; een aantal centra heeft vakjes voor spullen van kinderen in de groepsruimte. Noch door medewerkers noch door ouders zijn hier opmerkingen over gemaakt. Van de kinderen geeft 26% aan niet over een eigen kastje/vakje te beschikken.

9.5 Conclusies en Aanbevelingen

9.5.1 Conclusies

- De meeste onderzochte BSO's liggen in een woonomgeving en in de buurt van scholen. Gebruikers zijn over het algemeen tevreden over de ligging, ook bij centra die in een andere omgeving liggen (instellingsterrein).
- Situering van De BSO nabij voorzieningen als speeltuin, park, culturele of sportvoorzieningen biedt de mogelijkheid met kinderen activiteiten 'buitenshuis' te ondernemen. Openbaar vervoer op loopafstand is een voorwaarde als deze voorzieningen verder weg liggen.
- Voor ouders zijn bereikbaarheid en parkeervoorzieningen belangrijk; situering bij of aan een school of andere voorzieningen lijkt voor ouders minder relevant.
- Voor het centrum zelf is ligging in de nabijheid van scholen van belang in verband met het makkelijk kunnen halen en brengen van de kinderen.
- Sociale controle wordt belangrijk geacht in verband met vandalisme, met name op het buitenterrein.
- Een aantal BSO's is slecht of niet toegankelijk voor rolstoelgebruikers of kinderen met (tijdelijke) lichamelijke handicaps. Dit heeft dan bijna altijd te maken met het gesitueerd zijn op de verdieping en het niet aanwezig zijn van een lift.
- De deurbediening zit in 64% van de centra te hoog voor kinderen en rolstoelgebruikers.
- Centra die aan een drukke verkeersader en/of trambaan liggen hebben problemen met geluidsoverlast daar waar de buitenspeelruimte aan de straat ligt.
- Zicht kunnen houden op de entree is belangrijk in multifunctionele centra, met name in stedelijk gebied.

9.5.2 Aanbevelingen

- BSO-centra zouden bij voorkeur gesitueerd moeten worden in de nabijheid van andere voorzieningen waarvan kinderen voor hun vrije tijd gebruikmaken, en indien dit niet mogelijk is, dichtbij een halte voor openbaar vervoer.
- In verband met een goede verkeersafwikkeling en veilig kunnen ophalen van kinderen, is af te raden BSO's te situeren middenin in woonwijken met een hoge woondichtheid. In verband met sociale controle is echter wel de mogelijkheid van toezicht gewenst.
- Parkeervoorzieningen moeten veilig zijn; gesitueerd dichtbij het centrum met een veilige in- en uitstapmogelijkheid. Daarnaast is voldoende fietsenstalruimte nodig.
- In verband met geluidsoverlast van verkeer is het af te raden om de buitenspeelruimte aan een drukke verkeersweg of trambaan te situeren.
- Er zou meer aandacht besteed moeten worden aan toegankelijkheid van gebouwen, zowel voor mensen met een lichamelijke handicap, als voor situaties waarin kinderen tijdelijk gehandicapt raken.
- Bij het ontwikkelen van gebouwen voor buitenschoolse opvang moet aandacht worden besteed aan de toegankelijkheid voor kinderen (voordeurbediening) en aan het maken van voorzieningen waar kinderen eigen spullen kunnen opbergen.

10 BINNEN SPELEN - BSO

10.1 Inleiding

In de buitenschoolse opvang worden door kinderen uiteenlopende activiteiten uitgevoerd, die meestal worden samengevat in de term 'spelen'. Maar naast echte spelactiviteiten doen schoolkinderen ook allerlei andere dingen in de BSO: contact leggen met andere kinderen, huiswerk maken, rondhangen. Leeftijdverschillen in de BSO zijn vrij groot, waardoor de aard en frequentie van activiteiten verschilt. Een vierjarige is nog met heel andere dingen bezig en speelt anders dan een elfjarige. Naarmate kinderen ouder worden worden ze zelfstandiger en krijgen een grotere behoefte zelf te bepalen waar en met wie ze spelen. We zien dan ook dat in de BSO het type ruimten, en de inrichting daarvan behoorlijk kan variëren. Vaak is er wel sprake van groepsruimten of huiskamers, maar sommige centra kennen vooral activiteitenruimten: ruimten die specifiek bestemd zijn voor een of enkele activiteiten. In de BSO zien we ook, anders dan in kinderdagverblijven, dat ruimten met andere groepen gedeeld worden. De ontwikkeling van multifunctionele gebouwen, waarin de kinderopvang samen met bijvoorbeeld scholen en of sociaal cultureel werk wordt gehuisvest, is er vaak met name voor de bso op gericht om ruimten te kunnen delen. Onderzoek naar buitenschoolse opvang en de relatie tussen kwaliteit van de opvang en kwaliteit van de ruimte is in Nederland nog schaars. Op het gebied van spelactiviteiten en ruimten zijn er, vooral in het buitenland, verschillende onderzoeken gedaan.

Gebouwkenmerken en inrichting

Zo blijkt uit onderzoek in kinderdagverblijven (Smith & Connolly, 1986; Alers, 1991) dat er een relatie is tussen het oppervlak aan speelruimte per kind en het aantal activiteitenplekken. Onduidelijk is echter of dat ook bij de BSO geldt. In het huidige onderzoek wordt nagegaan of die relatie er bij de BSO ook is en of dit een relatie heeft met spelgedrag en beleving.

We nemen aan dat ook de vorm van de ruimte van invloed is op de indeelbaarheid van ruimten en daarmee het gemak waarmee een ruimte kan worden ingericht. In dit onderzoek wordt daarom ook naar een aantal vormaspecten van de ruimte gekeken: vrije wandlengte, vorm op zich, aantal en plaats van deuren.

Gebouw- en inrichtingskenmerken in relatie tot gedrag.

In het huidige evaluatieonderzoek was het niet mogelijk spelgedrag te meten door middel van observaties door de onderzoekers. Om die reden is aan leidsters gevraagd hun observaties van het gedrag van kinderen in een vragenlijst te beschrijven.

In diverse eerder onderzoeken is nagegaan of er een relatie is tussen het oppervlak aan speelruimte en het gedrag van kinderen. Bij een te klein oppervlak per kind kan crowding optreden, kinderen zitten te dicht op elkaar en dit heeft effect op hun gedrag. In een onderzoek in kinderdagverblijven (Maxwell, 1996) werd een relatie gevonden tussen een klein oppervlak per kind en agressief gedrag. In ander onderzoeken bleek dat bij een klein oppervlak, en dus een hoge dichtheid, kinderen juist passief worden en zich in zichzelf terugtrekken (Rohe & Patterson, 1974). In dit laatste onderzoek werd overigens niet alleen oppervlak per kind maar ook de aanwezigheid van speelvoorzieningen betrokken.

Uit onderzoek (Moore, 1986; Smith & Connolly, 1986) bleek dat wanneer een ruimte ingedeeld is in meerdere activiteitenplekken⁴, niet alleen de variatie in activiteiten toeneemt maar ook het samenspel van kinderen. Ook werd in deze beide onderzoeken gevonden dat door plekken te variëren in grootte

⁴ Een activiteitenplek is een plek die door zijn inrichting en door begrenzingen duidelijk herkenbaar is als een plek in de ruimte die voor een specifieke activiteit bestemd is, bijvoorbeeld een plek voor constructiespel of een zachte hoek.

er plekken voor groepsspel maar ook voor individueel spel ontstaan, hetgeen tot meer sociaal gedrag en meer geconcentreerd spel leidt.

Recent onderzoek (Kantowitz & Evans, 2004) bij 4 en 5 jarige kinderen laat zien dat de hoeveelheid activiteitenplekken in relatie tot de hoeveelheid kinderen in een ruimte van invloed is op spelgedrag: wanneer er minder activiteitenplekken zijn, en dus meer kinderen een activiteitenplek moeten delen, neemt het passief gedrag toe. Meer activiteitenplekken zouden dus tot een hogere spelfrequentie moeten leiden.

In een eerder onderzoek van AKTA naar oppervlakten van speelruimten (Hoekstra e.a., 1997) kwam ook naar voren dat een minimum aantal speelplekken nodig is om kinderen ongestoord te kunnen laten spelen. Dit is uitgewerkt in de Kwaliteitsnormen accommodaties kinderopvang van de MO-groep (Kwaliteitsnormen, 1999). Daarin is als standaardaanbeveling opgenomen dat er voor een groep van 20 schoolkinderen tenminste 7 activiteitenplekken zouden moeten zijn (inclusief een rustige zitplek en een plek voor grofmotorisch spel).

Ook werd in onderzoek gevonden dat kinderen zich prettiger voelen wanneer er plekken zijn waar ze zich aan het zicht en het gehoor van anderen kunnen onttrekken. Dit geldt vooral voor kinderen vanaf een jaar of acht, die meer behoefte krijgen aan privacy (Wolfe, 1978). Als spel- of activiteitenplekken duidelijk gedefinieerd en begrensd zijn, heeft dit een positieve invloed op sociale interactie tussen kinderen (Sanoff, 1995 e.a.).

De ligging van speelruimten ten opzichte van elkaar en het hebben van zicht naar andere ruimten is van invloed op het gemak waarmee kinderen zich kunnen oriënteren (Evans e.a., 1991). Dat leidt tot de hypothese dat kinderen als ze zich makkelijk kunnen oriënteren ook makkelijker gebruik zullen maken van ruimten in het gebouw en zich vrijer door het gebouw zullen bewegen. Wij verwachten dan ook dat de situering van speelruimten ten opzichte van elkaar en/of het zicht kunnen houden van de ene op de andere ruimte van invloed zijn op gebruik van deze ruimten. tenslotte is de vraag of het ter beschikking hebben van een aparte ruimte voor grofmotorisch spel ook daadwerkelijk zal leiden tot meer grofmotorisch spel.

Er worden in de Nederlandse kinderopvang verschillende pedagogische visies gehanteerd. We onderzoeken of er een relatie is tussen die pedagogische visie en gebouwkenmerken. Daarbij wordt gekeken naar een relatie tussen hoeveelheid speeloppervlak en visie: vraagt de ene visie meer speelruimte dan de andere? Ook veronderstellen we dat een visie die contact tussen groepen en zelfstandigheid stimuleert wellicht leidt tot een situering van ruimten ten opzichte van elkaar en doorzichten tussen ruimten die dit faciliteren. Ook onderzoeken we of er een samenhang is tussen pedagogische visie en type en frequentie van spelactiviteiten.

Visie
Pedagogische stromingen
Pedagogische uitgangspunten

Gebouwkenmerken
Groep
Type groep
Groepsgrootte
Oppervlakte van groepsruimte
Groepsruimte per kind
Gemiddeld oppervlak per spelplek
Overige activiteitenruimte per kind
Vorm van groepsruimte
Vrije wandlengte
Breedte van ruimte
Aantal deuren
Vorm van de speelruimte
Inrichting van groepsruimte
Aantal activiteitenplekken
Aantal plekken individueel spel
Aantal plekken groepspel
Groepsruimte overstijgende kenmerken
Aantal activiteitenruimten
Ruimten van derden
Ligging groepsruimte t.o.v. overige Activiteitsruimten
Relatie binnen-buiten

Evaluatie leidsters
Kwaliteitsoordeel binnenspeelruimte totaal
hoeveelheid ruimte op groep
hoeveelheid speelruimte in gebouw
indeelbaarheid van ruimte
variatie van activiteiten
uitdagendheid van ruimte
veiligheid van ruimte
overzicht over groepsruimte
hoeveelheid bergruimte op groep
hoeveelheid bergruimte buiten groep

Evaluatie kinderen
Kwaliteitsoordeel bso totaal
Genoeg leuke dingen te doen
Zelf kunnen kiezen wat je wil doen
Plekjes waar je alleen kunt zijn
Het is hier groot genoeg
Voel me heel erg thuis
Genoeg verschillende plekken
Kan werkstukjes laten staan
Mag meebeslissen over ruimtes
Binnen ziet er leuk uit
Ik heb eigen kastjes/vakje
Vind het hier vaak te druk
Genoeg kinderen om mee te spelen

Evaluatie ouders
Kwaliteitsoordeel binnenspeelruimte totaal
hoeveelheid ruimte op groep
hoeveelheid speelruimte in gebouw
variatie van activiteiten
uitdagendheid van ruimte
veiligheid van ruimte

Evaluatie onderzoekers
Kwaliteitsoordeel groepsruimte totaal
Oppervlakte van plekken
Diversiteit aan plekken
Uitdagendheid van ruimte
Indeling in klein en groot
Mogelijkheden voor terugtrekken
Begrenzing van plekken
Gezoneerd in druk en rustig
Ruimte opdeelbaar in kleinere plekken
Hoeveelheid bergruimte op groep
Functionaliteit
Kwaliteitsoordeel gebouw als geheel
Verzorgd ⁵
Ruimtelijkheid
Mogelijkheden voor mengen groepen
Gebouw op kinderschaal
Vindbaarheid van ruimten
Gebouw past bij visie
Flexibiliteit/indeelbaarheid ruimten
Functionaliteit

Gebruik en gedrag
Spelfrequentie totaal
Buiten
Tv/video kijken
Lezen
Dans/zang/muziek
Creatief
Constructie
Fantasie/rollenspel
Sportief spel/bewegen
Timmeren/knutselen/handearbeid
Computeren
Kletsen/hangen
Vrij door het gebouw bewegen
Samen spelen
luisteren, helpen
andere groepen
andere lft
kleine groepjes
Negatieve sfeer
niet bezig
sfeerverstoring onderling
Druk zijn/rennen
snel afgeleid
Geen claim op leidsters

⁵ Grijsgekleurde items vormen een onderdeel van het totaaloordeel over het gebouw, maar worden pas in Hoofdstuk 16. *Gebouw als geheel* behandeld.

10.2 kenmerken

10.2.1 Groepen

In totaal zijn de groepsruimten van 23 groepen onderzocht. Daarvan waren er 8 jonge groepen (4-8 jaar); 9 oudere groepen (8-12 jaar) en 6 verticale groepen van 4-12 jaar.

De kleinste groep bestaat uit 10 kinderen en de grootste uit 60 kinderen. Twee centra zijn afwijkend omdat in deze BSO's kinderen niet groepsgewijs worden gehuisvest, maar in een grote groep van 60 kinderen, waarbij met stam- of mentorgroepen van 10 of 20 kinderen wordt gewerkt.

10.2.2 Oppervlakten

<i>Oppervlakte</i>	<i>4-8 jaar</i>	<i>8-12 jaar</i>	<i>4-12 jaar</i>
Groepsruimte per kind	3,17 m ²	3,24 m ²	3,26 m ²
Gemiddeld oppervlak per spelplek	5,2 m ²	4,9 m ²	3,8 m ²
Gemiddeld oppervlak overige activiteitenruimten per kind	1,77 m ²		

Het oppervlak van de groepsruimten is het totale netto vloeroppervlak van deze ruimten, inclusief de ruimte die wordt ingenomen door eventuele aanrechten.

De groepsruimten variëren in oppervlak per kind tussen 1,33 en 5,65 m². Er is nauwelijks verschil in oppervlak tussen de verschillende typen groepen.

De inrichting van groepsruimten bestaat uit activiteitenplekken. Het gemiddeld oppervlak van de speelplekken per groepsruimte varieert van minimaal 2 tot maximaal 8 m² en bedraagt gemiddeld 4,7 m² (SD 1,60).

Van de 14 onderzochte BSO's hebben er 10 naast een groepsruimte of huiskamer nog een of meerdere activiteitenruimten. Het gemiddeld oppervlak aan overige activiteitenruimten is 1,77 m² per kind, waarbij overigens de oppervlakten sterk uiteenlopen, van 0,34 tot 4,76 m² per kind. Omdat deze activiteitenruimten meestal door meerdere (leeftijds)groepen worden gedeeld is dit berekend over het totaal aantal kinderen van de betreffende BSO.

Het gemiddelde totaaloppervlak aan speelruimte van de BSO's met activiteitenruimten is 4,5 m² per kind, variërend van 3,1 m² tot 7,25 m² per kind. Dit laatste is een uitschieter naar boven.

Van de vier centra zonder activiteitenruimte, hebben er twee een groepsruimteoppervlak van meer dan 5 m² per kind, een centrum heeft 3,6 m² per kind en een centrum in een multifunctioneel gebouw heeft 2,4 m² per kind. Dit laatste centrum kan wel gebruik maken van ruimten die gedeeld worden met derden.

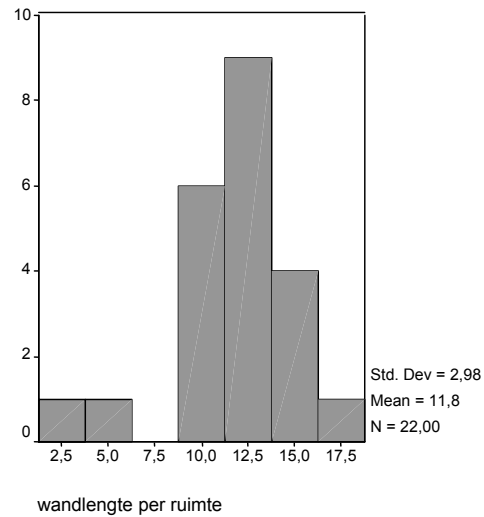
In totaal 6 centra kunnen bovendien behalve van eigen ruimten gebruik maken van ruimten van derden. Zij kunnen daarmee over een gemiddeld oppervlak van 3,4 m² extra aan speelruimte per kind beschikken. Zie hierna, onder: *overige activiteitenruimten*.

10.2.3 Vorm van de ruimte

We hebben een aantal kenmerken van de groepsruimten geïnventariseerd om inzicht te krijgen in de factoren die de indeelbaarheid mogelijk kunnen beïnvloeden. Deze kenmerken zijn:

- aanwezige vrije wandlengte op de plattegrond om meubilair neer te zetten of om activiteitenplekken te maken. Het gaat om het totaal aan vrije wandlengten van ≥ 1.50 meter (er van uitgaande dat dit de minimale lengte is voor het maken van een activiteitenplek).
- de breedte van de ruimte (bij een wisselende breedte is het gemiddelde genomen)
- het aantal deuren dat op de ruimte uitkomt
- een oordeel over de plaats van de deur in verband met de mogelijkheid om hoekjes en plekken te maken
- de vorm van de ruimte

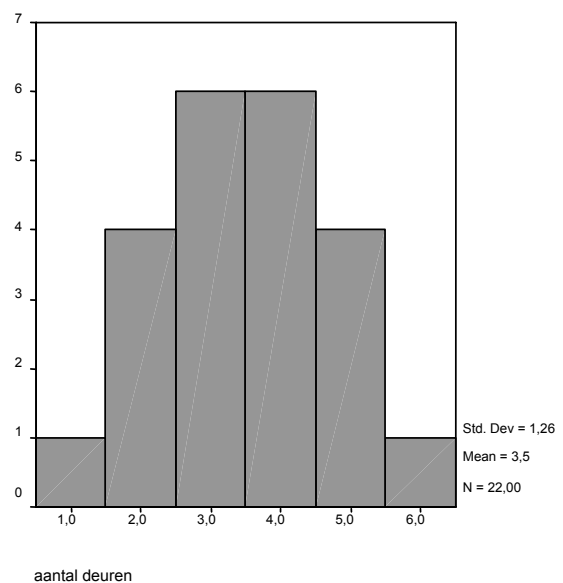
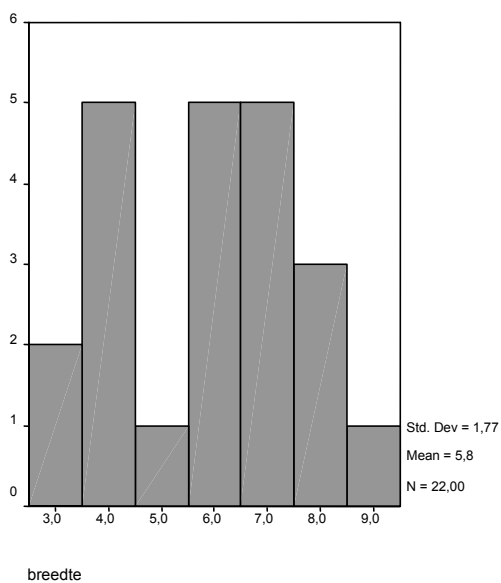
Vrije wandlengte in de groepsruimte

De gemiddelde vrije wandlengte per groepsruimte bedraagt 11,8 m. met een standaarddeviatie van 2,98. De centrale ruimten van de 2 BSO's die niet met aparte groepen werken maar met een groep van 60 kinderen zijn hierin niet meegenomen.

Breedte van de groepsruimte

De gemiddelde breedte van alle groepsruimten bedraagt 5,8 meter (SD 1,77)
De breedtes van de groepsruimten variëren van 2,7 m tot 9 meter.
De meeste ruimten hebben een breedte vanaf 4 tot en met 7 meter.

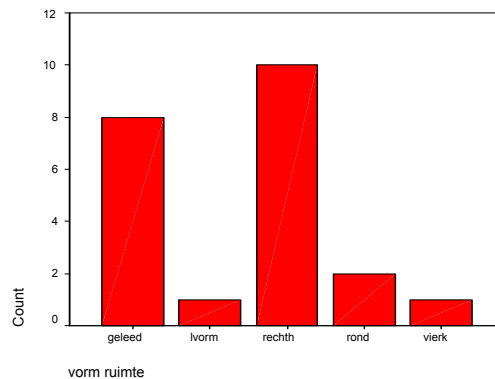
Aantal deuren

Het gemiddeld aantal deuren dat in een groepsruimte uitkomt bedraagt 3,5. Bijna 54 % van alle groepsruimten heeft 3 of 4 deuren die in de groepsruimte uitkomen. In bijna alle groepsruimten zijn deze deuren zodanig geplaatst dat ze een goede indeling van de ruimte mogelijk maken. Daarbij hebben we vooral gelet op de mogelijkheid om hoeken te maken in de groepsruimte en op logische verkeersroutes in de ruimte. Bij geen enkele ruimte veroorzaakt de plaats van deuren indelingsproblemen. Bij slechts 1 ruimte is de plaats neutraal; dat wil zeggen dat deuren niet optimaal zijn geplaatst, maar ook geen grote indelingsproblemen geven. Dus de plaats van de deuren kan niet tot indelingsproblemen leiden.

Vorm van de groepsruimte

Een ander aspect dat de gebruikskwaliteit en de indeelbaarheid van de ruimte beïnvloedt is de vorm van de ruimte. De onderzochte groepsruimten hebben de volgende vormen:

- geleed: één of meerdere wanden verspringen een stukje
- l-vormig
- rechthoekig
- rond (sterk gebogen wand)
- vierkant

Het grootste deel van de groepsruimten heeft een rechthoekige (45 %) of een gelede (36%) vorm. De overige 4 groepsruimten zijn l-vormig, vierkant of hebben een sterk gebogen wand.

10.2.4 Inrichting van de groepsruimte

Activiteitenplekken

Het aantal activiteitenplekken in de groepsruimte varieert tussen 4 en 13 plekken, gemiddeld zijn er 6,2 (SD 2,09) plekken per groepsruimte.

Groepsruimte	4-8 jaar	8-12 jaar	4-12 jaar	gemiddeld
Aantal activiteitenplekken	6,75	4,67	7,83	6,20 (SD 2,09)
Aantal plekken individueel spel	2,00	1,33	2,50	1,87 (SD 1,32)
Aantal plekken groepsspel	4,50	3,44	5,33	4,30 (SD 1,55)

We onderscheiden twee hoofdtypen activiteitenplekken:

- plekken voor groepsspel, waar 3 of meer kinderen tegelijk kunnen spelen
- plekken voor individueel spel, waar een kind alleen of met een ander kind kan spelen (ook een kleine tafel is een plek voor individueel spel).

Het aantal plekken voor individueel spel per groepsruimte bedraagt gemiddeld 1,87, het aantal plekken voor groepsspel is gemiddeld 4,30.

In 13% van de groepen is er geen plek voor individueel spel, 70% heeft er 1 tot 3.

In 61 % van de groepen zijn er 2 tot 4 plekken voor groepsspel, 35% heeft 5 tot 6 groepsspeelplekken. De kinderen verrichten diverse activiteiten in verschillende ruimten, zoals bijvoorbeeld creatief spel in een atelier of computeren in een computerruimte. Om die reden zijn er relatief weinig activiteitenplekken in de groepsruimte in vergelijking met het aantal aanwezige kinderen. BSO-kinderen maken meer gebruik van het hele gebouw en zijn minder aangewezen om het aanbod in de groepsruimte.

10.2.5 Groepsruimte overstijgende kenmerken

Overige activiteitenruimten

Alle onderzochte groepen hebben de beschikking over een groepsruimte of thuishonk. In 4 centra delen de jongste groep of groepen hun groepsruimte met een kinderdagverblijf of met een peuterspeelzaal.

Drie van de 14 centra hebben geen andere speelruimten dan de groepsruimte. De kinderen in deze centra kunnen dus alleen in de groepsruimte of buiten spelen. De overige 11 centra hebben activiteitenruimten naast de groepsruimte tot hun beschikking.

Het aantal activiteitenruimten varieert van 1 tot 13. De verdeling over de centra ziet er als volgt uit:

Verdeling activiteitenruimten over centra onderscheiden naar aantal groepen

<i>aantal activiteitenruimten</i>	1	2	3	4	5	6	10	13
1 groep	1		1					
2 groepen		1		1				
3 of meer groepen				1	1	2	2	1

Hieruit blijkt dat de centra met een grotere capaciteit over meerdere activiteitenruimten beschikken. Dit ligt in de lijn der verwachting.

De activiteitenruimten variëren sterk in functie. Voorbeelden zijn: speelhal, computerruimte, meidenruimte, jongensruimte, multifunctionele ruimte, stoeikamer, toneelkamer, disco- en dansruimte, atelier, autokamer, legokamer, sportruimte, keuken, rustige ruimte, timmerkamer, et cetera.

Gemiddeld aantal activiteitenruimten naar capaciteit

<i>Capaciteit centrum:</i>	<i>10-20 kinderen</i>	<i>30-45 kinderen</i>	<i>60-100 kinderen</i>
Gemiddeld aantal activiteitenruimten excl. groepsruimten:	2	2	8

Bijna de helft van de centra met activiteitenruimten benut ook ruimten van andere gebruikers van het gebouw zoals bijvoorbeeld een school. Het gaat dan meestal om speellokalen van de onderbouw, handenarbeidruimten en gymzalen. Vooral in vakanties wijkt de BSO uit naar de gymzaal van een andere organisatie in het gebouw. Eén centrum is voor al zijn activiteitenruimten aangewezen op de ruimten van een welzijnsorganisatie in het gebouw.

Ligging van groepsruimten t.o.v. overige speelruimten

We veronderstellen dat de relatie tussen groepsruimte/thuishonk en activiteitenruimten van belang is voor het gebruik van de ruimten. Hoe slechter de relatie tussen deze ruimten des te minder frequent zullen deze activiteitenruimten worden gebruikt.

Een directe relatie, een activiteitenruimte die via een deur met de groepsruimte is verbonden, lijkt met name voor de groep 4-8 en 4-12 jaar van belang in verband met toezicht door groepsleiding op de jongere kinderen. Activiteitenruimten in de nabijheid van de groepsruimte zorgen voor een drempel, maar leidsters kunnen nog horen wat er in deze ruimten gebeurt. Daarnaast kunnen leidsters makkelijk heen en weer lopen tussen activiteitenruimte en groepsruimte. Als ruimten te ver van de groepsruimte afliggen kunnen leidsters geen voeling meer houden met wat er in de activiteitenruimten gebeurt en moeten ze mee gaan naar de betreffende ruimten als kinderen daarin willen spelen. Deze ruimten betitelen we als ruimten die elders in het gebouw liggen.

	<i>direct</i>	<i>direct en elders</i>	<i>elders</i>
4-8 en 4-12 jaar	1	4	4
8-12 jaar	1	5	4

Van de jongste en verticale groepen heeft 1 groep alleen een directe relatie met een activiteitenruimte; vier groep hebben zowel activiteitenruimte gekoppeld aan de groepsruimte als elders in het gebouw; vier groepen hebben alleen activiteitenruimten die niet gekoppeld zijn aan de groepsruimte. Bij de oudere BSO-groepen is er bij 1 groepsruimte sprake van één activiteitenruimte die gekoppeld is aan de groepsruimte; 5 groepen hebben naast gekoppelde activiteitenruimte(n) nog de beschikking over andere activiteitenruimten elders in het gebouw; 4 groepen beschikken alleen over activiteitenruimten die elders in het gebouw zijn gesitueerd.

In 7 centra zijn activiteitenruimten (deels) niet duidelijk afgegrensd van de gang of omliggende ruimten. Soms gaat het bijvoorbeeld om een plek in de gang, zoals bijvoorbeeld een computerplek, dan weer om een kamer zonder deur. De twee centra met elk 10 activiteitenplekken/ruimten hebben maar 1 cq. 3 afsluitbare activiteitenruimten. De overige ruimten in deze centra staan in verbinding met de centrale ruimte via vides of via openingen in de wand. Er is bewust gekozen voor deze openheid om enig toezicht op de kinderen te kunnen houden, als ze zich hebben verspreid over het centrum. Enkele BSO's met een groot aantal aparte ruimten, sluiten een aantal van deze activiteitenkamers af om overzicht te kunnen houden.

10.2.6 Visie

Aan alle onderzochte centra zijn 20 pedagogische uitgangspunten voorgelegd met de vraag deze te scoren op mate van belangrijkheid voor het eigen centrum. De gemiddelde scores hierboven zijn voor BSO en KDV samengevoegd, omdat ook een aantal combinatiegebouwen is onderzocht waarvoor de vragenlijst voor BSO en KDV samen is ingevuld. Bovendien vertonen afzonderlijke scores voor KDV en BSO eenzelfde patroon.

<i>Pedagogische visie</i>		
Pedagogische uitgangspunten	Gemiddelde	SD
Dienstverlenend naar ouders	2,71	,57
Competentie stimuleren	2,69	,75
Vast dagritme	2,29	,62
Groepsproces / sociale vaardigheden	2,70	,68
Eigen groepsruimte centraal	1,94	,89
Experimenteren	2,91	,81
Betrekken bij dagelijkse bezigheden	2,00	,72
Interactie tussen groepen	2,17	,85
Andere ruimten gebruiken	2,41	,94
Geborgenheid en structuur	3,06	,76
Kind geeft zelf aan	3,23	,87
Activiteiten aanbieden	2,60	,55
Buiten spelen centraal	2,60	,69
Veilig en vertrouwd	3,60	,60
vrij bewegen in hele gebouw	1,97	,75
Individuele verschillen centraal	3,11	,86
Keuze en variatie in activiteiten	2,43	,50
Zelf kunnen kiezen	2,66	,76
Huiselijke sfeer	2,09	,85
Creativiteit en uitdaging	2,37	,69

Noot: scores lopen van 1 (minder belangrijk) naar 4 (meest belangrijk)

Aan de centra zijn aanvullende vragen gesteld over hun pedagogische visie. Allereerst is gevraagd of het centrum zich tot een bepaalde stroming rekent of zich baseert op een specifieke pedagoog.

<i>Pedagogische stroming</i>	<i>Aantal centra</i>
Reggio Emilia	8
Gordon	4
Ontwikkelingsgericht werken	1
Geen speciale stroming/mengvorm	22
Visie nog in ontwikkeling	4
Totaal	39

De meerderheid gaat uit van een mengvorm of geeft aan geen specifieke stroming te volgen. De stroming die daarna het meest voorkomt is die van Reggio Emilia. Vijf centra hanteren een andere specifieke visie: Gordon (4 maal) of ontwikkelingsgericht werken (1x).

We hebben vergeleken of er tussen Reggio Emilia, de centra met een mengvorm en de vijf centra met een andere specifieke visie verschillen waren in het belang dat zij hechtten aan bovenstaande pedagogische uitgangspunten. Daaruit blijkt dat deze drie varianten in visies inderdaad significant verschillend scoren op drie samengestelde variabelen van uitgangspunten. Zie voor een verdere beschrijving van deze variabelen en de relatie tussen visie en uitgangspunten *Hoofdstuk 16: Gebouw als geheel*.

De centra die werken vanuit de visie van Reggio Emilia, scoren hoger dan de andere op het stimuleren van competentie en zelfstandigheid. De centra met een gemengde visie scoren hoog op de groepsgerichte werkwijze. De centra die een andere specifieke stroming hanteren (Gordon e.a.) scoren op alle drie variabelen ongeveer gelijk.

10.3 evaluatie

10.3.1 Evaluatie leidsters

<i>Evaluatie leidsters</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Kwaliteitsoordeel binnenspeelruimte totaal	3,25	,67
Hoeveelheid ruimte op groep	3,12	,90
Hoeveelheid speelruimte in gebouw	3,28	1,19
Indeelbaarheid van ruimte	3,11	,57
Variatie van activiteiten	3,73	,88
Uitdagendheid van ruimte	3,46	,59
Veiligheid van ruimte	3,73	,55
Overzicht over groepsruimte	3,47	,56
Hoeveelheid bergruimte op groep	2,96	,96
Hoeveelheid bergruimte buiten groep	2,94	1,11

Noot: scores lopen van 1 (zeer onvoldoende) naar 5 (goed)

Aan leidsters is gevraagd een oordeel te geven over de hoeveelheid speelruimte op de groep, de hoeveelheid speelruimte in het gebouw en of ze de ruimten makkelijk in te delen / veranderen vinden. Daarnaast zijn vragen gesteld over de variatie aan activiteiten die binnen kan plaatsvinden, de mate van uitdagendheid en veiligheid van de ruimten, de overzichtelijkheid en de hoeveelheid bergruimte. Het kwaliteitsoordeel over de binnenspeelruimte als totaal is het samengestelde oordeel over deze aspecten.

De leidsters beoordelen de hoeveelheid speeloppervlak op de groep of het thuishonk en in het gebouw als voldoende. De mogelijkheid om ruimte in te delen of te veranderen, de flexibiliteit van de ruimte, wordt gemiddeld voldoende beoordeeld. De mogelijkheid om gevarieerde activiteiten aan te bieden en de uitdagendheid van binnenruimten beoordelen zij als ruim voldoende tot voldoende. Veiligheid en overzicht scoren gemiddeld meer dan voldoende.

De bergruimte in de groepsruimte en in het gebouw ligt net iets onder de voldoende. Het totale kwaliteitsoordeel van leidsters over de binnenruimte is voldoende.

10.3.2 Evaluatie ouders

<i>Evaluatie ouders</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Kwaliteitsoordeel binnenspeelruimte totaal	3,58	,54
Hoeveelheid ruimte op groep	3,33	,77
Hoeveelheid speelruimte in gebouw	3,52	,77
Variatie van activiteiten	3,76	,50
Uitdagendheid van ruimte	3,59	,59
Veiligheid van ruimte	3,69	,36

Noot: scores lopen van 1 (zeer onvoldoende) naar 5 (goed)

Aan ouders is gevraagd een oordeel te geven over de hoeveelheid speelruimte op de groep en de hoeveelheid speelruimte in het gebouw. Daarnaast zijn vragen gesteld over de variatie aan activiteiten die binnen kan plaatsvinden en de mate van uitdagendheid en veiligheid van de ruimten. De ouders beoordelen de hoeveelheid speeloppervlak op de groep en in het gebouw gemiddeld als voldoende tot ruim voldoende. De variatie in activiteiten, uitdagendheid en veiligheid binnen beoordelen zij gemiddeld als ruim voldoende.

Het totaal oordeel van ouders over de binnenspeelruimte van de centra voor buitenschoolse opvang neigt naar ruim voldoende.

De oordelen van leidsters en ouders over hoeveelheid speelruimte in de groep correleren significant ($r,678, p.011$) evenals het ouder- en leidsteroordeel over het oppervlak aan speelruimte in het gebouw ($r,672, p.012$). Ook de oordelen over de mogelijkheden tot variatie in activiteiten van leidsters en ouders correleren sterk significant ($r,894, p.000$).

10.3.3 Oordeel kinderen

Ook aan kinderen is gevraagd hun BSO te beoordelen op een aantal aspecten omtrent de binnenspeelruimte.

<i>Evaluatie kinderen</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Kwaliteitsoordeel bso totaal	1,50	,18
Genoeg leuke dingen te doen	1,33	,20
Zelf kunnen kiezen wat je wil doen	1,33	,19
Plekjes waar je alleen kunt zijn	1,92	,27
Het is hier groot genoeg	1,30	,25
Voel me heel erg thuis	1,89	,41
Genoeg verschillende plekken	1,28	,27
Kan werkstukjes laten staan	1,65	,35
Mag meebeslissen over ruimtes	1,94	,42
Binnen ziet er leuk uit	1,25	,21
Ik heb eigen kastjes/vakje	1,57	,67
Vind het hier vaak te druk	1,87	,34
Genoeg kinderen om mee te spelen	1,32	,23

Noot: de scores lopen van 1 (ja) via 2 (een beetje) naar 3 (nee)

Kinderen zijn behoorlijk tevreden over het beschikbare oppervlak, de activiteiten die mogelijk zijn, aantal speelgenootjes en het uiterlijk van de bso. Minder tevreden zijn ze over de mogelijkheid voor privacy (plekjes om alleen te zijn) en het mogen meebeslissen over de ruimten. Kinderen voelen zich gemiddeld 'een beetje' thuis op de bso. Kinderen zijn redelijk tevreden over de totale kwaliteit van de bso.

10.3.4 Oordeel onderzoekers

Oordelen over grootte, vorm en inrichting van de groepsruimte

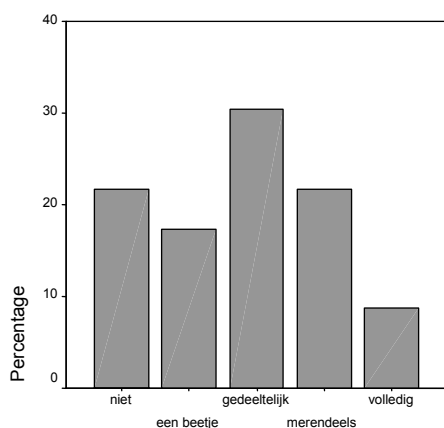
<i>Evaluatie onderzoekers</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Kwaliteitsoordeel groepsruimte totaal	3,86	,64
Oppervlakte van plekken	4,35	,98
Diversiteit aan plekken	3,87	1,18
Uitdagendheid van ruimte	3,36	1,25
Mogelijkheden voor terugtrekken	2,78	1,28
Begrenzing van plekken	3,43	1,12
Gezoneerd in druk en rustig	3,70	1,02
Hoeveelheid bergruimte op groep	4,43	,78
Functionaliteit	3,61	,94

Noot: scores lopen van 1 (onvoldoende/ niet) naar 5 (zeer goed/ volledig)

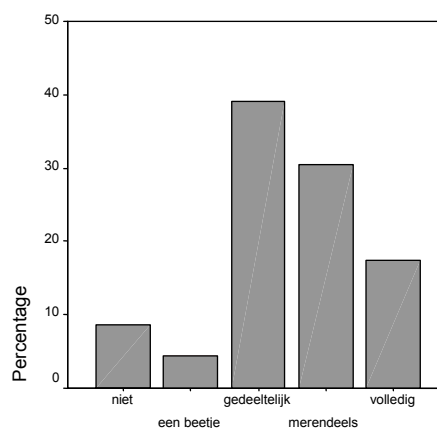
Het oordeel van de onderzoekers over de kwaliteit van de groepsruimte als totaal is een samengesteld oordeel waarin de aspecten in het bovenstaande overzicht zijn meegenomen. De kwaliteit als totaal werd als voldoende tot goed beoordeeld.

Het type en aantal activiteitenplekken is in kaart gebracht met als doel een oordeel te geven over de diversiteit van de speelplekken. Daarbij werd als uitgangspunt voor het oordeel over diversiteit de aanbeveling uit de Kwaliteitsnormen (zie inleiding) genomen. In 13% van de groepen is er niet of nauwelijks sprake van diversiteit, 52% van de groepen heeft een goede diversiteit aan speelplekken. Daarbij moet worden opgemerkt dat in 11 van de 14 centra er ook buiten de groepsruimten activiteitenplekken zijn. Het oppervlak van de speelplekken was in 26% van de onderzochte groepen krap bemeten.

Er is gekeken of er terugtrekplekken waren in de speelruimten. Onder een terugtrekplek verstaan we een plek waar kinderen alleen of met een paar anderen uit het zicht van anderen kunnen zijn. Dat kan ofwel in een groepsruimte zelf zijn ofwel door zelfstandig gebruik te kunnen maken van andere activiteitenruimten. In 17% van de onderzochte groepen was dat niet mogelijk: de groepsruimte bevatte geen terugtrekplek en eventuele andere ruimten konden door kinderen niet vrijelijk gebruikt worden. In nog eens 17% van de ruimten was terugtrekken maar heel beperkt mogelijk, in de overige ruimten redelijk tot goed.

beoordeling terugtrekmogelijkheden

beoordeling begrenzing speelplekken

Daarnaast is gekeken of activiteitenplekken duidelijk begrensd waren, met andere woorden: zijn de activiteitenplekken goed van elkaar te onderscheiden en is het mogelijk ze apart van elkaar te gebruiken. In 48 % van de ruimten was dit merendeels of helemaal het geval, in 39% van de ruimten waren activiteitenplekken gedeeltelijk begrensd, en in 13% niet of nauwelijks. Ook onderzochten we of er sprake was van een zonering van plekken naar rustige of drukke activiteitenplekken. In 74% van de ruimten was een dergelijke zonering, grotendeels, aanwezig; in 26% maar gedeeltelijk of helemaal niet.

Er is beoordeeld of ruimten voldoende aanleiding tot spelen en uitdaging boden: dat was in 32% van de ruimten niet of beperkt het geval, in 23% van de ruimten was dit volledig het geval.

Voor het beoordelen of er voldoende bergruimte in de ruimte is, is gekeken of er kasten waren en gekeken naar de hoeveelheid 'informele' bergruimte: spullen die op de grond, op losse planken en op werkbladen als aanrechten staan. Waar dit laatste veel voorkwam leidde dit tot een negatief oordeel over de hoeveelheid bergruimte. In 83% van de groepen was er voldoende bergruimte aanwezig, in 17% onvoldoende.

Ook de onderzoekers hebben een oordeel gegeven over de mogelijkheden om ruimten in te delen of te veranderen: 78% van de ruimten werd als goed indeelbaar beoordeeld, 13% als voldoende indeelbaar en 9 % als onvoldoende indeelbaar. De totale functionaliteit van de groepsruimten werd door de onderzoekers bij 87% van de groepen voldoende tot zeer goed beoordeeld, 13% werd als onvoldoende tot matig beoordeeld.

Oordelen over groepsruimte overstijgende kenmerken

<i>Evaluatie onderzoekers</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Kwaliteit overige speelruimten	3,79	,74
Kwaliteitsoordeel gebouw als geheel	3,52	,64
Verzorgd		
Ruimtelijkheid		
Mogelijkheden voor mengen groepen	3,75	1,28
gebouw op kinderschaal		
Vindbaarheid van ruimten	4,00	1,41
gebouw past bij visie		
Flexibiliteit/indeelbaarheid ruimten	3,50	,94
Functionaliteit		

Noot: scores lopen van 1 (onvoldoende/ niet) naar 5 (zeer goed/ volledig)

In het kwaliteitsoordeel over het gebouw als geheel is een aantal aspecten opgenomen dat met name betrekking heeft op speelruimten: mogelijkheden tot mengen van groepen, vindbaarheid van ruimten en indeelbaarheid van ruimten. Op al deze onderdelen scoren de onderzochte centra gemiddeld voldoende tot goed. De grijsgekleurde items worden besproken in *Hoofdstuk 16. Gebouw als geheel*.

10.3.5 Gebruik en gedrag

Aan de leidsters zijn vragen gesteld over hoe vaak bepaalde spelactiviteiten in de groep gemiddeld per week plaatsvinden. Ook zijn vragen gesteld over de sfeer en het gedrag van kinderen, in positieve en negatieve zin.

<i>Gebruik en gedrag</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Spelfrequentie totaal	3,57	,28
Buiten spelen	4,15	,84
Tv/video kijken	2,39	,82
Lezen	3,60	1,05
Dans/zang/muziek	3,33	,96
Creatief	3,96	,67
Constructie	4,04	,89
Fantasie/rollenspel	3,72	,92
Sportief spel/bewegen	3,64	,89
Timmeren/knutselen/handenaarbeid	3,38	,87
Computeren	3,15	1,25
Kletsen/hangen	4,18	,86
Vrij door het gebouw bewegen	3,41	,74

Noot: scores lopen van 1 (niet/geen vd kinderen) naar 5 (meerdere keren per dag/allemaal)

De activiteiten buiten spelen, kletsen en hangen, constructiespel en creatief spel komen het meest voor. Tv of video kijken gebeurt gemiddeld minder dan 1-2 keer per week

Op de vraag in hoeverre kinderen zich vrij voelen om ook ruimten buiten de eigen groepsruimten te gebruiken, luidt het antwoord gemiddeld dat dit redelijk tot zeer van toepassing is.

<i>Gebruik en gedrag</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Samen spelen	3,19	,33
luisteren, helpen	3,07	,77
andere groepen	2,98	1,05
andere lft	3,42	,87
kleine groepjes	3,75	,67
Negatieve sfeer	2,46	,39
niet bezig	2,16	,83
spelverstoring onderling	2,18	,80
druk zijn, rennen	2,71	,78
snel afgeleid	2,45	,81
Geen claim op leidsters	3,62	,36

Noot: scores lopen van 1 (niet/nvt) naar 5 (de hele dag/ helemaal van toepassing)

Het samenspelen van kinderen op verschillende niveaus, variërend van naar elkaar luisteren en elkaar helpen tot spelen met kinderen van andere groepen vindt regelmatig plaats. Spelen in kleine groepjes scoort daarbij het hoogst. Ook zijn vragen gesteld over gedragsaspecten die als 'negatief' kunnen worden samengevat: spelverstoring, rondhangen of lopen zonder met iets bezig te zijn, druk of wild zijn, snel afgeleid zijn. Gemiddeld komt dergelijk gedrag af en toe tot regelmatig voor waarbij druk zijn het vaakst voorkomt. Daarnaast zijn vragen gesteld over de relatie leidsters – kinderen: zijn kinderen sterk op de leidster gericht, hebben leidsters tijdens het werk een rustig gevoel of juist het gevoel handen tekort te komen, moeten leidsters regelmatig ingrijpen. Met andere woorden: vragen die betrekking hebben op al dan niet claimend gedrag van kinderen. Leidsters antwoorden daar gemiddeld in positieve zin op: zich niet belast voelen is redelijk tot zeer van toepassing.

10.4 analyse

10.4.1 oppervlakte, vorm en inrichting

Het oppervlak van groepsruimten varieert van 1,33m² tot 5,65m² per kind. Dit is minder vreemd dan het lijkt omdat enkele BSO's ervoor gekozen hebben om kleine huiskamers/groepsruimten te maken met daarnaast een aantal activiteitenruimten, terwijl er aan de andere kant BSO's zijn die alleen over een groepsruimte per groep beschikken. Het totaal oppervlak aan speelruimte (groeps- + activiteitenruimte) per kind loopt overigens ook behoorlijk uiteen, van 3,1 m² tot 7,25m².

Het totaal aantal aanwezige speelplekken in de groepsruimte correleert niet met de grootte van de groepsruimte. Er is wel een significante correlatie tussen het oppervlak van de groepsruimte en het oppervlak van de speelplek ($r .502, p .029$) en met het begrenzen van speelplekken ($r .583, p .009$): de speelplekken worden groter en beter begrensd naarmate het oppervlak van de groepsruimte toeneemt. Dit wijkt af van hetgeen in eerdere onderzoeken en ook in het huidige onderzoek voor kinderdagverblijven gevonden werd: daar zien we een duidelijk verband tussen aantal speelplekken en grootte van de groepsruimte. In de BSO's wordt blijkbaar in de groepsruimte extra ruimte niet zozeer gebruikt om meerdere activiteitenplekken te maken maar om ze groter te maken. Ook dit hangt waarschijnlijk samen met het feit dat er in de meeste BSO's buiten de groep andere activiteitenruimten zijn. Dit blijkt ook uit andere verbanden die we vinden: het totale oppervlak aan speelruimte (dus groepsruimte + activiteitenruimte) correleert significant met het totale aantal speelplekken in het gebouw ($r .560, p .037$) en het aantal activiteitenruimten buiten de groep ($r .837, p .000$) en correleert negatief met het totaal aantal speelplekken op de groep ($r -.584, p .028$). Met andere woorden: er is voor het totaal oppervlak aan speelruimte wel degelijk een verband met het totaal aantal activiteitenplekken, en wanneer het totaaloppervlak aan speelruimte toeneemt, neemt het aantal activiteitenplekken in de groepsruimte af. Bij een groter oppervlak kiest men er blijkbaar voor

om activiteitenplekken in andere dan de groepsruimte onder te brengen. Het totaal aantal speelplekken in de bso correleert dan ook significant met het aantal activiteitenruimten buiten de groep ($r .871, p .000$).

Het oppervlak van de speelplekken in de groepsruimte correleert significant met een zonering van plekken in een druk en rustig gebied ($r .486, p .035$). Als plekken groter worden kan men blijkbaar makkelijker een scheiding maken in drukke en rustige activiteitenplekken. Dit komt ook overeen met de eerdere bevinding dat grotere plekken beter begrensd worden.

Het gemiddeld aantal speelplekken in de groepsruimten verschilt per groepstype: in verticale groepen (4-12 jaar) zijn er gemiddeld 7,8, in de jongste groepen (4-8 jaar) gemiddeld 6,7, terwijl er in de oudste groepen (8-12 jaar) gemiddeld 4,7 zijn. De oudere groepen hebben dus de minste plekken in de groepsruimte. Dit verschil kan mogelijk verklaard worden uit het feit dat de oudere groepen veelal zonder begeleiding gebruik kunnen maken van andere activiteitenruimten, zodat er in de groepsruimte minder activiteitenplekken nodig zijn. Bij de jongere en verticale groepen zijn er vaak ook andere activiteitenruimten maar deze worden onder begeleiding gebruikt, en daarmee soms iets minder frequent, waardoor er meer momenten zijn dat alle kinderen in de groepsruimte verblijven. Daar komt voor de verticale groepen nog bij dat er door de grotere leeftjdsverschillen ook een grotere range aan activiteiten mogelijk is, en er om die reden waarschijnlijk meer activiteitenplekken binnen de groepsruimte gerealiseerd worden.

Het aantal individuele speelplekken in de verschillende groepsruimten is betrekkelijk laag, gemiddeld 1,87 per groep. Tot de individuele speelplekken rekenen we ook plekken die bestemd zijn voor ten hoogste twee kinderen: in de schoolkinderleeftijd hebben kinderen vaak behoefte om alleen of met een andere kind samen iets te doen. De groeps grootte van zowel de verticale als oudste bso-groep bedraagt gemiddeld 25 kinderen, jongste groepen hebben gemiddeld 20 kinderen. In verticale en jongste groepen is er gemiddeld 1 individuele speelplek op 10 kinderen en in de oudste groepen 1 op 18 kinderen. Voor de jongste en verticale groepen is dit een opvallend laag aantal, zeker gezien het feit dat de jongere kinderen in deze groepen vaak weinig mogelijkheden hebben om in andere ruimten alleen te spelen. Bij de oudste groepen zien we een nog lager aantal plekken, maar zij kunnen zich wat makkelijker terugtrekken in andere ruimten om alleen of met een ander te spelen. Echter, in één bso met een oudste groep waren geen andere ruimten beschikbaar, terwijl deze groep van 20 kinderen maar 1 individuele speelplek had.

Het aantal individuele speelplekken in de groepsruimte correleert significant met de beoordeling of de ruimte terugtrekmogelijkheden biedt ($r .692, p .001$): hoe meer individuele plekken, hoe meer er ruimte is voor kinderen om zich terug te trekken. Ook is er een significante correlatie tussen het aantal individuele spelplekken en het oordeel van onderzoekers over de mate van uitdaging en spelaanleidingen in de ruimte ($r .676, p .001$) en de diversiteit aan speelplekken ($r .585, p .007$). Er is een significante correlatie tussen het aantal individuele plekken en het totaal aantal speelplekken in de groepsruimte ($r .619, p .005$): naarmate er meer speelplekken zijn, zijn er ook meer individuele speelplekken.

De vorm van de groepsruimte correleert significant met de breedte van deze ruimte ($F(2,16)=12,88; p .000$). Daarbij blijkt dat een rechthoekige ruimte gemiddeld de grootste breedte heeft (7 m), terwijl de gelede ruimten een breedte van 4,2 m hebben.

Het oordeel van de onderzoekers over de indeelbaarheid van de ruimte hangt significant samen met de hoeveelheid wandlengte per ruimte ($r .440, p .041$) en marginaal significant met de breedte van de ruimte ($r .378, p .083$): hoe meer vrije wandlengte en hoe breder de ruimte, hoe beter de indeelbaarheid werd beoordeeld.

10.4.2 Gebouwenkenmerken in relatie tot evaluatie en gedrag

Oppervlakte en vorm van speelruimte in relatie tot evaluaties

Het oordeel van de leidsters over de hoeveelheid aan speelruimte per kind in het gebouw als totaal is significant gecorreleerd met de daadwerkelijke speelruimte per kind ($r .575$, $p .040$). Een significante correlatie zien we ook bij de ouders ($r.617$, $p .025$) èn opvallend genoeg ook bij de kinderen ($r .597$, $p .024$). Alle drie gebruikersgroepen kunnen dus een goede inschatting maken van de hoeveelheid speelruimte in het gebouw. Het totaaloordeel over de kwaliteit van het gebouw correleert marginaal significant met het totaal oppervlak aan speelruimte in het gebouw, zowel voor de leidsters ($r.503$, $p .067$) als voor de ouders ($r.510$, $p .075$). Oppervlak aan speelruimte is dus een relevante factor in de beoordeling door gebruikers van de kwaliteit van het gebouw.

Ook is er een significante relatie tussen de daadwerkelijke hoeveelheid speelruimte per kind en het oordeel van leidsters en ouders over de variatie aan mogelijke activiteiten binnen (resp. $r.647$, $p .012$ en $r .760$, $p .003$). Hun oordeel over variatie aan mogelijke activiteiten is positiever naarmate er meer speelruimte per kind is.

Opvallend is bovendien dat het oordeel van leidsters over de hoeveelheid speelruimte in de groep significant correleert met hun oordeel over variatie aan mogelijke activiteiten, uitdagendheid, indeelbaarheid van de groepsruimte en kwaliteit binnen (r . tussen $.777$ en $.941$, $p . < .003$). Met andere woorden: waar leidsters over een van deze aspecten positief zijn, zijn ze het ook over de andere. Als ouders positief of negatief zijn over de hoeveelheid ruimte op de groep, zijn ze dat ook over de totale hoeveelheid ruimte in het gebouw, de veiligheid, variatie en uitdagendheid.

Voor kinderen is er een significante correlatie tussen oppervlakte en hun oordeel over of ze veel leuke dingen kunnen doen op de bso ($r.573$, $p .032$) en of ze vinden dat er genoeg verschillende plekken in het gebouw zijn ($r.684$, $p .007$); ze zijn positiever naarmate er meer speeloppervlak is.

Het gemiddeld oppervlak van de speelplekken in de groepsruimte correleert significant met het oordeel van de leidsters over de kwaliteit van de binnenruimte ($r .684$, $p .001$): grotere speelplekken leiden tot een positiever oordeel.

Het oppervlak aan speelruimte is ook in interviews met hoofden en leidsters aan de orde gekomen. Daarbij kwam vier keer naar voren dat men de groepsruimte te klein vond, het betrof hier twee centra met groepsruimten van respectievelijk $2,3 \text{ m}^2$ en $3,9 \text{ m}^2$ per kind die daarnaast beperkt gebruik kunnen maken van ruimten van derden, en twee centra met een totaal speelruimteoppervlak van $3,9 \text{ m}^2$ per kind. (De overige centra hebben, op één na, een speelruimteoppervlak van meer dan $4,3 \text{ m}^2$ per kind).

Het gemiddeld speeloppervlak van de centra die door hoofden en leidsters als te klein worden bestempeld ligt op $3,5 \text{ m}^2$ per kind, het gemiddeld speeloppervlak van de centra waar men tevreden is over het oppervlak ligt op $4,9 \text{ m}^2$ per kind. We kunnen concluderen dat het oppervlak aan totale speelruimte per kind hoger moet zijn dan $3,9 \text{ m}^2$ per kind.

De vormgeving van de ruimte is onderzocht door aspecten als vrije wandlengte, breedte, aantal en plaats van deuren en vorm te onderzoeken. Het oordeel van leidsters over indeelbaarheid van de groepsruimte correleert niet met deze aspecten en evenmin met het daadwerkelijke oppervlak van de groepsruimte.

Inrichting van de groepsruimte in relatie tot evaluaties

Er is een significante correlatie tussen het oordeel van leidsters over de hoeveelheid speelruimte in het gebouw enerzijds en het totaal aantal speelplekken (groepsruimte en activiteitenruimten) in het gebouw ($r .563$, $p .045$) en de uitdagendheid van de binnenruimte ($r .591$, $p .034$) anderzijds. Die correlatie is er niet tussen het leidstersoordeel over de hoeveelheid speelruimte en het totaal aan speelplekken in de groepsruimte alleen. Leidsters kijken dus blijkbaar bij de BSO meer naar het gebouw als geheel en de mogelijke activiteiten daarbinnen dan naar de 'eigen' groepsruimte. Dit geldt

ook voor ouders, wier oordeel over variatie aan mogelijke activiteiten significant correleert met het totaal aan activiteitenplekken /ruimten in het gebouw ($r = .567, p = .043$). Variatie en uitdaging hangen volgens deze gebruikers dus niet alleen samen met het oppervlak aan speelruimte per kind maar ook met het aantal speelplekken.

Inrichting van de groepsruimte en evaluatie in relatie tot speelgedrag

Het oordeel van de onderzoekers over de kwaliteit van de groepsruimten als geheel correleert significant met de mate waarin negatief gedrag voorkomt ($r = .565, p = .035$). Hoe beter de kwaliteit van de ruimte, hoe minder negatief gedrag voorkomt. Wanneer we naar het oppervlak van de groepsruimte kijken, is er een correlatie met de mate waarin kinderen een claim leggen op leidsters ($r = .530, p = .051$): naarmate het oppervlak toeneemt leggen kinderen minder een claim op leidsters en voelen leidsters zich minder belast.

De frequentie van spelactiviteiten binnen hangt niet samen met het totaal aantal speelplekken in de groepsruimte. Alleen voor handenarbeid is er een marginaal significante correlatie met het aantal speelplekken voor groepsspel in de groepsruimte ($r = .446, p = .064$). Handenarbeid komt minder vaak voor wanneer er minder plekken voor groepsspel in de groepsruimte zijn. Dit is een activiteit die vaak veel ruimte vraagt en, zeker als het om timmeren e.d. gaat, veel rommel en lawaai geeft. Het is goed denkbaar dat deze activiteit in centra met relatief weinig plekken in de groepsruimte ofwel in een andere activiteitenruimte plaatsvindt of helemaal niet.

De frequentie van spelactiviteiten correleert overigens wel significant met de mate waarin speelplekken begrensd zijn ($r = .557, p = .016$). Als de diverse activiteitenplekken duidelijk van elkaar onderscheiden zijn, neemt het spelen als activiteit zichtbaar toe.

Het gemiddeld vloeroppervlak van activiteitenplekken correleert significant met de mate waarin kinderen samenspelen ($r = .484, p = .036$): hoe groter de plekken, hoe meer samengespeeld wordt. Naarmate er minder plekken zijn voor groepsspel in de groepsruimte, bewegen kinderen zich vrijer door het gebouw ($r = .461, p = .047$): dat is logisch, omdat kinderen dan eerder naar andere activiteitenruimten zullen gaan.

Er is een significante relatie tussen het aantal terugtrekmogelijkheden die kinderen hebben en negatief gedrag zoals elkaar storen ($r = .505, p = .027$). Ook is er een significante relatie tussen het aantal plekken voor individueel spel en gedrag van kinderen: naarmate er meer individuele speelplekken zijn neemt zowel negatief gedrag (elkaar storen, doelloos rondhangen) als het samenspelen af (respectievelijk $r = -.486, p = .035$ en $r = -.749, p = .000$). Deze twee feiten sluiten elkaar niet uit: meer individuele plekken betekent dat kinderen meer alleen of met een ander spelen, en dus minder in groepjes samenspelen of op elkaar gericht zijn. Dit leidt dan tot minder storend gedrag naar elkaar toe en tot minder verveling.

Het verband met negatief gedrag zien we met name bij de jongste en de verticale groepen. Bij de oudste groepen zien we dit niet, maar wel de afname van het samenspelen. Waarschijnlijk kunnen oudste kinderen zich makkelijker terugtrekken ook al zijn er niet echt individuele speelplekken: zij kunnen meestal vrijer van het hele gebouw en de buitenspeelruimte gebruikmaken.

Zoals eerder beschreven is het gemiddeld aantal individuele speelplekken in de BSO gering. Kinderen signaleren dit ook: ze gaven in de vragenlijst aan dat er weinig plekken zijn om alleen te zijn. Hun oordeel over dergelijke plekken hangt overigens significant samen met hun oordeel of er genoeg verschillende plekken zijn in het gebouw en de buitenruimte, maar ook met het hebben van een eigen kastje of vak voor persoonlijke spullen en het kunnen laten staan van werkstukken waarmee je bezig bent ($p < .02$). Privacy hangt dus in het oordeel van kinderen niet alleen samen met het kunnen kiezen uit meerdere plekken, maar ook met het hebben van de mogelijkheid je eigen spullen te kunnen bewaren. En naarmate er meer plekken zijn voor individueel spel zijn kinderen van mening dat er genoeg verschillende plekken in het gebouw zijn.

Groepsruimte overstijgende kenmerken i.r.t. evaluaties en speelgedrag

In centra met meer speelplekken buiten de groepsruimte is de totale frequentie aan spelactiviteiten hoger. Dat zit hem met name in hogere frequenties voor specifieke speltypen als constructiespel, samen kletsen/hangen en tv kijken.

Er is geen correlatie tussen het oppervlak aan speelruimten per kind in totaal (dus groepsruimte + extra activiteitenruimte) en totale spelfrequentie. Wel zien we een marginaal significante correlatie tussen het totaaloppervlak aan speelruimte (groeps- en activiteitenruimten) in het gebouw en samenspeelgedrag ($r = .517$; $p = .057$). Kinderen werken meer samen en spelen meer met elkaar naarmate het oppervlak toeneemt.

In 9 van de 14 centra geven hoofden en leidsters aan dat ze activiteitenruimten missen. Het gaat dan ofwel om ruimten vooral voor oudere kinderen waar ze zich kunnen terugtrekken ofwel om ruimten voor een specifieke activiteit zoals een knutselruimte. Van deze 9 centra zijn er 4 die buiten de groepsruimte geen (eigen) activiteitenruimten hebben. Twee centra zitten in een brede school en kunnen van bepaalde ruimten (handenarbeid en gymzaal) alleen in vakanties gebruik maken. Het aantal 'eigen' activiteitenruimten (1 op 20 kinderen) vindt men onvoldoende voor dagelijks gebruik. Dat geldt ook voor het centrum met 100 kinderen dat eveneens 1 activiteitenruimte op 20 kinderen heeft. Twee centra beschikken over voldoende activiteitenruimten (2 op 30 respectievelijk 9 op 60 kinderen) maar missen een kleine of afgesloten ruimte waar kinderen zich kunnen terugtrekken. De 6 centra die tevreden zijn over het aantal activiteitenruimten hebben gemiddeld 1 activiteitenruimte op 7 kinderen.

Opvallend bij dit alles is dat hoofden en leidsters vaker vinden dat ze te weinig activiteitenruimten hebben dan dat ze te weinig oppervlak aan speelruimte hebben. Dit klopt ook wanneer we kijken naar de centra die wel en de centra die niet tevreden zijn over het aantal activiteitenruimten: er is geen verschil in gemiddeld speeloppervlak tussen deze centra. We kunnen hieruit concluderen dat het verdelen van het oppervlak over meerdere ruimten volgens leidsters en hoofden belangrijk is en dat er naast de groepsruimte meer dan 1 extra activiteitenruimte per groep van 20 kinderen zou moeten zijn.

Van de 6 BSO's die ook ruimten van derden (school, welzijnsorganisatie, carnavalsvereniging) kunnen gebruiken, zijn er drie die daar ook daadwerkelijk regelmatig gebruik van maken, de andere drie gebruiken de ruimten eigenlijk alleen tijdens schoolvakanties. Daarbij is opvallend dat bij degenen die de ruimten frequent gebruiken, deze ruimten ook direct bij de BSO gesitueerd zijn. Bij de andere drie liggen de ruimten (gymzaal, handenarbeidlokaal) elders in het gebouw en in een enkel geval zelfs in een deel dat alleen via een andere voordeur te bereiken is. Dit vormt een zodanige belemmering voor het gebruik, dat het gebruik beperkt blijft tot de vakanties. De situering van ruimten ten opzichte van elkaar wordt in interviews door hoofden en leidsters ook regelmatig genoemd als een belangrijk kwaliteitsaspect: met name voor jonge kinderen wordt het als een belemmering gezien wanneer de activiteitenruimten niet vlakbij de groepsruimten liggen. In enkele centra met meerdere activiteitenruimten werd om die reden regelmatig het gebruik gereguleerd door een deel van de ruimten af te sluiten.

De oordelen van ouders en leidsters over de hoeveelheid speelruimte in het gebouw correleren significant met de relatie binnen-buiten ($r = .651$, $p = .016$ resp. $r = .644$, $p = .017$). Als er een goede verbinding is tussen de binnenspeelruimten en het buitenspeel terrein, beoordelen ouders de binnenspeelruimte blijkaar als beter qua oppervlak. Ook het oordeel van ouders over de kwaliteit binnen correleert marginaal significant met de relatie binnen-buiten ($r = .546$, $p = .054$); ditzelfde zien we overigens ook voor het totaaloordeel van de kinderen: zij beoordelen hun BSO als beter wanneer er een goede relatie is tussen binnen en buitenspeelruimte ($r = .521$, $p = .056$). Het oordeel van ouders kan mede ingegeven worden door het feit dat een aantal BSO's (deels) op de verdieping gesitueerd is; de buitenspeelruimte ligt daarbij op de begane grond. Bij 4 van de 6 centra waar een of meerdere

groepen op de verdieping gelegen zijn, wordt door enkele ouders aangegeven dat ze de ligging op de verdieping het zwakste punt van het gebouw vinden.

In 75% van de vragenlijsten wordt door kinderen op de stelling 'ik vind het hier vaak te druk' geantwoord met 'ja' (32%) of 'een beetje'(43%). Het antwoord op deze vraag correleert sterk significant met het antwoord op de vraag 'ik kan op de bso veel leuke dingen doen' ($r .688, p .006$). Het oordeel van kinderen of zij het in het gebouw al dan niet te druk vinden, correleert niet met het werkelijke speeloppervlak per kind of het aantal activiteitenruimten. Ook is er geen verband tussen 'het te druk vinden' en het aantal kinderen dat de BSO bezoekt. We zien dus geen verband tussen 'het te druk vinden' en gebouwaspecten.

Wel is er een sterk significante correlatie tussen het 'te druk' vinden en de frequentie van spelactiviteiten ($r -.743, p .004$). Een sterke correlatie zien we ook tussen de frequentie van spelactiviteiten en het antwoord op de vraag of kinderen vinden dat ze veel leuke dingen kunnen doen ($r.711, p .006$). Naarmate dus de frequentie van spelactiviteiten hoger ligt, vinden kinderen het vaker te druk en vinden ze minder dat ze leuke dingen kunnen doen. Dat lijkt er op te duiden dat kinderen de frequentie van spelactiviteiten te hoog vinden. Let wel, dit hangt dus niet samen met gebouwkenmerken, maar wellicht wel met de werkwijze van de BSO. Het zou er op kunnen duiden dat kinderen meer behoefte hebben om zelf te kiezen of om juist niets te hoeven doen. Nader onderzoek is nodig om hierover uitsluitsel te kunnen geven.

Ouders zijn negatiever over de BSO als hun kinderen het te druk vinden: er is een significante correlatie met hun oordeel over de totale kwaliteit binnen ($r .659, p .014$).

Opvallend is wel weer dat het oordeel van de ouders over de mate van uitdagendheid en variatie van de binnenruimte, en hun totaaloordeel over de kwaliteit binnen negatief correleert met het antwoord van kinderen op de vraag of ze zelf kunnen kiezen wat ze willen doen (resp. $r .780, p .002, r .642, p .018$ en $r .708, p .007$). Naarmate ouders dus tevredener zijn over de mate van uitdagendheid, variatie en de kwaliteit binnen, vinden kinderen juist dat ze minder zelf te kiezen hebben. Ook dit wijst op een andere beleving van kinderen, die wellicht meer behoefte hebben aan het zelf kunnen invullen van hun tijd en dus minder aan 'ingevulde' activiteitenplekken.

Of kinderen zich thuis voelen op de BSO hangt met een aantal gebouwaspecten samen. Het antwoord op deze vraag correleert significant met de antwoorden op de vragen of kinderen het groot genoeg vinden, er genoeg verschillende plekken in het gebouw zijn, je werkstukjes kunt laten staan en er zowel binnen als buiten genoeg leuke dingen te doen zijn ($p . < .03$).

Visie

Onderzocht is of de verschillende visies van invloed zijn op spelgedrag en -frequenties en op oppervlakten en type speelruimten. Dat laatste is niet gevonden. Wel zien we een marginaal significante correlatie met het zich vrij door het gebouw bewegen ($p .097$). Dit komt meer voor in centra met een Reggio Emilia-visie dan in de andere.

10.5 Conclusies en aanbevelingen

10.5.1 Conclusies

Typen speelruimten

- Elf van de 14 onderzochte BSO's kunnen naast een huiskamer of groepsruimte beschikken over andere activiteitenruimten. Deze activiteitenruimten variëren sterk in aantal en in functie. Centra die naast de groepsruimte geen of 1 extra activiteitenruimte per groep van 20 kinderen hebben, geven aan dat dit aantal ruimten te weinig is. Daarbij is het hebben van meerdere ruimten belangrijker dan het hebben van meer oppervlak.

- Ruim de helft van de BSO's deelt het gebouw met andere voorzieningen zoals een school of kinderdagverblijf. Zij kunnen gebruik maken van een of meer ruimten van deze andere voorzieningen, deels echter alleen tijdens vakanties.
- Zowel leidsters als ouders vinden de variatie aan activiteiten binnen beter als er activiteitenruimten buiten de groepsruimte zijn.

Oppervlakte en vorm

- Het oppervlak aan speelruimte per kind is voor de verschillende leeftijdsgroepen even groot; gemiddeld is er per kind 4,5 m² beschikbaar (uitgezonderd ruimten van derden die ook door de BSO gebruikt kunnen worden). BSO's met een oppervlak van minder dan 3,9 m² per kind ervaren dit als te krap.
- Er is een verband tussen het totaal aantal activiteitenplekken en het totale oppervlak aan speelruimte per kind. Dit verband is er niet tussen het aantal activiteitenplekken in de groepsruimte en het oppervlak van de groepsruimte: wanneer het oppervlak van de groepsruimte toeneemt, worden activiteitenplekken navenant groter en niet meer in aantal.
- Naarmate plekken in de groepsruimte groter worden, worden ze ook beter begrensd en opgedeeld in een rustig en een druk gebied.
- Er is geen relatie gevonden tussen de vorm van de ruimte en het oordeel van de leidsters over de indeelbaarheid van de ruimte of het oppervlak.

Situering van ruimten

- De situering van ruimten ten opzichte van elkaar is van invloed op het gebruik van de ruimten: wanneer ruimten te ver weg liggen en groepsleiding geen toezicht kan houden, worden ze niet of beperkt gebruikt. Dit geldt het sterkst voor de jongste leeftijdsgroepen, maar komt ook bij oudere groepen regelmatig voor.
- De relatie tussen binnenspeelruimte en buitenspeelruimte is van invloed op het oordeel van leidsters, ouders en kinderen. Men is meer tevreden over binnen als de buitenruimte direct aan de speelruimten grenst.

Activiteitenplekken en inrichting

- In dit onderzoek is geen relatie gevonden tussen het aantal activiteitenplekken of het oppervlak aan speelruimte enerzijds en frequentie van spelactiviteiten anderzijds. Wanneer het totaal oppervlak aan speelruimte in het gebouw toeneemt neemt het samenspelen wel toe.
- Naarmate activiteitenplekken groter zijn, worden ze beter begrensd en gezoned in drukke en rustige gebieden. Begrenzing en zonerings leiden tot een hogere frequentie aan spelactiviteiten.
- Het gemiddeld aantal individuele plekken en terugtrekplekken is erg laag (1 op 10-18 kinderen). Bovendien geven kinderen aan dat ze niet tevreden zijn over de mogelijkheden zich terug te trekken. Er blijkt een relatie tussen spelgedrag en individuele plekken: naarmate er minder individuele plekken zijn neemt storend gedrag toe. Dit is in overeenstemming met eerder onderzoek (o.a. Smith & Connolly, 1986) dat bij een variatie in plekken voor groeps- en individueel spel een toename in sociaal gedrag (en afname van agressie) signaleerde. Echter: bij meer individuele plekken neemt het samenspelen als activiteit af. Dit lijkt hiermee in tegenspraak maar kan samenhangen met het feit dat het huidige onderzoek schoolkinderen betreft die mogelijk na schooltijd meer behoefte hebben om alleen of met een zelfgekozen ander te spelen.
- De activiteit handenarbeid komt minder vaak voor naarmate er minder plekken voor groepsspel in de groepsruimte zijn. Dit is daarmee niet een 'logisch' voorkomende activiteit.
- Activiteitenplekken buiten de groepsruimten vormen een wezenlijk onderdeel van de speelruimten voor schoolkinderen. Zij bepalen de mate van variatie en uitdagendheid van de speelruimte als totaal.

- Kinderen vinden het relatief vaak druk op de BSO. Dit hangt niet samen met gebouwaspecten, maar wellicht wel met een (te) groot activiteitenaanbod. Daarbij gaat het dus niet zozeer om het aantal activiteitenplekken (kinderen waarderen het hebben van veel plekken in hoge mate), maar lijkt het eerder te gaan aan het ook daadwerkelijk met een activiteit bezig moeten zijn.
- Naarmate ouders positiever zijn over de mate van uitdaging en variatie die in het gebouw geboden wordt, zijn kinderen negatiever over de mate waarin ze zelf kunnen kiezen wat ze willen doen. Ook dit zou kunnen samenhangen met het feit dat ouders in hun oordeel het activiteitenaanbod meewegen, hetgeen juist door kinderen als te dwingend kan worden ervaren.
- Eigen kastjes waar kinderen hun spullen kunnen opbergen en plekken waar ze een werkstuk waar ze mee bezig zijn kunnen laten staan dragen bij aan de behoefte aan privacy en het zich thuis voelen op de BSO.

Visie

- Kinderen in dagverblijven die de Reggio Emilia-visie hanteren spelen meer samen en bewegen zich vrijer door het gebouw dan kinderen in dagverblijven met een andere visie.

10.5.2 Aanbevelingen

- Een oppervlak van tenminste 3,9 m² aan speelruimte per kind is aan te raden. Centra die daar onder zitten ervaren de ruimte als te krap.
- Naast een groepsruimte of huiskamer zijn andere activiteitenruimten/plekken nodig om te zorgen voor voldoende variatie in activiteiten. Daarbij kan worden uitgegaan van minimaal 1 extra activiteitenruimte per 20 kinderen, maar meer is beter. Nader onderzoek naar waaraan kinderen behoefte hebben is gewenst. Daarbij dient ook de behoefte van kinderen aan individuele plekken en aan 'activiteitloosheid' betrokken te worden.
- Een combinatie van open en gesloten ruimten lijkt belangrijk, waarbij zowel voor toezicht en toegankelijkheid kan worden gezorgd, als voor rust en privacy.
- Het aantal activiteitenplekken hangt samen met het totaal oppervlak aan speelruimte. Er moet dus voldoende oppervlak zijn om het gewenste aantal en type activiteitenplekken te kunnen realiseren. Programma's van eisen zouden deze activiteitenplekken moeten beschrijven en kwantificeren.
- Situeer ruimten die met andere gebruikers gedeeld worden zodanig dat bso-kinderen er zelfstandig gebruik van kunnen maken: nabij de eigen ruimten en niet bij ruimten die stilte vereisen.
- BSO's die handenarbeidactiviteiten (timmeren/knutselen) willen aanbieden moeten tevoren nadenken waar ze deze activiteit willen situeren. Een aparte ruimte hiervoor zal beter werken dan het onderbrengen in een groepsruimte.
- Er moet meer aandacht komen voor het creëren van plekken waar kinderen zich kunnen terugtrekken of alleen of met een ander kind kunnen spelen. Dit vraagt vooral aandacht bij de jongste en verticale leeftijdsgroepen.
- Een voorwaarde voor kinderen om zich thuis te voelen is het hebben van voldoende keuzevrijheid en de mogelijkheid een eigen plekje te hebben of dingen waar ze mee bezig zijn te kunnen laten staan. Hieraan zou met name bij ontwerp en inrichting van de binnenruimte aandacht besteed moeten worden.

11 BUITEN SPELEN - BSO

11.1 Inleiding

Het belang van buitenspelen voor kinderen wordt door vrijwel iedereen onderkend. Kinderen doen buiten andere ervaringen op dan binnen, alleen al door het feit dat de buitenruimte heel andere kenmerken heeft dan de binnenruimte (lucht, zon, wind, bomen) en een andere dimensie. Kinderen ervaren buiten veel meer vrijheid dan binnen; ze mogen rennen, schreeuwen, voetballen. Er gelden minder regels. Ze hebben buiten zowel letterlijk als ook figuurlijk meer ruimte. Oudere kinderen vanaf een jaar of acht mogen bij veel centra na schriftelijke toestemming van ouders het eigen speelterrein verlaten en op terreinen in de buurt spelen. Dat kan een schoolplein zijn, een brede stoep voor het gebouw, een nabijgelegen park, een speeltuin, openbare speelplekken. Voor zowel de motorische, de sociaal-emotionele, de cognitieve als de zintuiglijke ontwikkeling is buitenspelen essentieel. Diverse onderzoeken tonen het belang van buitenspelen voor kinderen aan (zie o.a. Noren Bjorn, 1982, Grahn, 1997).

Terreinkenmerken en inrichting

Eerder onderzoek van AKTA naar buitenruimten bij kindercentra (Hoekstra e.a., 1998) liet zien dat de kwaliteit van buitenruimten sterk uiteenliep. Niet alleen het oppervlak per kind varieerde sterk, maar met name ook de wijze waarop de ruimte was ingericht. De afwerking van terreinen verschilt: er zijn 'stenige' terreinen en meer 'natuurlijke' terreinen met een gevarieerde bodemafwerking. We onderzoeken het aantal speelplekken in relatie tot oppervlak, spelgedrag en zelfrequentie. In het Kwaliteitsstelsel accommodaties kinderopvang (Kwaliteitsnormen, 1999) wordt als standaardkwaliteit aanbevolen dat er voor kinderen van 4-12 jaar minimaal de volgende activiteitenplekken nodig zijn: een open verhard terrein voor balspel en andere regelspel en voor fietsen en bewegen; een natuurlijk onverhard terrein voor het bouwen van hutten, klimmen en verstoppen; elementen om op te zitten, hangen en praten; voor kinderen van 4-7 jaar een zandspeelplek; een multifunctioneel klim-/speelelement; tenminste 2 andere activiteitenplekken (gebaseerd op onderzoek Hoekstra e.a., 1998).

We hebben de hypothese dat de relatie tussen binnen- en buitenspeelruimte samenhangt met de frequentie van buitenspelen. Tijdens het eerder onderzoek bleek bovendien dat het weer een belangrijke rol speelt bij het gebruikmaken van het buitenterrein. Hoewel een aantal weersomstandigheden niet te beïnvloeden valt, veronderstellen we dat de mate van beschutting tegen wind en zon, ook bij wisselende weersomstandigheden, van invloed kan zijn op de mate van gebruik van het terrein.

In het huidige onderzoek worden de resultaten van het eerdere onderzoek getoetst en waar mogelijk aangevuld.

Terreinkenmerken in relatie tot gedrag

In eerdere onderzoek naar buitenspeelruimten bleek diversiteit in activiteitenplekken een voorwaarde voor het kunnen stimuleren van de verschillende ontwikkelingsgebieden (Moore, 1997; Grahn, 1997). Daarnaast bleek in het onderzoek van AKTA (Hoekstra e.a., 1998) variatie in bodemafwerking en aanwezigheid van natuurlijk groen waarin en waarmee kinderen kunnen spelen van belang voor het stimuleren van verschillende spelactiviteiten. Uit het onderzoek kwamen aanbevelingen voort voor aantal en type activiteitenplekken en over de verdere inrichting van de buitenspeelruimte (Hoekstra e.a., 2000). Tijdens dat onderzoek werd spelgedrag van kinderen uitgebreid geobserveerd, en werden medewerkers door middel van diepte-interviews ondervraagd over hun opvattingen over en ervaringen met de buitenruimte. In het huidige evaluatieonderzoek is aan leidsters gevraagd hun observaties van het gedrag van kinderen in een vragenlijst te beschrijven. Daarbij hebben we de hypothese dat er een relatie is tussen de wijze waarop de buitenruimte is ingericht (aantal activiteitenplekken, begrenzing van speelplekken en bodemafwerking) en spelgedrag en zelfrequentie.

De aanwezigheid van andere buitenspeelmogelijkheden, niet behorend tot de BSO, in de directe nabijheid kan de mogelijkheden van met name de oudere kinderen vergroten. Door deze extra terreinen kan de druk op het eigen speelterrein van de BSO afnemen. We onderzoeken de relatie tussen de aanwezigheid van deze terreinen en spelgedrag en frequentie.

We onderzoeken de hypothese of er een samenhang is tussen kenmerken en gebruik van buitenruimte en de pedagogische visie van het betreffende centrum. Op basis van het eerdere onderzoek van AKTA (1998) werd in het Kwaliteitsstelsel aanbevolen de buitenruimte in te delen in delen voor verschillende leeftijdsgroepen. We onderzoeken nu of dit leidt tot verschillen in aard en frequentie van buitenspel.

Ook wordt in het huidige onderzoek het oppervlak aan buitenspeelruimte per kind in relatie tot spelgedrag, frequentie van buitenspel en inrichting van de buitenspeelruimte nogmaals meegenomen. Volgens de tijdens dit onderzoek geldende regelgeving moet een kindercentrum minimaal 4 m² buitenspeelruimte per kind hebben. Uit het genoemde onderzoek van AKTA (Hoekstra e.a., 1998) kwam naar voren dat om voldoende spelvariatie te kunnen waarborgen een oppervlak van tenminste 8 m² per kind gewenst is.

Pedagogische visie
Type visie Buiten spelen belangrijk onderdeel van beleid

Terreinkenmerken
Ligging Groen in omgeving Beschikbaarheid openbaar terrein
Oppervlakte Buitenspeelruimte per kind
Vorm van de buitenruimte Minimaal 8m breed Geheel / in deelterreinen Apart deel voor jongste groep Terras / balkon
Inrichting van de buitenruimte Aantal activiteitenplekken Type activiteitenplek Terugtrekplekken Variatie in bodemafwerking Verhouding verhard/onverhard Zitplek voor volwassenen Beschutting tegen zon Beschutting tegen wind
Buitenruimte overstijgende kenmerken Ligging van buitenruimte t.o.v. groepsruimte Zicht naar buitenruimte vanuit groepsruimte

Evaluatie leidsters
Kwaliteitsoordeel buitenruimte totaal hoeveelheid buitenruimte variatie in activiteiten buiten uitdagendheid van de buitenruimte veiligheid van de buitenruimte tevredenheid grootte buitenberging overzicht over overzicht buitenruimte aantrekkelijkheid van het buitenterrein

Evaluatie ouders
Kwaliteitsoordeel buitenruimte totaal hoeveelheid buitenruimte veiligheid van de buitenruimte variatie in activiteiten buiten uitdagendheid van de buitenruimte aantrekkelijkheid van het buitenterrein

Evaluatie onderzoekers
Kwaliteitsoordeel buitenruimte totaal diversiteit van speelplekken avontuurlijke inrichting natuurlijke elementen overzichtelijkheid van buitenruimte (NB: -/-) functionaliteit aantrekkelijkheid van het buitenterrein

Evaluatie kinderen
Veel te kiezen Buitenruimte ziet er mooi uit

Gebruik en gedrag
Kinderen spelen veel en graag buiten frequentie buitenspel het spel buiten is gevarieerd Kinderen maken volop gebruik van ruimte Kinderen vervelen zich niet Kinderen zijn graag buiten Kinderen rennen/fietsen hard, soms ongelukjes

11.2 Terreinkenmerken

11.2.1 Ligging

De aanwezigheid van groen rondom het gebouw varieert sterk: 36 % ligt in een omgeving waar geen of nauwelijks groen in de directe omgeving aanwezig is. Onder groen verstaan we dan bomen, groenstroken, parkjes of grasvelden waarop men vanuit de BSO kan uitkijken of naar toe kan gaan. De 4 'groene' centra zijn de centra die op een instellingsterrein of in een gemengde omgeving liggen.

	<i>Wel aanwezig</i>	<i>Neutraal</i>	<i>Niet aanwezig</i>
Groene omgeving	28%	36%	36%

De (oudere) kinderen van de BSO kunnen gebruik maken van andere of openbare speelgelegenheden in de directe nabijheid van het centrum, waardoor er minder druk komt op het buitenspeelsterrein van de BSO. Het gaat dan om bijvoorbeeld het speelsterrein van een school, een speeltuin, een park, trapveldje, of bos.

- 10 van de 14 centra beschikken over deze uitwijkmogelijkheid en maken daarvan ook gebruik. Bij de meeste centra geldt dat alleen de oudere kinderen (vanaf 8 jaar), na schriftelijke toestemming van hun ouders gebruik mogen maken van dergelijke buitenterreinen.
- 2 centra hebben een zodanig groot terrein dat deze uitwijkmogelijkheid niet nodig is
- slechts 2 centra kunnen alleen gebruik maken van hun eigen speelsterrein.

11.2.2 Oppervlakten

Onder het oppervlak van de buitenspeelruimte verstaan we het totaaloppervlak aan voor kinderen toegankelijke buitenruimte, exclusief de ruimte die wordt ingenomen door buitenberging(en) en/of fietsenstalling. Het oppervlak per kind is dan het oppervlak aan buitenspeelruimte gedeeld door de totale capaciteit van de BSO.

Voor de 14 centra⁶ ziet de verdeling naar oppervlak per kind er als volgt uit:

<i>Minder dan 4 m²</i>	<i>4 tot 8 m²</i>	<i>8 tot 12 m²</i>	<i>Meer dan 12 m²</i>
2	4	1	7

- Het gemiddelde oppervlak per kindplaats over alle centra is 15,9 m² per kind.
- Twee centra hebben een buitenruimte die niet voldoet aan de oppervlakte norm van de AMvB van 4 m² per kindplaats. Deze centra liggen in buitenwijken van middelgrote steden. Deze centra kunnen wel gebruik maken van terreinen in de directe nabijheid zoals een schoolplein, park, speeltuin of de openbare weg.
- 6 van de 14 BSO's hebben een oppervlakte per kindplaats die onder de aanbeveling ligt van een standaardkwaliteit van het Kwaliteitsstelsel Klein Kapitaal (8 m²); 4 daarvan hebben een oppervlakte tussen de 4 en 8 m² per kindplaats. Deze centra zijn alle recent gebouwd als kindercentrum. Ze liggen zowel in landelijk als in stedelijk gebied. Twee centra hebben in de directe nabijheid openbaar groen waar met name de oudere kinderen kunnen spelen
- De helft van de centra heeft een oppervlakte van meer dan 12 m² per kindplaats. Deze centra kenmerken zich niet door hun ligging in landelijk of stedelijk gebied of door hun capaciteit. De centra zijn gelijk verdeeld over de verschillende categorieën.

⁶ van de 14 onderzochte centra heeft 1 centrum geen buitenspeelruimte. Dit centrum grenst overigens aan een groot park en een buitenspeelsterrein van een basisschool, waarvan de kinderen gebruik mogen maken.

11.2.3 Vorm van buitenruimte

Breedte van het terrein

Naast oppervlak is ook de vorm van de buitenruimte een mogelijke indicator voor de kwaliteit. Eerder onderzoek van AKTA duidde erop dat een terrein minimaal 8 meter breed moet zijn om er voldoende bruikbare speelplekken te kunnen maken. Van de onderzochte terreinen is 1 terrein in zijn geheel smaller dan 8 meter, 3 terreinen hebben een gedeelte dat smaller is dan 8 meter en de overige 9 zijn in hun geheel breder dan 8 meter. Bij de terreinen met een gedeeltelijke versmalling is het grootste deel van het terrein breder dan 8 meter.

Terrein uit één geheel of meerdere delen

Bij de onderzochte buitenspeelterreinen zien we twee hoofdtypen:

- een buitenterrein dat een aaneengesloten geheel vormt.
- Een buitenterrein dat uit 2 of meerdere aparte terreintjes bestaat, veelal verspreid liggend aan meerdere zijden van het gebouw (bijvoorbeeld voor- en achterkant).

<i>1 terrein</i>	<i>2 terreinen</i>	<i>3 of meer terreinen</i>
12	1	0

Van de 14 centra beschikt één centrum niet over een eigen buitenspeelterrein. Vandaar dat we in deze tabellen slechts 13 centra hebben. We hebben bij deze uitsplitsing alleen gekeken naar speelterreinen waarover de BSO zelf kan beschikken, dus niet naar openbare terreinen waarvan de BSO ook gebruik maakt.

Apart terrein voor jongste groepen

Bij 3 van de 13 centra is het terrein middels hekken opgedeeld voor verschillende leeftijdsgroepen en is er een apart terrein voor de jongste groep.

Dakterras en balkon

Vier centra beschikken naast een buitenspeelruimte op de begane grond ook nog over een beperkt dakterras of balkon. Bij twee centra worden deze extra ruimten gebruikt. Bij twee andere centra niet, omdat de leiding het gevaarlijk vindt.

11.2.4 Inrichting van de buitenruimte

Aantal activiteitenplekken

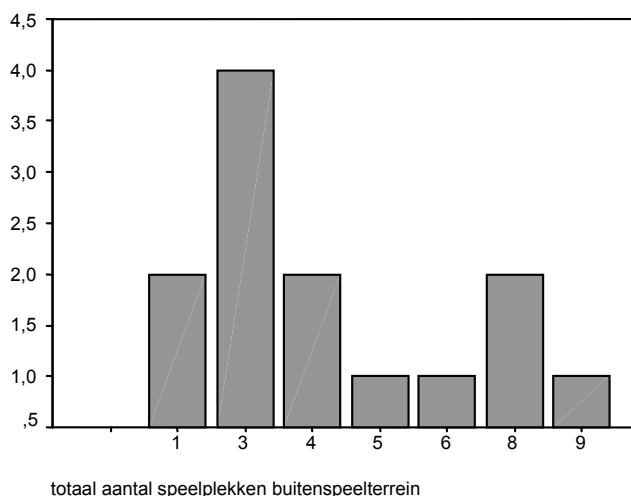
<i>Inrichting van de buitenruimte</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Aantal activiteitenplekken	4,46	2,60
Aantal terugtrekplekken jongsten	0,45	1,21
Aantal terugtrekplekken oudsten	0,27	0,65
Verhouding verhard/onverhard ⁷	1,92	1,04

Nagegaan is hoeveel speelplekken er te onderscheiden zijn op de buitenspeelterreinen van de 13 centra. Activiteitenplekken zijn plekken die door vorm, structuur en inrichting de mogelijkheid bieden voor specifieke spelvormen en als zodanig herkenbaar zijn door hun begrenzingen. Voorbeelden van een activiteitenplek zijn een zandbak of schommel, maar ook een vlak open terrein dat voor balspel en fietsen kan dienen. We hebben bij de evaluatie alleen gekeken naar de terreinen die voor de BSO waren bestemd. Dat betekent dat we de openbare terreinen niet hebben meegenomen als het gaat

⁷ verhouding verhard/onverhard: van 1 (75-100% verhard) tot 4 (0-25% verhard)

om het bepalen van de aard en het aantal van de activiteitenplekken. Dit kan soms tot een vertekend beeld leiden. Zo is er bijvoorbeeld een BSO, die zelf een weinig avontuurlijke buitenruimte heeft, maar in de directe nabijheid een prachtig piratenschip en een groot klimnet in het openbaar gebied heeft liggen. Overigens zijn deze speelelementen vaak onbereikbaar voor de jongste groep BSO'ers, omdat zij niet zonder begeleiding het speelterrein van de bso mogen verlaten.

Het gemiddeld aantal speelplekken per centrum is 4,46 (SD 2,6). De variatie tussen de centra is groot. Zes centra hebben minder dan 4 speelplekken, vier hebben er meer dan 7.

Type activiteitenplek

<i>Aanwezigheid speelplekken</i>	<i>Ja</i>	<i>Nee</i>
Zandbak	7	6
Schommel(s)	3	10
Mogelijkheden om te klimmen (klimtoestellen, boomstammen, randen)	6	7
Mogelijkheden om te glijden (glijbaan/ hellend vlak)	1	12
Vlak open gebied voor balspel, rennen, bewegen	13	0
Speelhuisje	5	8
Andere fantasieplek (boot/ struikjes/ wigwam, e.d.)	3	10
Waterspeelplek	0	13
Tuintje voor kinderen	0	13
Zit/hangplek	7	6
Andere speelplek	7	6
Kraan buiten	6	7

- alle centra hebben een vlak open gebied voor balspel, rennen, bewegen en groepsspelen. Dit gebied is bij veel centra bestraat;
- waterspeelplekken en tuintjes voor de kinderen komen niet voor; glijmogelijkheden bijna niet;
- slechts 3 centra hebben twee schommels en/of een fantasiespeelplek anders dan een speelhuisje;
- bij de helft van de centra komen één of meerdere van de volgende speelplekken voor: zandbak, klimmogelijkheid, speelhuisje, zit/hangplek, andere speelplek.

Een terugtrekplek, waar jonge kinderen rustig kunnen zitten en spelen met zicht op anderen maar wel afgeschermd en waar oudere kinderen kunnen spelen buiten het zicht en gehoor van groepsleiding is slechts in 20 % van de centra aanwezig.

Bodemafwerking en klimaat

	<i>Ja</i>	<i>Nee</i>
Variatie in bodemafwerking	31%	69%
Zitplek volwassenen	62%	28%
Beschutting tegen zon	69%	31%
Beschutting tegen wind	69%	31%
Buitenberging aanwezig	62%	38%

Onderzocht is in hoeverre de bodemafwerking gevarieerd is; hieronder wordt verstaan het gebruiken van meerdere afwerkingmaterialen zoals bestrating, zand, gras, halfverharding en het aanwezig zijn van niveaoverschillen. 2 van de 13 centra heeft een gevarieerde bodemafwerking wat betreft verschillen in materiaal en niveau. De drainage vormt geen probleem bij de buitenspeelterreinen. In bijna de helft van de centra is tussen de 75 en 100 % van het totale terrein verhard. Daarvan zijn 4 buitenterreinen volledig bestraat. Bij bijna ¼ ligt het percentage verhard terrein tussen de 25 en 50 %; 3 centra hebben tussen de 50 en 75 % van het buitenterrein verhard. Eén centrum heeft een buitenterrein dat slechts voor een klein deel verhard is. Van de centra die meer dan 12 m² per kindplaats aan buitenspeelsterrein bezitten heeft slechts 1 centrum tussen 75 en 100 % van het terrein verhard. Dit gaat om een relatief klein terrein van een centrum met een halve bso groep, dus slechts 10 kinderen. Twee buitenruimten waren niet voorzien van een omheining rondom het terrein.

De situering van het terrein is bekeken in relatie tot klimatologische omstandigheden. Zon en schaduwmogelijkheden en beschutting tegen wind kunnen van invloed zijn op de mate van gebruik van de buitenruimte. Alle terreinen zijn zodanig gelegen dat er tussen 10.00 en 16.00 zon kan komen. Op de helft van de terreinen is beschutting tegen zon door middel van bomen of een dakoverstek. 60 % heeft een of andere vorm van beschutting tegen de wind door middel van muren en hagen en 30 % van de terreinen biedt beschutting tegen regen.

In het eerder onderzoek van AKTA naar buitenruimten bleek dat het al dan niet hebben van een zitgelegenheid voor volwassenen van invloed was op de frequentie van gebruik van de buitenspeelruimte. Omdat dit soms betwijfeld wordt – sommige centra kiezen bewust niet voor zo'n zitplek omdat ze vinden dat leidsters als ze buiten zijn actief met de kinderen moeten bezig zijn- is dit aspect in dit onderzoek nogmaals meegenomen. Op 8 van de 13 terreinen is een plek waar groepsleiding kan zitten. Dit zijn natuurlijk tevens ook plekken waarvan de kinderen gebruik kunnen maken.

11.2.5 Buitenruimte overstijgende kenmerken

Ligging ten opzichte van groepsruimte

<i>Buitenruimte overstijgende kenmerken</i>	<i>Directe relatie</i>	<i>Geen directe relatie</i>
Ligging van buitenruimte t.o.v. groepsruimte	57%	43%
Zicht naar buitenruimte vanuit groepsruimte	48%	56%

Bij 7 centra is de toegankelijkheid van de buitenruimte vanuit de groepsruimte goed. Dat betekent dat kinderen heel makkelijk vanuit de groepsruimte naar de buitenruimte kunnen gaan. Bij 5 centra is deze toegankelijkheid onvoldoende. Dat betekent dat het buitenspeelsterrein voor kinderen moeilijk is te bereiken. Voorbeelden daarvan zijn: het terrein ligt aan de andere kant van het gebouw ligt, zodat kinderen moeten omlopen; kinderen moeten de trap af en dan via een andere verblijfsruimte naar de buitenruimten lopen. Twee centra hebben voor 1 groep een goede toegankelijkheid en voor de andere groepen een onvoldoende toegankelijkheid. Dit zijn groepen die op de verdieping zijn gesitueerd.

Toezicht kunnen houden op de buitenruimte vanuit de groepsruimte kan ook een kwaliteitsaspect zijn. Wanneer groepsleiding vanuit de groepsruimte toezicht op het buitenspeelsterrein kan houden, zullen ze misschien kinderen makkelijker zelfstandig buiten laten spelen zonder dat er groepsleiding mee hoeft te gaan. Onderzocht is dan ook of vanuit de groepsruimte toezicht op de buitenruimte mogelijk is. De mate waarin toezicht mogelijk is is nagenoeg gelijk aan de mate waarin de buitenruimte al dan niet direct bereikbaar is. In ongeveer de helft van de groepen is er geen zicht op het buitenterrein; de andere helft heeft wel zicht op het buitenterrein. Daarvan heeft maar een klein deel een beperkt zicht op het terrein.

11.2.6 Pedagogische visie

<i>Pedagogische visie</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Buiten spelen belangrijk onderdeel van beleid	2,60	,69

In een vragenlijst die tevoren aan de centra is toegestuurd is aan de leidinggevende gevraagd om van een aantal mogelijke uitgangspunten voor pedagogisch beleid aan te geven hoe belangrijk ze zijn. Een uitgangspunt luidde: 'Buiten zijn en buiten spelen is belangrijk onderdeel van het beleid'. De helft van de BSO's gaf aan dit een zeer belangrijk uitgangspunt te vinden en de andere helft vond het belangrijk. Twee centra gaven aan het buitenspelen tot een van de drie belangrijkste uitgangspunten te rekenen.

In gesprekken met hoofden werd slechts één keer expliciet het buiten spelen als een belangrijk onderdeel van het beleid genoemd. Dit hing hier onder andere samen met het gebrek aan binnenspeelruimte van deze BSO. Kinderen zijn bij toerbeurt verplicht om eenmaal per week buiten te spelen, zodat het binnen minder vol is.

11.3 Evaluatie

11.3.1 Evaluatie leidsters

<i>Evaluatie leidsters</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Kwaliteitsoordeel buitenruimte totaal	2,96	0,51
hoeveelheid buitenruimte	3,25	1,20
variatie in activiteiten buiten	3,10	0,78
uitdagendheid van de buitenruimte	2,33	0,69
veiligheid van de buitenruimte	3,30	0,84
tevredenheid grootte buitenberging	2,44	0,87
overzicht over buitenruimte	3,32	0,51
aantrekkelijkheid van het buitenterrein	2,30	0,95

Noot: scores lopen van 1 (zeer onvoldoende) naar 5 (goed)

Aan zowel leidsters als ouders is gevraagd een oordeel te geven over de volgende kenmerken van de buitenruimte: de hoeveelheid buitenspeelruimte, de variatie aan activiteiten en de uitdagendheid van de buitenruimte, de veiligheid van terrein en speeltoestellen. Ook zijn aan leidsters in de vragenlijst vragen voorgelegd over de frequentie van buitenspelen in de week voorafgaand aan het evaluatieonderzoek, en over de frequentie van buitenspelen in de verschillende seizoenen. Daarnaast zijn vragen gesteld over het spelgedrag van kinderen buiten.

De antwoorden over vragen over kenmerken van de buitenruimte zijn samengevat in een totaaloordeel omdat de antwoorden op deelaspecten sterk overeenkomen. Gemiddeld scoren de leidsters de kwaliteit van de buitenruimte als voldoende; 2,96 (op een vijfpuntsschaal). De aantrekkelijkheid en aansprekendheid van het terrein waarden ze lager: 2,30.

11.3.2 Evaluatie ouders

<i>Evaluatie ouders</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Kwaliteitsoordeel buitenruimte totaal	3,07	0,53
Hoeveelheid buitenruimte variatie in activiteiten buiten	3,12	0,93
Uitdagendheid van de buitenruimte	3,07	0,70
Veiligheid van de buitenruimte	2,68	0,76
Aantrekkelijkheid van het buitenterrein	3,40	0,35
	2,93	1,22

Noot: scores lopen van 1 (zeer onvoldoende) naar 5 (goed)

Ouders beoordelen de kwaliteit van de buitenruimte gemiddeld iets positiever dan leidsters namelijk 3,07. Oordelen van ouders en leidsters over de kwaliteit van de buitenspeelruimte correleren significant ($r.841, p.000$).

Aan ouders is bovendien gevraagd een uitspraak te doen hoe aantrekkelijk en aansprekend ze het buitenterrein er vinden uitzien. Hun oordeel over dit aspect is krap voldoende.

11.3.3 Evaluatie kinderen

<i>Evaluatie kinderen</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Buiten is veel te kiezen	1,61	,45
Buitenruimte ziet er mooi uit	1,76	,32

Noot: scores lopen van 1(ja) naar 3 (nee)

Kinderen konden in hun vragenlijst met een driepuntsschaal antwoord geven op de volgende vragen:

- Ik kan buiten uit veel verschillende dingen kiezen om te doen
- De speelplaats buiten ziet er mooi uit

De kinderen geven aan dat ze buiten redelijk veel te kiezen hebben om te doen (ze scoren tussen 'ja' en 'een beetje' in) . Het oordeel over of ze de buitenruimte mooi vinden is iets minder positief.

11.3.4 Evaluatie onderzoekers

<i>Evaluatie onderzoekers</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Kwaliteitsoordeel buitenruimte totaal	1,84	0,99
diversiteit van speelplekken	2,00	1,29
avontuurlijke inrichting	1,77	1,17
natuurlijke elementen	1,92	1,26
Overzichtelijkheid van buitenruimte -/-	4,54	0,97
Functionaliteit	2,15	1,28
Buitenterrein is uitnodigend	2,23	1,43

Noot: scores lopen van 1 (zeer onvoldoende) naar 5 (goed)

De onderzoekers hebben de kwaliteit van de buitenruimte beoordeeld op de volgende hoofdaspecten: de kwaliteit als geheel, de relatie buitenruimte en binnenruimte en de mate van uitnodigendheid van de buitenruimte. Het oordeel over de kwaliteit van de buitenruimte was een totaaloordeel dat werd gevormd op basis van de volgende deeloordelen: is er voldoende diversiteit aan speelplekken, beschikt het terrein over natuurlijke elementen, is het terrein avontuurlijk ingericht, is het overzichtelijk en is de functionaliteit en gebruikskwaliteit voldoende. De onderzoekers beoordelen de gemiddelde kwaliteit van alle terreinen op onvoldoende.

Het oordeel van de onderzoekers over de kwaliteit van de buitenruimte als geheel correleert significant met dat van de ouders over de kwaliteit als geheel ($r .671, p .012$) én met dat van leidsters

over de kwaliteit als geheel ($r = .603, p = .022$). Ook de beoordeling of het buitenterrein uitnodigend is correleert significant met de kwaliteitsoordelen van leidsters en ouders. Het oordeel van de onderzoekers over de kwaliteit houdt geen verband met het oordeel van de kinderen of ze buiten veel te kiezen hebben om te doen.

De onderzoekers hebben een oordeel gegeven in hoeverre het terrein avontuurlijk voor de kinderen is ingericht. Hierbij is gelet op de aanwezigheid van plekken waar kinderen zich aan het zicht van groepsleiding kunnen onttrekken, op hoogteverschillen in het terrein - dus dingen waar kinderen op kunnen klimmen of af kunnen springen/rollen- en op plekken waar kinderen een uitdaging kunnen aangaan. 10 van de 14 centra hebben een buitenspeelsterrein dat helemaal niet avontuurlijk is ingericht. Bij 2 centra is er sprake van een beetje avontuur en 2 centra scoren matig tot redelijk wat avontuurlijkheid betreft.

Onderzocht is in hoeverre er natuurlijke elementen in de buitenruimte aanwezig zijn. Onder natuurlijke elementen worden bosjes, struiken en planten verstaan die voor kinderen toegankelijk zijn. (een groene haag rondom de buitenruimte is in deze definitie geen 'natuurlijk element', bosjes of struiken waar loopspaden doorheen lopen wel.). Meer dan de helft van de centra heeft geen natuurlijke elementen op zijn buitenterrein. Eenderde van de centra heeft een beetje natuurlijke elementen. Slechts 2 buitenspeelsterreinen bevatten veel tot zeer veel natuurlijke elementen.

Het oordeel van de onderzoekers in hoeverre het buitenspeelsterrein uitnodigend is scoort gemiddeld 2,74. Dit betekent dat volgens de onderzoekers het gemiddelde buitenterrein krap voldoende aantrekkelijk en uitnodigend is. De onderzoekers beoordeelden 6 van de 13 centra als onvoldoende op dit aspect.

De mate van overzichtelijkheid van het terrein is onderzocht. Van de 13 centra beschikken 10 centra over een volledig overzichtelijk terrein, bij de andere centra is het terrein merendeels (1), deels (1), of een beetje overzichtelijk.

11.3.5 Gebruik en gedrag

<i>Gebruik en gedrag</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Kinderen spelen veel en graag buiten	3,49	0,42
frequentie buitenspel	4,04	0,61
kk spelen buiten alleen of in kleine groepjes	3,27	0,77
het spel buiten is gevarieerd	3,09	0,70
kk maken volop gebruik van ruimte	3,79	0,45
kk vervelen zich niet	3,41	0,37
kk zijn graag buiten	3,06	0,74
kk rennen/fietsen hard, soms ongelukjes	2,26	0,29

Noot: scores lopen van 1 niet van toepassing tot 5 helemaal van toepassing.

Aan de leidsters zijn in de vragenlijst vragen voorgelegd over de frequentie van buitenspelen in een gemiddelde week. Daarnaast zijn vragen gesteld over het spelgedrag van kinderen buiten. De vragen aan leidsters over spelgedrag vallen uiteen in twee typen. Allereerst zijn er vragen die de positieve aspecten betreffen (of kinderen graag buiten spelen, gevarieerd spel vertonen en volop gebruik maken van ruimten). Daarnaast is gevraagd om aan te geven of er spelverstoring plaatsvindt door hard rennen/ fietsen met kans op ongelukjes. Op de samengevatte positieve vragen scoren leidsters gemiddeld 3,49, hetgeen betekent dat de positieve aspecten redelijk tot merendeels van toepassing zijn. Het antwoord op de vraag naar spelverstoring scoort gemiddeld 2,26 en blijkt een beetje van toepassing te zijn. Gemiddeld spelen kinderen 3 à 5 keer per week buiten.

We hebben de kinderen de vraag voorgelegd waar ze het meeste spelen op de bso: binnen, buiten of allebei. Zie onderstaande tabel voor de aangegeven voorkeuren.

Voorkeur voor spelen binnen of buiten

Leeftijd	Geslacht	Waar speel je het meest?			Totaal
		Binnen	Allebei	Buiten	
4-8 jaar	Jongen	14	27	6	47
	Meisje	24	17	2	43
	Totaal	38	44	8	90
8-12 jaar	Jongen	15	25	8	48
	Meisje	34	11	0	45
	Totaal	49	36	8	93

We zien dat in de leeftijdsgroep 4-8 jaar bijna de helft van de kinderen het liefst zowel binnen als buiten speelt; een grote groep geeft de voorkeur aan binnenspel en slechts minder dan 10 % speelt het liefste buiten. Daarbij is er een significant verschil tussen jongens en meisjes (Chi-Kwadraat = ,034). Meisjes hebben een grotere voorkeur voor binnenspelen dan jongens. Bij de oudere groep kinderen zien we met name bij de meisjes een nog grotere voorkeur voor binnenspel dan bij de jongere groep. De voorkeuren voor jongens blijven hetzelfde als ze ouder worden. In deze leeftijdsgroep is er een sterk significant verschil tussen de beide seksen (Chi-Kwadraat = ,000).

11.4 Analyse

11.4.1 Ligging, oppervlakte, vorm en inrichting

Zoals onder kenmerken beschreven lopen de oppervlakten aan buitenspeelruimte per kindplaats flink uiteen. Buitenspeelruimten zijn groter wat betreft oppervlakte per kindplaats dan we hadden verwacht. Meer dan de helft van de centra heeft een oppervlakte per kindplaats dat groter is dan 8 m². Niet alleen per kindplaats zijn de verschillen groot, variërend van 3,1 tot 42,3 m² per kind, maar ook in absolute zin zijn terreinoppervlakten heel gevarieerd, hetgeen uiteraard samenhangt met de capaciteit van het kindercentrum. Zo is het kleinste buitenspeelterrein 146 m² (capaciteit 40 kinderen) en het grootste speelterrein is meer dan 2000 m² (capaciteit 90 kinderen). We hebben onderzocht of er een relatie is tussen de totale terreingrootte en andere kenmerken van het terrein. Er zijn geen significante correlaties gevonden tussen het totale terreinoppervlak en het aantal activiteitenplekken of andere inrichtingsaspecten.

Het is opvallend dat bijna alle 7 centra die groepen op de verdieping hebben gesitueerd over het algemeen speelterreinen bezitten die matig tot onvoldoende zijn ingericht. Er is sprake van weinig variatie in spelmogelijkheden en een gering aantal activiteitenplekken, namelijk tussen de 1 en 3 plekken.

11.4.2 Terreinkenmerken in relatie tot evaluatie

Oppervlakte en vorm

Opvallend is dat van de 6 centra die minder dan 8 m² per kindplaats aan buitenruimte hadden in 5 gevallen door het hoofd werd geconstateerd dat deze te klein was. In het zesde centrum beschikte de BSO niet over een eigen buitenruimte maar kon ze wel gebruik maken van een naastgelegen schoolplein en groot park.

Zoals reeds gemeld maken 10 centra gebruik van openbare speelgelegenheden in de directe nabijheid van het centrum. Op deze terreinen spelen meestal de kinderen vanaf 8 jaar en ouder. Acht hoofden vertellen in de interviews dat deze terreinen een belangrijke aanvulling zijn op het aanbod aan buitenspeelmogelijkheden. Deze terreinen zijn niet geëvalueerd.

Het oordeel van de leidsters over de hoeveelheid speelruimte buiten correleert zeer sterk met de oppervlakte van het buitenspeelterrein ($r = ,693$, $p = ,009$). Dus hoe groter deze oppervlakte is des te positiever beoordelen de leidsters de hoeveelheid speelruimte. Deze correlatie is er niet met de

hoeveelheid speelruimte per kindplaats. Er is geen verband tussen oppervlakten en het oordeel van de ouders over de hoeveelheid buitenspeelruimte.

Er is wel een significante correlatie tussen totaal terreinoppervlak en het oordeel van de kinderen dat er buiten veel te kiezen is ($r = .561, p = .037$) en dat de buitenruimte er mooi uitziet ($r = .757, p = .002$). Deze correlaties zijn er ook met de oppervlakte per kindplaats. Blijkbaar vinden kinderen de buitenruimte mooier en ervaren ze dat er meer te kiezen is als ze meer ruimte tot hun beschikking hebben.

Ouders konden in de vragenlijst enkele open vragen over het buitenspeelsterrein beantwoorden. Aan hen is gevraagd wat zij het meest positieve en het minst positieve aspect van het buitenterrein vinden. Opvallend is dat de grootte van het terrein het vaakst werd genoemd. In totaal noemden 26 van de 75 ouders de grootte van het terrein als meest positieve punt, 6 ouders noemden als meest negatieve punt dat het terrein te klein was. Dit zijn ouders van centra met terreinen die kleiner zijn dan 8 m² per kindplaats. Van de 26 ouders die de grootte positief vinden zijn er 24 van een centrum dat meer dan 8 m² per kind aan oppervlakte buitenspeelsterrein heeft. Men kan daaruit voorzichtig concluderen dat ouders een goede inschatting kunnen maken over het gewenste oppervlakte per kind, die overeenkomt met eerdere bevindingen van AKTA.

Zoals onder kenmerken beschreven wordt verondersteld dat er een bepaalde afmeting nodig is voor een geschikte buitenruimte. Het terrein zou, in elk geval grotendeels, breder moeten zijn dan 8 meter. Er is ook onderzocht of er een relatie is tussen dit aspect en het aantal speelplekken. Er is een marginaal significante correlatie met het totaal oordeel van leidsters over de buitenruimte ($p = .075$). De kwaliteit van de buitenruimte wordt minder beoordeeld wanneer het terrein of een gedeelte daarvan smaller is dan 8 m. Kinderen die een terrein hebben dat gedeeltelijk of helemaal smaller is dan 8 meter, dus volgens onze definitie minder bruikbaar, beoordelen de buitenruimte significant slechter op het aspect 'veel te kiezen hebben om te doen' ($p = .032$). Er zijn verder geen significante correlaties gevonden maar wel wijzen veel aspecten in de richting van een verband. Daarbij blijkt dat het aantal en de diversiteit aan speelplekken minder is op een (gedeeltelijk) smal terrein, evenals de functionaliteit als geheel. We moeten deze resultaten kritisch beoordelen omdat 4 van de 14 terreinen smaller of gedeeltelijk smaller zijn dan 8 meter. Van deze 4 terreinen zijn er drie, die uitsluitend een bestraat terrein hebben zonder verdere inrichting.

Er zijn drie centra die een aparte stuk van de buitenspeelruimte hebben afgescheiden voor de jongste groep kinderen. Dit zijn alledrie centra waar de jongste BSO-groep een ruimte deelt met een peuterspeelzaal of een KDV-groep. De bijbehorende buitenruimten zijn dus ook voor de twee gebruikersgroepen van de ruimte bestemd. Dit is de reden geweest waarom een deel van het terrein is afgescheiden. Er liggen geen andere redenen aan ten grondslag.

Bij twee centra is de buitenspeelruimte openbaar toegankelijk. Dat levert in de praktijk problemen op. Men is beperkt in de inrichting vanwege vandalisme. Bij deze centra spelen kinderen altijd onder toezicht buiten.

11.4.3 Buitenruimte overstijgende kenmerken

Zoals onder kenmerken is beschreven ligt iets minder dan de helft van de groepen niet direct nabij het buitenterrein en is er eveneens vanuit de helft van de onderzochte groepen geen zicht vanuit de groepsruimte op het buitenspeelsterrein.

Uit statistische analyse blijkt dat er een significant verschil ($r = 0,02$) is tussen de monofunctionele BSO's en de combi BSO's wat bereikbaarheid van de buitenspeelruimte betreft. De combi's scoren veel vaker een onvoldoende op bereikbaarheid. Bij veel van de combi's (6 stuks) is de BSO of een deel van de BSO op de verdieping gesitueerd, waardoor de buitenspeelruimte slecht bereikbaar is. Wel blijkt de relatie binnen – buiten sterk samen te hangen met de beoordeling van de kwaliteit van de buitenruimte door onderzoekers ($r = .729, p = .003$) en marginaal significant met het oordeel van de leidsters over de totaalkwaliteit van de buitenruimte ($r = .479, p = .070$). Overigens geven drie hoofden in de interviews aan dat er een slechte relatie is tussen het buitenspeelsterrein en de BSO. Dit levert volgens hen een drempel op voor het buitenspelen van de kinderen.

Anders dan bij de kinderdagverblijven, waar het kwaliteitsoordeel over de buitenspeelruimte van ouders en leidsters correleert met de hoeveelheid groen in de omgeving van het gebouw, speelt dit aspect bij de BSO geen rol in de beoordeling.

Er is geen verband tussen het buitenklimaat en oordelen van ouders, leidsters en kinderen over het buitenterrein. Ouders noemen in de vragenlijsten ook bij de open vragen maar een enkele keer het klimaat (twee maal een gebrek aan schaduw, twee maal modder en plassen bij regen). Het lijkt erop dat dit thema voor schoolkinderen niet belangrijk is.

11.4.4 Inrichting buitenspeelruimten

Uit diverse onderzoeken komt naar voren dat een buitenruimte een diversiteit aan speelplekken dient te hebben om alle ontwikkelingsgebieden te stimuleren. Bovendien bleek tijdens eerder onderzoek door AKTA (Hoekstra, 1998) dat ook het kunnen kiezen uit meerdere plekken het spelgedrag in positieve zin bevordert. Kinderen vormen vaak automatisch groepjes en trekken zich terug als de groep te groot wordt. Om drukte te voorkomen, waardoor kinderen letterlijk en figuurlijk gaan botsen, en om kinderen de mogelijkheid te bieden te kiezen, is een voldoende aantal speelplekken nodig. Volgens de aanbevelingen uit het Kwaliteitsstelsel Kinderopvang (Kwaliteitsnormen, 1999) dienen er standaard 7 speelplekken te zijn. Zie ook de inleiding van dit hoofdstuk. De kwaliteit van de onderzochte speelterreinen loopt op dit onderdeel sterk uiteen.

Alle terreinen beschikken over een vlak, open en verhard gebied dat geschikt is voor balspel, rennen en groepsspel. Bijna de helft van de centra heeft 3 of minder speelplekken, hetgeen meestal betekent dat er naast een vlak open terrein nog 1 of 2 andere speelplekken aanwezig zijn. Slechts 4 centra hebben 7 of meer activiteitenplekken. De overige 3 centra scoren tussen de 4 en 6 speelplekken. Het is opvallend dat 6 centra geen zandbak hebben terwijl er in 5 van deze centra wel kinderen van de onderbouw zitten. Er zijn weinig speelaanleidingen aanwezig om de motoriek te oefenen zoals klim- en glijelementen en schommels. Ook fantasiespeelplekken zoals huisjes, boot, wigwam etc. komen weinig voor. Met water wordt er blijkbaar helemaal niet gespeeld.

Er is een verband tussen de grootte van het terrein en het aantal activiteitenplekken, maar deze relatie is niet statistisch significant. Van de vier centra met veel activiteitenplekken (meer dan 7) beschikken er drie over een terrein dat groter is dan 12 m² per kindplaats. Vier van de zes centra met weinig activiteitenplekken (3 of minder) hebben een oppervlak onder de 8 m² per kindplaats.

Er is een significante correlatie tussen het aantal speelplekken en het oordeel van de onderzoekers over de gebruikskwaliteit ($r = .777, p = .002$) en met het oordeel van de leidsters en ouders over de variatie in mogelijke activiteiten buiten ($r = .693, p = .009$ respectievelijk $r = .696, p = .008$). Daarnaast beoordeelden de leidsters de totale kwaliteit van de buitenruimte beter naarmate er meer speelplekken aanwezig zijn ($r = .599, p = .031$). Dat betekent dat alle drie de partijen (onderzoekers, leidsters, ouders) het belang van voldoende activiteitenplekken in relatie tot mogelijk spel van kinderen inzien. Leidinggevenden zijn zich blijkens de interviews vaak zeer goed bewust van eventuele tekortkomingen van de buitenspeelruimte: in 7 centra geeft het hoofd aan de buitenspeelruimte onvoldoende uitdagend te vinden, het gaat daarbij bijna altijd om centra die minder dan 7 activiteitenplekken hebben.

De onderzoekers hebben de diversiteit aan speelplekken beoordeeld in de zin van duidelijk van elkaar te onderscheiden speelplekken. Hoe groter de diversiteit aan speelplekken hoe positiever de leidsters en ouders de totale kwaliteit van de buitenruimte beoordelen ($r = .745, p = .003$). Tevens is er een significante correlatie tussen diversiteit en het oordeel van de ouders over de uitdagendheid ($r = .750, p = .003$) en de variatie aan spelmogelijkheden van de buitenruimte ($r = .697, p = .008$). Dus we kunnen concluderen dat diversiteit in activiteitenplekken een goede voorspeller is van het oordeel van leidsters en ouders.

Het is opvallend dat van de zes terreinen die minder dan 8 m² per kindplaats hebben er vijf terreinen voor het grootste deel verhard zijn, waardoor er maar weinig mogelijkheden zijn voor activiteiten met natuurlijke materialen zoals zand, gras, struiken en planten.

Er is een significante correlatie tussen de hoeveelheid verharding en het kwaliteitsoordeel van kinderen; naarmate het terrein meer verhard is neemt hun waardering voor de buitenruimte af ($r: .685, p .010$). Kinderen hebben duidelijk een voorkeur voor gevarieerde terreinafwerking.

Het oordeel van onderzoekers over natuurlijke elementen (toegankelijke struiken, bosjes, beplanting) en avontuurlijkheid (onzichtbare plekken, hoogteverschillen, risicoplekken) van de buitenruimte is ook gelegd naast de oordelen van ouders en leiding. Het al dan niet aanwezig zijn van natuurlijke elementen correleert marginaal significant met de kwaliteitsoordelen van ouders en leidsters ($r .539, p .057$ resp. $r .494, p .086$). Er is een significante correlatie tussen het oordeel van leidsters en de mate van avontuurlijkheid ($r .582, p .037$); bij de ouders is deze marginaal significant ($r .521, p .068$). Het blijkt dat de aanwezigheid van natuurlijke elementen en uitdaging op het terrein het oordeel van leidsters en ouders positief beïnvloeden.

Op de open vragen in de vragenlijst aan ouders welk aspect van de buitenruimten zij het meest negatief waarden noemen ouders 16 keer het gebrek aan uitdaging en de saaiheid van het terrein. Zes maal wordt het gebrek aan groen of gras genoemd.

In de interviews geven 7 hoofden aan dat het buitenterrein onvoldoende uitdaging biedt aan kinderen. Ook leidsters klagen vaak over de saaiheid van het speelterrein. Het merendeel van de medewerkers geeft aan zich bewust te zijn van de beperkingen van het speelterrein wat uitdaging betreft.

De onderzoekers beoordelen de kwaliteit van de buitenspeelruimten gemiddeld als onvoldoende. De meeste terreinen zijn weinig uitnodigend, gevarieerd en uitdagend. Er is voor kinderen niet veel te beleven. Dit sluit aan bij de antwoorden op de vraag aan de kinderen waar ze het meeste spelen: binnen, buiten of allebei. Daarbij zien we dat van de 95 jongens er 15 meestal buitenspelen tegen 29 binnen. Bij de meisjes spelen slechts 2 van de 88 het meeste buiten, tegen 58 binnen. Naarmate de meisjes ouder worden spelen ze meer binnen. Dit zou kunnen betekenen dat a) de buitenspeel terreinen minder interessant zijn dan het aanbod in het gebouw en b) dat de speelterreinen weinig te bieden hebben voor meisjes.

Uit de open vraag aan kinderen wat ze anders zouden willen op het buitenterrein blijkt een grote behoefte aan elementen om op of mee te bewegen. Een klimrek, duikelstok, klimpaal of trampoline wordt door 36 kinderen genoemd, gevolgd door schommels (16 x) en voetbal/basketbalveld (15x). Daarbij scoren meisjes en jongens even hoog als het gaat om de klim en schommelelementen, het voetbal/basketveld wordt alleen door jongens genoemd.

11.4.5 Terreinkenmerken in relatie tot spelgedrag

Er is een significante correlatie tussen terreinoppervlak en een gedragsaspect: naarmate het oppervlak van het terrein kleiner is signaleren leidsters dat botsingen tussen kinderen vaker voorkomen ($r -.589, p .023$). Dit aspect kwam ook in interviews met hoofden regelmatig naar voren, wanneer zij aangaven de buitenruimte te klein te vinden. Als aan hen werd gevraagd waarop ze dat baseerden, noemden ze botsingen en verstoringen tussen kinderen als voornaamste signaal. De hiervoor genoemde significantie wordt marginaal als we de botsingen correleren met het oppervlak per kindplaats ($r -.546, p .067$). Blijkbaar is deze maat minder relevant en moet het buitenspeel terrein over een bepaalde minimummaat beschikken, onafhankelijk van de capaciteit van het centrum, om kinderen goed te kunnen laten spelen.

We vinden geen correlaties tussen aantal speelplekken en andere variabelen op het gebied van spelgedrag.

Er is een significante correlatie tussen variatie in spel van kinderen en het oordeel van de onderzoekers over de diversiteit in activiteitenplekken ($r .776, p .002$). Als de onderzoekers een

hogere mate van diversiteit van activiteitenplekken constateren, is het spel van de kinderen op die terreinen ook meer divers.

Er is een significante relatie tussen variatie in spel en het oordeel van onderzoekers over de gebruikskwaliteit/functionaliiteit van de buitenruimte ($r: ,713, p .006$) en een marginale relatie met de mate van avontuurlijkheid ($r: ,550, p .051$).

Er blijkt in dit onderzoek geen relatie te bestaan tussen bodemafwerking, de aanwezigheid van natuurlijke elementen en spelgedrag van kinderen. Dit zou kunnen samenhangen met het feit dat er maar zeer weinig terreinen zijn met een gevarieerde bodemafwerking en natuurlijke elementen.

Het blijkt niet dat de kinderen vaker buiten spelen wanneer er een goede relatie bestaat tussen binnen en buiten. We kunnen veronderstellen dat kinderen in deze leeftijd makkelijk zelfstandig naar buiten kunnen gaan en dat barrières zoals een trap of een buitendeur op enige afstand van de groepsruimte geen belemmeringen vormen.

Onderzoekers hebben bij de terreinen steeds nagegaan in hoeverre er beschutting was tegen wind, en in hoeverre zon en schaduwplekken aanwezig waren. We hadden het vermoeden dat wanneer terreinen beter zouden scoren op deze onderdelen, er een positief verband zou zijn met de frequentie van het buitenspelen en met het oordeel van de leidsters dat kinderen graag buiten zouden spelen. Er blijken echter geen significante correlaties te bestaan tussen de klimatologische omstandigheden en deze variabelen.

11.4.6 Visie

Onderzocht is of er een relatie is tussen het belang dat leidinggevendenden in hun pedagogische visie hechten aan buitenspelen en de onderzoeksresultaten. Er is daartussen slechts één significante relatie te vinden: hoe meer belang de organisatie hecht aan buitenspelen (pedagogische visie) des te slechter is de feitelijke relatie tussen de groepsruimte en de buitenruimte ($r: .591, p .026$). We kunnen deze relatie niet verklaren. Het zou kunnen aangeven dat pedagogische visie en verschijningsvorm van de buitenruimte niet met elkaar samenhangen of wellicht is de relatie binnen en buiten voor de leiding geen belangrijk item.

Het is opmerkelijk dat de twee centra die buitenspelen als één van de drie belangrijkste uitgangspunten hebben gekozen, alleen de beschikking hebben over een betegeld terrein zonder inrichtingselementen of spelaanleidingen.

11.5 Conclusies en Aanbevelingen

11.5.1 Conclusies

We kunnen concluderen dat de kwaliteit van de buitenspeelsterreinen van de onderzochte centra uiteenloopt, maar dat de gemiddelde kwaliteit volgens de onderzoekers onvoldoende is. Ouders en leidsters zijn wat milder in hun oordeel, hoewel zij de buitenruimte weinig uitdagend vinden. Concreet kunnen we het volgende concluderen:

- Een groot oppervlak voor het buitenspeelsterrein wordt positief gewaardeerd door leidsters, ouders en kinderen: het speelt een belangrijke rol in hun oordeel over de totale kwaliteit van de buitenspeelruimte.
- De aanbeveling uit eerder onderzoek van AKTA dat een terrein een oppervlak per kind van minimaal 8 m² zou moeten hebben wordt door dit onderzoek ondersteund. Wanneer een centrum een kleiner oppervlak per kindplaats tot zijn beschikking heeft, geven hoofden aan dat ze het buitenterrein te klein vinden. Ze merken dat het oppervlak te gering is door toename van het aantal botsingen tussen kinderen en verstoring van het spel.

- Uit de analyse blijkt dat naarmate een terrein kleiner wordt botsingen tussen kinderen vaker voorkomen. Dit verband is minder sterk bij een afname van het oppervlak per kindplaats. Blijkbaar moet een BSO-terrein een bepaalde minimummaat hebben om kinderen goed te laten spelen. Naast een maat voor een oppervlak per kindplaats zou er dus een minimummaat ontwikkeld moeten worden voor het totale terrein
- Externe speelterreinen, zoals een schoolplein, speeltuin of openbaar terrein, spelen een belangrijke rol in het aanbod van buitenspeelgelegenheden voor de BSO. Bij aanwezigheid van geschikte externe terreinen blijkt dat:
 - het eigen buitenterrein van de BSO minder belangrijk is voor de oudere kinderen
 - het eigen terrein vooral moet worden ingericht voor de jongste kinderen (4-8 jaar)
- Het aantal aanwezige speelplekken en de diversiteit in plekken scoort duidelijk onder de maat. Ouders, onderzoekers, hoofden en leidsters beoordelen gemiddeld de speelterreinen dan ook als weinig uitdagend en gevarieerd. Er kan een samenhang zijn met het feit dat kinderen relatief weinig buitenspelen, waarbij meisjes aanzienlijk minder naar buiten gaan dan jongens. Het blijkt dat naarmate het terrein een grotere diversiteit aan activiteitenplekken kent de variatie in het spel van kinderen ook toeneemt.
- Kinderen zijn minder tevreden over de buitenspeelruimte naarmate deze meer verhard is. Bovendien geven ze aan graag meer speelelementen te willen als klimrekken, schommels en andere attributen voor motorische activiteiten. Die twee zaken hangen samen: op (bijna) volledig verharde terreinen treffen we nauwelijks dergelijke attributen aan.
- Opvallend is dat, hoewel bijna alle terreinen een open verhard gebied hebben voor balspel, een aantal kinderen (jongens) expliciet aangeeft dat er een voetbalveld moet komen. Soms wordt daar ook gras bij genoemd. Het lijkt erop dat het aanwezige open terrein dus onvoldoende geschikt is voor dergelijk balspel: te hard, geen doelpalen of baskets en mogelijk conflicterend met andere activiteiten die moeten plaatsvinden in dit gebied.
- Er zijn voorzichtige aanwijzingen dat een (gedeeltelijke) breedte van het terrein minder dan 8 meter leidt tot minder activiteitenplekken en een geringere diversiteit in plekken.
- De relatie tussen de groepsruimten en de buitenspeelruimte is niet van invloed op de frequentie van buitenspelen. Kinderen spelen niet vaker of meer buiten als het speelterrein rechtstreeks vanuit de groepsruimte bereikbaar is. Wel is het voor leiding prettig wanneer ze vanuit de groepsruimte zicht kunnen houden op het buitenspeelgebied. Ze kunnen kinderen dan makkelijker zelfstandig buiten laten spelen zonder zelf mee naar buiten te hoeven gaan.
- Klimaatfactoren zoals bezonning en beschutting tegen wind en regen hebben geen significante relatie met de frequentie waarmee en hoe graag kinderen buitenspelen. Ouders vinden deze aspecten voor deze leeftijdsgroep ook minder belangrijk.

11.5.2 Aanbevelingen

- Nader onderzoek is wenselijk naar hoeveel oppervlak een buitenspeelruimte voor de BSO minimaal zou moeten hebben, ongeacht de capaciteit. Daarnaast blijkt de aanbeveling om uit te gaan van 8 m² per kindplaats door dit onderzoek ondersteund te worden.
- Centra voor buitenschoolse opvang moeten bij voorkeur in de directe nabijheid van andere speelterreinen worden gesitueerd, waarvan de oudste kinderen gebruik kunnen maken. Voor hen is er dan geen 'eigen' terrein nodig, mits het nabijgelegen terrein voor hen bruikbaar en geschikt is.
- Kinderen in de BSO spelen relatief weinig buiten. Hun voorkeur, en dan vooral die van meisjes, gaat uit naar binnen spelen. Dit zou kunnen samenhangen met het feit dat de meeste van de onderzochte terreinen weinig avontuurlijk en uitdagend zijn, maar ook bij de meer interessante terreinen zien we niet een sterke voorkeur voor buitenspelen. Nader onderzoek is gewenst naar de redenen van deze voorkeur voor 'binnen' en naar wat er nodig is om kinderen te stimuleren meer naar buiten te gaan.
- De inrichting van het buitenspeelterrein moet avontuurlijker en uitdagender worden voor kinderen. Daarbij is van belang dat de bodemafwerking afwisselend is (verschillende materialen en niveaus) en er mogelijkheden komen voor gevarieerd bewegingsspel.

12 ETEN - BSO

12.1 Inleiding

In de buitenschoolse opvang is eten een activiteit die bijna nergens dagelijks voorkomt. Vaak vindt gezamenlijk eten een keer per week en tijdens de schoolvakanties plaats. Dat wil niet zeggen dat keukenvoorzieningen ook weinig gebruikt worden. In alle centra krijgen kinderen als ze na school op het centrum komen iets te eten en te drinken. Dat eten kan variëren van fruit of een snack tot brood. Soms wordt dit als een groepsactiviteit gedaan aan tafels, soms kunnen kinderen zelf iets pakken als ze dat willen.

De keuken in de BSO kan ook worden gebruikt als activiteitenplek voor bak- en kookactiviteiten van kinderen. Dit stelt speciale eisen aan de keuken. Oudere BSO groepen zijn wel eens gehuisvest in ruimten waarin ook een volwaardige keuken is opgenomen, een zogenaamde woonkeuken. We willen onderzoeken welke voorzieningen er nodig zijn, en aan welke gebruikseisen keuken- en eetvoorzieningen zouden moeten voldoen.

We nemen aan dat de oppervlakte van de keukenfaciliteiten van invloed is op het gebruiksgemak voor leidsters en op de gebruiksmogelijkheden voor kinderen.

We onderzoeken ook of de plek van de keuken van invloed is op de gebruikskwaliteit.

In dit hoofdstuk onderzoeken we daarnaast hoeveel ruimte er per kindplaats gemiddeld nodig is voor het eten en hoe dat eten georganiseerd wordt.

Omdat ouders weinig van doen hebben met de praktische aspecten van eten voorbereiden en eten als activiteit, zijn aan hen hierover geen vragen gesteld.

Visie
Visie op eten

Gebouwenmerken
Keukenruimte
Oppervlakte keukenruimte per kind
Type keukenvoorziening
Centrale keuken
Keuken delen
Kinderaanrecht
Situering t.o.v. groepen
Eetruimte
Aantal zitplaatsen
Oppervlakte eetruimte per zitplaats
Oppervlakte eetruimte per kind
Organisatie van het eten
Een of meerdere tafels

Evaluatie leidsters
Kwaliteit keukenvoorzieningen
Mogelijkheid met collega te praten
Voldoende eetruimte?
Is eten een rustige ervaring?

Evaluatie onderzoekers
Kwaliteitsoordeel keukens totaal
Kwaliteit keukenblokken
Kwaliteit centrale keuken
Functionaliteit eetplek

Gebruik en gedrag
Voor eten benodigde tijd

12.2 Kenmerken keukenvoorzieningen

12.2.1 Oppervlakten keukenvoorzieningen

<i>Keukenvoorzieningen</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>Bandbreedte</i>
Oppervlakte keukenruimte per kind	0,20 m ²	0,08– 0,33 m ²

Bij de berekening van het oppervlak van de keukenvoorzieningen is de volgende werkwijze gehanteerd:

- van aparte keukenruimten is het gehele oppervlak gerekend;
- bij een aanrecht in de groepsruimte is het oppervlak van het keukenblok inclusief apparatuur + 0.60 cm staruimte gerekend;
- het aldus verkregen totaaloppervlak is gedeeld door de totale capaciteit aan kinderen.

Het oppervlak aan keukenvoorzieningen per kind varieert nogal, het kleinste oppervlak is 0,08 m² en het grootste 0,33 m². Het gemiddelde oppervlak is 0,20 m². Hierbij is de keuken van 1 centrum buiten beschouwing gelaten omdat de keuken hier tevens de functie van eet- en ontmoetingsruimte heeft en deze situatie niet vergelijkbaar is.

12.2.2 Typen keukenvoorzieningen

De keukenvoorzieningen zijn op verschillende manieren georganiseerd. Het meest voorkomend is de centrale keuken.

De 4 BSO's die zelfstandig gehuisvest zijn beschikken allen over een centrale keuken. Dit zijn relatief grote BSO's met 3 of meer groepen.

Ook de 5 BSO's die samen met een KDV, en eventueel een peuterspeelzaal, in een gebouw zijn gehuisvest beschikken over een centrale keuken. Echter, deze keuken is primair voor het kinderdagverblijf bestemd, en de meeste BSO-groepen beschikken dan ook daarnaast over een keukenblok in de groepsruimte. Het betreft hier overigens steeds BSO's die uit 1 of 2 groepen bestaan.

Die 5 BSO's die deel uitmaken van een multifunctioneel centrum hebben een grote variatie in keukenvoorzieningen. Dit varieert van een eigen aanrecht in de groepsruimte tot het delen van een keuken met een KDV-groep of een gezamenlijke keuken alleen voor de oudste BSO-groepen. In een centrum kan de BSO gebruik maken van de centrale keuken in een welzijnsgebouw.

12.2.3 Inrichting

Voor de functionaliteit van een keuken is belangrijk dat er voldoende staruimte is bij het aanrecht (≥ 0.60 m) en dat het aanrecht voldoende groot is. Voor dit laatste hanteerden we de aanname dat een lengte van 1.80 m voor een keukenblok in of aan de groep voldoende groot is: er is dan in principe voldoende afzetruimte en kastruimte. In 67% van de keukenvoorzieningen was er voldoende oppervlak en staruimte aanwezig, bij 33 % was dat niet het geval.

Slechts 5 groepen hebben een aanrecht dat op een of andere manier is afgestemd op kinderen.

12.2.4 Situering t.o.v. groepen

Van de onderzochte BSO-groepen heeft 54 % een keukenblok in de groepsruimte. Dit keukenblok wordt in èèn geval gedeeld met de naastgelegen groep.

12.3 Kenmerken eten

12.3.1 Oppervlakte eetruimte

Het oppervlak dat ingenomen wordt door eetmeubilair is gemeten door de ruimte in te meten die wordt ingenomen door tafels en stoelen + 0,60 cm als loopruimte eromheen.

Bij het bepalen van het oppervlak en het aantal zitplaatsen zijn ook de zitplaatsen van de leidsters meegenomen. De ruimte die ingenomen wordt door eetmeubilair (tafels en stoelen) verschilt voor de verschillende groepstypen. Eetruimte per zitplaats en per kind is hoger voor de oudere groepen dan voor de jonge en verticale groepen. Voor de oudste groepen ligt het oppervlak per zitplaats meestal tussen 0,80 en 1.00 m² per kind, voor de jongste en verticale groepen tussen 0,60 en 0,75 m² per kind.

Eetruimte naar type groep

Type groep	Gemiddeld aantal zitplaatsen	Eetruimte per zitplaats in m ²	Eetruimte per kind in m ²
4-8 jaar	19,2	0,69	0,65
8-12 jaar	20,6	0,82	0,68
4-12 jaar	18,3	0,68	0,62

12.3.2 Organisatie van het eten

In de 14 onderzochte centra vindt het eten plaats in de groepsruimte of huiskamer. Deze eetplekken zijn permanent aanwezig.

12.3.3 Inrichtingselementen

Het eten vindt meestal aan meerdere tafels plaats (90%). Bijna de helft van de groepen heeft de beschikking over 2 tafels en iets minder dan een kwart over 3 tafels.

12.4 Evaluatie

12.4.1 Evaluatie leidsters

Keukenvoorzieningen

Evaluatie leidsters	Gemiddelde	SD
Kwaliteit keukenfaciliteiten	3,41	0,90
Mogelijkheid rustig met collega's te praten	3,01	0,98

Noot: scores lopen van 1 (zeer onvoldoende) naar 5 (goed)

Aan leidsters is gevraagd om een oordeel te geven over de kwaliteit van de keukenfaciliteiten, dus zowel keukenblokken op de groep als centrale keukens. Zij beoordeelden de kwaliteit van de keukenfaciliteiten gemiddeld als voldoende tot goed; 16% van de leidsters beoordeelden de kwaliteit als onvoldoende. Aan leidsters is tevens gevraagd een oordeel te geven over de mogelijkheid om even rustig met één of enkele collega's te praten. Die mogelijkheid beoordeelden ze als voldoende. We zijn benieuwd of er een samenhang is tussen dit oordeel en het al dan niet hebben van een keukenvoorziening buiten de groep.

Eten

<i>Evaluatie leidsters</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Eten is rustige ervaring	2,93	0,90
Voldoende ruimte om te eten	3,74	1,10

Noot: scores lopen van 1 (zeer onvoldoende) naar 5 (goed)

Aan leidsters zijn vragen gesteld over het eten als activiteit. Hen werd gevraagd om aan te geven of het eten een rustige of drukke ervaring was en of er voldoende ruimte voor de maaltijden aanwezig is. Gemiddeld beoordelen leidsters het eten niet als een rustige of drukke ervaring, dus neutraal. De hoeveelheid ruimte voor het eten wordt als ruim voldoende tot goed beoordeeld; 15% van de leidsters vindt de ruimte onvoldoende.

12.4.2 Evaluatie onderzoekers

Keukenvoorzieningen

<i>Evaluatie onderzoekers</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Kwaliteit keukens totaal	3,59	1,45
Kwaliteit keukenblokken	3,45	1,30
Kwaliteit centrale keuken	4,29	1,75

Noot: scores lopen van 1 (zeer onvoldoende) naar 5 (goed)

Bij de beoordeling van keukens en keukenblokken werd het totaaloordeel bepaald door situering, afmeting en bruikbaarheid van de keukenvoorzieningen. Meer dan 50 % van de keukenfaciliteiten wordt als goed tot zeer goed beoordeeld en slechts 8% als onvoldoende.

Eten

<i>Evaluatie onderzoekers</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Kwaliteit van alle eetplekken	3,95	0,98

Noot: scores lopen van 1 (zeer onvoldoende) naar 5 (goed)

Voor de beoordeling van de gebruikskwaliteit van de eetplekken werd behalve naar het aantal zitplekken en tafels ook gekeken naar het ruimtebeslag, situering ten opzichte van de keuken en naar ergonomische aspecten. De gebruikskwaliteit werd bij 85% als voldoende tot zeer goed beoordeeld; 15% was matig. Het gemiddelde van de kwaliteit van alle eetplekken was goed.

12.5 Analyse

12.5.1 Keukenvoorzieningen

Oppervlakte

Oppervlakten van keukens variëren nogal: van 0,08 tot 0,33 m² met een gemiddelde van 0,20 m². Tevoren hadden we de hypothese opgesteld dat het oppervlak adequaat is wanneer het groter is dan 0,3 m² per kind. Deze hypothese was ontleend aan praktijkervaring van de onderzoekers. Van de 14 centra zijn er twee die hieraan voldoen, vier centra zitten daar net onder (0,26-0,28 m²), vier centra hebben een oppervlak van rond de 0,20 m² en vier hebben aanzienlijk minder (0,08-0,13 m²) oppervlak per kindplaats.

We hebben gekeken of er een relatie is tussen het oppervlak en het kwaliteitsoordeel van leidsters. Bij de leidsters zien we geen significante verschillen in hun kwaliteitsoordeel van de keukenvoorzieningen gerelateerd aan het oppervlak. In de interviews met leidsters van centra met relatief kleine keukens (0,08 en 0,12 m² per kindplaats) kwam naar voren dat de keuken te klein was in relatie tot het aantal kinderen. In deze kleine keukens kunnen ook geen kook- en bakactiviteiten met kinderen plaatsvinden.

Op basis van deze gegevens is het noodzakelijk de hypothese over het adequate oppervlak per kindplaats voor een keukenvoorziening aan te passen. De oppervlakten rond de 0,10 m² per kindplaats blijken te laag te zijn; die van 0,30 m² per kindplaats worden door weinig centra gehaald en lijken te royaal. Een oppervlak van 0,20 m² per kindplaats lijkt een betere maat te zijn voor de keukenvoorzieningen in de BSO.

Typen keukenvoorzieningen

Het oordeel van de onderzoekers over de totaal kwaliteit van de keukens is niet significant gecorreleerd met het leidstersoordeel over de kwaliteit van de keukenvoorzieningen. Het oordeel over de kwaliteit van de keukenvoorzieningen van zowel onderzoekers als leidsters wordt niet bepaald door het type keukenvoorziening, dus of het om een centrale keuken dan wel om een keukenblok op de groep gaat. Er zijn ook geen significante correlaties tussen het type keukenvoorziening en oordelen van leidsters of ouders en gedrag van kinderen. Anders dan bij kinderdagverblijven, waar het delen van een keuken tussen twee groepen een positief effect heeft op contact met collega's, zien we bij de BSO daartussen geen verband. Blijkbaar doet het type keuken er niet zo toe.

In de interviews is een paar keer aangegeven dat de voorkeur uitgaat naar een centrale keuken, omdat de aanwezigheid van een keukenblok op de groep het bruikbaar oppervlak en de deelbaarheid van de groepsruimte beperkt. Deze uitspraak wordt ondersteund door een significante correlatie tussen de aanwezigheid van een aanrecht op de groep en het oordeel van de leidsters over de hoeveelheid speelruimte op de groep (geen aanrecht: $M=3,81$; wel aanrecht $M=2,78$; $F(1,16)=5,17$, $p,038$). Leidsters beoordelen de speelruimte op de groep krap voldoende als er een aanrecht is, ruim voldoende als er geen aanrecht is.

Uit de interviews met groepsleidsters en met hoofden komen niet veel bijzondere zaken over de keuken naar voren. In een paar centra mist men faciliteiten om met kinderen te kunnen koken en bakken. In andere centra geeft men aan alleen met kinderen te koken en te bakken in de vakantieperiodes, daarbuiten is er te weinig tijd voor.

Een paar hoofden geven de voorkeur aan een keukentje tussen twee groepen in plaats van op elke groepsruimte een keukenblok. Groepsleiding is in het algemeen tevreden met de situatie die ze kennen. De algemene indruk is dat keukens niet een hele grote rol spelen in de kwaliteit van de huisvesting van de bso volgens groepsleidsters en hoofden.

12.5.2 Eten

Oppervlakte

De tafels en stoelen in BSO-groepsruimten worden zowel gebruikt voor spel door kinderen, zoals bordspelen of creatief spel, als voor het eten. Naarmate kinderen ouder worden spelen ze minder op de grond en meer aan tafels. Er wordt dus vaak een behoorlijk oppervlak ingenomen door stoelen en tafels. We hebben bij de evaluatie alleen gekeken naar de tafels en stoelen die bestemd waren voor eten en drinken. Opvallend is dat bij de jongste groep het gemiddeld aantal zitplaatsen overeenkomt met het gemiddeld aantal kinderen in de groep en bij de beide andere groepen niet. Zowel bij de oudste groep als bij de verticale groepen bedraagt het gemiddeld aantal zitplaatsen $\pm 80\%$ van het gemiddeld aantal kinderen in de groep.

De oudste groep heeft voor het eten per zitplaats meer ruimte nodig dan de jongste of verticale groep. Dit is logisch omdat deze kinderen groter zijn en meer ruimte innemen. Dit wordt echter

gecompenseerd door minder stoelen dan kinderen neer te zetten, waardoor het gemiddeld oppervlak aan eetruimte per kind ongeveer gelijk is aan dat van andere groepen.

Situering eetplekken

Bijna alle groepen eten in de groepsruimte. Uitzondering hierop vormen de twee BSO's die geen onderscheiden groepen hebben. In de ene BSO eten en drinken kinderen met groepen van 10 aan tafels in een gemeenschappelijke zaal. In de andere BSO eten en drinken kinderen op verschillende plekken in het gebouw. Eén bso heeft een grote centrale keuken, waarin soms door groepen wordt gegeten.

Bij de centra die in de groepsruimte eten, is geen behoefte aan het eten in een centrale ruimte met meerdere groepen, zo blijkt uit de interviews met groepsleidsters.

Inrichting

In alle groepen wordt hoog (op volwassenhoogte) gezeten. Dus ergonomische problemen voor leidsters spelen geen rol.

Er is geen verband tussen de kwaliteit van de eetplek en of het eten voor leidsters een rustige ervaring is. In 90 % van de groepen vindt het eten aan meerdere tafels plaats. Een groep van 20 kinderen is meestal dus al opgedeeld in kleinere groepen; het aantal groepen waar dit niet gebeurt is te klein om een verband te vinden tussen al dan niet aan één tafel eten en het zien van eten als rustige ervaring.

12.6 Conclusies en Aanbevelingen

12.6.1 Conclusies keukenvoorzieningen

De variatie in type en oppervlakte van keukenvoorzieningen is groot, en het is moeilijk om de vinger te leggen op de objectieve eigenschappen van keukens die het oordeel van de leidsters beïnvloeden. Dat oordeel correleert ook niet met dat van de onderzoekers die in dit oordeel de volgende aspecten hebben betrokken: situering, oppervlak en bruikbaarheid (voldoende sta-, berg- en afzetruimte). In vergelijking met het kinderdagverblijf wordt de keuken veel minder gebruikt. De kinderen lunchen op de BSO meestal alleen op woensdagmiddag en op vrije dagen. Situering van de keuken nabij of in de groepen lijkt minder relevant: leidsters kunnen veel makkelijker de groep verlaten om iets in de keuken te doen of te halen.

Uit de analyse van gegevens en de interviews valt een aantal conclusies te trekken:

- De kwaliteit van de keukenvoorzieningen is in het algemeen goed.
- Veel centra hebben een centrale keuken die in de praktijk goed bevalt; centra die deze keukens delen met een KDV of andere organisatie hebben daar geen problemen mee. Soms wordt bij oudere kinderen bewust gekozen voor een soort woonkeuken in plaats van een groepsruimte.
- Een keukenblok in de groepsruimte kan makkelijk zijn vanwege nabijheid, maar heeft ook nadelige gevolgen voor de indeelbaarheid en het bruikbaar oppervlak van de groepsruimte. Dit blijkt ook uit het oordeel van leidsters over de grootte van de groepsruimte, dat negatief beïnvloed wordt door de aanwezigheid van een keukenblok.
- Leidsters vinden het belangrijk om met de kinderen te kunnen koken en bakken als activiteit, maar het gebeurt relatief weinig.
- Keukens van 0,10 m² per kindplaats zijn te klein. Het gemiddelde oppervlak van 0,20 m² van alle onderzochte keukenfaciliteiten lijkt een betere maat aan te geven.

12.6.2 Aanbevelingen keukenvoorzieningen

- Wanneer een centrum uit meerdere groepen bestaat, is een centrale keuken een aantrekkelijke optie. Deze ruimte kan dan tevens als activiteitenruimte worden benut.
- Per kindplaats is een oppervlakte aan keukenfaciliteiten van 0,20 m² aan te bevelen.

12.6.3 Conclusies eten

- Hoewel het samen eten in de BSO geen dagelijks terugkerende activiteit is, is het aantal tafels en stoelen in een aantal centra wel op de hele groep afgestemd. Dit hangt ook samen met het feit dat tafels en stoelen ook voor andere activiteiten worden gebruikt. Echter, hierdoor neemt dit meubilair een relatief groot oppervlak in. Een aantal centra, met name verticale en oudste groepen, blijkt te kunnen volstaan met minder stoelen dan kinderen. Hierdoor kan meer ruimte ontstaan voor andere activiteitenplekken.

12.6.4 Aanbevelingen eten

- De ruimte en benodigde voorzieningen voor het eten zouden door centra kritisch bekeken moeten worden. Men kan overwegen minder tafels en stoelen aan en schaffen en/of te zoeken naar alternatieven die minder ruimte vragen.

13 WASSEN/PLASSEN - BSO

13.1 Inleiding

Anders dan in een kinderdagverblijf neemt het wassen/plassen in de dagelijkse gang van zaken in de buitenschoolse opvang geen bijzondere plaats in. Bijna alle kinderen in de schoolleeftijd zijn zindelijk. Ze kunnen gebruik maken van een toilet op gewoon volwassenenniveau, hoewel het voor sommige vierjarigen prettiger kan zijn als er een peutertoilet is.

In de buitenschoolse opvang wordt tot op heden vaak dezelfde eis gesteld aan het aantal toiletten als in de kinderdagopvang: 1 toilet op 10 kinderen. Daarnaast moet er handenwasgelegenheid zijn.

In het huidige onderzoek hebben we een aantal aspecten van het wassen/plassen meegenomen waarvan te verwachten is dat ze van invloed zijn op de gebruikskwaliteit van de sanitaire voorzieningen. Naast het aantal toiletten is onder andere gekeken naar de situering van het sanitair ten opzichte van de speel-/verblijfsruimten en naar afwerking en klimaatbeheersing van de sanitaire ruimten.

Gebouwkenmerken
Oppervlakte en aantal
Eigen sanitaire ruimten
Delen van sanitaire ruimten
Oppervlak sanitair per kind
Inrichting van sanitaire ruimten
Aantal kindertoiletten
Gelegenheid handen wassen
Afwerking en klimaat
Vloerafwerking (veiligheid / onderhoudsgemak)
Wandafwerking (onderhoudsgemak)
Verwarming (werking /bedienbaarheid)
Ventilatie (bedienbaarheid / werking)
Verlichting (hoeveelheid)
Sanitaire ruimte overstijgende kenmerken
Ligging van sanitair t.o.v. groepsruimten

Evaluatie leidsters
Kwaliteit en grootte van sanitaire ruimten

Evaluatie ouders
Kwaliteit en grootte van sanitaire ruimten

Evaluatie onderzoekers
Kwaliteitsoordeel sanitaire voorzieningen

13.2 kenmerken

13.2.1 Oppervlakte en vorm

	Ja	Nee
Eigen sanitaire ruimten	92%	8%
Delen van sanitaire ruimten	50%	50%

De sanitaire ruimte in een BSO bestaat altijd uit een of meer toiletruimten met daarvoor een voorportaal waar zich de handenwasgelegenheid bevindt. De in totaal 24 onderzochte groepen beschikken gezamenlijk over 18 sanitaire ruimten. Eén jonge BSO-groep maakte gebruik van het sanitair van het KDV in hetzelfde gebouw, en één BSO beschikte niet over eigen sanitair maar maakte gebruik van het volwassen sanitair van het wijkcentrum in hetzelfde gebouw. De verdeling van sanitair over de 14 centra is als volgt:

<i>Geen aparte sanitaire ruimte</i>	<i>Sanitair per groep</i>	<i>Gedeeld sanitair</i>
1	8	7

Twee centra hebben zowel gedeeld sanitair als sanitair voor 1 groep.

<i>Oppervlak sanitair per kind</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Sanitair per kind	,25 m ²	,13

Per kind is een gemiddeld oppervlak aan sanitair beschikbaar van 0,25 m² (variërend tussen 0,12 en 0,46 m² per kind). Daarbij zijn er geen verschillen in oppervlak per kind tussen de verschillende groepstypen.

13.2.2 Inrichting sanitaire ruimten

<i>Inrichting van sanitaire ruimten</i>	<i>Voldoende/goed</i>	<i>Onvoldoende</i>
Aantal kindertoiletten	60%	40%

Volgens een aantal gemeentelijke verordeningen moet er per 10 kinderen een toilet zijn. Dit was in 7 van de onderzochte centra het geval. In 6 centra waren er minder toiletten beschikbaar, variërend van 1 op 15 tot 1 op 20 kinderen.

In 11 sanitaire ruimten waren er 2 of meer handenwasgelegenheden, in 7 sanitaire ruimten centra was er 1 fonteintje of wastafel beschikbaar. Drie van deze ruimten waren bestemd voor meerdere groepen.

13.2.3 Afwerking en klimaat

	<i>Goed/voldoende</i>	<i>Onvoldoende</i>
Vloerafwerking (veiligheid / onderhoudsgemak)	100%	0%
Wandafwerking (onderhoudsgemak)	100%	0%
Verwarming (werking /bedienbaarheid)	100%	0%
Ventilatie (bedienbaarheid / werking)	78%	22%
Verlichting (hoeveelheid)	93%	7%

De vloerafwerking in sanitaire ruimten bestaat overal uit tegels (70%) of linoleum (30%). De wandafwerking bestaat in alle centra uit tegelwerk. In vijf centra was geen verwarming aanwezig, in twee centra was vloerverwarming toegepast, in de overige radiatorverwarming. In elf centra werden de sanitaire ruimten mechanisch geventileerd, in de drie andere was een dakdoorvoer of

roosterventilatie aanwezig. In één centrum was er tevens een raam waarmee extra geventileerd kon worden. In drie centra die gebruik maken van mechanische ventilatie werkte deze niet of onvoldoende. In één centrum was de sanitaire ruimte slecht verlicht.

13.2.4 Sanitaire ruimte overstijgende kenmerken

<i>Sanitaire ruimte overstijgende kenmerken</i>	<i>Ja</i>	<i>Nee</i>
Ligging sanitair aan/in de groepsruimte	39%	61%

Van de achttien sanitaire ruimten waren er zeven aan de groepsruimte gelegen, het betreft allemaal centra die gecombineerd zijn gehuisvest met een KDV. De sanitaire ruimten die niet aan de groepsruimte liggen worden meestal door meerdere groepen gedeeld.

13.3 evaluatie

13.3.1 Evaluatie leidsters

<i>Evaluatie leidsters</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Kwaliteit en grootte van sanitaire ruimten	3,40	,89

Noot: scores lopen van 1 (zeer onvoldoende) tot 5 (goed)

Aan groepsleiding is gevraagd een oordeel te geven over de totale kwaliteit en de grootte van de sanitaire ruimten. Leidsters beoordelen de kwaliteit en grootte van de sanitaire ruimten voldoende tot ruim voldoende.

13.3.2 Evaluatie ouders

<i>Evaluatie ouders</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Kwaliteit en grootte van sanitaire ruimten	3,60	,63

Aan ouders is eveneens de vraag gesteld hun oordeel te geven over de kwaliteit en grootte van de sanitaire ruimten. Zij beoordelen het sanitair voldoende tot ruim voldoende, iets hoger dan de leidsters. Oordelen van ouders over de afzonderlijke centra zijn niet gecorreleerd met die van de groepsleiding.

Aan kinderen is geen specifieke vraag over het sanitair gesteld. Op de vraag wat zij in het gebouw zouden willen veranderen werd het toilet vier keer genoemd. Drie keer gaven kinderen aan dat ze meer of grotere toiletten wilden, een kind vond het toilet 'stom'.

13.3.3 Evaluatie onderzoekers

<i>Evaluatie onderzoekers</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Kwaliteitsoordeel sanitaire voorzieningen	3,42	1,38

De onderzoekers hebben zoals eerder beschreven de sanitaire ruimten beoordeeld op een groot aantal aspecten zoals oppervlak, situering, aantal toiletten, afwerking en comfort. Er was geen significante correlatie met het oordeel van ouders over de afzonderlijke centra, met het oordeel van groepsleiding evenmin hoewel dat oordeel wel dezelfde richting in gaat ($r.458, p.099$).

13.4 Analyse

13.4.1 Oppervlakten en inrichtingselementen

In deze analyse nemen we oppervlakte en inrichtingselementen samen omdat deze twee aspecten sterk blijken samen te hangen. Het gemiddeld oppervlak van de sanitaire ruimten is 0,25 m² per kind. Daarbij valt op dat de centra die daar onder zitten (variërend van 0,12 tot 0,18 m² per kind) allen minder toiletten hebben dan 1 op 10 kinderen. Bij deze centra behoren ook de drie centra die slechts een handenwasgelegenheid hebben op 40 kinderen. Centra die het uitgangspunt hanteren van 1 toilet op 10 kinderen variëren in oppervlak tussen 0,25 en 0,46 m² per kind. Zowel in de oordelen van onderzoekers als van ouders en leiding bleek er geen correlatie met oppervlak of aantal inrichtingselementen.

In de interviews met groepsleiding is daar waar zich dat voordeed het 'beperkte' aantal toiletten en handenwasgelegenheid aan de orde gesteld. In twee van deze centra gaven leidsters expliciet aan dat ze het aantal toiletten en handenwasgelegenheid onvoldoende vonden. Het betrof in beide gevallen de toiletruimte voor 4-8 jarigen. Er was hier 1 toilet per 20 kinderen en 1 handenwasgelegenheid per 40 kinderen. Handen wassen gebeurde in een van deze centra in de keuken, dit vond men niet hygiënisch. In de 4 andere centra die minder dan 1 toilet op 10 kinderen hadden vond men een aantal van 1 toilet op 15 tot 20 kinderen voldoende. In een van deze centra was er maar één handenwasgelegenheid voor 40 kinderen; dit vond men aan de krappe kant mede gezien de beperkte staruimte bij deze wastafel. Bij dit alles moet wel opgemerkt worden dat al deze centra bestonden uit meerdere BSO-groepen, en dat er altijd meer dan 1 toilet in het gebouw beschikbaar is.

In een recent gebouwd multifunctioneel centrum was er geen eigen toiletruimte voor de buitenschoolse opvang (60 kinderen, 4-12 jaar). Kinderen moesten gebruik maken van de volwassentoiletten van het buurtcentrum dat eveneens in het gebouw gesitueerd was. Dit stuitte op problemen omdat voor de jongste kinderen het toilet lastig te gebruiken was: zij konden niet bij de lichtknop en de handenwasgelegenheid. In dit centrum worden alsnog extra toiletten ingebouwd voor de BSO. Het centrum dat sanitair deelde met het KDV vond dit niet bezwaarlijk omdat het hier om de jongste BSO-kinderen ging (4-6 jaar).

Van het onderdeel 'afwerking en klimaat' werd door de onderzoekers alleen de ventilatie in enkele gevallen als onvoldoende beoordeeld. Het betreft hier 3 centra die gebruik maken van mechanische ventilatie. Deze werkt niet of onvoldoende. Opvallend was dat in twee centra de ventilatie op het licht schakelde, maar omdat deze beide centra ook een raam in de sanitaire ruimte hebben en er dus voldoende daglicht is, wordt het licht en dus ook de ventilatie zelden ingeschakeld. In beide centra bleken medewerkers niet op de hoogte te zijn van deze wijze van ventileren.

13.4.2 Sanitaire ruimte overstijgende kenmerken

Het is opvallend dat de BSO's waar het sanitair aan de groepsruimte is gesitueerd, allen centra zijn die gecombineerd zijn gehuisvest met een KDV. Het betreft meestal BSO's die bestaan uit 1 of 2 groepen. Het lijkt erop dat het combineren van sanitair met groepsruimte, in KDV's zeer gebruikelijk, automatisch wordt doorgevoerd naar de BSO's.

Als het sanitair elders in het gebouw ligt, betreft dit meestal een sanitair blok dat door meerdere groepen gebruikt wordt. Bij groepsruimten voor de jongste kinderen geeft de groepsleiding de voorkeur aan situering nabij de groepsruimte(n). Dit hangt samen met het feit dat men daar nog regelmatig kinderen moet helpen en graag een oogje in het zeil wil houden. In één centrum werd bovendien als probleem genoemd dat jonge kinderen het eng vinden om alleen naar het toilet te gaan dat aan het eind van een lange gang ligt. In een ander centrum wordt de situering van het sanitair voor oudere kinderen als problematisch ervaren: hier ligt het sanitair uit het zicht vlakbij de entree, ver van de activiteitenruimten. Daardoor kunnen kinderen soms ongemerkt het pand verlaten, hetgeen men als probleem ziet.

13.5 Conclusies en Aanbevelingen

13.5.1 Conclusies

- In het algemeen is de kwaliteit van de sanitaire voorzieningen voor de BSO voldoende tot goed te noemen.
- Het valt op dat in bijna de helft van de centra er een toilet dichtheid is van 1 op 15-20 kinderen. Voor de oudste kinderen lijkt dit geen probleem te zijn, mits er maar meer dan 1 toilet in het pand aanwezig is.
- Handen wassen blijkt problematisch te zijn wanneer meerdere groepen van maar 1 waterpunt gebruik kunnen maken. Er zou minimaal een waterpunt per groep moeten zijn, maar men kan natuurlijk ook overwegen om bij elk toilet een waterpunt aan te brengen.
- De afwerking van sanitair is goed; problemen die zich voordoen met ventilatie hangen samen met de werking van de mechanische ventilatie en/of met de bediening daarvan.
- Schakelen van ventilatie op de lichtknop kan op zich een goed idee zijn, maar alleen daar waar er geen daglicht in het toilet is, zodat men de verlichting daadwerkelijk aan moet doen én mits de ventilatieduur zodanig is ingesteld dat deze langer blijft doorwerken zodat de gewenste hoeveelheid verse lucht wordt bereikt.

13.5.2 Aanbevelingen

- Het aantal toiletten voor 8-12 jarigen kan daar waar de BSO uit meerdere groepen bestaat 1 p 15 kinderen bedragen. Dit komt overeen met de arbo-richtlijn die ook voor volwassenen en in scholen wordt gehanteerd, er lijkt geen reden om voor BSO-kinderen minder/meer toiletten toe te passen dan voor andere groepen. Voor jongere kinderen lijkt het wel gewenst om vast te houden aan 1 toilet op 10 kinderen. Bij een centrum met verticale groepen zou, als het om meerdere groepen gaat, een gemiddelde van 1 toilet op 15 kinderen kunnen worden aangehouden.
- Gelegenheid voor handenwassen kan het beste in een voorruimte worden aangebracht en niet in het toilet zelf, zodat kinderen beide apart kunnen gebruiken. Er dient minimaal 1 handenwasgelegenheid op 20 kinderen te zijn.
- Bij toepassing van mechanische ventilatie in sanitaire ruimten moet aandacht besteed worden aan voldoende capaciteit, werking en bedienbaarheid.
- Bij het situeren van de toiletten zou voor de leeftijdsgroep van 4 tot 8 jarigen aandacht besteed moeten worden aan de afstand tot en toezicht vanuit de groeps- /activiteitenruimten.

Resultaten deel 3: KDV's en BSO's

In dit deel van de rapportage worden resultaten besproken voor KDV's en BSO's gezamenlijk. Het betreft thema's die het niveau van concrete activiteiten overstijgen. Dit deel bevat de volgende hoofdstukken:

- 14. PERSONEELSVORZIENINGEN
- 15. FYSIEK WELBEVINDEN
- 16. GEBOUW ALS GEHEEL
- 17. MULTIFUNCTIONALITEIT
- 18. PLANVOORBEREIDING, WET- & REGELGEVING

14 Personeelsvoorzieningen

14.1 Inleiding

In dit hoofdstuk beschrijven we de ruimten die specifiek bestemd zijn de medewerkers van het kindercentrum en voor contacten met ouders. Het betreft ruimten bestemd voor de volgende functies:

- kantoorwerkzaamheden
- pauzeren
- vergaderen en overleggen
- toiletactiviteiten
- bergen persoonlijke spullen / jassen
- bergen overige spullen
- wassen / drogen
- elkaar ontmoeten

Uiteraard gebruiken de medewerkers het gehele gebouw, en zijn ook de andere gebouwonderdelen voor hen van belang, maar aangezien deze elders al besproken zijn komen ze hier niet meer aan de orde, tenzij ze relevant zijn vanwege hun samenhang met bovenstaande functies.

Voor medewerkersruimten in kindercentra bestaan geen specifieke regels of normen. In de Arbowet is een aantal regels vastgesteld voor ruimten van medewerkers. Zo is er voor sanitaire voorzieningen een norm die verplicht dat er per 15 medewerkers minimaal een toilet moet zijn. In het huidige onderzoek wordt onderzocht of hieraan wordt voldaan en of dit volgens medewerkers voldoende is.

Voor kantoorruimten geldt de richtlijn dat er per kantoormedewerker een oppervlak van 8-10 m² beschikbaar is, indien iemand meer dan 2 uur aaneengesloten van het kantoor gebruik maakt. We veronderstellen dat de situering van het kantoor voor de leidinggevende in het gebouw van belang is voor het contact houden met de andere medewerkers en ouders en het toezicht kunnen houden op de entree. De situering wordt daarom in het onderzoek meegenomen.

Een pauzeruimte is in de Arbo-wet verplicht voor medewerkers die een pauze van meer dan een half uur hebben en niet naar huis kunnen gaan. In de praktijk betekent dit dat de meeste KDV's een pauzeruimte moeten hebben, in de BSO is dit minder noodzakelijk. De ervaring in de praktijk van de onderzoekers wijst uit dat pauzeruimten niet altijd gebruikt worden. We hebben de hypothese dat de ligging van de pauzeruimte in het gebouw van invloed kan zijn op de mate van gebruik en de tevredenheid van de gebruikers.

Vergaderingen en overleggen vinden in wisselende frequentie plaats. Grofweg kan een onderscheid gemaakt worden in teamvergaderingen, waarbij alle of een deel van de medewerkers aanwezig zijn, en overlegsituaties van ± 2 tot 4 personen, zoals functioneringsgesprekken, stagebegeleiding, intakegesprekken, oudergesprekken. We onderzoeken welke ruimten voor deze activiteiten gebruikt worden en of men hierover tevreden is. Omdat ook ouders gebruik maken van ruimten om te overleggen is ook aan ouders hierover een oordeel gevraagd.

Was- en droogruimten en werkkasten zijn in ieder kindercentrum nodig, maar de voorziening kan wellicht in een BSO kleiner zijn dan in een KDV, waar in elk geval meer was gedaan moet worden. De functies wassen en drogen en schoonmaken zijn soms gescheiden en soms zijn ze geïntegreerd in één ruimte. We onderzoeken of er een verschil is en wat een goede maat voor dergelijke ruimten zou zijn. Bij de start van het onderzoek luidde de hypothese op basis van ervaringsgegevens dat een oppervlak van 0,2 m² per kind nodig is.

Tenslotte onderzoeken we in dit hoofdstuk de bergruimte in het gebouw. Het betreft dan de hoeveelheid formele bergruimte in het gebouw, die benodigd is voor het bergen van voorraden, seizoensmaterialen, voeding et cetera. Daarbij blijft de buggyberging buiten beschouwing –deze is in *Hoofdstuk 3. Komen en gaan* al beschreven-, en de kastruimte in de afzonderlijke ruimten zoals groepsruimten en keukens, die bij de betreffende hoofdstukken behandeld is.

Gebouwenmerken
Personeelsvoorzieningen
Aanwezigheid/oppervlakte vergaderruimten
Aanwezigheid/oppervlakte kantoorruimten
Aanwezigheid/oppervlakte pauzeruimten
Aanwezigheid/aantal volwassentoiletten
Aanwezigheid garderobe
Bergruimte
Oppervlakte formele bergruimte
Was- en droogruimte/werkkas
Aanwezigheid
Oppervlakte

Evaluatie leidsters
Kwaliteit voorzieningen
Evaluatie sanitair kinderen ⁸
Evaluatie keukenvoorzieningen
Evaluatie slaapkamers
Mogelijkheid om rustig met ouders te praten
Personeelsvoorzieningen
Mogelijkheid om rustig met collega's te praten
Hoeveelheid bergruimte op de groep
Hoeveelheid bergruimte buiten de groep

Evaluatie ouders
Kwaliteit voorzieningen
Evaluatie sanitair kinderen
Evaluatie slaapkamers
Mogelijkheid om rustig met leidster te praten

Evaluatie onderzoekers
Kwaliteit sanitair volwassenen
Kwaliteit kantoorruimten
Kwaliteit vergaderruimten
Kwaliteit pauzeruimten
Kwaliteit bergruimte
Kwaliteit was en droogruimte/werkkast

⁸ de grijze items maken onderdeel uit van het totaaloordeel over kwaliteit van voorzieningen, maar zijn reeds in de betreffende hoofdstukken besproken.

14.2 Kenmerken

<i>Personeelsvoorzieningen</i>	<i>Aanwezig</i>	<i>Niet aanwezig</i>	<i>Gemiddeld opp.</i>	<i>SD</i>
Aanwezigheid/oppervlakte kantoorruimten	100%	0%	15,6 m ²	9,37
Aanwezigheid/oppervlakte vergaderruimten	10%	90%	Niet relevant	
Aanwezigheid/oppervlakte pauzeruimten	77%	23%	18,1 m ²	8,58

Alle onderzochte centra beschikken over een kantoorruimte: in de meeste gevallen een. Eén KDV in een monofunctioneel gebouw heeft 3 kantoorruimten: dit is een KDV met een grote capaciteit (92 kk.) dat geen deel uitmaakt van een grotere organisatie. Er is dus niet elders een centraal bureau. In de combinatiegebouwen (BSO en KDV + eventueel derden) zijn er 2 centra die twee kantoorruimten hebben, de overige hebben één kantoor. In een van deze combi's is het kantoor alleen voor het KDV bestemd; de BSO heeft geen kantoor in dat gebouw. Van de 4 BSO's in een monofunctioneel gebouw beschikken er twee over een kantoor; twee centra hebben een ruimte die zowel kantoor als pauzeruimte is. Oppervlakten van kantoren variëren van 4,7 tot 46,4 m², waarbij er een significante correlatie is met de capaciteit van het kindercentrum ($r = .442$, $p = .016$) en het aantal leidinggevenden in het centrum ($r = .553$, $p = .002$). Het gemiddeld oppervlak aan kantoorruimte is 0,24 m² per kindplaats.

Vergaderruimten komen slechts in drie centra voor, eenmaal in een KDV en tweemaal in een combinatiegebouw. Ze bestaan dan naast de pauzeruimte. Er is geen verband met de capaciteit van het centrum.

Aparte spreekkamers zijn er in zes centra: tweemaal in een KDV en viermaal in een combinatiegebouw, waarbij in twee gevallen de spreekkamer ook met derden gedeeld wordt. Op één na gaat het hier om centra met een capaciteit van meer dan 60 kinderen.

De term pauzeruimte is niet helemaal adequaat: vaak wordt de ruimte ook gebruikt als overlegruimte voor medewerkers onderling, om een activiteit voor te bereiden of verslag te maken of om te vergaderen. Van de 16 monofunctionele KDV's hebben er 13 een pauzeruimte; bij 1 KDV is de pauzeruimte gecombineerd met de centrale keuken, bij 1 KDV met de centrale hal. Eén monofunctioneel KDV heeft geen pauzeruimte: medewerkers houden pauze in het kantoor. In de combinatiegebouwen hebben 8 van de 10 centra een pauzeruimte; één centrum maakt gebruik van de ontmoetingsruimte van het wijkcentrum en 1 centrum heeft een combi van kantoor en teamkamer (dit is een centrum met 16 KDV- en 44 BSO-plaatsen).

Van de 4 monofunctionele BSO's hebben er twee een aparte pauzeruimte, de andere hebben een gecombineerde kantoor/pauzeruimte. Oppervlakten variëren van 5,7 tot 39 m², waarbij er een significante correlatie is tussen oppervlakte en capaciteit van het kindercentrum ($r = .670$, $p = .001$) en met het totaal aantal groepsleidsters dat in het centrum werkzaam is ($r = .485$, $p = .026$). Het gemiddeld oppervlak per leidster aan pauzeruimte is 1,2 m².

	<i>Voldoende aanwezig</i>	<i>Niet voldoende aanwezig</i>
Volwassen toiletten	97%	3%
Invalidentoilet	13%	87%

Nagegaan is of er voldoende toiletten voor volwassenen aanwezig waren, uitgaande van de Arbowet, die stelt dat er per 15 volwassenen een toilet moet zijn. Op één kindercentrum na voldoen alle centra hieraan.

Ook is nagegaan of er in de centra een invalidentoilet aanwezig is. Dat is weliswaar (nog) niet verplicht, maar vanuit oogpunt van toegankelijkheid voor iedereen wel wenselijk. Bovendien moeten

nieuw te bouwen kindercentra volgens het Bouwbesluit inmiddels verplicht een rolstoeltoegankelijk toilet hebben.

Slechts 4 centra beschikken over een invalidentoilet; dit zijn allen KDV's die recent nieuw gebouwd zijn.

	<i>Wel aanwezig</i>	<i>Niet aanwezig</i>
Aanwezigheid garderobe	9	21

In geen enkele BSO is een aparte garderobe voor personeel aanwezig, bij 5 van de monofunctionele KDV's en 4 combinatiegebouwen is er een aparte garderobe voor personeel. In de meeste gevallen hangen medewerkers hun jas in de eigen groepsruimte of in de pauzeruimte / het kantoor.

	<i>Gemiddeld</i>	<i>SD</i>
Oppervlakte formele bergruimte	10,5 m ²	8,22

Onder formele bergruimte verstaan we het totaal aan bergingen en vaste bergkasten in het gebouw.

Aan formele bergruimte is in de onderzochte centra gemiddeld 10,5 m² aanwezig.

Het gemiddelde oppervlak van de bergruimte in de KDV's bedraagt 0,22 m² per kindplaats, variërend tussen 0,05 en 0,6 m² per kind. In de BSO's is het gemiddeld oppervlak 0,18 m², variërend tussen 0,03 en 0,5 m² per kind. Bij de KDV's correleert het oppervlak significant met het aantal kindplaatsen ($r = 0,477, p = 0,021$), bij de BSO is er geen relatie. Het gemiddeld oppervlak aan bergruimte per kindplaats bij de BSO's fluctueert sterker dan bij de KDV's.

	<i>Aanwezig</i>	<i>Niet aanwezig</i>	<i>Gemiddeld opp.</i>	<i>SD</i>
Was-/droogruimte Kdv / combi	92%	8%	5 m ²	2,70
Was-/droogruimte in Bso	25%	75%	Niet relevant	
Werkkast	94%	6%	3 m ²	2,25

In bijna alle centra waarin een KDV is opgenomen is een was-/droogruimte aanwezig; twee centra besteden de was uit en hebben dus geen was/droogfaciliteiten. In 9 centra is de was-/droogruimte gecombineerd met de werkkast in een ruimte en in 1 centrum met de keuken. De overige centra hebben een aparte was-/droogruimte.

Van de 4 monofunctionele BSO's heeft er 1 een was-/droogruimte die tevens werkkast is. De andere 3 BSO's laten de was elders doen (twee daarvan door een KDV van dezelfde stichting). Het gemiddeld oppervlak van de was-/droogruimte is 5 m², wanneer hij gecombineerd is met de werkkast is het oppervlak gemiddeld 6,7 m², apart is hij 4,7 m².

Alle centra op 2 na hebben een werkkast; bij 14 centra is er daarvoor een aparte ruimte, in de andere 14 wordt hij gecombineerd met de was-/droogruimte (9) of is hij opgenomen in een berging. Eén centrum heeft helemaal geen werkkast, een ander centrum maakt gebruik van de werkkast van de andere voorziening in het pand. Per kindplaats is het oppervlak van de was-droogruimte en werkkast samen gemiddeld 0,1 m².

14.3 Evaluatie

14.3.1 Evaluatie leidsters

<i>Evaluatie leidsters</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Kwaliteit voorzieningen	3,15	,56
Evaluatie sanitair kinderen	3,40	,73
Evaluatie keukenvoorzieningen	3,47	,68
Evaluatie slaapkamers	3,16	,54
Mogelijkheid om rustig met ouders te praten	3,13	,56
Personeelsvoorzieningen	2,96	,70
Mogelijkheid om rustig met collega's te praten	3,12	,66
Hoeveelheid bergruimte op de groep	2,78	,61
Hoeveelheid bergruimte buiten de groep	2,78	,73

Noot: scores lopen van 1 (zeer onvoldoende) naar 5 (goed)

Het oordeel van de leidsters over de kwaliteit van de voorzieningen is een samengesteld oordeel op basis van de daaronder beschreven afzonderlijke items. Sanitair, keukenvoorzieningen en slaapkamers zijn in andere hoofdstukken reeds beschreven. Over de overige voorzieningen oordelen leidsters dat deze gemiddeld voldoende zijn. Daarbij scoren de personeelsvoorzieningen (garderobe, pauze-, kantoor- en vergaderruimten) relatief het laagst. De scores zijn hier samengevat voor KDV en BSO. Wanneer deze afzonderlijk bekeken worden blijkt dat met name de scores voor personeelsvoorzieningen uiteenlopen: bij BSO $M = 2,72$; bij KDV $M = 3,10$.

De bergruimte beoordelen leidsters gemiddeld minder dan voldoende; daarbij zijn KDV-leidsters gemiddeld iets minder tevreden dan de BSO-leiding.

14.3.2 Evaluatie ouders

<i>Evaluatie ouders</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
kwaliteit voorzieningen	3,55	,37
Evaluatie sanitair kinderen	3,63	,54
Evaluatie slaapkamers	3,26	,52
Mogelijkheid om rustig met leidster te praten	3,66	,44

Noot: scores lopen van 1 (zeer onvoldoende) naar 5 (goed)

Het oordeel van de ouders over de kwaliteit van de voorzieningen is een samengesteld oordeel op basis van de in de tabel genoemde items. Sanitair en slaapkamers zijn al in eerdere hoofdstukken besproken en komen hier niet meer aan de orde.

Ouders beoordelen de mogelijkheid om rustig met een leidster te praten gemiddeld als voldoende tot goed. Het oordeel van ouders correleert voor wat betreft de KDV's significant met dat van leidsters ($r = .511$, $p = .013$); tussen het oordeel van leidsters van de BSO en dat van ouders is geen verband.

14.3.3 Oordeel onderzoekers

<i>Evaluatie onderzoekers</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Kwaliteit sanitair volwassenen	4,25	,98
Kwaliteit kantoorruimten	3,39	1,55
Kwaliteit vergaderruimten	4,23	1,16
Kwaliteit pauzeruimten	3,64	1,50
Hoeveelheid bergruimte	2,11**	1,89
Kwaliteit bergruimten	3,19	1,51
Kwaliteit was-en droogruimte	3,57	1,25

Noot: scores lopen van 1 (zeer onvoldoende) naar 5 (goed), ** loopt van 1 tot 3

Door de onderzoekers is een oordeel uitgesproken over de kwaliteit van een aantal personeelsvoorzieningen. Dit oordeel was gebaseerd op oppervlakte, inrichting en bruikbaarheid van de betreffende ruimten. Onder bruikbaarheid wordt verstaan: bruikbaarheid voor de betreffende functie. Als bijvoorbeeld een bergruimte in feite was gebruikt als installatieruimte of een pauzeruimte als bergruimte werd gebruikt, was hij voor zijn eigenlijke functie slecht of onvoldoende bruikbaar. Gemiddeld zijn de voorzieningen als voldoende tot goed beoordeeld, waarbij kwaliteit van de bergruimte het laagste scoorde en sanitaire voorzieningen het hoogst.

14.4 Analyse

14.4.1 Oppervlakten en aanwezigheid van ruimten

Het oordeel van ouders en leidsters over de mogelijkheid om rustig met elkaar te praten correleert voor wat betreft de KDV's significant met het oordeel van de onderzoekers over de gebruikskwaliteit van kantoorruimten ($r .498, p .030$). Dus hoe beter het oordeel van de onderzoekers, hoe positiever ouders en leidsters de mogelijkheid om rustig met elkaar te praten beoordelen. Voor de BSO's is er geen verband – overigens ook niet tussen oordeel van leidsters en ouders. Bij het beoordelen van de kantoorruimte door de onderzoekers is zowel gekeken naar bruikbaar oppervlak als naar de mogelijkheid om er een gesprek te voeren (als daarvoor geen andere ruimte aanwezig was). We kunnen concluderen dat dit oordeel voor wat betreft de KDV's dus correspondeert met het oordeel over de mogelijkheid om met elkaar te overleggen. Bij de BSO's valt op dat het oordeel bij de ouders positiever is dan bij de leiding. Dit kan samenhangen met een ander verwachtingspatroon: mogelijk heeft groepsleiding meer behoefte aan overleg dan ouders. We zien in elk geval geen samenhang met gebouwaspecten.

Het oordeel van leidsters over de personeelsvoorzieningen correleert sterk met hun oordeel over de mogelijkheid rustig met een collega te praten ($r .874, p .000$) en met hun oordeel over de mogelijkheid rustig met een ouder te praten ($r .818, p .000$). Er is echter geen verband tussen het met een ouder of collega kunnen praten en de aanwezigheid of het oppervlak van personeelsruimten (kantoor of pauzeruimte). Het lijkt er dus meer op dat algemene tevredenheid over personeelsvoorzieningen ook leidt tot tevredenheid over gespreksmogelijkheden.

Het oordeel over personeelsvoorzieningen correleert slechts op een onderdeel, alleen voor het KDV, met de onderzoekersoordelen over de afzonderlijke voorzieningen (toiletten, kantoor-, vergader- en pauzeruimten). De enige significante correlatie betreft opnieuw die met de kantoorruimten voor het KDV ($r .495, p .022$). We kijken dan ook vooral naar de kwalitatieve gegevens uit de interviews met hoofden en met leidsters om een beter beeld te krijgen van hun oordeel over de personeelsvoorzieningen.

Ook in de interviews zijn de kantoorruimten besproken. Het oordeel van onderzoekers komt op één centrum na overeen met het oordeel van geïnterviewden over het oppervlak van de kantoorruimten. Hoofden geven in 8 van de 30 onderzochte gebouwen aan dat het oppervlak aan kantoorruimte te klein is. Een van deze centra heeft tevens een functie als centraal bureau en beschikt over slechts 1 kantoorruimte van 22 m² voor 4 medewerkers. Van de andere 7 centra hebben er 5 een gemiddeld oppervlak aan kantoorruimte per kindplaats tussen 0,10 en 0,17 m² en zitten daarmee onder het gemiddelde van 0,24 m² per kindplaats. Een centrum heeft één kantoorruimte van 10,5 m² dat tevens pauze- en overlegruimte is; het andere centrum heeft een gemiddeld oppervlak van 0,25 m² maar parttimers die tegelijk werken en dus hun werkplek niet kunnen delen. De kantoorruimten die volgens hoofden wel voldoen hebben meestal een oppervlak van meer dan 0,24 m² per kindplaats. Waar dit niet het geval is gaat het om enkele BSO's met een beperkt aantal uren voor leidinggevendenden of om centra met een ruime uitwijkmogelijkheid doordat er extra vergaderruimte / spreekkamer beschikbaar is. Concluderend lijkt een oppervlak aan kantoorruimte van 0,24m² per kindplaats een goed uitgangspunt.

Het oordeel van onderzoekers over de gebruikskwaliteit van de pauzeruimte in de 25 KDV's correleert significant met het oppervlak aan beschikbare pauzeruimte per leidster ($r = .700, p = .004$) – uitgaande van de totale personeelsformatie - en met het oordeel van leidsters over personeelsvoorzieningen ($r = .517, p = .028$). De pauzeruimte blijkt hier dus een belangrijke factor in het oordeel van leidsters over de personeelsvoorzieningen, en dan met name het oppervlak. Bij de BSO's zien we deze verbanden niet.

Van de centra die beschikken over een pauzeruimte geven er 4 aan deze te klein te vinden; deze pauzeruimtes zijn inderdaad het kleinst qua oppervlak per leidster: 0,42 – 0,62 m². Een andere kleine pauzeruimte (0,68 m²) wordt weinig gebruikt: leidsters wonen bijna allemaal in de buurt van de BSO en gaan tussen de middag naar huis. Pauzeruimten die voldoen voor wat betreft oppervlak, hebben allen een oppervlak van 1 m² per leidster of meer. Een oppervlak van tenminste 1 m² per leidster lijkt dus wenselijk.

Centra die geen pauzeruimte hebben geven bijna allemaal aan deze ook te missen, waarbij moet worden opgemerkt dat deze ruimte dus erg vaak ook als overleg- en vergaderruimte wordt gebruikt. Het gebruik van pauzeruimten is overigens zeer wisselend. In 6 van de centra die over een pauzeruimte beschikken wordt deze als zodanig weinig gebruikt: personeel houdt pauze op de groepen bij elkaar of men gaat naar buiten. Dit wil overigens niet zeggen dat men in deze centra de ruimte zou kunnen missen: hij wordt ook als overleg-/vergaderruimte gebruikt.

Vergaderruimten en spreekkamers zien we in een beperkt aantal centra. Vergaderingen met het team vinden meestal in de pauzeruimte en, in toenemende mate, in groepsruimten plaats. Omdat in groepsruimten steeds vaker aan hoge tafels gezeten wordt kunnen deze daarvoor vaak goed dienst doen. Centra die aangeven een spreekkamer te missen, zijn KDV's met een capaciteit van 60 of meer kinderen. Dit is begrijpelijk, omdat in dergelijke centra vaak de kantoorbezetting in uren hoger ligt dan in kleinere centra, waardoor het gebruik van het kantoor als gespreksruimte beperkt wordt.

Toiletten voor volwassenen zijn altijd zowel voor personeel als bezoekers / ouders bestemd. Het oppervlak en aantal was op een na overal voldoende. In een centrum vond men het aantal toiletten onvoldoende, terwijl er 1 toilet op 10 medewerkers was. Dit hangt waarschijnlijk samen met de situering van de toiletten, die nogal ver van de groepsruimten lagen.

Garderobes blijken beperkt aanwezig maar worden niet genoemd door hoofden of medewerkers als voorziening die wordt gemist. Vaak vinden leidsters het handig om jas en persoonlijke spullen op de eigen groepsruimte te hebben of is er een kapstok in de pauzeruimte/teamkamer.

De hoeveelheid formele bergruimte beoordelen de onderzoekers in 41% van de centra als goed, in 18% als voldoende en in 41% als onvoldoende. Hoeveelheid bergruimte werd als onvoldoende beoordeeld als we vaak spullen op open planken aantreffen in groepsruimten, slaapkamers of sanitair. Er is een significante correlatie met het onderzoekersoordeel over de kwaliteit van de bergruimten ($r.454, p .023$): als de kwaliteit van de bergruimten beter was, werd ook de hoeveelheid formele bergruimte als beter beoordeeld.

Het daadwerkelijk oppervlak aan formele bergruimte per kind correleert significant met het oordeel van de onderzoekers over de gebruikskwaliteit van de bergruimte ($r.564, p .001$) en marginaal met het oordeel over de hoeveelheid formele bergruimte ($r .372, p .067$). Het oppervlak aan bergruimte correleert significant met het oordeel van leidsters over de hoeveelheid bergruimte die buiten de groep beschikbaar is ($r .538, p .007$).

Oordelen van leidsters over bergruimte in en buiten de groep correleren sterk ($r .777, p .000$). We kunnen daaruit concluderen dat leidsters bergruimte in vaste ruimten en bergruimte in losse kasten– op de groep–als een geheel beschouwen.

Het oordeel van leidsters van KDV's over personeelsvoorzieningen correleert significant met hun oordeel over de hoeveelheid bergruimte op de groep ($r .619, p .001$) en buiten de groep ($r.738, p.000$). Blijkbaar is er een relatie tussen wat leidsters vinden van de personeelsvoorzieningen en van de bergruimten (de daadwerkelijke oppervlakten van bergruimten en van pauze- en kantoorruimten zijn niet gecorreleerd). Het zijn natuurlijk beide ruimten die door hen worden gebruikt, en in die zin is het niet vreemd dat de oordelen samenhangen. Het oordeel van KDV-leidsters over bergruimte buiten de groep correleert marginaal significant met het daadwerkelijke oppervlak aan bergruimte per kindplaats ($r .419, p .053$), hetgeen betekent dat leidsters een redelijk goede inschatting maken van het daadwerkelijke oppervlak aan bergruimte. Voor de BSO vinden we geen significante relaties, hetgeen waarschijnlijk samenhangt met de grote variatie aan oppervlakten die we daar vonden (zie ook onder: *Kenmerken*).

Bergruimten, en met name het gebrek daaraan, worden in interviews met hoofden en met leidsters veelvuldig genoemd. In 17 van de 30 onderzochte gebouwen geeft men aan tekort aan bergruimte te hebben. Daarbij zijn de KDV's het minst tevreden: van de 16 KDV's in monofunctionele gebouwen geven er 11 aan onvoldoende bergruimte te hebben; in de overige gebouwen (combinatiegebouwen en BSO's) is bijna de helft ontevreden over de hoeveelheid bergruimte.

Bij de KDV's hebben de centra die een tekort aan bergruimte signaleren een oppervlak aan bergruimte van minder dan 0,2 m² per kindplaats, de BSO's hebben minder dan 0,15m² per kindplaats. Omdat in de BSO grote verschillen zijn in hoeveelheid bergruimte per kind is het lastig een conclusie te trekken over oppervlak per kind. Voor de KDV's lijkt het hanteren van een oppervlak van tenminste 0,2 m² per kind een goede vuistregel, voor BSO's zou dat wellicht 0,15 m² per kind kunnen zijn.

Het oordeel van onderzoekers over de kwaliteit van was-droogruimten correleert significant met het oppervlak van deze ruimten ($r .464, p .039$). Oppervlakten van was-/droogruimten / werkkasten worden door 4 centra als te klein beoordeeld; deze ruimten hebben een kleiner oppervlak dan 0,1 m² per kind. Over het algemeen is men over de werkkasten en was-droogruimten tevreden. Klachten die er zijn betreffen slechte ventilatie en klimaatbeheersing (te warm). Dit wordt door 5 centra genoemd, waarvan enkele een condensdroger hebben in combinatie met onvoldoende ventilatie.

14.4.2 Ligging van ruimten

De situering van ruimten in het gebouw speelt vooral een rol bij de kantoor- en pauzeruimten. In 13 van de 30 gebouwen ligt de kantoorruimte van het hoofd naast de entree, in 9 gebouwen ligt het kantoor centraal in het gebouw en in 8 centra ligt het kantoor in de periferie van het gebouw. Ligging bij de entree wordt door de meeste hoofden gewaardeerd omdat het een makkelijk contact met ouders bevordert, en soms vanwege de mogelijkheid toezicht op de entree te kunnen houden. In 2 van deze centra (KDV's) betekent het naast de entree gesitueerd zijn een grote afstand tot de groepen; beide hoofden zouden het kantoor liever meer centraal situeren.

Van de centraal gelegen kantoorruimten is een hoofd hierover ontevreden: ligging temidden van groepen wordt als te druk ervaren. Van de centra waar het kantoor perifeer ligt is dit in 5 gevallen op de verdieping gesitueerd. Met name de KDV's met een kantoor op de verdieping zijn hierover zeer ontevreden. Ze zouden liever bij de entree gesitueerd zijn om voeling te kunnen houden met ouders en met medewerkers.

Voor de BSO lijkt de situering van het kantoor er minder toe te doen dan voor de KDV's.

Over de situering van de pauzeruimten lopen de meningen van geïnterviewden uiteen. In de meeste centra vindt men het situeren in de periferie van het gebouw, vaak op een verdieping, prima, in enkele andere niet. Het al dan niet gebruiken van de pauzeruimte wordt waarschijnlijk eerder beïnvloed door de inrichting dan door de ligging. In interviews wordt regelmatig door leidsters aangegeven dat ze de ruimte ongezellig vinden.

14.5 Conclusies en Aanbevelingen

14.5.1 Conclusies

- Het oppervlak aan kantoorruimten hangt zowel samen met het aantal leidinggevenden als met de totale capaciteit van het kindercentrum. Het oppervlak aan pauzeruimte hangt eveneens samen met de capaciteit en met het aantal medewerkers.
- De kwaliteit van de kantoorruimten is voor de meeste onderzochte centra goed voor wat betreft oppervlakte. Centra met een kantooroppervlak van minder dan 0,2 m² per kind zijn te krap.
- De situering van kantoorruimten laat nogal eens te wensen over. Vooral wanneer in een KDV het kantoor van het hoofd op de verdieping ligt, is het voor hoofden lastig contact met ouders en medewerkers te houden. Centra met een kantoor naast de entree zijn hierover meestal zeer tevreden.
- Pauzeruimten voldoen goed daar waar ze een oppervlak hebben van 1 m² per leidster (waarbij de totale formatie is gerekend). Ze hebben vaak ook de functie van overleg- en of vergaderruimte. De term 'teamkamer' is daarom beter op zijn plaats. Centra die geen pauzeruimte of teamkamer hebben geven aan deze te missen.
- De situering van de pauzeruimte lijkt niet zo relevant voor de mate van tevredenheid en gebruik, de inrichting wel. Deze wordt vaak als ongezellig ervaren.
- Vergaderruimten en spreekkamers komen niet vaak voor. Met name KDV's met een capaciteit van 60 of meer kinderen vinden een spreekkamer gewenst, naast een kantoor en teamkamer.
- Ouders zijn gemiddeld iets positiever dan leidsters over mogelijkheden om met elkaar te overleggen, en beoordelen die mogelijkheden als voldoende tot ruim voldoende. Er is geen verband met de hoeveelheid beschikbare kantoor – of pauzeruimte.
- De arbo-norm van 1 volwassetoilet op 15 volwassenen wordt bijna overal gehanteerd en voldoet goed.
- Verreweg de meeste onderzochte centra beschikken niet over een rolstoeltoegankelijk toilet.
- Centra die geen aparte garderoberuimte voor personeel hebben geven niet aan deze te missen.
- In de meeste centra is er een (groot) tekort aan bergruimte in de vorm van bergingen en kasten. In 40% van de onderzochte gebouwen worden slaapruiden of gangen gebruikt als bergruimte, of worden her en der planken opgehangen. In groepsruimten ontbreekt nogal eens een hoge dichte kast waar leidsters spullen kunnen opbergen die niet in open kieskasten voor kinderen thuishoren.
- Wanneer KDV's minder dan 0,2 m² en BSO's minder dan 0,15 m² aan bergruimte per kind hebben, wordt dit als te krap ervaren.
- Was- en droogruimten en werkkasten voldoen meestal voor wat betreft het oppervlak, uitgezonderd bij centra die minder dan 0,1 m² per kind hebben. Wel is klimaatbeheersing in was- en droogruimten soms een probleem. BSO's doen de was regelmatig bij een KDV - in het eigen gebouw of in een gebouw in de buurt-. Omdat zij veel minder was hebben, wordt dit zelden als probleem ervaren.

14.5.2 Aanbevelingen

- De hoeveelheid kantoorruimte van zowel KDV als BSO dient te worden afgestemd op het aantal gebruikers. De capaciteit van het centrum lijkt een goede graadmeter: aanbevolen wordt uit te gaan van een oppervlak van 0,24 m² per kind.
- Voor KDV's verdient het aanbeveling het kantoor van de leidinggevende nabij de entree te situeren zodanig dat het contact met de groepen gewaarborgd is.
- Pauzeruimten kunnen ook goed als overlegruimten worden gebruikt. Uitgegaan kan worden van een oppervlak van 1m² per medewerker. Om het gebruik te stimuleren dient aandacht besteed te worden aan een geschikte inrichting van de ruimte.
- KDV's met een capaciteit van 60 of meer kinderen wordt aangeraden om een spreekkamer in het gebouw op te nemen.
- Er moet bij de ontwikkeling van gebouwen voor kinderopvang meer aandacht besteed worden aan het creëren van voldoende bergruimte. Voor KDV's lijkt een oppervlak van 0,2 m² per kind adequaat, voor BSO's zou met iets minder volstaan kunnen worden (0,15).
- Voor was- en droogruimte/werkkasten is een oppervlak van 0,1 m² per kind een goede vuistregel.

15 Fysiek welbevinden KDV/BSO

15.1 Inleiding

Fysiek welbevinden is een begrip dat we hier hanteren om die aspecten te beschrijven die betrekking hebben op de fysieke beleving in het gebouw, en die niet zozeer tastbaar als wel 'voelbaar' zijn. Daarbij gaat het om klimaat, daglicht en verlichting en geluid van binnen en van buiten het gebouw. We onderzoeken deze aspecten in het huidige onderzoek. Daarbij wordt geen diepgaand technisch onderzoek gedaan, maar worden kenmerken van de voorzieningen beschreven en door onderzoekers en medewerkers beoordeeld of de werking voldoende is.

Hoewel strikt genomen de wand-, plafond- en vloerafwerking niet aan bovenstaande omschrijving voldoen, behandelen we ze eveneens in dit hoofdstuk, omdat het gebouwkenmerken zijn die we in het hele gebouw tegenkomen en die de beleving in belangrijke mate kunnen bepalen.

Geluid is een van de aspecten die we in dit onderzoek hebben meegenomen. Daarbij gaat het zowel om geluid van buiten als geluidsoverlast binnen tussen ruimten en de akoestiek in ruimten. Diverse onderzoeken tonen aan dat geluidsoverlast van bijvoorbeeld drukke verkeerswegen van invloed kan zijn op slaapgedrag en ook andere negatieve gezondheidseffecten kan hebben (TNO, 1997). Ook zijn er onderzoeken die er op wijzen dat lawaai een negatieve invloed heeft op de spraak- taalontwikkeling bij jonge kinderen (Bronzaft,2002).

Ventilatie en verwarming zijn beide belangrijke determinanten van het klimatologisch comfort in een gebouw. Hoewel er voor zowel de temperatuur als de mate waarin lucht ververst wordt bouwvoorschriften gelden, blijkt in de praktijk de werking en bedienbaarheid van zowel verwarming(sinstallaties) als ventilatie soms te wensen over te laten. Omdat het thermisch comfort van invloed kan zijn op welbevinden en gezondheid van volwassenen en kinderen, hebben we deze aspecten in het onderzoek meegenomen. Ramen vormen een belangrijk element in het kunnen ventileren van ruimten, het is de meest directe en zichtbaar manier om frisse lucht binnen te halen. Om die reden is ook onderzocht in hoeverre ruimten ramen hadden die open kunnen en of deze makkelijk te bedienen zijn.

Daglicht en verlichting hangen nauw samen: de mate van daglichttoetreding bepaalt in belangrijke mate of en hoeveel kunstlicht er gedurende de dag nodig is. Voldoende daglicht maakt dat ruimten groter en lichter lijken, en kan van invloed zijn op de sfeer en de beleving van een gebouw. Onderzoeken naar de invloed van daglicht op mensen leveren echter nog wisselende resultaten op: meer daglicht is niet altijd 'beter' (Boyce e.a., 2003). Bij het aspect daglicht hoort ook de mogelijkheid om zonlicht te weren.

Wand-, vloer- en plandaafwerking worden onderzocht op de aspecten onderhoudsgemak, materiaalkeuze en veiligheid. De materiaalkeuze kan van invloed zijn op de akoestiek in de ruimte. Dit wordt dan ook betrokken bij het onderdeel akoestiek. Ook willen we nagaan in hoeverre de afwerking van invloed is op de beoordeling van de uitstraling van het gebouw door de gebruikers.

Gebouwenmerken
Ligging Geluidsoverlast
Afwerking Plafondafwerking Vloerafwerking Wandafwerking
Klimaat Verwarming (type & werking) Ventilatie (type & werking) Verlichting Geluid Tochtwering Ramen: bedienbaarheid Daglichttoetreding Zonwering

Evaluatie leidsters
Het gebouw is licht en zonnig Interieur aantrekkelijk en aansprekend Centrum oogt verzorgd, netjes

Evaluatie ouders
Het gebouw is licht en zonnig Interieur aantrekkelijk en aansprekend Centrum oogt verzorgd, netjes

Evaluatie onderzoekers
Interieur is aantrekkelijk, uitnodigend Verzorgde uitstraling

15.2 Gebouwenkenmerken

15.2.1 Ligging

Van de dertig centra liggen er twee aan een drukke verkeersader, de overige aan rustige straten. De gebouwen zijn goed geluidsisoleerd. Van geluidsoverlast door auto of trams is sprake bij 10% van de centra; dit geldt met name daar waar de buitenspeelruimte aan de straat of trambaan grenst.

15.2.2 Afwerking

Plafondafwerking

De meeste centra gebruiken een systeemplafond voor de afwerking van het plafond.

Type plafondafwerking	Stucwerk	Systeem	Hout	Anders
	13%	73%	10%	4%

Noot: Houten plafonds bestaan uit geperste vezelplaat of onafgewerkte schroten met doek er boven.

Plafondafwerking	Goed	Voldoende	Onvoldoende
Onkwetsbaarheid	90 %	10%	
Onderhoudsgemak	63%	17%	20%

De volgende soorten plafonds zijn moeilijk te reinigen: houtwolcementplaten; houten ongeschaafde schroten, geperste vezelplaat.

Vloerafwerking

Bijna alle centra hebben linoleum/marmoleum op de vloer liggen. Slechts 1 centrum heeft een andere vloerafwerking namelijk een rubberen vloer. Deze vloer is redelijk vergelijkbaar met een linoleum vloer. Hij is wat stroever.

Vloerafwerking	Goed	Voldoende	Onvoldoende
Onkwetsbaarheid	97%	3%	-
Veiligheid	97%	3%	-
Onderhoudsgemak	93%	3,5%	3,5%

In één BSO ligt in de groepsruimte een deel marmoleum en een deel tapijt. Het tapijt is lastig schoon te houden, dus dit centrum scoort voldoende op onderhoudsgemak. Een KDV met een rubberen vloerafwerking scoort onvoldoende op het onderhoudsgemak. Het is erg lastig om deze vloer mooi te houden.

Wandafwerking

Het grootste deel van de centra heeft wanden van stucwerk, spuitwerk of gipsplaat voorzien van latex. 17 % heeft glasvliesbehang op de hele wand. Overige afwerkingen zijn behang, hout en kunststof (systeemwand).

Behang	Glasvlies behang	Stuc-/spuitwerk	Schoon-metselw.	Hout	Anders
10%	17%	60%	3%	3%	7%

De wanden met de volgende afwerkingen scoren onvoldoende op het punt van onkwetsbaarheid: gipsplaat die alleen maar is geschilderd, stuc- en spuitwerk, behang. Dit zijn vaak ook de wanden die slecht schoon te houden zijn (met uitzondering van de wanden waarop een transparante coating is gezet).

<i>Wandafwerking</i>	<i>Goed</i>	<i>Voldoende</i>	<i>Onvoldoende</i>
Onkwetsbaarheid	43%	30%	27%
Veiligheid	93%	7%	-
Onderhoudsvriendelijkheid/ gemak om te reinigen	43%	67%	-
Geschikt om kinderwerk op te hangen	62%	20%	18%

Lambrisering

In 43% van de centra wordt een lambrisering toegepast in de ruimten waar kinderen verblijven. Onder lambrisering verstaan we een afwerking op de wand tot minimaal 120 cm boven de vloer met als doel om de wand te beschermen tegen verontreiniging en/of beschadiging. In de meeste gevallen gaat het om een wand van stucwerk, spuitwerk of gipsplaat die aan de onderzijde beschermd wordt door een strook glasvliesbehang of een kunststofcoating.

<i>Afwerking lambrisering</i>	<i>Glasvlies</i>	<i>Coating</i>	<i>Plaatmat.</i>	<i>Anders</i>
	33%	33%	17%	17%

15.2.3 Klimaat

Verwarming

73% van de centra heeft een verwarming door middel van radiatoren en/of convectoren; 17 % heeft uitsluitend vloerverwarming en 10 % beschikt over een combinatie van beide systemen.

<i>Verwarming</i>	<i>Goed</i>	<i>Voldoende</i>	<i>Onvoldoende</i>
Bedienbaarheid	57%	7%	36%
Werking	53%	20%	27%
Veiligheid	97%	-	3%

De onderzoekers hebben in de belangrijkste ruimten onderzocht of de verwarming te regelen was middels een thermostaatkraan of ruimtethermostaat. Ook keken ze naar de bereikbaarheid van deze regelingen. Een thermostaatknop die in de omkasting van een radiator is opgenomen, scoort onvoldoende. Deze kan alleen worden bediend, als de omkasting weg wordt gehaald. In ruim eenderde van de centra kan de temperatuur niet goed worden geregeld in de afzonderlijke ruimten. Wat de werking van de verwarming betreft hebben we ons gebaseerd op de oordelen van de gebruikers van de ruimten. De werking is dus niet door de onderzoekers zelf vastgesteld.

Ventilatie

In bijna alle centra (90%) worden de verblijfsruimten geventileerd via de ramen. Daarnaast of in plaats daarvan beschikt 47% over mechanische ventilatie (afzuiging) in de verblijfsruimten (sanitair niet meegeteld). 63 % ventileert de verblijfsruimten via roosters in de ramen of in de wand.

<i>Ventilatie</i>	<i>Goed</i>	<i>Voldoende</i>	<i>Onvoldoende</i>
Bedienbaarheid	60%	23%	17%
Werking	57%	30%	13%

Opmerking: de werking van de ventilatie in het sanitair van de kinderen levert een ander beeld op. In 50 % van de centra werkt hij goed; 11 % voldoende en 39 % onvoldoende.

Verlichting

In alle centra is een algemene of basisverlichting aanwezig. In de helft van de centra is naast deze verlichting ook nog sfeerverlichting aanwezig. In de centra zonder aanvullende sfeerverlichting kan men in de groeps- en activiteitenruimten alleen maar de basisverlichting aan- en uitschakelen.

<i>Verlichting</i>	<i>Goed</i>	<i>Voldoende</i>	<i>Onvoldoende</i>
Bedienbaarheid door volwassenen	90%	3%	7%
Bedienbaarheid door kinderen	21%	10%	70%
Hoeveelheid	93%	7%	-
Variatie	40%	33%	27%

Geluid

De bouwkundige maatregelen om geluidsoverlast tegen te gaan binnen de centra zijn redelijk goed te noemen. In een paar centra zijn er problemen met de akoestiek. In 30 % van de centra is er sprake van geluidsoverlast tussen verschillende ruimten. Bij de kinderdagverblijven gaat het meestal om overlast tussen groepsruimten en daaraan gekoppelde slaapruimten. Sommige BSO's hebben last van geluid tussen verschillende groepsruimten of activiteitenruimten.

<i>Geluid</i>	<i>Goed</i>	<i>Voldoende</i>	<i>Onvoldoende</i>
Nagalmtijd (< 1 sec. = goed)	63%	30%	7%
Vanuit andere ruimten	33%	37%	30%
Vanaf buiten	90%	10%	

De centra die een plafond van stucwerk hebben, scoren onvoldoende op de nagalmtijd. Omdat in alle centra de afwerking van vloeren en wanden ook 'hard' is, is bij toepassing van een dergelijk plafond dus sprake van een holle ruimte met een slechte akoestiek. Ook een centrum met allemaal harde afwerkingen bestaande uit een plafond van houtplaten, een vloer van beton en wanden van glas en gipsplaat, heeft veel last van slechte akoestiek.

Tochtwering

In bijna geen enkel centrum zijn er problemen met de tochtwering. Dit punt behoeft geen nadere aandacht in dit onderzoek.

Ramen

Door het openen en sluiten van ramen wordt in veel ruimten de ventilatie geregeld. Dit geldt voor een groot deel van de groepsruimten en activiteitenruimten en een deel van de slaapkamers. Het is dus van belang dat er voldoende ramen geopend kunnen worden en dat deze goed te bedienen zijn door leidsters. Dat betekent in de praktijk dat leidsters niet eerst een stoel of krukje moeten pakken om een bovenlichtje open te kunnen zetten.

<i>Ramen</i>	<i>Goed</i>	<i>Voldoende</i>	<i>Onvoldoende</i>
Bedienbaarheid (door leidsters/oudere kinderen)	70%	17%	13%
Hoeveelheid te openen ramen	57%	30%	13%

Daglichttoetreding

In 60 % van de centra is de daglichttoetreding in de belangrijkste ruimten goed; 17 % is voldoende en 23 % van de centra scoort in één of meerdere van verblijfsruimten voor kinderen onvoldoende op het gebied van daglichttoetreding.

Zonwering

De onderzoekers hebben beoordeeld of de zonwering geschikt was in de ruimten waar dat nodig is. Onder zonwering wordt een externe zonwering verstaan, dus een voorziening die de zonnestraling aan de buitenzijde van het raam tegenhoudt. Luxaflex of lamellen aan de binnenzijde van een raam zijn om twee redenen minder geschikt: a) ze houden de warmte niet buiten het gebouw b) ze belemmeren het zicht naar buiten. Uit de beoordeling blijkt dat in 61% van de centra de zonwering goed is; in 12 % voldoende en in 27 % onvoldoende. Onvoldoende betekent dat er geen zonwering aanwezig is bij ruimten waar dat wel gewenst is.

15.2.4 Pedagogische visie

De visie van het centrum ten aanzien van fysiek welbevinden is niet expliciet aan de orde geweest in vragenlijsten en interviews. We kunnen hierover dus geen uitspraken doen. Er zou op onderdelen een samenhang kunnen zijn. Denk bijvoorbeeld aan de bedienbaarheid van de verlichting. Centra die de ontwikkeling van zelfstandigheid zeer belangrijk vinden, kiezen er wellicht eerder voor om de lichtschakelaars binnen handbereik van kinderen te brengen. In antroposofische centra is er een duidelijke voorkeur voor toepassing van natuurlijke materialen bij de afwerking van de ruimten. De voorkeur voor een huiselijke omgeving of een activiteitengericht centrum kan tot uitdrukking kunnen komen in de sfeer van het gebouw. Deze wordt bijvoorbeeld beïnvloed door de verlichting. In een huiselijke omgeving verwachten we eerder sfeerverlichting dan in een activiteitscentrum. Echter, het huidige onderzoek is hier niet specifiek op gericht, en deze onderwerpen zijn ook niet door gebruikers aan de orde gesteld.

15.3 Evaluatie

15.3.1 Evaluatie leidsters

<i>Evaluatie leidsters</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Het gebouw is licht en zonnig	3,98	0,65
Interieur aantrekkelijk en aansprekend	3,69	0,77
Centrum oogt verzorgd, netjes	3,80	0,77

Noot: scores lopen van 1 (zeer onvoldoende) tot 5 (goed)

In de vragenlijst aan leidsters is gevraagd een oordeel te geven over de volgende aspecten: of het een licht of zonnig gebouw is, het interieur aantrekkelijk en aansprekend is en of het centrum er netjes en verzorgd uit ziet. Scores liggen gemiddeld tussen voldoende tot ruim voldoende.

15.3.2 Evaluatie ouders

<i>Evaluatie ouders</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Het gebouw is licht en zonnig	3,75	0,64
Interieur aantrekkelijk en aansprekend	3,84	0,51
Centrum oogt verzorgd, netjes	4,08	0,39

Noot: scores lopen van 1 (zeer onvoldoende) tot 5 (goed)

De ouders hebben over dezelfde aspecten een oordeel gegeven als de leidsters. Ook ouders beoordelen de aspecten gemiddeld op voldoende tot ruim voldoende. Er is een sterke correlatie tussen de oordelen van leidsters en die van ouders (tussen r .619 en .722, p 000).

15.3.3 Evaluatie onderzoekers

<i>Uitstraling gebouw onderzoekers</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Interieur aantrekkelijk en aansprekend	3,47	0,83
Centrum oogt verzorgd, netjes	3,83	0,83

Het oordeel van de onderzoekers over het aantrekkelijk en netjes ogen correleert significant met het betreffende oordeel van leidsters (r , 453, p . 012) en marginaal met dan van ouders. Het oordeel over de verzorgdheid correleert zowel met ouders als leidsters (r , 495, p . 007 en r , 528, p . 004).

15.4 Analyse

Tijdens het bezoek aan het gebouw hebben de onderzoekers gegevens verzameld over de comfortvariabelen zoals afwerkingen, verwarming, ventilatie en verlichting. Er is vastgelegd welke systemen er zijn toegepast en hoe deze werken in de praktijk. Daarbij hebben de onderzoekers regelmatig de mening gevraagd van de leidsters die in bepaalde ruimten werkten en aanwezig waren. De bevindingen zijn in de interviews voorgelegd aan de leidsters en eventueel aan het hoofd. Bij de eerste 20 gebouwen is de mening van leidsters gevraagd over bovenstaande onderwerpen. In de laatste 10 gebouwen is dat niet meer systematisch gebeurd, omdat er al een duidelijk beeld was ontstaan en het geen nieuwe informatie zou opleveren. Wel zijn leidsters vragen voorgelegd als de onderzoekers zaken opvielen tijdens de rondgang.

15.4.1 Afwerking

De resultaten over de afwerkingen van plafonds, wanden en vloeren leveren geen nieuwe gezichtspunten op.

Bijna alle centra hebben marmoleum als vloerafwerking en dat bevalt in de praktijk goed. In 1 centrum is een rubberen vloer toegepast. Gebruikers klagen over het onderhoud van de vloer. Dat geldt ook voor een bso die in een deel van de groepsruimte vast tapijt heeft liggen.

In het sanitair treffen we voor het grootste deel tegels aan. In eenderde van de centra wordt een kunststof vloerbedekking in het sanitair toegepast. Slechts eenmaal meldden leidsters dat deze vloer glad is, nadat hij is gedweild. In de overige centra leverde deze toepassing geen klachten op.

De wandafwerking levert in de praktijk meer problemen op. Met name geschilderde gipsplaten, gestucte en gespoten wanden, wanden met behang en met een gemengde afwerking van gekleurde vezels in verf. Deze wanden zijn makkelijk te beschadigen en lastig in het onderhoud. Door toepassing van een juiste soort lambrisering zou dit probleem verholpen kunnen worden. Opvallend genoeg troffen we slechts in 40% van de centra een of andere vorm van wandbescherming aan. De wanden waarop dit niet gebeurt vertonen na korte tijd de sporen van intensief gebruik. Er is wellicht onvoldoende aandacht voor het onderhoud of het onderhoudsbudget is niet toereikend.

Bij de onderzoekers is er een sterke correlatie tussen de aanwezigheid van lambrisering en het onderhoudsgemak van de wand (r .474, p .008). Tevens is er een correlatie tussen aanwezigheid lambrisering en het oordeel van de onderzoekers of het interieur aantrekkelijk en uitnodigend is (r .420, p .0,21). Er zijn geen correlaties tussen aanwezigheid lambrisering en oordelen van leidsters en ouders over of het gebouw er verzorgd en netjes uitziet.

De wandafwerking in het sanitair voor de kinderen is in bijna alle centra in orde namelijk glad en goed afwasbaar. In nagenoeg alle centra zijn wandtegels toegepast.

In bijna driekwart van de centra worden systeemplafonds toegepast. Deze leveren in de praktijk weinig problemen op. Klachten die we hebben gehoord zijn:

- je kunt er bijna niets aan ophangen;
- in activiteitenruimten van de BSO met druk spel en op plekken waar kinderen bij de plafondplaten komen, kunnen kinderen de plafonds beschadigen.

Systeemplafonds worden ook toegepast vanwege de geluidsdempende werking van de plafondplaten. De geluidsdempende of geluidsabsorberende werking van de systeemplafonds hangt samen met het soort en type plafondtegel dat is toegepast. Deze kunnen sterk verschillen in akoestische waarde. Stucplafonds zagen we alleen in oudere gebouwen die tot kindercentrum zijn omgebouwd. Deze plafonds leveren in combinatie met een harde wand- en vloerafwerking vaak akoestische problemen op. Hierbij dient overigens opgemerkt te worden dat in het huidige onderzoek geen onderzoek is gedaan naar de geluidsbelasting in de ruimten die veroorzaakt wordt door de kinderen en hun spel materiaal zelf. Uit verschillende onderzoeken in onder andere Canada en Scandinavië blijkt dat deze geluidsbelasting vaak erg hoog ligt (Bistrup, 2001). Nader onderzoek naar de situatie in Nederlandse kindercentra is aan te raden.

15.4.2 Klimaat

Het is opvallend dat slechts bij de helft van de centra de verwarming goed werkt. We hebben onderzocht of er een verschil bestaat tussen nieuw gebouwde centra en centra die in een pand zijn gehuisvest met een oorspronkelijk andere bestemming. Van de negen centra die onvoldoende scores op de werking van de verwarming zijn er drie nieuwbouw panden. De score 'voldoende werking' is gelijk verdeeld over verbouw en nieuwbouw. Het blijkt dus dat zelfs bij panden die als kindercentrum zijn gebouwd en die redelijk nieuw zijn, de verwarming regelmatig niet goed functioneert. Blijkbaar zijn de ontwikkelaars van verwarmingssystemen (installatieadviseurs en installateurs) niet in staat om altijd een goed functionerend systeem te realiseren. Dit vergt nader onderzoek. Stelt bijvoorbeeld de kinderopvang hele specifieke eisen aan de verwarming?

Uit de interviews met leidsters van de eerste twintig gebouwen blijkt dat twaalf centra problemen hebben met de verwarming. Bij de laatste tien onderzochte gebouwen zijn er bij vier klachten geuit over het functioneren van de verwarming. Het grootste probleem is dat de verwarming niet goed regelbaar is. Het is dus te warm of te koud in ruimten. Dit hangt veelal samen met het ontbreken van een temperatuurregeling per ruimte. Daarnaast functioneert in een aantal centra de verwarming niet goed. Ook zijn er klachten over de vloerverwarming die traag reageert op temperatuursveranderingen, hetgeen inherent is aan het systeem. In andere centra is men juist weer bijzonder te spreken over de vloerverwarming, vooral vanwege het comfort voor kinderen die op de grond liggen te spelen. In bijna alle centra is een traditioneel verwarmingssysteem toegepast. In één centrum troffen we een geavanceerd systeem aan: warmteopslag in een ondergronds waterreservoir, waarmee in de zomer ook wordt gekoeld.

Een goede ventilatie is van groot belang in kindercentra. Kinderen brengen een groot deel van de dag binnen door met vaak veel kinderen in beperkte ruimten. In slaapkamers liggen veel kinderen op een relatief klein oppervlak. Vooral jonge kinderen hebben vaak last van luchtweginfecties. Voor de gezondheid van de gebruikers is dus een goede ventilatie noodzakelijk.

In elf van de twintig centra is de ventilatie volgens groepsleiding onvoldoende. Vaak voorkomende problemen zijn dat er in de ruimte te weinig ramen geopend kunnen worden of alleen maar een buitendeur. Dit laatste geeft bij koud en winderig weer een probleem. De mechanische ventilatie in het sanitair voor de kinderen is vaak ontoereikend. Vieze luchtjes blijven lang hangen. De mechanische ventilatie wordt vaak centraal geregeld. Slaapkamers zonder (te openen) raam die alleen mechanische ventilatie hebben, worden vaak als benauwd, te warm en bedompt ervaren. Leidsters missen de mogelijkheid om de ruimte even goed door te spuien na gebruik.

Het is verbazend dat ook in nieuwe gebouwen de ventilatie van sanitair en/of slaapkamers onvoldoende is. Met name inpandige slaapkamers of slaapkamers zonder te openen raam zijn vaak te warm en niet fris genoeg.

Sanitair voor kinderen waarin leidsters een raam kunnen open zetten, leveren nooit ventilatieproblemen op.

Bij de onderzochte centra zijn nagenoeg geen geavanceerde ventilatiesystemen toegepast. Zoals bijvoorbeeld een systeem dat reageert op de vervuiling van de aanwezige lucht met bepaalde kritische stoffen of een systeem dat verse lucht inblaast die via een warmtewisselaar is voorverwarmd met de afgezogen lucht.

Het viel onderzoekers ook op dat medewerkers van een deel van de centra de aanwezige ventilatiemogelijkheden niet optimaal benutten. Ventilatioeroosters zaten bijvoorbeeld vaak dicht, of er stond maar één raam op een kiertje in een groepsruimte. Voorlichting over het belang van een goede luchtkwaliteit en training over het gebruik van aanwezige ventilatiesystemen aan medewerkers zou een en ander kunnen verbeteren.

Het lijkt ons noodzakelijk dat er nader onderzoek wordt gedaan naar de gewenste luchtkwaliteit en benodigde ventilatievoorzieningen in kindercentra. Zo zal bijvoorbeeld moeten worden gemeten of de aanwezige mechanische ventilatie wel voldoet aan de ontwerpspecificaties. Ook moet worden onderzocht of de huidige normen en aanbevelingen in de praktijk voldoen.

Verlichting

In veel groepsruimten die we hebben bezocht was het licht aan, onafhankelijk van de weersomstandigheden buiten. Het blijkt dat over het algemeen groepsleiding 's ochtends vroeg de basisverlichting aan doet en die de rest van de dag laat branden. Slechts in 1 centrum wordt de verlichting automatisch aangepast aan de hoeveelheid binnenvallend daglicht. De verlichting wordt via een bewegingssensor in- of uitgeschakeld. Als er meer dan een half uur geen beweging in de ruimte wordt geregistreerd schakelt de verlichting uit.

In alle centra bestaat de basisverlichting uit een energiezuinige verlichting; meestal eenvoudige TL-armaturen en in een beperkt aantal centra downlights (spots) met pl-lichtbronnen. De helft van de centra heeft naast deze basisverlichting nog aanvullende sfeerverlichting.

De hoeveelheid licht en de bedienbaarheid door volwassenen is bijna altijd goed. Slechts in 40 % van de centra is de variatie in de verlichting zodanig dat medewerkers deze kunnen aanpassen aan omstandigheden en gewenst gebruik. Bij 30 % van de centra kunnen medewerkers de gehele verlichting in de groepsruimte met één knop aan of uit doen; ze hebben dus geen mogelijkheid tot variatie in de verlichting.

Uit de interviews met de leidsters blijkt dat 8 centra (van de 20) ontevreden zijn over de verlichting. Deze centra beschikken uitsluitend over tl-armaturen in de ruimten. Leidsters missen sfeerverlichting, waarmee ze de sfeer in de groepsruimte kunnen aanpassen. De basisverlichting wordt omschreven als kaal, kil, zakelijk en ongezeellig.

Regelmatig zagen we dat leidsters de tl-verlichting wat hebben geprobeerd te verzachten door gekleurd transparant plastic of een doek voor de lampen te hangen.

Geluidsoverlast

De akoestiek in de meeste verblijfsruimten is in orde, dankzij onder andere de veelvuldige toepassing van systeemplafonds met geluiddempende eigenschappen.

In zeven van de twintig centra is er sprake van geluidsoverlast tussen de groepsruimte en de slaapkamers die aan deze ruimte zijn gekoppeld. Kinderen worden wakker door geluiden uit de groepsruimte. Bij sommige centra wordt dit echter niet als een probleem ervaren. Volgens groepsleiding slapen kinderen door het geluid van de groepsruimte heen. Het probleem doet zich vooral voor bij babygroepen en verticale groepen, waar er gelijktijdig kinderen in de slaapkamer en in de groepsruimte zijn. Er is weinig geluidsoverlast gemeld tussen groepen onderling of tussen groepsruimten en andere ruimten. Soms leiden deuren tussen twee groepsruimten tot geluidsoverlast, maar deze wordt bijna nooit als hinderlijk ervaren.

De geluidsoverlast van buiten naar binnen is bijna nihil. Het lijkt alsof bij de situering van een kindercentrum rekening wordt gehouden met dit aspect. Eén centrum ligt aan een redelijke drukke weg in de binnenstad. Dit centrum heeft last van het verkeer, wanneer de ramen open staan. Eén BSO met weinig afzonderlijke en afgesloten ruimten en een harde afwerking op vloer, wand en plafond heeft last van het geluid dat kinderen produceren.

Ramen

De hoeveelheid te openen ramen laat te wensen over. In 13 % van de centra is die onvoldoende; 30 % voldoende en in slechts 57 % goed. Leidsters in groepen waar geen ramen open kunnen ervaren dit als een probleem. Soms kan wel een deur worden opengezet, maar dit geeft op koele dagen en in de winter tocht. Bij de bouw en verbouw van kindercentra mag aan dit aspect dus meer aandacht worden besteed. Het is prettig als gebruikers een keuze kunnen maken tussen bijvoorbeeld het open zetten van bovenlichtjes voor de ventilatie of van grote ramen voor het spuien of bij warm weer.

Daglichttoetreding

Er is geen correlatie tussen de mate waarin volgens onderzoekers de daglichttoetreding voldoende of onvoldoende was en het oordeel van de leidsters en ouders of het gebouw licht en zonnig is.

7 centra scoorden een onvoldoende voor één of meerdere verblijfsruimten voor de kinderen. Meestal gaat het dan om groepsruimten die diep zijn en maar aan één korte kant ramen hebben of om L-vormige ruimten waarbij de korte kant van de L aan de gevel ligt. Centra waarbij daglicht aan de niet gevelzijde wordt ingebracht door bovenlichten, daglichtkoepels of glaspuien naar de gang of hal, kennen dit probleem niet.

In 3 van de 20 centra noemen leidsters de daglichttoetreding matig tot onvoldoende voor de meeste ruimten in het pand. Bij 1 centrum is er een slechte daglichttoetreding in een atelier. Over het algemeen zijn leidsters positief over de hoeveelheid daglicht die binnenvalt. De onderzoekers hebben de indruk dat gebruikers daar soms mindere hoge eisen aan stellen. In een paar situaties beoordeelden de onderzoekers de daglichttoetreding als onvoldoende, terwijl leidsters daarover geen klachten hadden. Daglicht wordt door gebruikers wel vaak genoemd als een belangrijke factor voor de sfeer van het gebouw: "het is een licht gebouw".

Zonwering

Het komt toch nog te vaak voor (27 % van de centra) dat door gebrek aan budget geen zonwering of onvoldoende zonwering wordt aangebracht bij gebouwen. Bij warm weer loopt in deze ruimten zonder zonwering de temperatuur hoog op. Dat is onplezierig voor de kinderen en de medewerkers. In sommige gebouwen is een bouwkundige zonwering aangebracht bijvoorbeeld in de vorm van een luifel boven de ramen voorzien van latten. In de praktijk blijken deze luifels meestal alleen in de zomer te werken, wanneer de zon hoog staat. Bij lagere zonnestanden schijnt de zon vrolijk onder de luifel door.

15.5 Conclusies en Aanbevelingen

15.5.1 Conclusies

Over het algemeen is het redelijk tot goed gesteld met de 'hardware' van de gebouwen in de kinderopvang. Het is duidelijk dat de afgelopen 15 jaar ervaring is opgedaan met de afwerkingen in kinderopvanggebouwen en dat deze ervaringen worden toegepast in de nieuwe gebouwen.

- Zo blijkt dat voor de vloeren in de verblijfsruimten linoleum favoriet is. In sanitair past men de traditionele vloertegels toe, maar we treffen in de nieuwere gebouwen steeds meer kunststofvloeren aan (vloerbedekking die tegen vocht kan).
- De plafonds worden bij voorkeur voorzien van systeemplafonds, die vaak een akoestische werking hebben.

- Een bescherming van de wand tegen beschadiging en verontreiniging door middel van een lambrisering of coating is nog geen gemeengoed geworden. Veel centra hebben dan ook moeilijkheden om de wanden netjes te houden. Dit onderdeel zal bij nieuwe projecten meer aandacht moeten krijgen.

De installaties voor verwarming, ventilatie en verlichting leveren in de praktijk meer problemen op. Dat is begrijpelijk en verklaarbaar in gebouwen die oorspronkelijk een andere functie hebben gehad en die (gedeeltelijk) zijn aangepast voor de functie kinderopvang, maar bij nieuwe gebouwen voor de kinderopvang zou dat niet mogen voorkomen.

- De grootste klacht bij de verwarming is dat de temperatuur niet of slecht per ruimte kan worden geregeld.
- De mechanische ventilatie is in een aantal situaties onvoldoende en slecht regelbaar. Met name bij (in pandige) slaapkamers en in sanitaire ruimten zijn er regelmatig klachten over de ventilatie.
- De hoeveelheid verlichting is in orde. In sommige sanitaire ruimten is de hoeveelheid licht onvoldoende en de plaats van de armaturen ongunstig ten opzichte van de aankleedtafel en toiletjes. De variatiemogelijkheden in de hoeveelheid verlichting en het soort verlichting (sfeer en werk) in groepsruimten kunnen worden verbeterd.
- Het is opvallend dat er bijna geen geavanceerde, energiezuinige en slimme systemen worden toegepast. De aangetroffen installaties worden ook in de woningbouw gebruikt.
- Een goede akoestiek in de verblijfsruimten is dankzij de toepassing van systeemplafonds met geluidsabsorberend vermogen in een groot deel van de kindercentra gemeengoed. Waar dat niet het geval is klagen leidsters dan ook. Het blijft een punt van aandacht, met name omdat spelende kinderen en het spelmateriaal dat ze gebruiken vaak veel lawaai maken.
- Geluidsoverlast speelt vooral een rol tussen groepsruimten en slaapkamers die aan de groepsruimte zijn gekoppeld. Dit geldt dan vooral voor situaties waarin niet alle kinderen tegelijkertijd slapen.
- De daglichttoetreding is over het algemeen in orde, maar vooral bij kindercentra met diepe groepsruimten, waarbij het daglicht maar aan één korte zijde binnenvalt, levert dit problemen op. Door de koppeling van slaapruidten aan de groepsruimten en de situering van de slaapruidten aan de gevel ontstaan er L-vormige groepsruimten met relatief weinig ramen aan de gevel. Het inbrengen van daglicht aan de andere zijde van de groepsruimte is dan noodzakelijk.
- In ruim een kwart van de centra wordt geen zonwering toegepast op plaatsen waar dat door de situering ten opzichte van de zon wel nodig is. Hierdoor kan de temperatuur in deze ruimten hoog oplopen.

15.5.2 Aanbevelingen

- Plafonds dienen bij voorkeur voorzien te worden van (systeem)plafond met goede akoestische eigenschappen. Op plekken waar kinderen bij kunnen of waar wild spel plaatsvindt geen losse en kwetsbare platen toepassen.
- Er dient nader onderzoek verricht te worden naar de daadwerkelijke geluidsbelasting in de verblijfsruimten van kinderen, om na te gaan of er aanvullende maatregelen nodig zijn om de geluidsdruk in deze ruimten omlaag te brengen. Daarbij moet gedacht worden aan het verrichten van geluidsmetingen.
- In centra waar veel ruimten in open verbinding met elkaar staan moet extra aandacht besteed worden aan akoestiek.
- In de verblijfsruimten van kinderen en de verkeersruimten zou de muurafwerking tot 120 cm boven vloerniveau zodanig moeten zijn dat hij onderhoudsarm is (niet te beschadigen en makkelijk schoon te houden)
- In KDV's dient bij voorkeur vloerverwarming toegepast te worden in ruimten waar kinderen op de grond liggen of spelen. De regelbaarheid is een belangrijk aandachtspunt bij de uitwerking hiervan.

- Temperatuur moet per ruimte regelbaar zijn.
- Er moet onderzocht worden wat oorzaken zijn van slechte ventilatie in de kindercentra; met name de mechanische ventilatie werkt vaak onvoldoende. In verblijfsruimten van kinderen zou naast permanente ventilatie altijd een mogelijkheid moeten zijn om extra te spuien door middel van te openen ramen.
- Bij inpandige ruimten zoals sanitair, slaapkamers en was/droogruimten moet extra aandacht zijn voor voldoende capaciteit van de mechanische ventilatie.
- In groepsruimten moet naast een deur altijd ook (een deel van de) ramen zodanig gemaakt worden dat deze geopend kunnen worden. Deuren alleen leiden tot tocht en kou op koele dagen.
- Het onderdeel installaties als geheel vergt nader onderzoek. Daarbij dient aandacht besteed te worden aan de gezondheid van kinderen en medewerkers, bedienbaarheid door medewerkers of zelfsturende systemen en energiebesparing. Geavanceerde systemen voor klimaatbeheersing worden nog weinig toegepast. Dit kan samenhangen met te lage budgetten voor dit onderdeel, terwijl ze in de praktijk wel kostenbesparend en kwaliteitsverhogend kunnen zijn. Er zou nader onderzoek gedaan moeten worden naar (exploitatie)voordelen van het toepassen van geavanceerde, energiezuinige en gebruiksvriendelijke systemen.
- Er moet meer aandacht besteed worden aan de verlichting. Wanneer alleen algemene verlichting wordt toegepast, staat deze vaak de hele dag (onnodig) aan. Gezocht moet worden naar praktische oplossingen met mogelijkheden om de lichtsterkte aan te passen aan de omstandigheden en om het soort verlichting te variëren afhankelijk van de gewenste sfeer.
- Goede daglichttoetreding kan energie besparen en wordt als prettig ervaren door gebruikers. Bij het ontwerp moet hieraan aandacht besteed worden, waarbij diepe of I-vormige ruimten waarbij het daglicht alleen maar aan de korte zijde binnenvalt vermeden zouden moeten worden.
- Bij ontwerp en bij afwerking van gebouwen buitenzonwering meenemen op plekken waar dat nodig is.

16 Gebouw als geheel

In dit hoofdstuk worden die aspecten beschreven die betrekking hebben op het gebouw als geheel. Een aantal hoofdkenmerken van de gebouwen wordt beschreven, zoals ligging en oppervlakten, en we beschrijven de verschillende typen centra die we in het huidige onderzoek zijn tegengekomen.

We willen bijvoorbeeld nagaan of er een relatie is tussen schaalgrootte en gebruikskwaliteit. Er zijn niet veel onderzoeken gedaan naar schaalgrootte in relatie tot kwaliteit binnen de kinderopvang. In een Amerikaans onderzoek (Prescott e.a., 1972) bleek dat er een relatie is tussen de capaciteit (aantal kindplaatsen) van een kindercentrum en de kwaliteit van het geboden kinderopvangprogramma. Variatie in activiteiten en kwaliteit van ervaringen van kinderen zouden een relatie hebben met de omvang van het centrum. Volgens dit onderzoek neemt bij kinderdagverblijven met meer dan 60-70 kinderen de nadruk op regels en routinematige activiteiten toe. Activiteitenplekken in deze centra waren slecht georganiseerd en onderhouden en er was relatief weinig variatie in activiteiten, binnen en buiten. Kinderen in grote centra bleken bovendien minder geconcentreerd en enthousiast. De resultaten van dit onderzoek komen overeen met resultaten van een ander onderzoek (Cohen e.a., 1978). Beide onderzoeken zijn echter behoorlijk gedateerd en we weten niet of dergelijke bevindingen ook op de Nederlandse situatie van toepassing zijn. Daarom wordt de relatie tussen schaalgrootte en een aantal kwaliteitsaspecten onderzocht.

Naast het aantal kinderen als maat voor schaalgrootte wordt ook het totaaloppervlak van het gebouw en het oppervlak per kind bestudeerd. Is er een relatie tussen dat oppervlak en de functionaliteit van het gebouw? En is oppervlak van invloed op tevredenheid van de gebruikers en / of op het gedrag van kinderen? Deze aspecten zijn al in de hoofdstukken over activiteiten als spelen, slapen, wassen en plassen aan de orde gekomen, maar worden nu ook onderzocht voor het gebouw als totaal.

De layout van het gebouw, de wijze waarop ruimten ten opzichte van elkaar gesitueerd zijn en met elkaar gerelateerd zijn, kan van invloed zijn op de gebruikskwaliteit. Als het gebouw een herkenbare plattegrond heeft, kinderen zicht kunnen hebben op andere ruimten en verkeersruimten helder georganiseerd zijn, kan dat de mate waarin kinderen zich kunnen oriënteren positief beïnvloeden en het gebruik van ruimten stimuleren (Gärting & Evans, 1991). Maar we veronderstellen dat de wijze waarop ruimten in een gebouw georganiseerd zijn ook van invloed kan zijn op samenwerking tussen groepsleiding en een rol kan spelen bij het uitvoeren van de pedagogische visie van het kindercentrum. Is er een relatie tussen pedagogische visie en het soort ruimten, oppervlakten en situering van ruimten ten opzichte van elkaar?

Daarnaast wordt onderzocht of het situeren van ruimten op een verdieping een rol speelt bij de gebruikskwaliteit, en of de ligging van groepsruimten en activiteitenruimten ten opzichte van elkaar van invloed is op samenwerking tussen groepen en speelgedrag.

Ten slotte onderzoeken we in dit hoofdstuk of en welke gebouwtypen we kunnen onderscheiden. Wat zijn de voornaamste kenmerken van deze typen, is er sprake van specifieke gebouwtypen die bij een specifieke werkwijze of visie 'horen', of is er juist een algemeen gebouwtype dat elke gangbare visie mogelijk maakt?

Pedagogische visie
Type visie

Gebouwkenmerken
Ligging Groen in omgeving
Schaalgrootte Totaal aantal kinderen Aantal kinderen kdv/bsv Totale netto oppervlakte Netto oppervlakte per kind Totale bruto oppervlakte Bruto oppervlakte per kind Oppervlakte-analyse
Layout Ontsluiting en structuur Verdiepingen Doorzichten op kindhoogte Mate van clustering in het gebouw (KDV)

Evaluatie leidsters
Kwaliteitsoordeel binnenspeelruimte totaal Uitstraling van het centrum Aantrekkelijkheid buitenkant gebouw Aantrekkelijkheid interieur Aantrekkelijkheid buitenterrein Gebouw is echt een kindercentrum Gebouw is licht en zonnig Gebouw oogt verzorgd, netjes Gebouw oogt ruim en overzichtelijk

Evaluatie ouders
Kwaliteitsoordeel binnenspeelruimte totaal Uitstraling van het centrum Aantrekkelijkheid buitenkant gebouw Aantrekkelijkheid interieur Aantrekkelijkheid buitenterrein Gebouw is echt een kindercentrum Gebouw is licht en zonnig Gebouw oogt verzorgd, netjes Gebouw oogt ruim en overzichtelijk Sfeer in het centrum er heerst een rustige sfeer er heerst een gezellige sfeer Drukke is overweldigend (NB: -/-) Mogelijkheid even met leidster te praten Mogelijkheid rustig afscheid nemen

Evaluatie onderzoekers
Kwaliteitsoordeel gebouw als geheel Aantrekkelijkheid buitenkant gebouw Aantrekkelijkheid interieur Aantrekkelijkheid buitenterrein Gebouw is echt een kindercentrum Gebouw oogt verzorgd, netjes Gebouw oogt ruim en overzichtelijk Mogelijkheden voor mengen groepen Gebouw op kinderschaal Vindbaarheid van ruimten Gebouw past bij visie Flexibiliteit/indeelbaarheid ruimten Functionaliteit algemeen Kunnen kk zelfstandig door gebouw? Vindbaarheid ruimten Kan groepsleiding toezicht houden door layout?

Gebruik en gedrag
Spelfrequentie totaal Zelfstandigheid Vrij door het gebouw bewegen Samen spelen Negatieve sfeer Geen claim op leidsters

16.1 Gebouwenmerken

16.1.1 Ligging

<i>Ligging</i>	<i>Groen</i>	<i>Neutraal</i>	<i>Stenig</i>
Omgeving is groen	40%	27%	33%

Van de 30 onderzochte gebouwen liggen er 12 in een groene omgeving. Daaronder verstaan we een omgeving met veel groenvoorzieningen in de vorm van bomen, struiken, gras. Een omgeving is als neutraal getypeerd wanneer het bijvoorbeeld een woonwijk betrof met wat groenstroken en bomen; stenig zijn omgevingen waar vooral gebouwen staan en nauwelijks openbaar groen aanwezig is.

16.1.2 Schaalgrootte

<i>Schaalgrootte</i>	<i>Gemiddeld</i>	<i>Bandbreedte</i>
Totaal aantal kinderen	65	31-124
Aantal kinderen KDV	51,5	16-92
Aantal kinderen bso	47,7	10-100
Totale netto oppervlakte KDV	505 m ²	86-1144 m ²
Netto oppervlakte KDV per kind	9,7 m ²	5,3-15,2 m ²
Totale netto oppervlakte BSO	294 m ²	61-604 m ²
Netto oppervlakte BSO per kind	6,2 m ²	2,5-10 m ²
Totale bruto oppervlakte	770 m ²	312-1429 m ²
Bruto oppervlakte per kind	9,1 m ²	3,7-12,4 m ²

Het totaal aantal kinderen in de 30 onderzochte gebouwen varieert van 31 tot 124: gemiddeld zijn er 65 kinderen. In deze gebouwen zit ook 9 combinatiegebouwen, die zowel een KDV als BSO huisvesten (combigebouwen). Met name deze gebouwen trekken het gemiddeld aantal kinderen per gebouw omhoog.

Het gemiddeld aantal kinderen in monofunctionele (alleen KDV of alleen BSO) gebouwen ligt rond de 55.

Netto oppervlakte (NVO) is het oppervlak van het gebouw minus de opgaande scheidingsconstructies (wanden), kolommen e.d. In het NVO zit ook de verkeersruimte en installatieruimte opgenomen. Het bruto oppervlak (BVO) is het gebouw als totaal, gemeten langs de buitenomtrek (dus inclusief binnen- en buitengevels, kolommen e.d.).

	<i>KDV-mono</i>	<i>Bandbreedte</i>	<i>BSO- mono</i>	<i>Bandbreedte</i>	<i>Combi</i>	<i>Bandbreedte</i>
Aantal kinderen	54,5	31 - 92	56	40 - 60	83,7	47 - 124
Totaal NVO	522	272 - 1144	473	380 - 604	693	290 - 1284
NVO per kind	9,2	6,7 - 12,4	7,9	6,3 - 10,0	8,1	3,5 - 11,2
Totaal BVO	584	291 - 1200	544	407 - 728	770	312 - 1429
BVO per kind	10,3	7,5 - 13,2	9,1	6,8 - 12,1	9,1	3,7 - 12,4

Noot: NVO = netto vloeroppervlak, BVO= bruto vloeroppervlak

Wanneer we afzonderlijk naar de monofunctionele gebouwen en naar de combigebouwen kijken dan zien we een paar opvallende verschillen. Het netto oppervlak per kind KDV is kleiner in een monofunctioneel gebouw dan in alle gebouwen samen (9,2 vs. 9,7 m²), het oppervlak per kind BSO is aanzienlijk groter (7,9 vs. 6,2 m²) in een monofunctioneel gebouw dan in alle gebouwen samen. Het

gemiddelde netto oppervlak per kind van de combigebouwen is iets lager dan dat van afzonderlijke monofunctionele gebouwen opgeteld (8,1 m² vs. 8,5m²).

Het lijkt er dus op dat een KDV meer ruimte per kind heeft als het in een combinatiegebouw zit, terwijl de BSO juist minder ruimte heeft wanneer het in een combigebouw zit. Dit kan deels liggen in het feit dat de algemene functies zoals was-droogruimte en personeelsruimten veelal zijn toegedeeld aan het KDV, die ze immers het meest gebruikt, terwijl ze wellicht groter zijn omdat ze ook voor de BSO moeten dienen.

16.1.3 Oppervlakte-analyse

	<i>Gemiddeld percentage</i>	<i>bandbreedte</i>
Gebruiksruimten	70%	55-81%
Verkeersruimten inclusief. speelverkeersregels	17%	4-32%*
Installatieruimte	1%	0-2%
Toeslag netto-bruto	12%	5-20%
Gebouw totaal	100%	

(* 4% geldt voor een BSO waar verkeersruimte tevens groepsruimte is, de rest ligt tussen 10 en 32%).

De oppervlakten van de onderzochte gebouwen zijn onderverdeeld in 4 componenten:

- De gebruiksruimten zijn alle ruimten die door het centrum gebruikt worden, exclusief verkeersruimte en installatieruimte;
- Verkeersruimten zijn gangen en entrees. Dit is inclusief speelhallen die tevens als ontsluitingsruimte/verkeersruimte dienst doen. Dit verklaart deels de grote bandbreedte in het percentage. Daar waar er geen speelhal is, of speelhallen apart van de verkeersruimte georganiseerd zijn (N=10) is de bandbreedte 4-23%, in de centra waar een speelhal tevens verkeersruimte is (N=20) is de bandbreedte 10-32%;
- Installatieruimte is ruimte voor verwarmings-, ventilatie en elektrische installaties. Dit percentage is in veel multifunctionele gebouwen 0, omdat deze elders in het gebouw zijn ondergebracht;
- De toeslag van netto naar bruto bestaat voornamelijk uit constructieruimte, schalmgaten en trappen.

16.1.4 Layout

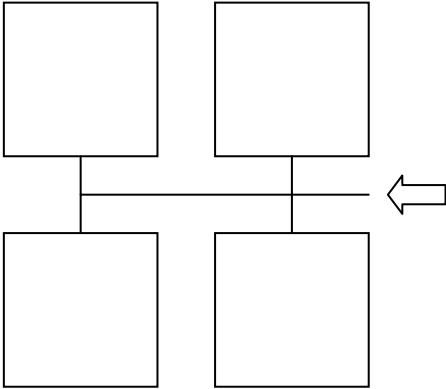
Ontsluiting en structuur

<i>Soort ontsluiting</i>	<i>KDV</i>	<i>BSO</i>	<i>Combi</i>	<i>Totaal</i>
Centrale speelhal	5	1	1	7
Centrale gang	3		2	5
Meerdere gangen	7	4	2	13
Speelhal + gang(en)	1	-	4	5

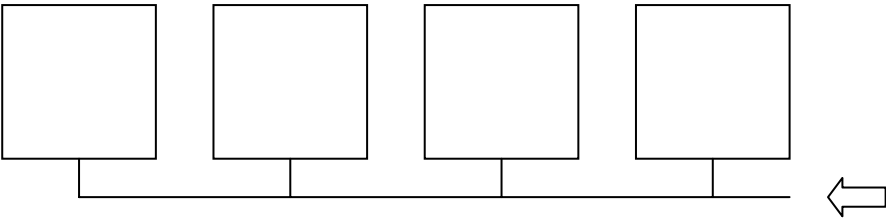
De ontsluiting van de gebouwen kent verschillende varianten:

- 7 gebouwen hebben een centrale speelhal die tevens verkeersruimte is en alle groepsruimten met elkaar verbindt; twee daarvan hebben twee speelhallen die tevens verkeersruimte zijn en die beide een deel van de groepsruimten ontsluiten.
- De meeste gebouwen hebben een ontsluitingsstructuur die bestaat uit meerdere gangen. Daarbij gaat het zowel om enkelzijdige als dubbelzijdige corridors (ruimten aan 1 of 2 zijden van de gang).
- Vijf gebouwen worden ontsloten door middel van 1 centrale gang.
- Nog eens vijf gebouwen hebben zowel een gang als een speelhal die beide een deel van de groepen ontsluiten.

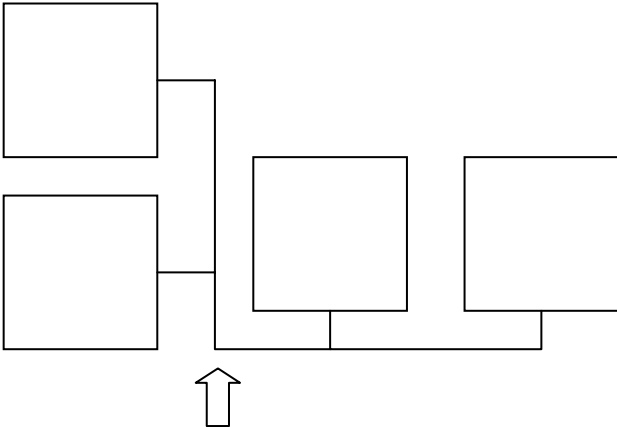
Gang dubbelzijdig

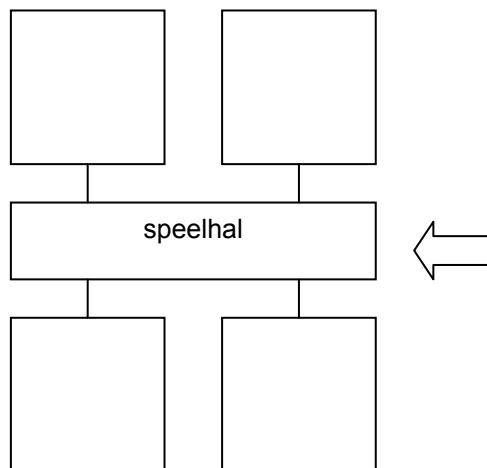
Gang enkelzijdig

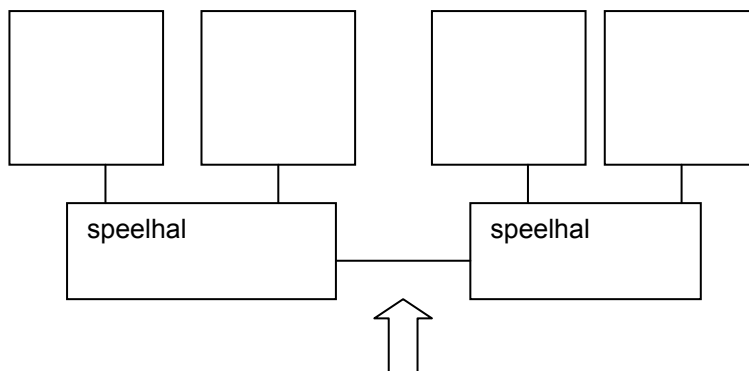
L-vormige gang

Centrale speelhal

Dubbele speelhal

Er is slechts één BSO die wordt ontsloten door een centrale speelhal; dit is in feite een grote activiteiten-/verblijfsruimte waarin verschillende activiteitenplekken en ruimten zijn gemaakt. Eveneens één combinatiegebouw heeft een centrale speelhal die zowel de KDV- als BSO-ruimten ontsluit (de speelhal wordt overigens bijna alleen door het KDV als speelruimte gebruikt).

Van de 5 gebouwen met zowel een speelhal als een gang als ontsluiting zijn er 4 combigebouwen. Daarbij is het gebouw feitelijk in twee delen opgesplitst, waarbij de speelhal de KDV-ruimten ontsluit, en de gang de BSO-ruimten. Als we binnen de combigebouwen naar de afzonderlijke ontsluiting van KDV en BSO ontstaat het volgende totaalbeeld:

<i>soort ontsluiting</i>	<i>mono KDV</i>	<i>combi KDV deel</i>	<i>Totaal KDV</i>	<i>mono bso</i>	<i>combi bso deel</i>	<i>Totaal bso</i>
centrale speelhal	5	5	10	1	1	2
centrale gang	3	3	6	-	4	4
meerdere gangen	7	1	8	4	4	8
speelhal + gang(en)	1	-	1	-	-	-

Het merendeel van de KDV's (64%) wordt ontsloten door een centrale gang of centrale speelhal, het merendeel van de BSO's (57%) door meerdere gangen. Bij monofunctionele KDV's komt de ontsluiting via meerdere gangen vaak voor, bij KDV's in combigebouwen slechts eenmaal.

Er is onderzocht of er een relatie is tussen aantal kindplaatsen enerzijds en de ontsluiting anderzijds.

Gemiddeld aantal kindplaatsen	Soort ontsluiting			
	Centrale speelhal	Centrale gang	Meer gangen	Speelhal + gang(en)
0 – 40 kinderen	-	1	3	-
40-65 kinderen	4	5	5	1
65 of meer kinderen	3	-	5	3

Een centrale gang komt alleen voor bij de centra met 65 of minder kindplaatsen. De centra met meer dan 65 kindplaatsen hebben vaker dan de anderen een speelhal plus een of meer gangen.

Verdiepingen en doorzichten

	Ja	Nee
Verdiepingen	50%	50%
Doorzichten op kindhoogte	55%	48%

De helft van de onderzochte gebouwen heeft meer dan één bouwlaag: één gebouw heeft twee verdiepingen en één gebouw vier, de rest heeft één verdieping. Van deze gebouwen zijn er 8 die groepsruimte(n) voor BSO op de verdieping gesitueerd hebben en 4 die KDV-groepsruimten op de verdieping hebben liggen.

Doorzichten op kindhoogte zijn er minder in KDV's (55%) dan in BSO's (75%).

Clustering

	Niet	Gedeeltelijk	Wel
Mate van clustering in het gebouw (KDV)	36%	20%	44%

Omdat tijdens interviews met hoofden en leidsters bleek dat het al dan niet clusteren van groepsruimten in de KDV's als een belangrijk kwaliteitsaspect werd ervaren, is onderzocht waar dat voorkwam en wordt in dit hoofdstuk nagegaan welke effecten het clusteren van groepsruimten heeft. Onder clustering verstaan we het verbinden van twee groepsruimten met elkaar: rechtstreeks of door middel van een tussengelegen en gedeelde sanitaire ruimte, keuken of activiteitenruimte. In 20% van de centra was een deel van de groepen geclusterd en een deel (meestal één groep) niet. Er is geen relatie tussen het al dan niet clusteren van groepen en de totale capaciteit van het centrum.

16.2 Pedagogische visie

Aan de centra is gevraagd of er tijdens de ontwikkeling van de huisvestingsplannen al een pedagogische visie aanwezig was. In 80% van de centra was een pedagogische visie ontwikkeld. Vervolgens is aan deze 80% de vraag voorgelegd in hoeverre met deze visie rekening is gehouden bij het ontwikkelen van het gebouw en de buitenruimte.

Rekening gehouden met pedagogische visie	Aantal centra
Zeer veel	21%
Redelijk veel	50%
Voldoende	17%
Weinig	8%
Niet	4%

Bij projecten waar de kinderopvangorganisatie zelf de plannen ontwikkelde, werd de pedagogische visie in 69% redelijk tot zeer veel in de plannen betrokken; als de gemeente de plannen ontwikkelde was dat bij 42% het geval.

Daar waar de visie niet of nauwelijks werd meegenomen, was die meestal ook niet aanwezig. Het merendeel van deze gebouwen werd ontwikkeld door gemeenten of een andere instelling.

Aan alle onderzochte centra zijn 20 pedagogische uitgangspunten voorgelegd met de vraag deze te scoren op mate van belangrijkheid voor het eigen centrum. De uitgangspunten zijn zodanig geselecteerd dat ze een relatie (kunnen) hebben met gebouw- en/of inrichtingskenmerken of met de wijze waarop het gebouw gebruikt wordt. De gemiddelde scores zijn voor BSO en KDV samengevoegd, omdat ook een aantal combinatiegebouwen is onderzocht waarvoor de vragenlijst voor BSO en KDV samen is ingevuld. Bovendien vertonen afzonderlijke scores voor KDV en BSO eenzelfde patroon. Deze 20 uitgangspunten staan in de hoofdstukken *Binnenspelen KDV* en *Binnenspelen BSO*. De uitgangspunten die het hoogst scoorden waren: 'een veilige en vertrouwde omgeving bieden' en 'uitgaan van wat het kind zelf aangeeft'; het laagst scoorden: 'de eigen groepsruimte is hoofdruimte, kinderen spelen voornamelijk daar' en 'kinderen moeten zich in het hele gebouw en daarbuiten vrij kunnen bewegen'.

Een aantal uitgangspunten hangt sterk samen en is dan ook vaak samen gescoord. Daarbij kunnen we 3 varianten onderscheiden (de factorstructuur is besproken in Hoofdstuk 2):

1. Zelfstandigheid en competentie stimulerend. Centra die hierop hoog scoren vinden het belangrijk dat kinderen kunnen experimenteren en nieuwe ervaringen op doen, zich vrij door het gebouw kunnen bewegen en gaan uit van wat het kind zelf aangeeft. Ze scoren laag op het aspect 'geborgenheid en structuur bieden'
2. Keuzevrijheid als aanbod. Centra die hierop hoog scoren vinden het belangrijk kinderen in een huiselijke sfeer op te vangen en willen kinderen een grote variatie in activiteiten aanbieden. Ook deze groep vindt het belangrijk als kinderen zich vrij door het gebouw kunnen bewegen.
3. Groepsgerichte werkwijze. Centra die hiervoor kiezen bieden een vast dagritme en hebben veel aandacht voor het groepsproces en sociale vaardigheden, waarbij ze ook uitgaan van individuele verschillen. Voor deze centra is vaak de eigen groepsruimte het belangrijkste: kinderen spelen voornamelijk daar.

Aan de centra zijn aanvullende vragen gesteld over hun pedagogische visie. Allereerst is gevraagd of het centrum zich tot een bepaalde stroming rekent of zich baseert op een specifieke pedagoog.

<i>Pedagogische stroming</i>	<i>Aantal centra</i>
Reggio Emilia	8
Gordon	4
Ontwikkelingsgericht werken	1
Geen speciale stroming/mengvorm	22
Visie nog in ontwikkeling	4
<i>Totaal</i>	<i>39</i>

De meerderheid gaat uit van een mengvorm of geeft aan geen specifieke stroming te volgen. De stroming die daarna het meest voorkomt is die van Reggio Emilia. Vijf centra hanteren een andere specifieke visie: Gordon (viermaal) of ontwikkelingsgericht werken (éénmaal).

We hebben vergeleken of er tussen Reggio Emilia, de centra met een mengvorm en de vijf centra met een andere specifieke visie verschillen waren in het belang dat zij hechtten aan bovenstaande pedagogische uitgangspunten. Daaruit blijkt dat deze drie varianten in visies inderdaad significant verschillend scoren op drie samengestelde variabelen van uitgangspunten.

<i>Pedagogische uitgangspunten</i>	<i>Reggio Emilia</i>	<i>Gordon e.a.</i>	<i>Gemengde visie</i>
Zelfstandigheid en competentie stimulerend	3.10	2.21	2.43
Keuzevrijheid als aanbod	2.58	2.14	2.32
Groepsgerichte werkwijze	2.06	2.24	2.58

De centra die werken vanuit de visie van Reggio Emilia, scoren hoger dan de andere op het stimuleren van zelfstandigheid en competentie ($F(2,32)=6,15, p .006$). De centra met een gemengde visie scoren hoog op de groepsgerichte werkwijze ($F(2,32)=3.90 ; p .031$).

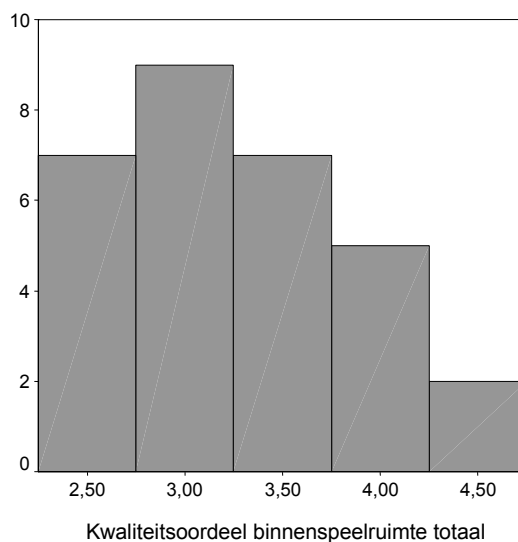
16.3 Evaluaties

16.3.1 Evaluatie leidsters

<i>Oordeel leidsters</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Kwaliteitsoordeel binnenspeelruimte totaal	3,23	0,60
Uitstraling van het centrum	3,49	0,68
Aantrekkelijkheid buitenkant gebouw	3,22	1,04
Aantrekkelijkheid interieur	3,71	0,73
Aantrekkelijkheid buitenterrein	2,81	1,00
Gebouw is echt een kindercentrum	3,56	0,84
Gebouw is licht en zonnig	3,88	0,78
Gebouw oogt verzorgd, netjes	3,79	0,70
Gebouw oogt ruim en overzichtelijk	3,56	0,81

Noot: scores lopen van 1 (zeer onvoldoende) naar 5 (goed)

Het oordeel van leidsters over de kwaliteit van de binnenspeelruimte als totaal ligt iets boven voldoende. Het oordeel over de uitstraling van het gebouw is een samengesteld oordeel op basis van de daaronder beschreven aspecten en ligt tussen voldoende en ruim voldoende. Het buitenterrein scoort daarbij het laagst. Onderstaand figuur laat de spreiding van de leidstersoordelen zien.

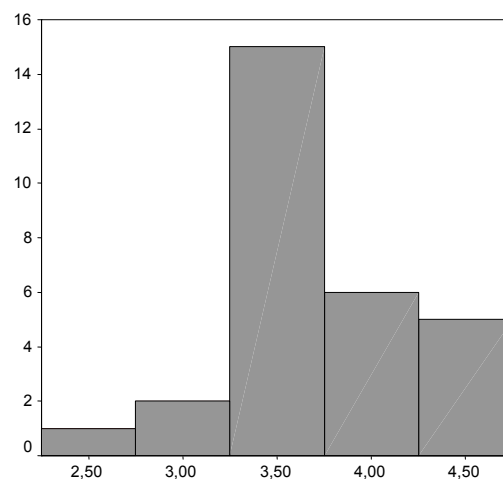

16.3.2 Evaluatie ouders

<i>Oordeel ouders</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Kwaliteitsoordeel binnenspeelruimte totaal	3,60	0,47
Uitstraling van het centrum	3,60	0,49
Aantrekkelijkheid buitenkant gebouw	3,26	0,69
Aantrekkelijkheid interieur	3,88	0,50
Aantrekkelijkheid buitenterrein	3,13	0,73
Gebouw is echt een kindercentrum	3,56	0,68
Gebouw is licht en zonnig	3,77	0,60
Gebouw oogt verzorgd, netjes	4,10	0,43
Gebouw oogt ruim en overzichtelijk	3,67	0,71
Sfeer in het centrum	3,92	0,33
Er heerst een rustige sfeer	3,48	0,49
Er heerst een gezellige sfeer	3,96	0,40
Drukke is overweldigend (NB: -/-)	1,73	0,49
Mogelijkheid even met leidster te praten	3,89	0,38
Mogelijkheid rustig afscheid nemen	3,93	0,48

Noot: scores lopen van 1(zeer onvoldoende) naar 5 (goed)

Ouders zijn gemiddeld positiever over de kwaliteit van de binnenspeelruimte als totaal dan de leidsters. Zoals in onderstaande grafiek zichtbaar is beoordelen ouders de kwaliteit van de binnenruimte van maar weinig centra als onvoldoende. Ook de uitstraling beoordelen zij tussen voldoende en ruim voldoende. Daarbij wordt de aantrekkelijkheid van het buitenterrein als minst positief beoordeeld en de verzorgdheid van het gebouw het hoogst. Het oordeel van ouders over de sfeer in het centrum is een samengesteld oordeel op basis van de aspecten daaronder en scoort gemiddeld als ruim voldoende.

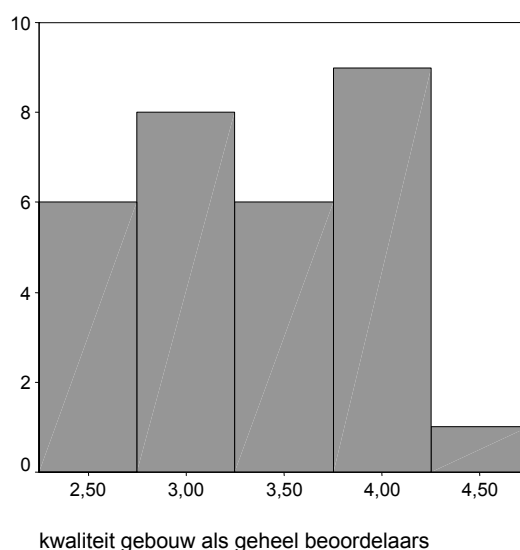
Beoordeling kwaliteit binnen door ouders

16.3.3 Evaluatie onderzoekers

Oordeel onderzoekers	Gemiddelde	SD
Kwaliteitsoordeel gebouw als geheel	3,39	0,68
Aantrekkelijkheid buitenkant gebouw	3,41	1,02
Aantrekkelijkheid interieur	3,54	0,68
Aantrekkelijkheid buitenterrein	2,74	1,45
Gebouw is echt een kindercentrum	3,08	1,26
Gebouw oogt verzorgd, netjes	3,92	0,81
Gebouw oogt ruim en overzichtelijk	3,46	1,07
Mogelijkheden voor mengen groepen	3,46	1,28
Gebouw op kinderschaal	3,79	1,03
Vindbaarheid van ruimten	3,46	1,27
Gebouw past bij visie	3,32	1,16
Flexibiliteit/indeelbaarheid ruimten	3,23	0,96
Functionaliteit algemeen	3,28	0,83
Kunnen kk zelfstandig door gebouw?	3,56	1,21
Zijn ruimten makkelijk te vinden?	4,36	0,71
Kan groepsleiding toezicht houden door layout?	3,15	1,11

Noot: scores lopen van 1(onvoldoende) naar 5 (zeer goed)

Het oordeel van de onderzoekers over de kwaliteit van het gebouw als geheel is een samengesteld oordeel op basis van de aspecten die onder dat oordeel gegroepeerd staan. Deze oordelen zijn ingevuld aan het eind van het bezoek aan het gebouw, nadat het hele gebouw op onderdelen geëvalueerd was. Ze betreffen enerzijds de uitstraling van het gebouw, maar ook een oordeel of het gebouw past bij de visie zoals door het centrum verwoord en over de functionaliteit en oriëntatiemogelijkheden in het gebouw. Het oordeel als totaal scoort tussen voldoende en goed, waarbij net als bij de ouders en leidsters het buitenterrein het laagst en de verzorgdheid het hoogst scoort.

Daarnaast is het gebouw beoordeeld op oriëntatiegemak: kunnen kinderen en volwassenen er gemakkelijk hun weg vinden en is het makkelijk voor leiding om toezicht te houden? Ruimten zijn in het algemeen zeer makkelijk te vinden, toezichtmogelijkheden worden gemiddeld als voldoende beoordeeld.

16.3.4 Gebruik en gedrag

Aan de leidsters zijn vragen gesteld over hoe vaak bepaalde spelactiviteiten in de groep gemiddeld per week plaatsvinden. Ook zijn vragen gesteld over de mate waarin kinderen vanaf 2 jaar zelfstandig activiteiten kunnen ondernemen en met andere dan de groepsruimten vertrouwd zijn. Tenslotte zijn vragen gesteld over de sfeer en het gedrag van kinderen, in positieve en negatieve zin.

<i>Gebruik en gedrag</i>	<i>Gemiddelde</i>	<i>SD</i>
Spelfrequentie totaal	3,75	0,32
Zelfstandigheid	3,18	0,51
Vrij door het gebouw bewegen	3,05	0,90
Samen spelen	3,13	0,31
Negatieve sfeer	2,44	0,35
Geen claim op leidsters	3,50	0,40

Noot: scores lopen van 1 (niet/n.v.t) naar 5 (de hele dag/helemaal van toepassing)

Bovenstaande aspecten zijn samengestelde bevindingen op basis van deelvragen. Deze zijn uitgebreid besproken in de hoofdstukken over binnen- en buitenspelen.

16.4 Analyse

16.4.1 Kwaliteitsoordelen algemeen

De oordelen van de onderzoekers over een aantal kwaliteitsaspecten die deel uitmaken van het kwaliteitsoordeel over het gebouw als geheel blijken significant te correleren met oordelen van leidsters en van ouders.

<i>Oordeel onderzoekers</i>		<i>Pearsons R.</i>	<i>P</i>
Aantrekkelijkheid buitenkant gebouw	Idem leidsters	,516	,004
	Idem ouders	,714	,000
Gebouw is echt een kindercentrum	Idem leidsters	,601	,000
	Idem ouders	,686	,000
Gebouw oogt ruim en overzichtelijk	Idem leidsters	,397	,036
	Idem ouders	,469	,012
Aantrekkelijkheid interieur	Idem leidsters	,453	,012
	Idem ouders	,348	,070
Aantrekkelijkheid buitenterrein	Idem leidsters	,530	,003
	Idem ouders	,629	,000
Gebouw is licht en zonnig/daglicht	Idem leidsters		NS
	Idem ouders	,375	,049
Gebouw is verzorgd/netjes	Idem leidsters	,495	,007
	Idem ouders	,528	,004

Er is dus een grote mate van overeenstemming tussen onderzoekers, leidsters en ouders over deze kwaliteitsaspecten. Alleen het oordeel over daglichttoetreding van de onderzoekers correleert niet met het oordeel van leidsters of het gebouw licht en zonnig is, en wel redelijk met dat van ouders, en het oordeel van ouders over het interieur correleert marginaal met dat van onderzoekers. Ouders en

leidsters onderling hebben op al de bovenstaande aspecten sterke overeenstemming met elkaar (overall $p. \leq .001$). Het oordeel van de onderzoekers over de functionaliteit van het gebouw als geheel correleert bovendien significant met het oordeel van ouders en leidsters over de kwaliteit van het totaal aan binnenspeelruimten ($r .529, p. 004$ resp. $r .472, p .009$). We kunnen hieruit concluderen dat de onderzoekers, die als 'buitenstaanders' en zeer gedetailleerd het gebouw hebben onderzocht, op basis van hun kennis en het onderzoek vergelijkbare conclusies over het gebouw als geheel trekken als degenen die het gebouw dagelijks gebruiken. Hoewel we op onderdelen soms heel afwijkend oordelen, is het algemene beeld dus goed met elkaar in overeenstemming.

Wel zien we dat ouders over het algemeen positiever zijn over de diverse kwaliteitsaspecten dan onderzoekers en leidsters. We veronderstellen dat dit te maken heeft met het feit dat ouders toch meer bezoekers zijn en als zodanig het gebouw minder beoordelen vanuit gebruikskwaliteit dan de medewerkers, die het gebouw dagelijks gebruiken, en dan de onderzoekers, die het gebouw juist met betrekking tot de gebruikskwaliteit onderzoeken. Ook hebben ouders minder vergelijkingsmateriaal: ze kennen vaak alleen het 'eigen' kindercentrum.

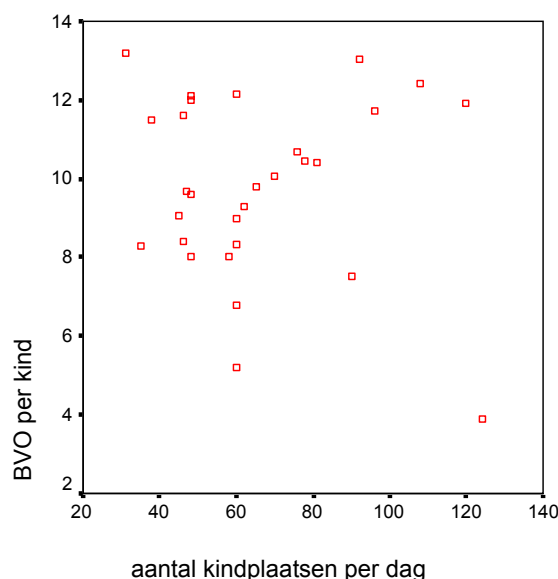
16.4.2 Ligging en schaalgrootte

Ligging

De ligging van het gebouw is uitgebreid besproken in de hoofdstukken over *komen en gaan*. We gaan op dit onderdeel dan ook niet uitgebreid in. Ligging wordt hier alleen besproken voor zover het een relatie heeft met het oordeel over het gebouw als geheel. Daarbij blijkt dat er geen significante verbanden zijn tussen de oordelen over de kwaliteit van het gebouw en de uitstraling van het centrum en de ligging al dan niet in een groene omgeving. Alleen voor ouders is er een marginaal verband tussen ligging en hun oordeel over de sfeer. Zij zijn iets positiever over de sfeer als het gebouw in een groene omgeving ligt ($M=4,07$) dan wanneer het in een stenige omgeving ligt ($M=3,85$; $F (2,25)=2,56$, $p .098$).

Schaalgrootte

Allereerst onderzochten we of er een relatie is tussen schaalgrootte en oppervlak per kind. Soms wordt verondersteld dat gebouwen met een grote capaciteit voordeliger in oppervlak zouden kunnen zijn dan gebouwen met een beperkt aantal kindplaatsen. Daarbij wordt aangenomen dat bespaard kan worden op het oppervlak voor ondersteunende functies (kantoor, keuken, was-droogruimten). In het huidige onderzoek vinden we geen enkel verband tussen de totale capaciteit van het kindercentrum en het bruto vloeroppervlak per kind, zie onderstaand figuur:

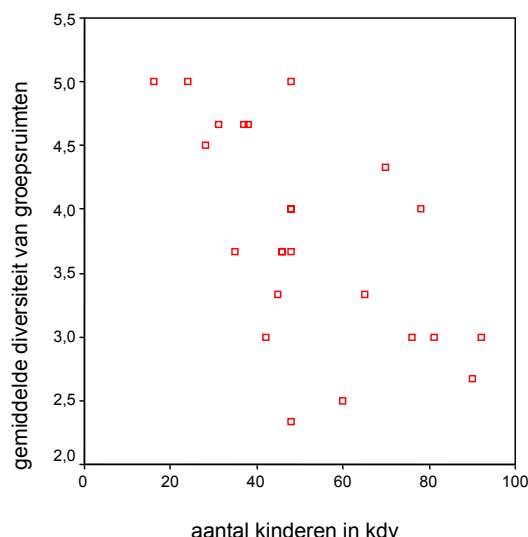
Ook wanneer we afzonderlijk naar KDV en BSO kijken, is er geen verband tussen capaciteit en oppervlak.

De schaalgrootte van het centrum zou een relatie kunnen hebben met de gebruikskwaliteit van het gebouw. Zoals in de inleiding beschreven zijn er enkele onderzoeken die er op wijzen dat bij gebouwen met meer dan 60-70 kinderen de nadruk meer op de organisatie en overleg komt te liggen en minder op de activiteiten met kinderen. Dat zou er toe kunnen leiden dat ouders en leiding minder tevreden zouden zijn over grootschalige centra en dat er ook een invloed zou zijn op gedrag van kinderen.

In het huidige onderzoek blijkt dat de totale capaciteit van het kindercentrum maar in beperkte mate verband houdt met kwaliteitsoordelen van onderzoekers, leiding en ouders. Voor leidsters heeft de totale capaciteit van het kindercentrum verband met hun oordeel over de kwaliteit van het buitenspeelsterrein ($r = -.395, p = .031$) en of ze het gebouw duidelijk een kindercentrum vinden ($r = -.383, p = .037$): ze oordelen over beide aspecten negatiever naarmate de capaciteit van het centrum groter wordt. Er is ook een verband tussen de capaciteit van het KDV (dus niet de BSO) en het oordeel van leidsters over de mogelijkheid om rustig met een ouder te praten ($r = -.384, p = .070$): naarmate de capaciteit groter wordt oordelen leidsters negatiever over dit aspect. Voor ouders én onderzoekers is er geen verband tussen de totale capaciteit van het kindercentrum en hun oordelen over de uitstraling, sfeer en gebruikskwaliteit van het gebouw.

Onderzocht is ook of schaalgrootte een relatie heeft met diversiteit, aantallen en inrichting van activiteitenplekken (zoals uit eerder onderzoek in KDV's bleek, zie de inleiding van dit hoofdstuk). Wanneer we naar alle gebouwen samen kijken, zijn er geen verbanden te vinden. Maar wanneer alleen de KDV's worden onderzocht, blijkt er een significante correlatie tussen schaalgrootte en diversiteit in speelplekken binnen ($r = .606, p = .001$). Wanneer het aantal kindplaatsen toeneemt, neemt de diversiteit in speelplekken af. Zoals uit onderstaand figuur blijkt scoort met name een aantal KDV's met minder dan 40 kindplaatsen hoog op het aspect diversiteit aan speelplekken en een paar KDV's met veel kindplaatsen scoren relatief laag.

Relatie aantal kinderen/diversiteit speelplekken

Hoewel er geen samenhang is tussen capaciteit en oppervlak per kind, zou het kunnen dat het oppervlak per kind, en daarmee mogelijk ook het totaaloppervlak van het gebouw, wél verband houdt met de beoordeling van het gebouw door onderzoekers en gebruikers.

Allereerst is onderzocht of er een verband is met het totaal bruto vloeroppervlak van het gebouw (BVO gebouw). Ook hier zien we weer dat leidsters het gebouw minder een kindercentrum vinden naarmate het groter wordt ($r = -.412, p = .026$) en dat ze de buitenkant minder uitnodigend vinden ($r = -.438, p = .018$). Voor ouders geldt dat niet, zij lijken gebouwen naarmate ze groter zijn juist wat ruimer en overzichtelijker te vinden ($r = .330, p = .093$).

Het netto-oppervlak per kind (NVO kind) is het totale netto oppervlak van het gebouw gedeeld door de capaciteit oftewel het aantal kindplaatsen. We hebben onderzocht of en in hoeverre er een verband is tussen het NVO per kind en de oordelen van ouders, leidsters en onderzoekers. Er is een sterke correlatie met het oordeel van ouders over de sfeer in het centrum ($r = .595, p = .001$): ouders beoordelen de sfeer beter naarmate het NVO per kind toeneemt. Het gebouw wordt door hen ook als ruimer en overzichtelijker beoordeeld, er is een marginaal significant verband ($r = .375, p = .054$). verder zijn er geen verbanden met oordelen van ouders, onderzoekers en leidsters. De schaal, het BVO gebouw en NVO per kind zijn dus maar op onderdelen van invloed op de verschillende kwaliteits- en uitstralingsoordelen.

Aan hoofden en leidsters is in interviews gevraagd wat volgens hen de ideale capaciteit van een kindercentrum zou zijn. Leidsters en hoofden zijn het in grote mate eens met elkaar. Hun antwoorden staan samengevat in onderstaand figuur.

Voorkeuren capaciteit

	1 groep	2 groepen	3 groepen	4 groepen	5 of meer groepen
BSO	3	7	3	1	-
KDV	-	-	4	15	6

Bij de BSO's varieert de gewenste capaciteit tussen 1 en 4 groepen. Centra die 1 groep prefereren zitten allen in gecombineerde huisvesting met een KDV en vinden dan een totale capaciteit (KDV/BSO) van 4 groepen gewenst. Opvallend is dat van de 7 BSO's met drie of meer groepen er 5 zijn die een voorkeur hebben voor minder groepen. Argumenten hiervoor hangen deels samen met het gebouw zelf (men vindt het te krap voor de huidige capaciteit), maar ook wordt als reden gegeven dat men 60 of meer kinderen te druk vindt.

Bij de KDV's is er een sterke voorkeur voor 4 groepen (60%). Voordelen die daarbij genoemd worden zijn dat het aantal medewerkers, kinderen en ouders bij een viergroepig centrum nog goed te overzien zijn. Het contact kan nog voldoende informeel zijn, en het wordt niet 'te gezellig'. Dit laatste is soms een argument om niet voor minder groepen te willen kiezen. Een ander voordeel dat genoemd wordt is dat in een viergroepig centrum leidsters makkelijker bij elkaar kunnen inspringen. Dit wordt in een klein centrum lastig vanwege het beperkte aantal medewerkers; in een groot centrum kan de onderlinge bereidheid om elkaar bij te springen afnemen.

KDV's die een voorkeur hebben voor een groter centrum noemen daarbij 6 of 8 groepen als maximum en geven allemaal aan dat een voorwaarde daarbij is dat groepen twee aan twee geclusterd worden, waarmee je kleinschaligheid binnen grootschaligheid kunt realiseren. De meeste KDV's zijn tevreden met hun huidige capaciteit en nemen deze ook als referentiekader. Er is maar één centrum dat meer groepen zou willen dan het nu heeft. Opvallend is wel dat van de 8 onderzochte centra met 60 of meer KDV-plaatsen de helft aangeeft dat men liever een kleinere capaciteit zou willen. Concluderend kunnen we stellen dat er bij de KDV's een sterke voorkeur is voor centra van 4 groepen (± 50 kinderen). Dit is vooral gebaseerd op organisatorische voordelen en overzichtelijkheid en herkenbaarheid voor ouders, medewerkers en kinderen. Bij de BSO's is er een voorkeur voor 2 groepen oftewel 40 kinderen.

De voorkeuren van hoofden en leidsters zijn niet te relateren aan kenmerken van het gebouw als totaal: kleinere of grotere centra blijken niet significant anders beoordeeld te worden.

Uit de oppervlakte-analyse blijkt dat er grote verschillen zijn in de verhouding gebruiksruimte – verkeersruimte. Uit nadere analyse van de gegevens blijkt dat er geen verschillen zijn in deze verhouding tussen kindercentra die als zodanig nieuw gebouwd zijn en centra die in een verbouwd pand zitten. Maar wél blijkt dat in gebouwen die multifunctioneel van opzet zijn het percentage verkeersruimte gemiddeld hoger ligt dan in de andere gebouwen. Als we deze gebouwen apart nemen ontstaat het volgende beeld:

Type gebouw	% gebruiksruimte	% verkeers- /speelruimte
Multifunctioneel (N=10)	67	21
Monofunctioneel of combi (N=20)	72	15

Daarbij dient wel opgemerkt te worden dat in 8 van de multifunctionele gebouwen de verkeersruimte tevens speelruimte is, terwijl dat in de monofunctionele gebouwen bij 12 gebouwen het geval is. Als we dan vervolgens kijken naar de hoeveelheid speelruimte die per kind beschikbaar is, dan zien we daarin ook een verschil:

Type gebouw	Gemiddelde speelruimte per kind	SD
Multifunctioneel (N=10)	5,5 m ²	2,14
Monofunctioneel of combi (N=20)	4,3 m ²	0,88

Het lijkt er dus op dat de multifunctionele gebouwen meer speelruimte per kind hebben, die voor een deel in de verkeersruimte verdisconteerd zit. Echter, voorzichtigheid is hier geboden vanwege het beperkte aantal gebouwen en de grote standaarddeviatie.

16.4.3 Lay-out

Drie belangrijke kenmerken van de lay-out van het gebouw zijn onderzocht, omdat we veronderstelden dat die effecten zouden kunnen hebben op de kwaliteit van het gebouw. Het betreft de ontsluiting en structuur, het al dan niet gesitueerd zijn op een of meer verdiepingen en het al dan niet clusteren van groepsruimten. Daarnaast hebben de onderzoekers op basis van de plattegrondanalyse en de evaluatie van het gebouw een oordeel gegeven over de vindbaarheid van ruimten voor kinderen en volwassenen en de mogelijkheid voor leidsters om toezicht in het gebouw te kunnen houden. Daarvoor is niet alleen de situering van ruimten ten opzichte van elkaar relevant maar ook of er doorzichten in het gebouw zijn op volwassen- en kindhoogte.

Ontsluiting en structuur

Er is een duidelijke relatie is tussen de wijze waarop een gebouw wordt ontsloten en het aantal kindplaatsen. Centra die ontsloten worden met een centrale gang hebben relatief de kleinste capaciteit terwijl centra met een speelhal die tevens verkeersruimte is en daarnaast nog een of meer gangen de grootste capaciteit hebben. Dit is goed verklaarbaar omdat van de 5 centra met zo'n dubbele ontsluiting er 4 een combinatie zijn van BSO en KDV, die zoals onder de kenmerken werd beschreven in feite twee aparte eenheden in een gebouw vormen, met elk een eigen verkeersruimte. Er is geen verband tussen ontsluiting en structuur en oordelen van ouders en leidsters over de hoeveelheid en kwaliteit van de binnenspeelruimte. Wel is er een verband tussen ontsluiting en structuur en het oordeel van onderzoekers of groepen zich makkelijk kunnen mengen. Dit aspect wordt als beste beoordeeld in gebouwen die ontsloten worden door een centrale speelhal en scoort het laagst in gebouwen met een centrale gang ($p .020$). Dit is logisch, omdat in het merendeel van de gebouwen met een centrale gang een speelhal ontbreekt. Bij leidsters is er geen verband tussen ontsluiting en hun oordeel of kinderen zich makkelijk vrij door het gebouw kunnen bewegen. Er is ook geen verband tussen pedagogische visie en gebouwstructuur.

Verdiepingen

Allereerst onderzoeken we of het feit dat een gebouw uit meerdere bouwlagen bestaat van invloed is op de kwaliteitsoordelen van ouders, leidsters en onderzoekers. Voor leidsters blijkt er een marginaal verband met het oordeel over de kwaliteit van de binnenspeelruimten (met verdieping: $M=3,48$; zonder verdieping: $M=3,10$; $F(1,28)=2,99$, $p=.095$); voor ouders zien we hetzelfde ($F(1,26)=3,40$, $p=.077$). Beide gebruikersgroepen zijn minder tevreden over het gebouw wanneer ruimten op de verdieping zijn gesitueerd. Opvallend is dat de verbanden niet heel sterk zijn en dat dat ook niet het geval is wanneer groepsruimten op de verdieping zijn gesitueerd. Het oordeel van de onderzoekers over de kwaliteit van het gebouw als geheel wordt ook niet bepaald door al dan niet verdiepingsbouw. In interviews met hoofden en leidsters werden met name door KDV's met groepen op een verdieping enkele nadelen genoemd. Het voornaamste probleem is de slechte relatie met de buitenspeelruimte. Sommige groepen hebben wel een dakterras maar dit was nergens adequaat ingericht waardoor het minimaal gebruikt werd. Het naar beneden gaan met de groep is lastig waardoor men het idee heeft dat kinderen belemmerd worden in het buitenspeelruimte. Een ander genoemd nadeel is dat het moeilijk is om een opendeurenbeleid door te voeren, als groepen op meerdere verdiepingen gehuisvest zijn: kinderen maken meestal alleen van de 'eigen' verdieping gebruik. Contact met andere groepen wordt daardoor beperkt. Dit wordt door sommige anderen als een voordeel genoemd wanneer het KDV uit 6 of meer groepen bestaat: situering op meerdere verdiepingen geeft dan juist meer rust. Enkele KDV's met het kantoor voor het hoofd op de verdieping vinden dit een probleem omdat daardoor het contact met ouders / medewerkers beperkt wordt.

BSO's met groepen op verdiepingen vinden dit een probleem als er geen zicht vanuit de verdieping op de buitenspeelruimte is en voor kinderen die (tijdelijk) gehandicapt zijn, als er geen lift is.

Opmerkelijk is overigens dat van de 12 gebouwen met ofwel KDV-groepen ofwel BSO-groepen op de verdieping er niet één was met een ingericht balkon of dakterras. Daar waar een dakterras aanwezig was, werd dit meestal minimaal gebruikt omdat het geen inrichting / schaduwplekken of wat dan ook had.

Clustering

Omdat tijdens het onderzoek bleek dat het clusteren van KDV-groepsruimten van invloed kon zijn op de kwaliteit van het gebouw (zie ook de hoofdstukken: *Binnenspelen KDV*, *Wassen/plassen KDV*, *Eten KDV*), wordt dit onderdeel hier apart behandeld.

Er is een verband tussen het clusteren van groepsruimten en de oordelen van ouders. Wanneer groepsruimten twee aan twee geclusterd zijn, zijn ouders positiever over de kwaliteit van de binnenspeelruimten én over de uitstraling van het gebouw (kwaliteit: geclusterd: $M=3,86$; niet geclusterd: $M=3,41$; $F(2,20)=2,91$, $p=.078$); (uitstraling: geclusterd: $M=3,87$; niet geclusterd: $M=3,34$; $F(2,20)=3,20$, $p=.062$). Blijkbaar beoordelen ouders het clusteren van groepen als positief. Er zijn ook effecten op gedrag; deze worden in de volgende paragraaf besproken. In de interviews met hoofden van KDV's werd door hen clustering positief gewaardeerd. Opvallend is dat daar waar men met een oneven aantal groepen werkte, dit vaak spontaan als probleem werd genoemd. Vaak waren groepen twee aan twee gekoppeld, en bleef er een groep 'over'. Zowel door leidsters die in die groep werken als door de leidinggevende werd dit als nadeel ervaren. Deze groep dreigde geïsoleerd te raken: minder contact met collega's, meer een eilandgevoel.

Speelruimten buiten de groepsruimten

De speelruimten zijn al uitgebreid besproken in de hoofdstukken *Binnenspelen KDV* en *Binnenspelen BSO*. Wanneer we naar het gebouw als geheel kijken, willen we nagaan in hoeverre het al dan niet aanwezig zijn van extra speelruimten buiten de groepsruimte van invloed is op de beoordeling van het gebouw door onderzoekers, ouders en leidsters. Hoewel de oordelen over de kwaliteit van het gebouw als geheel van onderzoekers en van de binnenspeelruimte als geheel van leidsters iets hoger scoren wanneer er in ruime mate andere speelruimte aanwezig is, zijn de verschillen marginaal significant. Voor ouders is het beeld duidelijker: zij oordelen significant positiever over de kwaliteit van de binnenspeelruimte als er buiten de groepsruimte andere speelruimte aanwezig is ($M=3,90$ vs. $M=3,53$; $F(2,25)=3,85$; $p=.035$).

Doorzichten in het gebouw

Doorzichten op kindhoogte zijn meegenomen in het onderzoek vanuit de hypothese dat een gebouw met doorzichten het voor kinderen makkelijker maakt zich te oriënteren en dat wanneer kinderen en volwassenen van de ene speelruimte naar de andere kunnen kijken, dit het gebruik van die ruimte bevordert. Als een gebouw doorzichten op kindhoogte heeft wordt de kwaliteit van het gebouw door de onderzoekers positiever beoordeeld ($M=3,71$ vs. $M=2,82$) en zijn ouders positiever over de uitstraling van het gebouw ($M=3,83$ vs. $M=3,42$). De verschillen zijn significant, respectievelijk $F(1,27)=21,9$; $p=.000$ en $F(1,25)=6,82$; $p=.015$. Ook is er een invloed op gedrag van kinderen. Er is, opvallend genoeg, geen significant verband tussen het al dan niet direct gerelateerd zijn van de overige speelruimte aan de groepsruimte en de voornoemde oordelen. Daarbij moet worden opgemerkt dat maar in 17% van de onderzochte gebouwen er helemaal geen relatie was tussen groeps- en overige speelruimten.

16.4.4 Gebouwkenmerken in relatie tot spelgedrag

Onderzocht is of er een relatie is tussen een aantal gebouwkenmerken en gedrag van kinderen.

Schaalgrootte

Er zijn geen verbanden gevonden tussen aantal kindplaatsen of totaaloppervlak per kind en spelgedrag. Wél vonden we een sterk significante correlatie tussen diversiteit aan speelplekken en aantal kindplaatsen (zie hiervoor onder: *schaalgrootte*). Daaruit valt op te maken dat grotere centra een minder divers aanbod aan speelplekken bieden. Nader onderzoek zou moeten uitwijzen of en op welke wijze dat invloed heeft op spelgedrag.

Verdiepingen

Als een gebouw verdiepingen heeft is er een verband met gedrag. Negatief gedrag (elkaar storen, sneller afgeleid zijn) komt vaker voor in gebouwen met verdiepingen en kinderen leggen ook meer claims op leidsters, maar er wordt ook meer en beter samengespeeld. ($p \leq .03$). Deze uitkomsten lijken elkaar tegen te spreken en we kunnen er dan ook geen conclusie aan verbinden. Daarvoor zou nader onderzoek gedaan moeten worden.

Clustering

In KDV's waar twee groepsruimten aan elkaar gekoppeld zijn, direct of indirect, spelen kinderen meer en beter samen dan in centra waar dat niet het geval is (niet geclusterd: $M=2,90$, geclusterd: $M=3,25$; $F(2,22)=4,21$, $p=.028$). Deze bevinding gaat in dezelfde richting als vergelijkbare bevindingen die we bij het onderdeel '*Binnenspelen KDV*' vonden. Daarbij bleek dat met name een indirecte relatie tussen twee groepsruimten, door middel van gedeeld sanitair of keuken, leidde tot minder claims op leidsters en meer samenspelen. Bij BSO's is er geen verband met het al dan niet koppelen van groepsruimten. Kinderen in de schoolleeftijd zijn zelfstandiger en kunnen ook wanneer er geen directe relatie is makkelijker naar andere ruimten gaan.

Speelruimten buiten de groepsruimten

Wanneer er buiten de groepsruimten ook andere speelruimten zijn spelen kinderen meer met kinderen uit andere groepen ($M=3,26$ vs. $M=2,96$; $F(2,27)=3,00$, $p=.067$). Dit is op zich logisch omdat er dan ook een ruimte is waar kinderen van verschillende groepen elkaar kunnen ontmoeten. Dit geldt zowel voor KDV als BSO.

Doorzichten

Als er in een KDV doorzichten op kindhoogte zijn tussen de speelruimten (meestal groepsruimte en speelhal) spelen de kinderen meer met kinderen uit andere groepen, ($F(1,46)=4,19$; $p=.046$) zijn ze meer vertrouwd met andere speelruimten ($p=.030$) en voelen ze zich vrijer om het gebouw te gebruiken ($p=.004$). Hier blijkt dus een samenhang tussen visueel contact en spelgedrag. Dit bevestigt de hypothese dat zicht er toe doet. Daarbij is het goed te bedenken dat doorzichten op kindhoogte ook

altijd zodanig zijn dat ze ook doorzicht bieden voor de volwassenen. Volwassenen kunnen dus beter zicht houden op kinderen als ze in een andere ruimte spelen en zijn daarom waarschijnlijk eerder geneigd deze ruimten te (laten) gebruiken. Bij de BSO is er geen relatie tussen spelgedrag en doorzichten: voor die leeftijdsgroep lijkt het permanent visueel toezicht kunnen houden minder relevant. Daar staat tegenover dat in twee BSO's met heel verschillende structuur (een met een open structuur en vide; de ander met twee gangen en vrij gesloten structuur) het belang van zicht kunnen houden werd benadrukt. In een derde BSO werden soms ruimten afgesloten omdat men daarop onvoldoende zicht kon houden. Hoewel we het dus niet in de kwantitatieve gegevens terugvinden, blijkt uit de interviews zicht wel degelijk een rol te spelen voor de BSO.

Aanwezigheid speelhal

Speelhallen zijn reeds besproken in het hoofdstuk *Binnenspelen KDV*. Bij bestudering van het gebouw als geheel is nog wat preciezer gekeken naar de situering van speelhallen en mogelijke effecten op gedrag. Hoewel er geen significante verschillen zijn, wijst een aantal uitkomsten van de nadere analyse wel een bepaalde richting in: als de speelhal decentraal gesitueerd is, leggen kinderen meer claims op leidsters ($M=3,14$) dan wanneer de speelhal centraal gelegen is ($M=3,52$).

16.4.5 Visie en gebouwkenmerken

De algemene visie van het centrum zoals die is beschreven onder kenmerken heeft geen relatie met het kwaliteitsoordeel van de onderzoekers en ook niet met de oordelen van de leidsters en ouders over kwaliteit, uitstraling en sfeer. Ook is er geen verband tussen de mate waarin de pedagogische visie volgens het centrum betrokken is bij het ontwikkelen van huisvestingsplannen en de kwaliteitsoordelen van onderzoekers, ouders en leidsters. De mate waarin de visie betrokken is bij het ontwikkelen van de huisvesting heeft eveneens geen samenhang met het oordeel van de onderzoekers in hoeverre het gebouw past bij de visie van de organisatie.

Het oordeel van onderzoekers of het gebouw past bij de visie van de organisatie is als volgt tot stand gekomen. De volgens het hoofd belangrijkste pedagogische uitgangspunten zijn tijdens de plattegrondanalyse 'naast het gebouw gelegd'. Dat betekende dat we op basis van deze uitgangspunten hypothesen formuleerden over in hoeverre het gebouw zou passen bij deze uitgangspunten. Bijvoorbeeld: daar waar als belangrijkste uitgangspunt is aangegeven dat kinderen zich vrij in het gebouw en buiten moeten kunnen bewegen, of daar waar juist de groepsruimte als hoofdruimte werd gezien, werd nagegaan of het gebouw daarop was afgestemd. In het eerste geval werd gekeken of relaties tussen ruimten zodanig waren dat kinderen makkelijk van de ene naar de andere ruimte konden gaan, waarbij het in het gebouw voor groepsleiding mogelijk was om toezicht te houden. Als de groepsruimte de hoofdruimte was werd nagegaan of deze ruimte dan ook qua oppervlakte en situering de kernruimte zou zijn. Tijdens het gebouwbezoek is in interviews nader ingegaan op de visie, en werden mogelijke discrepanties tussen belangrijkste uitgangspunten en het gebouw aan de orde gesteld. Ook werd tijdens de evaluatie van het gebouw onderzocht in hoeverre onze hypothese of het gebouw al dan niet bij de visie van de organisatie paste klopte. Dit alles leidde tot een eendoordeel waarin door de onderzoekers werd gescoord in hoeverre het gebouw paste bij de visie.

Het oordeel van onderzoekers of het gebouw past bij de visie van de organisatie, correleert sterk significant met de oordelen van ouders en leidsters over de kwaliteit van de binnenspeelruimte ($r=.587, p .001$ resp. $r=.550, p .002$) en met het oordeel van de onderzoekers over de kwaliteit van het gebouw als geheel ($r .518, p .003$). Dat wijst erop dat visie, en de mate waarin deze weerspiegeld wordt in het gebouw, wel degelijk samenhangt met kwaliteit van het gebouw.

Visie en gedrag

In de onderzochte gebouwen zijn we drie 'hoofdstromingen' tegengekomen: de Reggio Emilia stroming, een meer Gordon gerichte stroming en een mengvorm. De Reggio Emilia-visie correspondeert significant met de gevonden variant (samenstel van pedagogische uitgangspunten) 'zelfstandigheid en competentie stimulerend'. De gemengde stroming komt overeen met de variant 'groepsgerichte werkwijze'. De derde stroming (Gordon) correspondeert niet met een van de varianten.

Het gedrag van kinderen hangt daarmee op een paar punten samen. In de centra met de Reggio Emilia-visie spelen kinderen significant meer en beter samen dan in de andere visies en bewegen ze zich ook vrijer door het gebouw.

<i>Stroming</i>	<i>Samenspelen</i>	<i>Vrij bewegen</i>
<i>Reggio Emilia</i>	3,41	3,76
<i>Gordon/ontwikkelingsgericht</i>	2,85	2,59
<i>gemixt</i>	3,08	2,82
<i>significantie</i>	.004	.069

In frequentie van spelactiviteiten, zelfstandigheid en negatief gedrag zijn er geen opvallende verschillen tussen de drie stromingen.

16.5 Conclusies en Aanbevelingen

16.5.1 Conclusies

- Het gemiddelde bruto vloeroppervlak per kind is voor BSO en KDV samen 9,1 m². Uitgesplitst naar KDV is dit gemiddeld 10,8 m² en voor BSO 6,9 m².
- In het algemeen zijn ouders, leidsters en onderzoekers redelijk positief over het gebouw als geheel. Er is een grote mate van overeenstemming tussen de onderzoekers- en de gebruikersoordelen. De buitenspeelruimte wordt door alle drie het laagst gewaardeerd.
- Schaalgrootte is maar beperkt van invloed op de kwaliteitsoordelen van onderzoekers en gebruikers. Leidsters zijn wat negatiever over de uitstraling en de buitenruimte naarmate er meer kinderen worden opgevangen. Ouders zijn iets positiever over de sfeer in het centrum naarmate het NVO per kind toeneemt.
- Er is een duidelijke relatie tussen schaalgrootte en diversiteit van speelplekken in het KDV. Kleinere KDV's bieden meer gevarieerde speelplekken dan de grotere.
- Centra zelf hebben een sterke voorkeur voor kleinere centra: voor de KDV's wordt door de meerderheid 4 groepen (± 48 kinderen) als ideaal geschetst, voor de BSO's 2 groepen (40 kinderen).
- Gebouwen met verdiepingen worden door ouders en leidsters iets minder gewaardeerd dan gebouwen met een bouwlaag. Soms staat het situeren van groepen op meerdere verdiepingen samenwerking en pedagogische visie in de weg, bij grootschalige centra kan spreiding van groepen daarentegen ook rust bieden. Geen enkel onderzocht gebouw met verdiepingen had een voor spel ingericht terras of balkon.
- Er lijken effecten te zijn op spelgedrag in relatie tot het gesitueerd zijn op een verdieping. Hiernaar zou nader onderzoek gedaan moeten worden.
- Clustering van groepen in het KDV blijkt een positief effect te hebben op spelgedrag, en wordt ook door ouders gewaardeerd.
- Voor ouders blijkt belangrijk dat er buiten de groepsruimte andere speelruimte is.
- Doorzichten op kindhoogte in een gebouw maken dat kinderen makkelijker van andere speelruimten gebruik maken en dat er meer contact met kinderen van andere groepen is.
- In de onderzochte gebouwen onderscheiden we drie pedagogische stromingen: Reggio Emilia, Gordon/ontwikkelingsgericht en een mengvorm. Deze laatste 'stroming' komt het meest voor en

kan omschreven worden als een stroming met een groepsgerichte werkwijze. De Reggio Emilia variant is vooral gericht op competentie en zelfstandigheid. De derde variant heeft geen duidelijk verbinding met een van de drie in het onderzoek onderscheiden pedagogische varianten.

- De mate waarin de visie van de organisatie in het gebouw weerspiegeld is, blijkt voor ouders en leidsters van invloed op hun oordeel: zij zijn positiever over de kwaliteit binnen naarmate het gebouw beter past bij de visie.

16.5.2 Aanbevelingen

- In gebouwen met meer kinderen lijkt minder aandacht te zijn voor een divers aanbod aan activiteiten dan in gebouwen met minder kinderen. Organisaties die grootschalige gebouwen ontwikkelen zouden aan dit aspect aandacht moeten besteden.
- Het koppelen van groepsruimten twee aan twee, bij voorkeur d.m.v. sanitair of keukentje, levert een positieve bijdrage aan de gebruikskwaliteit. Bij een oneven aantal groepen moeten oplossingen bedacht worden waardoor ook een 'derde' groep aan andere groepen gekoppeld wordt.
- Bij het bouwen in meerdere bouwlagen dient aandacht besteed te worden aan clustering van groepen en met name aan de inrichting van buitenterrassen voor spelactiviteiten. Meer onderzoek is nodig naar mogelijk negatieve effecten van huisvesting op een verdieping op gedrag van kinderen.
- Er is een relatie tussen de mate waarin de pedagogische visie in het gebouw is gerealiseerd en de kwaliteitsoordelen van onderzoekers, leiding en ouders. Ook om die reden is het belangrijk om een gebouw af te stemmen op de pedagogische visie van het centrum.
- Doorzichten maken op kindhoogte (waar ook volwassenen doorheen kunnen kijken) draagt bij aan het gebruik van de speelruimten waarnaar die doorzichten gemaakt zijn.
- Multifunctioneel gebruik

17 Multifunctioneel gebruik

17.1 Inleiding

In dit onderzoek is een aantal multifunctionele gebouwen meegenomen. Onder multifunctionele gebouwen verstaan we hier gebouwen die naast een of meer voorzieningen voor kinderopvang (KDV/BSO) ook andere functies huisvesten en die in meer of mindere mate verblijfsruimten met elkaar delen. De laatste jaren is een ontwikkeling gaande waarin steeds vaker kindercentra samen met andere voorzieningen in een gebouw worden gehuisvest. Het betreft dan vaak scholen, maar ook welzijnsvoorzieningen. Er is nog nauwelijks onderzoek gedaan naar de effecten van multifunctioneel gebruik van gebouwen op de gebruikskwaliteit van de kindercentra.

Voor het huidige onderzoek is een aantal vragen/hypothesen geformuleerd. Allereerst willen we onderzoeken welke ruimten/ functies gedeeld worden met andere voorzieningen dan de kinderopvang, en of daarin verschillen zijn tussen KDV's en BSO's. Daarbij willen we vooral onderzoeken welke ervaringen er zijn met gedeeld gebruik, en welke gebouwenmerken of eigenschappen het gedeeld gebruik kunnen stimuleren of juist belemmeren. Daarnaast wordt onderzocht of huisvesting in een multifunctioneel gebouw leidt tot wijzigingen in de ruimtelijke opzet van een kinderopvangvoorziening. Met andere woorden: ziet een kinderopvangvoorziening in een multifunctioneel gebouw er anders uit dan een aparte kinderopvangvoorziening? In samenhang daarmee willen we proberen te achterhalen of kinderopvang in een multifunctioneel gebouw leidt tot een ander gemiddeld oppervlak per kindplaats.

Gebouwenmerken
Kenmerken van gebouw
Type centrum
Andere gebruikers gebouw
Welke ruimten delen
Oppervlakte per kind
Kenmerken van gebruik
Initiatief tot mf-gebruik
Eigendom
Relatie tot andere gebruikers
Intensiteit samenwerking
Eigendom gebouw

17.2 Kenmerken multifunctionele gebouwen

17.2.1 Type centrum

Van de dertig onderzochte centra zijn zeven centra met andere, niet-kinderopvang-, organisaties in één pand gehuisvest, waarbij ze op enigerlei wijze verblijfsruimten met elkaar delen. Centra die bijvoorbeeld alleen een entree en gang delen met andere gebruikers zijn hierbij dus niet meegerekend.

Er zijn vijf gebouwen onderzocht waarin zowel een KDV als een BSO zijn gehuisvest; één gebouw met alleen een BSO en één met alleen een KDV. Van de vijf combinaties zijn het alleen de BSO's die ruimten delen met andere gebruikers. Dus in totaal zijn er 6 BSO's die ruimten delen en één KDV.

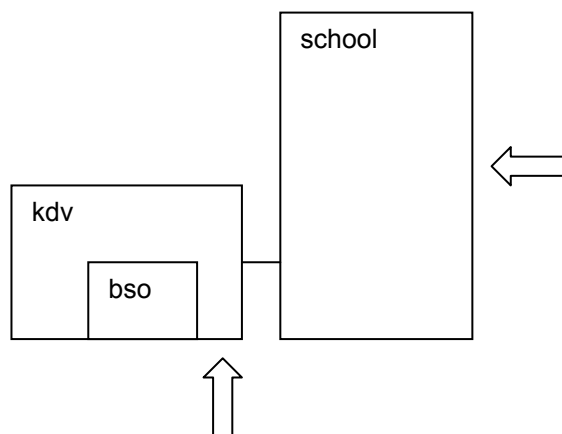
17.2.2 Andere gebruikers of functies gebouw

Er is een grote diversiteit van medegebruikers van de multifunctionele gebouwen. Dit laat onderstaand overzicht zien:

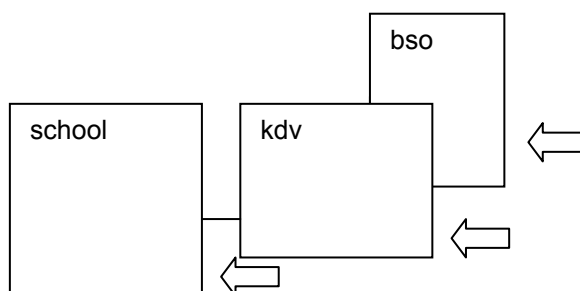
- een centrum bestaat uit KDV, BSO, PSZ en een basisschool
- een KDV zit samen met een school in een gebouw
- een KDV en BSO zitten samen met een school, peuterspeelzaal, consultatiebureau in een gebouw
- twee centra bestaande uit KDV en BSO delen samen met een wijkcentrum een gebouw. Eén multifunctioneel centrum bestaat ook nog uit een sporthal
- een KDV en BSO delen een gebouw met meerdere scholen, sporthal, consultatiebureau, sociaal-cultureel werk en muziekschool
- een BSO is gehuisvest in een gebouw samen met de GGD en recreatieve verenigingen.

Onderstaande figuren geven op schematische wijze de belangrijkste varianten weer van de wijze waarop de verschillende partijen in multifunctionele gebouwen zijn gehuisvest.

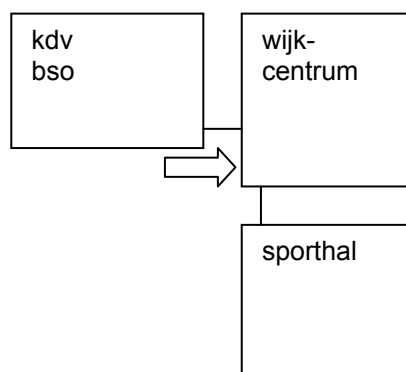
a.

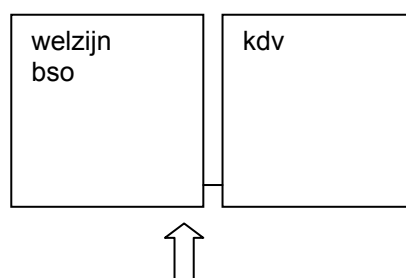
b.

c.

d.

17.2.3 Welke ruimten worden gedeeld

Onderstaand overzicht geeft een beeld welke ruimten in de multifunctionele gebouwen worden gedeeld door de verschillende gebruikers.

<i>aantal centra</i>	<i>soort ruimte</i>
3	Speelwerklokaal onderbouw school
2	Ontmoetingsruimte of hal van school
1	Handenarbeidruimte school
3	Speelplaats school
3	Groepsruimte bso
2	Sportzaal
4	Verkeersruimte zoals entree, gangen
3	Sanitair
2	Ontmoetingsruimte wijkcentrum
2	Overige ruimten wijkcentrum zoals activiteitenruimten, spreekkamers, grote zaal
2	Ruimte van vereniging, ruimte beheerder van mf-gebouw

De soort ruimten die worden gedeeld en de frequentie waarmee van deze ruimten gebruik wordt gemaakt door het kindercentrum varieert sterk.

17.2.4 Oppervlakte per kind

Bij 5 van de 7 gebouwen is door het kindercentrum aangegeven hoeveel oppervlak zij huren van de eigenaar van het gebouw; bij 2 gebouwen is dit onbekend. Van deze 5 centra is er één die alleen de primaire ruimten (gebruiksruimten) huurt, 3 centra huren het gehele deel waarover zij permanent beschikken – dus inclusief verkeers- en installatieruimte. Eén centrum huurt de primaire ruimten met daarboven een toeslag van 10%.

Van de drie centra die het gehele gebouwdeel huren zijn er twee die zowel een BSO als KDV huisvesten; het NVO per kind is daar respectievelijk 7,4 en 10,7 m². Het derde centrum heeft alleen een BSO, het NVO per kind is hier 7,4 m² per kind. Daarmee zijn deze centra niet of nauwelijks kleiner dan het gemiddelde van centra die niet multifunctioneel gehuisvest zijn (combi BSO/KDV: 8,1 m², alleen BSO: 6,2 m²).

Het centrum dat alleen primaire ruimte huurt, is een 3-groepig KDV dat slechts 5,7 m² per kind huurt; het centrum dat primaire ruimten met een toeslag van 10% huurt, is een combinatie van KDV en BSO en huurt slechts 5,5 m² per kind. Deze beide centra gebruiken ook andere ruimten in het gebouw (respectievelijk een gymzaal en activiteitenruimten) en hebben die ook nodig om goed te kunnen functioneren. Omdat niet bekend is welke huurprijs wordt berekend, kunnen we niet aangeven of deze twee centra daadwerkelijk goedkoper uit zijn. Het is immers mogelijk dat deze laatste centra een hogere prijs per m² betalen dan de centra die alle ruimte moeten huren.

17.3 Multifunctioneel gebruik

17.3.1 Initiatiefnemer

We zijn benieuwd wie het initiatief tot het multifunctioneel gebouw of het gebruik van ruimten heeft genomen. De gemeente is vier maal de initiatiefnemer geweest. Vaak werden de gebruikers min of meer gedwongen om samen in één gebouw te gaan zitten. De samenwerking tussen de verschillende gebruikers kwam dan op gang tijdens de bouwfase of pas na de ingebruikname van het gebouw. Twee maal heeft de kinderopvangorganisatie zelf het initiatief genomen tot multifunctioneel gebruik van ruimten bij het realiseren van huisvesting. Bij één centrum is het onbekend wie de initiatiefnemer tot gemeenschappelijke huisvesting is geweest.

17.3.2 Relatie tot andere gebruikers met betrekking tot huisvesting; eigendom pand

De formele relatie ten opzichte van de andere gebruikers kan van invloed zijn op het multifunctioneel gebruik van het gebouw. Wie heeft het voor het zeggen?

Bij vijf van de zeven multifunctionele centra is de gemeente eigenaar van het gebouw, bij de twee andere centra is dat een woningbouwvereniging.

Vier centra zijn medehuurder van het gebouw en verkeren in een gelijkwaardige positie ten opzichte van de andere gebruikers van het pand, twee centra huren van de andere gebruiker van het gebouw en zit dus in een ondergeschikte positie, één centrum is hoofdhuurder.

17.3.3 Intensiteit van multi functioneel-gebruik

Vijf centra delen dagelijks ruimten met andere gebruikers. Dit zijn:

- een BSO, die de ontmoetingsruimte en speelwerklokaal van een school gebruikt
- een Combi, die sanitair voor volwassenen en de ontmoetingsruimte van een wijkcentrum voor personeel gebruikt en incidenteel een sporthal en gespreksruimten.
- een KDV die het speelwerklokaal van een school als ruimte voor grofmotorisch spel gebruikt
- een BSO die activiteitenruimten van een wijkcentrum gebruikt. Dit centrum is sterk geïntegreerd in het wijkcentrum. De ruimten van de BSO worden tijdens schooltijden ook voor andere doeleinden gebruikt.
- een BSO die dagelijks het buitenspeelsterrein van de school en incidenteel andere ruimten gebruikt.

De overige twee centra delen ruimten incidenteel. In de schoolvakanties worden vaak gymzalen en handenarbeidruimten van scholen gebruikt door de BSO. Eén combi maakt in de schoolvakanties gebruik van de peuterspeelzaalruimten voor de huisvesting van de halve dagopvang, omdat deze laatste de groepsruimten met een BSO delen.

17.4 Analyse

17.4.1 Ruimtewinst

Een belangrijke vraag die gesteld wordt is: 'Levert multifunctioneel gebruik van ruimte ruimtewinst op?'. Met andere woorden: kan een kinderopvangvoorziening met minder ruimte toe, omdat het ruimten van anderen gebruikt?

De BSO die de activiteitenruimten van een wijkcentrum gebruikt en de BSO die het speellokaal en de ontmoetingsruimte van een school gebruikt kunnen een grotere capaciteit realiseren, dankzij de externe ruimten die dagelijks kunnen worden gebruikt. Op basis van de norm van 3 m² speelwerkruimte per kindplaats zouden ze alleen met hun eigen (groeps)ruimten minder kinderen mogen plaatsen.

De combi die samen met een wijkcentrum en sporthal in een gebouw zit, heeft zelf geen sanitair voor volwassenen, pauzeruimte en spreekkamer in het eigen centrum, omdat ze de voorzieningen van het wijkcentrum gebruiken. Dit centrum heeft een extreem laag bruto vloeroppervlak per kindplaats van 4,7 m² (maar ook weinig speelruimte per kind: 3m²).

Bij deze drie centra is duidelijk sprake van ruimtewinst.

Bij een ander centrum gebruikt de BSO tweemaal per week een speelwerklokaal van de basisschool om de jongste BSO-groep op te vangen, totdat de peuterspeelzaal uit de gemeenschappelijke groepsruimte is vertrokken. Dubbelgebruik van de groepsruimte voor peuterspeelzaal en BSO is mogelijk dankzij de uitwijkmogelijkheid naar het speelwerklokaal.

De BSO die gebruik maakt van de speelplaats van de onder- en middenbouw van de basisschool, hoeft geen eigen buitenspeelsterrein te hebben. Hier is sprake van ruimtewinst in het oppervlak van het benodigde buitenterrein. Deze situatie is overigens niet exclusief voorbehouden aan multifunctionele gebouwen. We zien in de praktijk dat de BSO's vaak externe terreinen gebruiken voor buitenspelen (zie verder bij het hoofdstuk buitenspelen BSO).

In drie centra deelt een jongste BSO-groep de groepsruimte met een peuterspeelzaal of halve dagopvang. Dit levert ruimtewinst op, omdat er in plaats van 2 groepsruimten 1 groepsruimte gebouwd hoeft te worden.

In de overige multifunctionele centra waarbij ruimten worden gedeeld, levert dit geen ruimtewinst op maar wel een meerwaarde voor het kindercentrum. De extra ruimten zijn niet noodzakelijk voor het primair functioneren van het centrum, maar bieden de BSO, met name in vakantietijd, extra mogelijkheden.

17.4.2 Voor- en nadelen in gebruik

In de tweede fase van het onderzoek zijn door de onderzoekers bewust centra geselecteerd, die ervaring hebben met multifunctioneel gebruik van ruimten. Het heeft veel moeite gekost om centra te vinden die intensief en veel ruimten met andere gebruikers delen. Vaak bleek de beoogde samenwerking in brede scholen wel op papier te bestaan, maar nog niet in de praktijk te functioneren of in een hele prille fase te verkeren.

We hebben de gebruikers gevraagd naar de voor- en nadelen van multifunctioneel gebruik van ruimten.

Voordelen die genoemd worden zijn:

- het centrum krijgt meer ruimte tot zijn beschikking. Voor sommige centra is dat echt een noodzaak; voor andere centra een prettige bijkomstigheid. Deze laatste centra kunnen goed functioneren met de ruimte waarover ze zelf beschikken.
- ruimten worden intensiever gebruikt, bijvoorbeeld schoolruimten na schooltijd en tijdens de vakantie en groepsruimten van de BSO tijdens schooltijd.

- doordat verschillende organisaties in één gebouw zitten, hebben ze makkelijker contact met elkaar. De drempel is lager.
- kinderen die op de school zitten kunnen makkelijker nog eens terugkomen naar het KDV.
- schoolkinderen lezen de kinderen van het KDV voor.

Nadelen die genoemd worden zijn:

- de hoofdgebruiker van de ruimte(n) houdt geen rekening met de wensen van de kinderopvangorganisatie. Deze laatste mag en kan niets aan de ruimte veranderen om deze aan te passen aan eigen gebruik en wensen. Een voorbeeld is een kaal schoolplein dat de school niet wenst aan te passen voor gebruik door de BSO, of een ontmoetingsruimte van het wijkcentrum dat overdag nagenoeg niet wordt gebruikt, maar niet mag worden aangepast voor gebruik door de BSO.
- wanneer de BSO de ruimte van een andere organisatie mag gebruiken, kan dat betekenen dat de BSO sommige ruimten moet verlaten of niet kan gebruiken op tijden dat dat wel gewenst is.
- wanneer de BSO gebruik mag maken van ruimten van een andere organisatie, heeft de kinderopvangorganisatie vaak het idee 'slechts op bezoek' te zijn. Je zit tussen de spullen van een ander. Er is dus een groot verschil of je samen een ruimte deelt of dat je gebruik mag maken van de ruimte van een ander.
- daar waar een kindercentrum samen met meerdere scholen in een multifunctioneel centrum is gehuisvest, blijkt dat de scholen de eerste paar jaren zeer veel tijd met de onderlinge samenwerking kwijt zijn. Er is dan (nog) geen belangstelling voor het kindercentrum, waardoor samenwerking niet of nauwelijks op gang komt.
- het delen van een groepsruimte tussen peuterspeelzaal/halve dagopvang en jongste BSO-groep is volgens de gebruikers geen ideale oplossing. Met name de BSO wordt beperkt in de aanpassing van de inrichting van de ruimte voor schoolkinderen. De peuterspeelzaal is vaak de meest dominante gebruiker waaraan de BSO min of meer ondergeschikt wordt gemaakt.

17.4.3 Relatie tot andere gebruikers met betrekking tot huisvesting

Het lijkt van belang te zijn welke formele relatie de verschillende gebruikers ten opzichte van elkaar hebben. De centra die een gelijkwaardige positie hebben ten opzichte van de andere gebruikers van het pand, hebben weinig klachten over het gebruik. Het komt twee maal voor dat de kinderopvang huurt van de medegebruiker. In de ene situatie heeft de school inmiddels een ruimte van de BSO en een gemeenschappelijke ruimte gevorderd voor het onderwijs. In de andere situatie mag de BSO niets veranderen aan een ontmoetingsruimte van een wijkcentrum, die ze graag had willen betrekken bij de BSO. De verhuurder bepaalt de voorwaarden.

17.4.4 Ligging en ruimtelijke aspecten

Uit de analyse van de plattegronden en de interviews blijkt dat de ligging van ruimten die gedeeld worden van groot belang is. Bij de centra die dagelijks ruimten delen, liggen deze ruimten tegen het kindercentrum aan of aan dezelfde gang als de groepsruimten van de BSO. Kinderen kunnen zelfstandig naar deze ruimten toegaan. Groepsleiding kan makkelijk toezicht houden in verschillende ruimten. Uit de interviews blijkt dat ruimten die afgelegen liggen in het gemeenschappelijk gebouw, minder snel en minder frequent worden gebruikt.

In één centrum is het KDV tussen de school en de BSO gesitueerd. De ruimten in de school worden alleen in de vakantie gebruikt, omdat de fysieke drempel te hoog is. Het omgekeerde geldt ook. Een school zal eerder van de BSO-ruimten gebruik maken voor werkzaamheden in kleine groepen, wanneer deze ruimten makkelijk toegankelijk zijn.

Zo wordt bijvoorbeeld de BSO in een welzijnsgebouw beperkt in haar activiteiten, omdat de activiteitenruimten aan dezelfde gang liggen als de spreekkamers van maatschappelijk werk. Kinderen moeten dus rustig zijn en mogen niet op de gang spelen.

Eén van de onderzoeksvragen is of huisvesting in een multifunctioneel gebouw leidt tot een andere ruimtelijke opzet van de kinderopvangvoorziening. Uit een vergelijkende plattegrondanalyse tussen de verschillende soorten gebouw blijkt dat in zes van de zeven gebouwen er geen sprake is van een wezenlijk andere ruimtelijke opzet. Slechts één BSO die ruimtelijk sterk geïntegreerd is in een wijkcentrum heeft een afwijkende ruimtelijke opzet. De ruimten van de BSO liggen verspreid in het wijkcentrum. Er is geen eigen entree of eigen gedeelte van de BSO.

Een reden waarom bij veel centra het multifunctioneel gebruik niet tot een andere ruimtelijke opzet heeft geleid, kan zijn dat er tijdens de planontwikkeling nog geen visie op en afspraken over de samenwerking bestonden tussen de verschillende gebruikers van het pand. In de praktijk leidt dit tot gebouwen waarin deze partijen elk een deel van het gebouw krijgen en waarin weinig tot niets aan integratie van ruimten is gedaan.

17.4.5 Overige aspecten

Uit de interviews blijkt dat gebruikers geen meerwaarde zien in multifunctioneel gebruik voor het KDV. Er zijn weinig ruimten die kunnen worden gedeeld. Het KDV hoeft dus ook niet per se onder één dak te zitten met bijvoorbeeld een school.

Voor de BSO zien gebruikers voordelen bij gezamenlijke huisvesting en het delen van ruimten.

We zijn ook benieuwd of multifunctioneel gebruik van gebouwen leidt tot een andere werkwijze en aanbod van de kindercentra. Dit geldt slechts voor één BSO, die sterk geïntegreerd is in een wijkcentrum. De kinderen van de BSO schrijven in op activiteiten van het jeugdwerk, die in hetzelfde gebouw plaatsvinden. Bij de overige centra hebben we geen andere werkwijze of aanbod kunnen constateren.

Gebruikers hebben aangegeven welke ruimten uit het kindercentrum wel en niet gedeeld kunnen worden. Ruimten die wel gedeeld kunnen worden zijn: alle ruimten van de BSO, de pauzeruimte van medewerkers en spreekkamers. Ruimten die niet gedeeld kunnen worden zijn: leefruimten van KDV, kantoor en de buitenruimte van KDV.

Wat de BSO betreft is iedereen het er over eens dat de groepen een thuishonk nodig hebben, waarvan ze zelf de inrichting kunnen bepalen.

17.5 Conclusies en Aanbevelingen

17.5.1 Conclusies

Ruimtewinst

Bij 3 BSO's levert multifunctioneel gebruik ruimtewinst op. Zij hebben een laag bruto vloeroppervlak per kindplaats mede omdat ze dagelijks ruimten van andere gebruikers in het gebouw kunnen gebruiken. Bij de overige centra levert het multifunctioneel gebruik van ruimten een toegevoegde waarde op maar geen ruimtewinst.

Voor- en nadelen in gebruik

Uit de telefonische contacten met gebruikers tijdens de selectie van multifunctionele gebouwen voor deelname aan het onderzoek en uit de interviews met gebruikers blijkt dat multifunctionele gebouwen vaak verzamelgebouwen zijn waarin verschillende gebruikers onder een dak zitten, maar verder weinig met elkaar te maken hebben. De samenwerking en het multifunctionele gebruik van ruimten staan in veel gevallen nog in de kinderschoenen en moet nog worden ontwikkeld.

Gebruikers zijn over het algemeen positief. Maar met name de centra die in een ondergeschikte positie zitten, klagen over de beperkingen, die worden opgelegd door de hoofdgebruiker.

Daar waar peuterspeelzaal en (jongste) BSO de groepsruimte en buitenspeelruimte delen, blijkt vaak een dominantie van de speelzaal bij het bepalen van de wijze waarop de ruimte wordt ingericht. Dit betekent dat de ruimte dan voor de BSO te 'kinderachtig' en te weinig eigen is.

Ligging en ruimtelijke aspecten

De BSO dient ruimtelijk goed geïntegreerd te zijn met de voorziening waarmee ze ruimten deelt. Pas dan is optimaal multifunctioneel gebruik van deze ruimten mogelijk.

Daarbij moet voorkomen worden dat de verschillende functies elkaar storen, waardoor in de praktijk beperkingen aan het gebruik (moeten) worden opgelegd.

Bij integratie met een school dient men ervoor te waken dat de BSO een eigen en onderscheiden sfeer krijgt ten opzichte van de school. Kinderen zijn blij dat ze vrij zijn en willen niet het gevoel hebben dat ze nog op school zitten.

Bij de ontwikkeling van multifunctionele gebouwen moet er een visie op en afspraken over de samenwerking worden gemaakt. Op basis daarvan kan een gebouw worden ontwikkeld waarin ruimten kunnen worden gedeeld.

Overige aspecten

Huisvesting van een KDV in een multifunctioneel gebouw lijkt geen meerwaarde op te leveren. Zoals naar voren kwam in het *hoofdstuk 3 Komen en weggaan KDV* is het voor ouders in het algemeen ook niet belangrijk dat een KDV bij een school of andere voorziening ligt.

Een BSO kan op verschillende manieren profiteren van een multifunctioneel gebouw variërend van lagere huisvestingslasten vanwege het delen van ruimten, tot een meer divers aanbod vanwege de bijzondere ruimten waarover ze kan beschikken zoals bijvoorbeeld een sportzaal en een handenarbeidruimte.

Niet alle ruimten kunnen worden gedeeld. De BSO heeft een thuishonk nodig, waarvan ze zelf de inrichting kan bepalen en waarover ze altijd kan beschikken. Overigens kan dit thuishonk wel door andere partijen worden gebruikt tijdens de afwezigheid van de BSO.

17.5.2 Aanbevelingen

- Bij het ontwikkelen van multifunctionele gebouwen is het belangrijk dat er eerst een visie op en afspraken over de onderlinge samenwerking worden gemaakt.
- Situeer een BSO dicht bij de ruimten die met andere gebruikers zullen worden gedeeld. Houd daarbij ook rekening met andere functies: activiteitenruimten voor kinderen gaan slecht samen met gespreks- en vergaderruimten voor volwassenen.
- Zorg voor gelijkwaardigheid tussen de verschillende gebruikers van het pand, zodat ze gelijke rechten en plichten hebben.
- Wees kritisch bij het opnemen van een KDV in een multifunctioneel gebouw. Maak een goede afweging tussen voor- en nadelen. Opname in een multifunctioneel gebouw levert vaak geen meerwaarde voor het KDV op.
- Wanneer een peuterspeelzaal en BSO gebruik maken van dezelfde ruimten moet aandacht besteed worden aan de vormgeving en inrichting, zodat beide partijen gelijkwaardig van deze ruimten gebruik kunnen maken.

18 Planvoorbereiding

18.1 Inleiding

De wijze waarop een bouwplan of verbouwplan wordt voorbereid is waarschijnlijk medebepalend voor de uiteindelijke kwaliteit. In een trendstudie die voorafging aan het huidige onderzoek werd door geïnterviewden regelmatig aangegeven dat er een relatie bestaat tussen planvoorbereiding en gebruikskwaliteit. Zeker daar waar het om gebouwen gaat waarin meerdere organisaties samenwerken, wordt benadrukt dat een eigen inbreng én een heldere visie belangrijk zijn voor het welslagen van het bouwproject en daarmee voor de gebruikskwaliteit van het gebouw.

Om die redenen is dit onderdeel betrokken in het huidige onderzoek. Daarbij zijn de volgende vragen gesteld:

- In hoeverre is de planvoorbereiding van invloed geweest op het uiteindelijke resultaat?
- Is er een relatie tussen wie er betrokken zijn geweest (de opdrachtgever, de gebruikers) en de kwaliteit van het gebouw?
- Is er een verschil tussen gebouwen die vanuit een duidelijke visie zijn ontwikkeld en gebouwen waarbij de visie in een later stadium is uitgewerkt?
- Is er verschil tussen gebouwen die door een 'externe' partij zijn ontwikkeld (gemeente, projectontwikkelaar) en gebouwen die door de kinderopvangorganisatie zelf zijn opgezet.

Ook het aspect wet- en regelgeving is in dit hoofdstuk meegenomen. Regelmatig klagen kinderopvangorganisaties dat wet- en regelgeving belemmerend werkt bij het realiseren van huisvestingsplannen. Om die reden is dit onderwerp nadrukkelijk aan de orde gesteld tijdens de interviews met de leidinggevende.

Kenmerken proces
Proceskenmerken Eigenaar Ontwikkelaar Nieuwbouw/verbouw
Betrokkenheid Betrokkenheid organisatie Wel/geen visie aanwezig Visie en proces.
Wet- en regelgeving

18.2 Kenmerken proces

<i>Proceskenmerken</i>	<i>Kinderopvang</i>	<i>Gemeente</i>	<i>Anders</i>
Eigenaar	6	17	7
Ontwikkelaar	13	10	7
Nieuwbouw	5	10	3
Verbouwd tot kindercentrum	1	7	4

De onderzochte gebouwen zijn voor het grootste deel (56%) eigendom van de gemeente. Andere eigenaren zijn woningcorporaties (2), zorginstellingen (4) en een universiteit. Hoewel de kinderopvangorganisaties als eigenaar in de minderheid zijn, zijn zij wel in 43% van de gevallen degenen die het project ontwikkeld hebben. Naast de eigen gebouwen hebben kinderopvangorganisaties 6 gemeentebouwen ontwikkeld en 1 gebouw dat in eigendom is van een instelling. De andere gebouwen zijn ontwikkeld door de eigenaren zelf (gemeente of andere organisatie).

Verhoudingsgewijs zijn kinderopvangorganisaties het vaakst eigenaar van een als zodanig gebouwd kindercentrum, terwijl de andere organisaties het vaakst eigenaar zijn van een tot kindercentrum gebouwd pand.

<i>Betrokkenheid</i>	<i>Ja</i>	<i>Nee</i>
Betrokkenheid organisatie	90%	10%
Wel/geen visie aanwezig	83%	17%

Van de centra geeft 90% aan dat de eigen organisatie betrokken is bij het ontwikkelen van de (ver)bouwplannen van de organisatie. Bij 83% van de centra was er tijdens de ontwikkeling van de plannen een pedagogische visie ontwikkeld of aanwezig. Een van de centra kon de vragen niet beantwoorden.

Vervolgens is de vraag gesteld in welke mate bij de ontwikkeling van het gebouw en de buitenruimte rekening gehouden is met deze visie.

<i>Betrokkenheid</i>	<i>Zeer veel</i>	<i>Redelijk veel</i>	<i>Voldoende</i>	<i>Weinig</i>	<i>Niet</i>
Rekening gehouden met visie	17%	41%	14%	7%	21%

18.3 Wet- en regelgeving

In interviews met de leidinggevendenden is gevraagd in hoeverre men knelpunten ervaart met de wet- en regelgeving bij het ontwikkelen en gebruiken van gebouw en buitenruimte. Daarbij is een onderscheid gemaakt tussen de volgende onderwerpen:

- Landelijke wetgeving (Bouwbesluit, AMvB kinderopvang)
- Gemeentelijke kinderopvang verordening
- Brandweer /gebruiksvergunning
- GGD/inspectie kinderopvang
- Ergonomische regelgeving
- Veiligheidsbesluit speeltoestellen

Lang niet altijd zijn er over deze afzonderlijke aspecten opmerkingen gemaakt door geïnterviewden, omdat ze geen knelpunten hadden ervaren. In een aantal gevallen meldden geïnterviewden niet zozeer knelpunten te ervaren danwel dat men juist tevreden was over gestelde regels of ingrijpen van inspectie of brandweer. We inventariseren in onderstaand figuur hoe vaak de onderwerpen zijn genoemd, en of deze in positieve of negatieve zin genoemd werden.

	<i>Positief</i>	<i>Negatief</i>
Landelijke wetgeving	-	3
Gemeentelijke verordening	-	3
Brandweer	2	16
GGD	3	13
Ergonomie	9	5
Veiligheidsbesluit	1	1
Anders:		2

Daar waar men knelpunten ervaart rondom wet- en regelgeving en de handhaving ervan, heeft dit vooral betrekking op de Brandweer en de GGD. Ruim de helft van de geïnterviewden noemt problemen met de brandweer. Men heeft sterk de indruk dat na een aantal grote calamiteiten (Enschede, Volendam) de brandweer strenger geworden is. Vaak worden brandweer en GGD in een adem genoemd omdat deze beide toezichthouders tegengestelde eisen zouden stellen. Het gaat dan vooral om deuren en/of hekjes die van de Brandweer niet afgesloten mogen worden, terwijl de GGD juist wel afsluitbaarheid eist.

18.4 Analyse

18.4.1 Proces

Opvallend is dat ook als de kinderopvangorganisatie geen eigenaar van het gebouw is, zij een aantal malen toch de ontwikkelaar van het gebouw is. We zien dat met name daar waar de gemeente de eigenaar is: hier wordt de kinderopvang gevraagd om het gebouw te ontwikkelen, soms ondersteund door een gemeenteambtenaar. We zien geen relatie tussen de kwaliteit van het gebouw volgens onderzoekers, ouders of leidsters en de partij die het gebouw ontwikkeld heeft.

Verreweg de meeste kinderopvangorganisaties zijn op een of andere wijze betrokken geweest bij de ontwikkeling van de huisvestingsplannen. Maar de mate van betrokkenheid kan sterk variëren zoals bleek uit de interviews met leidinggevenden van de centra. Soms zijn de toekomstige gebruikers - leidinggevende en andere medewerkers - intensief betrokken geweest van het begin tot het einde van het bouwproces. In andere gevallen zijn zij af en toe geïnformeerd over het verloop of werden zij op het laatst betrokken bij de inrichting van het pand. Uit de interviews met hoofden en medewerkers komt het volgende beeld naar voren:

- In de drie multifunctionele gebouwen waarin ook scholen zijn opgenomen, is de kinderopvangorganisatie pas in tweede instantie betrokken bij de planontwikkeling. Het initiatief lag bij de gemeente en de scholen. Daarbij geven de kindercentra aan dat de dominantie van de scholen groot was en zijzelf alleen op onderdelen nog wat konden inbrengen. De situering van ruimten was bijvoorbeeld steeds al door de gemeente samen met de scholen bepaald.
- Bij enkele grote kinderopvangorganisaties wordt de planontwikkeling vanuit het centraal bureau georganiseerd. Locatiehoofden geven aan hierbij onvoldoende betrokken te worden waardoor volgens hen hun kennis en praktijkervaring onvoldoende wordt meegenomen.
- Daar waar hoofd en medewerkers intensief betrokken zijn bij de planontwikkeling zijn zij daarover heel tevreden. Op de vraag of en hoe hun betrokkenheid zichtbaar is in het gebouw, worden vaak concrete zaken aangedragen die gaan van het delen van sanitair tot aantal en plaats van stopcontacten, maar wordt ook genoemd dat het gebouw door deze betrokkenheid goed bij de visie past. Een ander voordeel van betrokkenheid dat wordt genoemd is dat bij leidsters de mate van acceptatie ook van zaken die uiteindelijk minder goed blijken te werken groter is.
- Daar waar men niet of nauwelijks betrokken was wijst men op missers in het gebouw die voorkomen hadden kunnen worden. Leidsters hebben vaak de nodige ervaring met hoe bepaalde oplossingen in de praktijk werken en kunnen ervoor zorgen dat deze elementen niet over het hoofd gezien worden. Ook wordt erop gewezen dat wanneer medewerkers bij de bouw- en inrichtingsplannen worden betrokken dit goed is voor de teambuilding.
- Sommige hoofden geven aan betrokkenheid door medewerkers niet zo relevant te vinden: het kost tijd en is lastig te realiseren binnen een complex bouwproces.

18.4.2 Pedagogische visie en proces

In de vragenlijst voor de leidinggevenden is gevraagd naar de mate waarin de pedagogische visie, zo die er al was, betrokken is bij de planontwikkeling.

Nadere analyse van de verzamelde gegevens levert enkele opvallende resultaten op. Van de in totaal 17 centra die hebben aangegeven dat de pedagogische visie redelijk tot zeer veel is meegenomen bij de ontwikkeling van de bouwplannen zijn er 7 waarvan het gebouw volgens de onderzoekers goed tot zeer goed bij de visie past. De inbreng van de visie kan hier als geslaagd worden beschouwd. In interviews met de hoofden van deze centra bleek dat zij in het algemeen goed konden verwoorden hoe de visie in het gebouw vertaald was.

Maar van deze 17 centra zijn er ook 7 waarvan het gebouw volgens onderzoekers matig bij de visie van de organisatie past: het betreft 5 KDV's, 1 combinatiegebouw en 1 BSO. Uit interviews met deze 7 centra blijkt het volgende:

- Een KDV is weliswaar zelf opdrachtgever geweest maar de visie (Reggio Emilia) kon niet gerealiseerd worden omdat dit teveel oppervlak zou kosten (dit centrum beschikt nu over een

BVO van 8 m² per kind). In een ander KDV is de visie, waarin individuele ontwikkeling en keuzevrijheid voorop staat, eveneens slecht uitvoerbaar vanwege een gebrek aan speelruimte voor de kinderen (BVO is hier 8,4 m² per kind), waarbij bovendien de speelruimten nauwelijks over vrije wandruimte beschikken wat indelen van de ruimten zeer lastig maakt.

- Een BSO zit in een deel van een verbouwde school, volgens de visie moeten kinderen zelf keuzes kunnen maken en moeten veel activiteiten mogelijk zijn, maar men beschikt alleen over groepsruimten en geen andere activiteitenruimten. Er was niet meer ruimte in het gebouw beschikbaar. Activiteiten zouden buiten het gebouw gezocht moeten worden maar dat lukt (nog) niet. Dit centrum geeft ook aan buitenspelen zeer belangrijk te vinden, maar beschikt amper over eigen buitenruimte en niet over andere buitenruimte waar kinderen zelfstandig heen kunnen.
- Een centrum in een multifunctioneel gebouw had te maken met een lastige architect die de vorm van het gebouw niet wilde aanpassen, waardoor men alleen in de inrichting en interne indeling een inbreng kon hebben, en bovendien heeft men een beperkt oppervlak ter beschikking (BVO per kind 3,9 m²); de ander had wel inspraak, maar met name situering van ruimten ten opzichte van elkaar is onvoldoende overdacht. Een centrum combineert KDV, BSO en peuterspeelzaal in een gebouw en groepen moeten binnen het gebouw steeds switchen tussen ruimten; het opendeurenbeleid dat men wil realiseren is lastig bij gebrek aan activiteitenruimten buiten de groep en door het dubbelgebruik. Een centrum hanteert inmiddels een andere visie (Reggio Emilia) die niet door het gebouw, dat uit 4 verdiepingen bestaat, ondersteund wordt.

We kunnen concluderen dat de 'misfit' tussen inbreng van visie en het feitelijke resultaat meerdere oorzaken heeft: onvoldoende oppervlak, onvoldoende sturing kunnen geven aan het bouwproces, teveel gebruikers die geen 'eigen' ruimten hebben en veranderingen in de visie of verandering van leidinggevende.

Van de 8 centra waar de visie niet of nauwelijks een rol had gespeeld bij de ontwikkeling van het gebouw werd door de onderzoekers viermaal geoordeeld dat de visie matig of niet in het gebouw tot uiting kwam. De visie was hier later ontwikkeld of nog in ontwikkeling en paste niet bij het gebouw. Driemaal oordeelden de onderzoekers dat de visie voldoende tot uiting kwam: het ging hier om gebouwen die op een aantal punten wel, en op andere punten niet pasten bij de visie. In een gebouw was er geen betrokkenheid maar paste het gebouw wel goed bij de visie: dit gebouw (een BSO) in een voormalig instellingsgebouw, bezat een overmaat aan oppervlak en ruimten (BVO per kind 12,1 m²) waardoor men makkelijk in staat was een op activiteiten gerichte visie vorm te geven. In het algemeen kunnen we echter concluderen dat daar waar de visie niet of nauwelijks is meegenomen er geen gebouwen ontwikkeld zijn die goed passen bij de huidige visie van het centrum.

18.4.3 Wet- en regelgeving

Zoals onder de kenmerken beschreven werd, worden Brandweer en GGD het vaakst genoemd als instanties waar men tegen problemen met wet- en regelgeving aanloopt. Opvallend was dat de Brandweer hier het hoogst 'scoort', terwijl we bij de start van het onderzoek verwacht hadden dat vooral de GGD veel commentaar zou krijgen. Een en ander gebaseerd op geluiden vanuit de sector, waar vaak de GGD genoemd werd als de organisatie waarmee men de meeste problemen had. In de interviews wordt echter niet zozeer specifieke wet- en regelgeving genoemd als probleem maar vooral onduidelijkheid in wet- en regelgeving en tegenstrijdigheid in adviezen en richtlijnen van de verschillende instanties.

In het algemeen was de tendens van de gesprekken met leidinggevendenden dat men goed uit de voeten kan met wet- en regelgeving die vastligt en bekend is. Zo is men tevreden over het feit dat er ergonomische regelgeving is, omdat men in de praktijk ervaart dat toepassing daarvan leidt tot minder werkbelasting van de leidsters. Dat geldt dan met name het hoogzitten. Voor wat betreft het in hoogte moeten verstellen van aankleedtafels zijn er nog wel twijfels: trapjes waar kinderen zelf op kunnen klimmen zouden volgens geïnterviewden ook voldoende zijn. Over hoogslaapbedden zijn er ook twijfels omdat hekken vaak lastig te bedienen zijn en men zich soms afvraagt of dit systeem veilig is

als er brand ontstaat. - Opvallend is overigens dat de onderzoekers regelmatig hoogslapers met hekjes bestemd voor 2-3 jarigen aantreffen die niet voorzien waren van trapjes, waardoor tilbelasting voor leidsters kan ontstaan.-

Met bouwregelgeving (Bouwbesluit) heeft men soms wel problemen maar dan vooral in combinatie met de brandweer en de communicatie met de gemeente. Bij enkele recent gebouwde projecten werd genoemd dat men dacht aan alle eisen te voldoen, er was een bouwvergunning verleend en vooroverleg met de Brandweer geweest, maar toen het gebouw er stond stelde de brandweer alsnog aanvullende eisen. Dit werkt kostenverhogend en vertragend. Kinderopvangorganisaties gaan er vanuit dat 'de gemeente' zaken coördineert en tussen diensten afstemt, maar dit blijkt niet altijd te gebeuren. In sommige gemeenten eist de Brandweer nooduitgangen in alle slaapruidten, terwijl dat niet in wettelijke regelgeving is terug te vinden. Ook moest in een centrum brandvertragend glas in een buitengevel worden aangebracht, waardoor er daar geen raam meer open kon.

Soms klagen centra dat hun beleid beperkt wordt door de brandweereisen: deuren met deurdrangers tussen groepsruimte en speelhal zijn strijdig met opendeurenbeleid.

De Brandweer stelt ook steeds vaker aanvullende eisen rond de inrichting van kindercentra: in een aantal centra mogen geen mobiles, lampen of tekeningen lager dan 2.40 m hangen. In de praktijk betekent dat dat men geen versieringen of hanglampen mag toepassen.

Een derde probleem dat regelmatig genoemd wordt is de tegenstrijdigheid in eisen van GGD en Brandweer. De nooduitgangen die de Brandweer vereist moeten van hen openblijven, van de GGD juist afgesloten zijn. Een hek bij een trap wordt vereist door de GGD maar mag juist niet van de Brandweer.

Problemen die men met de GGD heeft betreffen vaak eisen die gesteld worden waarvan men de zin niet inziet (verwarmingsbuizen afschermen in ruimten waar kinderen niet komen, idem met lampen in plafonds waar kinderen nooit bij kunnen) maar ook tussentijdse veranderingen in eisen bijvoorbeeld rond de afstand tussen kapstokhaken. Deze problemen vallen eerder in de categorie 'klein ongemak' dan dat men er daadwerkelijk veel last van zegt te hebben. Wat wel als probleem wordt genoemd is de toegenomen aandacht voor hygiëne. Daarbij worden ook de HACCP-regels rondom voedselopslag en -bereiding door enkele centra aan de orde gesteld. Deze zouden er volgens hen toe kunnen leiden dat aanrechten in groepsruimten straks niet meer toegestaan zijn.

Anderzijds wordt ook wel opgemerkt dat het goed is dat er regels zijn en dat deze gecontroleerd worden. Soms wordt zelfs gewenst dat bijvoorbeeld de arbeidsinspectie vaker zou langskomen, als 'stok achter de deur' voor de werkgever.

18.5 Conclusies en Aanbevelingen

18.5.1 Conclusies

Bouwproces

- In 43% van de gebouwen is de planontwikkeling door de kinderopvangorganisatie zelf uitgevoerd. Bij verreweg de meeste gebouwen is de kinderopvang enigerleiwijze betrokken geweest bij het bouwproces.
- De mate van betrokkenheid varieert sterk. Daar waar hoofd en/of team niet of weinig betrokken is geweest bij het bouwproces is men in het algemeen minder tevreden met het gebouw. Leidsters kunnen worden beschouwd als gebouwevaluatoren, die hun praktijkervaring kunnen inbrengen bij de planontwikkeling.
- Het blijkt belangrijk om een visie te hebben ontwikkeld bij de start van het gebouw. Als die er niet is, ontstaat zelden een gebouw dat bij de visie past.
- Als er wel een visie is, is dit niet altijd een garantie voor het ontstaan van een passend gebouw. Beperkingen zitten in een beperkt budget/oppervlak, een 'te' eigenwijze architect of onvoldoende zicht hebben op de relatie tussen visie en gebouw.

Wet- en regelgeving

- Samenvattend kan geconcludeerd worden dat men in het algemeen niet vindt dat er teveel regels zijn. Wel krijgen we de indruk dat de kinderopvangorganisaties vaak niet goed weten welke regels er nu echt gelden. Voorbeelden van eisen van GGD's die werden genoemd, hadden ons inziens vaak geen wettelijke basis maar zouden als adviezen moeten worden beschouwd. Ze werden door de kinderopvang als eisen geïnterpreteerd (en wellicht ook als zodanig door de betreffende GGD gepresenteerd).
- Over ergonomische regelgeving is men op zich tevreden, maar de eis dat aankleedtafels verstelbaar zouden moeten zijn, wordt nogal eens overdreven gevonden. De onderzoekers valt op dat bij de kinderopvang de eisen aan bedjes voor grotere kinderen slecht bekend zijn, en dat meermalen trapjes ontbreken bij hoogslapers die wel voor deze leeftijdsgroep verplicht zijn.
- De werkwijze van de Brandweer - als toetsers van de Bouwvergunning, verlener van de gebruiksvergunning en als inspecteur- roept veel onduidelijkheid op. Kinderopvangorganisaties hebben slecht zicht op de procedures, gemeenten communiceren daarover niet duidelijk. Dit leidt niet alleen tot verwarring bij de gebruikers van het gebouw, maar brengt vaak ook extra kosten met zich mee, als de Brandweer na oplevering van het gebouw met aanvullende eisen komt.
- Uit het relatief grote aantal klachten over de Brandweer ontstaat het beeld dat er de laatste tijd naast de GGD een extra inspectie is bijgekomen, die soms heel strenge regels stelt ten aanzien van de inrichting, waarbij men zich mag afvragen of die wel altijd terecht en zinvol zijn.

18.5.2 Aanbevelingen

- Voorafgaand aan een bouwproces zou in elk geval duidelijk geformuleerd moeten zijn welke visie het centrum wenst te hanteren en welke eisen dit stelt aan het gebouw. Men zou daarmee dan ook rekening kunnen houden bij het vaststellen van het budget en bij de architectenselectie.
- Wanneer met meerdere partners wordt samengewerkt, zal vanaf het begin de rol en positie van elke partner moeten worden vastgesteld.
- Gebruikers -locatiehoofd en leidsters- dienen beter betrokken te worden bij de planontwikkeling. Dit brengt praktijkervaring in en levert commitment op.
- Gemeentelijke diensten die betrokken zijn bij het bouwproces en bij de inspectie van gebouwen zouden beter op elkaar afgestemd moeten zijn, evenals de regelgeving die zij controleren.
- Kinderopvangorganisaties zouden meer kennis moeten hebben over procedures rondom vergunningen en controleurs. Zij dienen ook beter op de hoogte te raken van aard en inhoud van de regelgeving. Dit geldt dan met name ergonomie en aspecten waarop de GGD controleert.
- Er zou op landelijk niveau overleg gestart moeten worden over nut en noodzaak van alle aspecten van brandveiligheidsregelgeving voor de kinderopvang, zodat voor de kinderopvangsector duidelijk wordt wat wél en wat niet vereist is en de procedures rondom bouw- en gebruiksvergunning beter op elkaar afgestemd worden.

19 Slotbeschouwing

Dit evaluatieonderzoek heeft veel informatie opgeleverd over de gebruikskwaliteit van accommodaties voor kinderopvang. In het algemeen kan geconcludeerd worden dat de kwaliteit van de gebouwen goed is, de buitenspeelruimten blijven daarbij wat achter.

Aan het begin van het onderzoek is een aantal vragen geformuleerd (zie ook bijlage 5) dat betrekking heeft op het gebouw als totaal en over de relatie met de pedagogische visie. Door het hele rapport heen zijn deze vragen aan de orde gekomen. In deze slotbeschouwing zullen we proberen een aantal bevindingen uit de verschillende hoofdstukken met elkaar te verbinden.

Gebouw en omgeving

Een van de vragen in dit onderzoek betrof de relatie tussen gebruikskwaliteit en kenmerken van de directe omgeving. Wordt de keuze voor een kindercentrum mede bepaald door de ligging, en zijn er omgevingskenmerken die een positieve of negatieve invloed hebben op de gebruikskwaliteit van de accommodatie? In dit onderzoek zijn alleen ouders en medewerkers ondervraagd die al voor het betreffende centrum gekozen hadden en is niet expliciet gevraagd of de ligging van invloed is geweest op deze keuze. Maar uit analyses van de gegevens over de omgeving en evaluatiegegevens van ouders en medewerkers blijkt dat de ligging van het kindercentrum er niet heel erg toe doet. Wanneer de omgeving groen is en er voldoende parkeermogelijkheden zijn is dat duidelijk een pluspunt. Verder lijkt de keuze vooral bepaald te worden door afstand tot de woon-werksituatie en door de kwaliteit van het kindercentrum zelf, waarbij gebouw en buitenruimte een belangrijke rol spelen. Uit interviews met hoofden en eigen waarneming van de onderzoekers blijkt dat een kindercentrum niet vanaf straat zichtbaar hoeft te zijn om klanten aan te trekken. Enkele van de kwalitatief beste kinderdagverblijven lagen min of meer verstoppt op een binnenterrein of aan de rand van een bos. Voor BSO's lijkt dat iets anders te liggen: hier is de nabijheid van scholen en openbaar groen een voordeel, zowel vanuit praktisch oogpunt (korte afstand school – BSO) als vanwege de mogelijkheden openbaar groen/speelplekken als extra ruimte te kunnen gebruiken.

Schaalgrootte en gebruikskwaliteit

De hoofdvraag over dit aspect luidde: is er een relatie tussen schaalgrootte en gebruikskwaliteit? Uit analyse van de gegevens blijkt niet dat grotere kindercentra slechter of beter zijn voor wat betreft hun accommodaties, of anders geoutilleerd dan kleinere. Wat wel opvallend is is dat er in grote KDV's minder diversiteit aan speelplekken is dan in kleine, hetgeen overeenkomt met eerdere onderzoeken in het buitenland. Ook vinden leidsters dat er in grote KDV's minder gelegenheid is om rustig met een ouder te praten. Dit zou erop kunnen duiden dat er in grootschalige KDV's minder aandacht is voor de inrichting dan in kleine en er minder tijd is om met ouders te overleggen. Meer onderzoek naar deze aspecten is nodig. Daarnaast blijkt uit de interviews met hoofden en groepsleiding een sterke voorkeur voor centra met vier (KDV) of twee (BSO) groepen. De voornaamste argumenten daarvoor zijn dat met een dergelijke schaal onderlinge betrokkenheid van personeel beter gewaarborgd kan worden dan in grotere centra en dat deze omvang het mogelijk maakt dat alle gebruikers – kinderen, ouders, leidsters- elkaar kennen. In organisatorisch opzicht zijn dergelijke centra beter te leiden dan kleinere. En als er toch voor een grotere schaal gekozen wordt, is er een voorkeur voor het realiseren van kleinschaligheid binnen grootschaligheid, bijvoorbeeld door groepen twee aan twee te clusteren. Dit laatste geldt dan weer met name voor de KDV's.

We vinden het opvallend dat BSO's zo'n duidelijke voorkeur hebben voor twee groepen. Het 'te druk vinden' door groepsleiding van grotere centra is een uitkomst die we niet verwacht hadden. De overweging bij KDV's die voorkeur hebben voor 4 groepen mede omdat personeel makkelijker bij elkaar kan inspringen geldt hier blijkbaar niet. De voorkeur wordt ook niet ondersteund door bevindingen van kinderen zelf en valt niet te koppelen aan specifieke gebouwkenmerken.

Relaties tussen ruimten en gebruikskwaliteit

Op de vraag of er een relatie is tussen de situering van ruimten ten opzichte van elkaar en de gebruikskwaliteit kan bevestigend worden geantwoord. Relaties tussen ruimten, ofwel in de vorm van een directe verbinding door middel van doorgangen ofwel in de vorm van een visuele verbinding, blijken erg belangrijk. Zij stimuleren het gebruik van bepaalde ruimten, bijvoorbeeld daar waar een groepsruimte verbonden is met een speelhal; zij bevorderen het onderling contact van volwassenen en kinderen, bijvoorbeeld daar waar twee groepen een tussengelegen ruimte delen; en zij zijn praktisch, bijvoorbeeld daar waar het ruimten betreft die gedurende grote delen van de dag door dezelfde personen gebruikt worden zoals een slaapruiimte bij een groepsruimte. Niet altijd zorgt een directe relatie automatisch tot meer of beter gebruik van ruimten: ook als de buitenruimte direct verbonden is met een babygroep, betekent dit niet de baby's veel naar buiten gaan. Daar is meer voor nodig, namelijk een bewust beleid gericht op buitenspelen. Maar als dat beleid er wel is, of wanneer kinderen van verschillende leeftijden in een groep zitten en er daardoor meer speldifferentiatie nodig is, dan is een korte lijn tussen binnen en buiten wel een belangrijke randvoorwaarde. Oudere kinderen kunnen dan zelfstandig naar buiten terwijl de jongsten binnen blijven. Echter, de wijze waarop ruimten met elkaar gerelateerd zijn kan nogal verschillen én ook dat kan dan van invloed zijn op de ervaren gebruikskwaliteit. Relaties door middel van deuren kunnen ervoor zorgen dat ruimten lastig bruikbaar zijn, als er teveel ruimten op deze wijze met elkaar verbonden zijn. Soms worden op een creatieve wijze ruimten met elkaar gekoppeld, bijvoorbeeld door een videocamera, op plaatsen waar het niet nodig is dat men permanent van de ene naar de andere ruimte gaat.

Beschikbaar oppervlak en gebruikskwaliteit

Is er een relatie tussen beschikbaar oppervlak en gebruikskwaliteit? Dit is een lastig te beantwoorden vraag als we naar het totale gebouw kijken. Een ondergrens of bovengrens is moeilijk te bepalen: in sommige gebouwen is de ene functie ruim bemeten en de ander weer te krap. Het oordeel van onderzoekers, ouders en leidsters hangt maar op een beperkt aantal onderdelen samen met het totale gebouwoppervlak per kind.

Uit de analyse van gegevens blijkt dat voor afzonderlijke functies in het gebouw op deze vraag wel een antwoord te geven is. Zo komen we tot de conclusie dat er aan speelruimte voor zowel KDV als BSO minimaal 4 m² beschikbaar moet zijn (onder speelruimte verstaan we dan het netto vloeroppervlak van alle ruimten die als hoofdfunctie 'spelen' hebben, waarmee we een ruimere interpretatie geven van dit begrip dan de AMvB, die van speelruimte ruimte voor kasten, verwarmingen e.d. aftrekt). Maar we zien ook dat de meeste kindercentra daar ruim boven zitten en dat er een duidelijke relatie is tussen speeloppervlak per kind en de variatie in activiteiten die geboden wordt. Meer oppervlak biedt in dit opzicht dus ook meer mogelijkheden. Aanwezigheid van andere ruimten voor spel naast de groepsruimte, zoals een speelhal of activiteitenruimte, wordt met name door ouders zeer gewaardeerd.

Voor slapen in het KDV concluderen we dat als vuistregel kan worden uitgegaan van 1,4 m² per kind, maar wellicht kan dat lager worden wanneer het slapen voor peuters op een inventieve manier kan worden vormgegeven. Voor buitenspelen kunnen we vaststellen dat eerdere aanbevelingen dat er per kind in het KDV minimaal 7 m² en per kind in de BSO minimaal 8 m² beschikbaar zou moeten zijn door dit onderzoek ondersteund worden. Anderzijds constateren we dat onze eerder aannames, dat er per kindplaats minimaal 0,3 m² keukenruimte en 0,2 m² was-droogruimte zou moeten zijn naar beneden bijgesteld kunnen worden. Ook voor andere functies in het gebouw kan op basis van de onderzoeksresultaten en een nadere studie naar ontwerp oplossingen wellicht een optimale maat worden berekend. Een en ander zou in het vervolg van het project Kwaliteitsimpuls verder kunnen worden uitgewerkt. In elk geval kan geconcludeerd worden dat oppervlak voor een aantal functies in gebouwen voor kinderopvang een bepalende factor is.

Vormgeving en inrichting van ruimten

Naast oppervlak kan ook de vormgeving van ruimten van invloed zijn op de gebruikskwaliteit. In dit onderzoek kwam tijdens interviews opvallend vaak naar voren dat leidsters moeite hadden met het indelen / inrichten van de groeps- en andere speelruimten. Dit was ook zichtbaar: onderzoekers signaleerden regelmatig dat het aantal activiteiten- of speelplekken te wensen overliet, en dat men blijkbaar moeite had om deze plekken op een goede manier vorm te geven. Vooral plekken voor individueel spel of spel met zijn tweeën zijn vaak beperkt aanwezig, zowel in het KDV als in de BSO. Soms ligt dat aan de vorm en/of het oppervlak van de ruimte, maar vaak ook heeft het te maken met te weinig kennis over hoe je een ruimte goed kunt inrichten en met een gebrek aan materialen om geschikte activiteitenplekken te maken. Naast een aantal min of meer vaste ingrediënten zoals de poppenhoek, bouwhoek, speelhuisje en zachte hoek treffen we in het KDV erg weinig plekken aan die specifiek bestemd zijn voor creatieve activiteiten (schilderen, knutselen), verkleed en andere fantasiespel of spel met muziek en beweging. De variatie in activiteitenplekken en ruimten is in de BSO aanzienlijk groter, kinderen kunnen natuurlijk ook meer, en er zijn vaak ook meerdere ruimten beschikbaar die een eigen karakter kunnen krijgen. Maar hier lijkt het erop dat kinderen zich af en toe teveel in een keurslijf van activiteiten geperst voelen: ze vinden het relatief vaak druk op de BSO, hetgeen dan niet zozeer samenhangt met welke activiteiten er mogelijk zijn als wel met hoe frequent activiteiten plaatsvinden.

Wat voor binnen geldt geldt zeker ook voor de buitenspeelruimte. Hier is het niet zozeer de vorm die beperkingen oplegt, maar we zien dat de inrichting op veel terreinen vaak minimaal is. Hier is het verschil tussen BSO en KDV overigens precies andersom: het gemiddeld aantal activiteitenplekken is in het KDV aanzienlijk hoger (7,5) dan in de BSO (4,4), en zelfs het aantal terugtrekplekken is er groter dan in de BSO. Het is opvallend dat speelattributen als schommels die, zoals uit ons eerdere onderzoek naar buitenruimten bleek, het meest populair zijn bij kinderen, op de meeste terreinen ontbreken. We vinden het opmerkelijk dat zo weinig BSO-kinderen aangeven het liefst buiten te spelen, en met name dat de meerderheid van de meisjes het liefst alleen binnen speelt. In een tijd waarin het onderwerp lichaamsbeweging steeds meer in de belangstelling staat, zou nader onderzocht moeten worden hoe dat komt. Op basis van dit onderzoek veronderstellen we dat het feit dat buitenspeelruimten niet zijn afgestemd op de wensen en behoeften van kinderen daarbij wel eens een belangrijke rol zou kunnen spelen.

Multifunctionaliteit en gebruikskwaliteit

Het begrip multifunctionaliteit wordt op verschillende manieren gedefinieerd. In het kader van dit onderzoek hebben we multifunctionaliteit gekoppeld aan gebruik en aan ruimten.

Van multifunctioneel gebruik is sprake wanneer ruimten door meerdere groepen of voor meerdere functies worden gebruikt. We spreken van multifunctionele ruimten wanneer ruimten of gebouwen zodanig zijn vormgegeven dat ze voor verschillende doeleinden te gebruiken zijn zonder al te veel aanpassingen. Naar multifunctioneel gebruik is specifiek gekeken in de zogenaamde multifunctionele gebouwen. Zie hiervoor het betreffende hoofdstuk 17. Daaruit komt als voornaamste conclusie naar voren dat dit onderzoek, ook na een uitgebreide zoektocht, geen gebouwen heeft opgeleverd waarin de verschillende functies echt goed met elkaar geïntegreerd zijn.

Naar multifunctionele ruimten hebben we bij alle gebouwen gekeken. Daarbij was de vraag of het eenvoudig was om het pand voor een andere functie her te bestemmen. Dat bleek slechts voor 2 gebouwen het geval, waarbij een gebouw bewust zodanig was ontwikkeld dat het eenvoudig is om te bouwen tot woningen, en een ander gebouw een structuur had met weinig dragende binnenwanden en een zodanige maat en vorm dat dit ook eenvoudig een andere functie kan krijgen. In het algemeen kunnen we constateren dat herbestemmingsmogelijkheden en dus multifunctionaliteit van ruimten nauwelijks een rol spelen bij de planontwikkeling.

Pedagogische visie en het gebouw

Dit onderzoek is vooral ook een zoektocht geweest naar de relatie tussen pedagogische visie en het gebouw. Bij de start van het onderzoek vroegen we ons af of er een relatie zou zijn tussen visie en de wijze waarop functies en activiteiten in een gebouw zijn georganiseerd. Deze vraag kan niet met een volmondig ja of nee worden beantwoord. Dat hangt waarschijnlijk samen met de complexiteit van het begrip pedagogische visie enerzijds, en aan de andere kan met het 'vertalen' van een pedagogische visie naar ruimten, naar een gebouw. Om inzicht te krijgen in de pedagogische visie van de te onderzoeken centra is aan de hoofden, zoals eerder beschreven, een aantal vragen voorgelegd. Het blijkt dat de onderzochte kindercentra zich vaak door meerdere pedagogen laten inspireren of in elk geval een visie hebben die zij als gemixt typeren. Eenderde van de centra baseert zich specifiek op een pedagogische stroming, meestal Reggio Emilia of Gordon. Op basis van de antwoorden konden we drie hoofdstromingen onderscheiden waarvan er twee relevant bleken bij het onderscheiden van verschillende typen visies: de 'zelfstandigheidsgerichte' en de 'groepsgerichte'. Kunnen we nu ook constateren dat we twee 'gebouwtypen' zien, die daarbij passen? Met andere woorden: zijn er gebouwen die vooral de zelfstandigheid van kinderen stimuleren en gebouwen die vooral het groepsproces stimuleren? Je zou kunnen zeggen dat zulke gebouwen er inderdaad zijn. Het gebouw dat een centrale speelhal heeft met veel doorzichten op kindhoogte blijkt kinderen uit te nodigen om zich vrij door het gebouw te bewegen en te experimenteren met het vergroten van het eigen territorium. Een gebouw met alleen maar groepsruimten als speelruimte, waarin elke groep bovendien zijn eigen slaapkamers, keuken, sanitair en stukje buitenruimte heeft kan beschouwd worden als een groepsgericht gebouw. Echter, zo eenvoudig is het niet. Niet alleen kwamen we regelmatig gebouwen van het eerste type tegen waarin de pedagogische visie 'groepsgericht' was, ook troffen we gebouwen van het tweede type aan, waarin men druk aan het proberen was om de 'zelfstandigheidsgerichte' visie vorm te geven. Naast een aantal geslaagde combinaties, waar gebouw en visie goed bij elkaar passen, zien we vaker combinaties die wringen. Dan voelt men zich ofwel gedwongen zijn visie aan te passen, ofwel het gebouw wordt niet optimaal benut omdat bepaalde ruimten niet passen bij de visie. Dat is jammer, en dat niet alleen, wanneer gebouw en visie niet op elkaar zijn afgestemd, heeft dat een negatieve invloed op de kwaliteit van het gebouw (zie ook: Hoofdstuk 16. Gebouw als geheel). Uit het onderzoek komt een aantal bevindingen naar voren die erop wijzen dat het niet alleen van belang is een visie uitgewerkt te hebben voordat men een gebouw ontwikkelt, maar dat er nog veel meer expertise opgebouwd kan worden bij degenen die het gebouw ontwikkelen over hoe je een visie kunt 'vertalen' naar een passend gebouw. Het lijkt er nu op dat de visie van het centrum vooral wordt vertaald naar het pedagogische handelen, hetgeen natuurlijk erg belangrijk is, maar dat men zich nog onvoldoende bewust is dat ook het gebouw daarbij de visie kan ondersteunen en faciliteren. In dit onderzoek hebben we de verschillende functies / activiteiten die in een kindercentrum zijn ondergebracht onderzocht. We krijgen de indruk dat van die functies vaak alleen het 'binnenspelen' en de daarbij behorende ruimten gekoppeld zijn aan een visie. Het was lastig om een relatie te vinden tussen bijvoorbeeld de wijze waarop eten of slapen was georganiseerd en de visie van het kindercentrum. Hetzelfde geldt overigens voor het buitenspelen: ook daar zijn er maar een paar centra die daarop een duidelijke visie en beleid hebben ontwikkeld die is doorgevoerd in de vormgeving van de buitenruimte. Dit laatste geldt zowel voor KDV als BSO. We zijn ons ervan bewust dat er meerdere oorzaken kunnen zijn waardoor visie en gebouw niet met elkaar overeenkomen. Zoals in eerder hoofdstukken beschreven was er niet altijd een visie aanwezig bij de start van het centrum en zijn visies aan verandering onderhevig. Bovendien veranderen werkwijzen en zijn er soms budgettaire of organisatorische beperkingen. Opvallend is in dit verband het aantal centra dat recent was overgegaan van horizontale naar verticale groepen. Zoals bij de analyses is gebleken stelt een verticale groep andere eisen aan ruimten dan een horizontale. Bij zowel de speelruimte als de slaap- en sanitaire ruimten kwam steeds naar voren dat babygroepen duidelijk verschillen van peutergroepen en dat verticale groepen weer andere eisen stellen. Een overgang van het ene naar het andere groepstype in eenzelfde ruimte bleek dan ook nogal eens tot een slechtere gebruikskwaliteit van ruimten te leiden.

Dit brengt ons op een andere vraag die we bij de start van dit onderzoek hebben geformuleerd: is er een 'universeel' gebouwtype denkbaar, dat elke gangbare visie – en daarmee ook groepssamenstelling- mogelijk maakt? Deze vraag is niet eenvoudig met ja of nee te beantwoorden. We vonden in dit onderzoek een paar gebouwen die erg goed pasten bij de visie en werkwijze die de betreffende organisatie hanteerde. Maar zijn dat ook gebouwen die een heel andere visie en werkwijze ondersteunen? Het antwoord op deze vraag is nee. Een van deze gebouwen heeft bijvoorbeeld een heel open structuur, wat erg goed past bij een niet groepsgerichte maar juist activiteitengerichte werkwijze. Sterker nog: het dwingt er bijna toe. In dit gebouw is werken met vaste groepen praktisch onmogelijk. Een andere gebouw heeft juist een gesloten structuur: groepsruimten zijn aan een lange gang gesitueerd, er zijn geen deuren of visuele verbindingen naar andere ruimten. Dit gebouw was oorspronkelijk ontwikkeld met als doel kinderen in een besloten omgeving in groepsverband op te vangen.

Een andere werkwijze zal hierin pas mogelijk zijn na een aantal bouwkundige aanpassingen. Betekent dit nu dat er dus geen universeel gebouwtype mogelijk is? We weten het niet. Dit onderzoek geeft veel informatie over verschillen in gebouwtypen, over visies, over groepssamenstellingen en werkwijzen en de relatie met ruimtelijke kenmerken. Het geeft ook aanbevelingen over hoe de verschillende functies voor de verschillende groepstypen en visies er uit zouden kunnen zien. Als vervolg op dit onderzoek zal een werkgroep van architecten en kinderopvangdeskundigen aan de slag gaan met het ontwikkelen van vernieuwende bouwkundige concepten voor kindercentra. We laten de beantwoording van deze vraag graag aan hen over.

Gebruikte literatuur

- Alers, M. (1991). *Spelen met gedrag. Een onderzoek naar de invloed van de gebouwde omgeving op het gedrag van kinderen in een kinderdagverblijf*. Afstudeerverslag TU Eindhoven.
- Anders T and T Taylor. 1994. Babies and their sleep environments. *Children's Environments*. 11:123-134
- Baird, G., Gray, J., Isaacs, N., Kernohan, D. & McIndoe, G. (1996), *Building Evaluation Techniques*, New York, McGraw-Hill.
- Balledux, M. (2001). *Werken aan welbevinden. Het evaluatie-instrument voor de kinderopvang opnieuw bekeken*. Utrecht, NIZW
- Bell, P. A., Greene, T. C., Fisher, J. D., & Baum, A. (1990) *Environmental Psychology, 3rd edition*. Harcourt College Publishing
- Berg, M. (1987). *Spatial aspects of social organization. A study of buildings for daycare. Spatial aspects of social organization. A study of buildings for daycare*. Göteborg, Chalmers university of technology. Department of urban design and planning.
- Bistrup, M.L. (2001). *Health effects of noise on children – and perception of the risk of noise*. Copenhagen, National Institute of Public Health.
- Boland, L. (1997). Een eigen wijze van groot worden. De pedagogische uitgangspunten van Célestin Freinet toegepast in de kinderopvang. *Triangel*, 1997, nr.4.
- Boyce, P. e.a. (2003), *the benefits of daylight through windows*. New York, Lighting research center Rensselaer polytechnic institute
- Bronzaft, A. L. (2002). Noise Pollution: A Hazard to Physical and Mental Well-Being. In R. B. Bechtel & A. Churchman (Eds.), *Handbook of environmental psychology* (Chapter 32, pp. 499-510). New York: Wiley.
- Campos-de Carvalho, M. I. & Rossetti-Ferreira, M. C. (1993). Importance of Spatial Arrangements for Young Children in Day Care Centers. *Children's Environments Quarterly*, 10(1), 19- 30.
- Carpman, J. R. & Grant, M. A. (2002). Wayfinding: A Broad View. In R. B. Bechtel & A. Churchman (Eds.), *Handbook of environmental psychology* (Chapter 28, pp. 427-442). New York: Wiley.
- Cohen , U, Moore G.T. & McGinty, T. (1978). *Case studies of child play areas and child support facilities*, Milwaukee: University of Wisconsin.
- Dudek, M. (1996). *Kindergarten Architecture: Space for the imagination*. Oxford: E & FN Spon.
- Edwards, C., Gandini, L., Forman, G. (1993). *The Hundred Languages of Children. the Reggio Emilia Approach to Early Childhood Education*, New Jersey, Ablex Publishing Corporation;
- Federal Facilities Council (FFC, 2002). *Learning from Our Buildings. A State-of-the-Practice Summary of Post-Occupancy Evaluation*.
- Garling, T., Evans, G. 1991 *Environment, cognition and action*. NY: Oxford.

Grahn, P. et alii (1997). *Ute på dagis*. Alnarp: Movium.

Hoekstra, E. & Van Liempd, I. (1997). *Oppervlaktenormen voor kindercentra. Samenvatting van resultaten van een evaluatie op hoofdpunten van oppervlakten van binnen- en buitenruimten van 14 kinderopvangaccommodaties*. VOG: Utrecht.

Hoekstra, E., de Vos, F. & Van Liempd, I. (1998). *Kwaliteit buitenspeelruimten kinderopvang onderzocht. Een evaluatie van 12 buitenspeelruimten*. In opdracht van Project Klein Kapitaal, VOG: Utrecht (niet gepubliceerd).

Hoekstra, E. (1998). De nieuwe ergonomische normen voor de inrichting. *Kinderopvang nr. 12*, december, p,16-21.

Hoekstra, E., Van Liempd, I. & Vos, de, F. (2000). *Het buitenland. Buitenspeelruimten voor 0 tot 4 jarigen. Werkboek voor kinderdagverblijven en peuterspeelzalen*. Den Haag: VOG/ Elsevier bedrijfsinformatie.

Hoekstra, E., Van Liempd, I. & Vos, de, F. (2000). *Vrijbuiten, buitenspeelruimten voor 4 tot 12 jarigen. Werkboek voor buitenschoolse opvang en basisscholen*. Den Haag: VOG/ Elsevier bedrijfsinformatie.

Kantrowitz, E. & Evans, G.W (2004). The relation between the ratio of children per activity area and off-task behavior and type of play in day care centers. In: *Environment and behavior* (36:4).541-557

Kwaliteitsnormen voor accommodaties in de kinderopvang (1999). In: *Handleiding kwaliteitsstelsel Kinderopvang*. Deel: Hulpmiddelen, Den Haag: Elseviers bedrijfsinformatie

Legendre, A., & Fontaine, A. M. (1991). The Effects of Visual Boundaries in Two-Year-Olds' Playrooms. *Children's Environments Quarterly*, 8(1), 2-15.

Legendre, A. (1995) The effects of environmentally modulated visual accessibility to care-givers on early peer interactions. *International Journal of Behavioral Development*. 18, 297-313.

Liempd, H.M.J.A. van & Hoekstra, E.K. (1999) *De Zevensprong. Handleiding huisvesting kindercentra. Tweede geheel herziene druk*. Utrecht, NIZW.

Liempd, H.M.J.A. van & Hoekstra, E.K. (2000), *De Stoelendans. Ruimten inrichten voor kinderdagverblijven en peuterspeelzalen. Tweede geheel herziene druk*. Utrecht, NIZW.

Liempd, H.M.J.A. van & Hoekstra, E.K. (2002), *De Tafelronde. Ruimten inrichten voor de buitenschoolse opvang. Tweede druk*, Utrecht, NIZW.

Maxwell, L. (1996). Multiple effects of home and daycare crowding. *Environment and Behavior* 28 (4): 494-511

Moore, G.T. (1986). Effects of the spatial definition of behavior settings on children's behavior. In: *Journal of environmental psychology* (6). 205-231

Moore, G. T. (1994), *Early Childhood Physical Environment Observation Schedules and Rating Scales*, University of Wisconsin- Milwaukee, Center for Architecture and Urban Planning Research.

- Moore, G., Lane, C., Hill, A., Cohen, U., & McGinty, T. (1989) *Recommendations for Child Care Centers*. Milwaukee, WI: University of Wisconsin-Milwaukee Press.
- Moore, G.T. (1994). *Comprehensive bibliography on child care and preschool design*. Milwaukee: American institute of architects
- Moore, G.T. 1996). Smaller centers are better developmentally speaking. In:*Child care information exchange*. Redmond
- Moore, R.C. (1997). *Natural learning. Creating environments for rediscovering nature's way of teaching*. Berkeley: Mig communications
- Noren-Bjorn, E. (1982). *The impossible playground (why)*. S.I. : Leisure Press.
oren Bjorn, 1982,
- Olds, A. R. (2001), *Child Care Design Guide*, New York, McGraw-Hill;
- Preiser, W. F. E., Rabinowitz, H. Z., and White, E. T. (1988), *Post Occupancy Evaluation*, New York, Van Nostrand Reinhold.
- Parmelee, A. (1974) in : Anders T and T Taylor. 1994. Babies and their sleep environments. *Children's Environments*. 11:123-134
- Prescott, E. Jones, E. & Kritchovsky, S. (1972). *Daycare as a child-rearing environment*. Washington: NAEYC
- Prescott, E. (1987). The environment as organizer of intent in child-care settings. In: *Spaces for children (1987)*. Eds. Weinstein C. e.a. New York: Plenum Press
- Reijntjens, J. (1995). *Deze vuist op deze vuist. Bouwen aan een pedagogiek voor de kinderopvang*. Nijmegen, Scriptie hogere kaderopleiding pedagogiek, Hogeschool Gelderland
- Rohe, W. & Patterson, A.H. (1974). The effects of varied levels of resources and density on behavior in a day care center, *Childhood City, 1*, 161-171
- Sanoff, H. (1995), *Creating Environments for Young Children*, Ohio, BookMasters, Inc.
- Smith, P.K., & Connolly, K.J. (1987). *The ecology of preschool behavior*. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- TNO Preventie en Gezondheid. Leiden. (1997). *Hoe ongezond is geluid. Gehoorschade, hinder, slaapverstoring en stress door geluid*.
- Titman, W. (1994). *Special Places, Special People. The Hidden Curriculum of the School Grounds*, World Wide Fund for Nature UK/ Learning Through Landscapes.
- Trancik, A., & Evans, G. W. (1995). Spaces fit for children: Competency in the design of daycare center environments. *Children's Environments*, 12, 311-319.
- Voordt, D. J. M. van der, Wegen H. B. R. van, Vrielink, D. (1984). *Gebouwen voor kinderdagverblijven. Documentatie en plattegrond-analyse*, Centrum voor architectuuronderzoek TU Delft, Delft.

Voordt, D. J. M. van der, Wegen H. B. R. van, Vrielink, D. (1984). *Kinderdagverblijven. Richtlijnen voor de bouw*, Delft. Delftse Universitaire Pers.

Voordt, D. J. M. van der, Wegen, H. B. R., van. (2000), *Architectuur en gebruikswaarde. Programmeren, ontwerpen en evalueren van gebouwen*, Bussum, Uitgeverij THOTH.

Weinstein, C. S. & David, T. G. (eds.) (1987), *Spaces for Children: the built environment and child development*. New York and London: Plenum Press

Wohwill, J. F., & Heft, H. (1987). The physical environment and the development of the child. In D. Stokols & I. Altman (Eds.), *Handbook of environmental psychology* (Vol. 1, pp. 281-328). New York: Wiley.

Zeisel, J. (1984), *Inquiry by Design: Tools for Environmental- Behavior Research*, Cambridge, U.K., Cambridge University Press.

Zimring, C. (2002). Postoccupancy Evaluation: Issues and Implementation In R. B. Bechtel & A. Churchman (Eds.), *Handbook of environmental psychology* (Chapter 20, pp. 306-319). New York: Wiley.

Bijlage 1: Definities van begrippen

Accommodatie

De combinatie van buitenruimte, gebouw of gebouwdeel en inrichting van het gebouw of gebouwdeel voor een bepaalde doelgroep.

Buitenruimte

De ruimte die behoort bij een gebouw en die niet wordt ingenomen door dat gebouw.

Buitenschoolse opvang

Accommodatie of organisatie die opvang biedt in groepsverband aan kinderen in de leeftijd van 4 tot 12 jaar na schooltijd en gedurende vakanties.

Buitenspeelruimte

Dat deel van de buitenruimte dat bestemd is voor (spel)activiteiten door en met kinderen en de inrichtingselementen die zich daarop bevinden.

Bruto vloeroppervlak (BVO)

Het oppervlak van een gebouw gemeten langs de buitenomtrek van de opgaande scheidingsconstructies die de betreffende ruimte(n) omhullen. Dus: het gehele gebouwoppervlak inclusief buitengevels en binnenwanden.

Correlatie

Door middel van correlatie kan men twee verzamelingen met waarnemingsgetallen met elkaar in verband brengen. Wanneer er sprake is van een duidelijk verband tussen de twee verzamelingen is er sprake van een significante correlatie. De correlatiecoëfficiënt is een maat voor de samenhang en varieert tussen -1 en 1, waarbij 1 staat voor perfecte samenhang, 0 voor geen samenhang en -1 voor perfect tegengestelde samenhang.

Flexibele ruimten

Ruimten die afhankelijk van het gebruik eenvoudig vergroot of verkleind kunnen worden (bijvoorbeeld door verwijderbare wanden of te openen deuren) ofwel die bij een veranderende groepsamenstelling eenvoudig kan worden aangepast aan deze nieuwe samenstelling.

Gebruikers

Degenen die gebruik maken van de accommodatie. In een kindercentrum zijn dat: de kinderen, de medewerkers en de ouders/verzorgers van de kinderen.

Gebruikskwaliteit

De mate waarin een gebouw is afgestemd op zijn gebruikers en de gewenste activiteiten van gebruikers ondersteunt.

Gewenste activiteiten

Deze activiteiten hangen samen met de gebruikers van de huisvesting:

- voor kinderen eventueel in combinatie met leidsters gaat het om: spelen, rusten/slappen, eten/drinken, verschonen/naar wc gaan, huiswerk maken, lezen, muziek luisteren/maken, creatieve activiteiten, hangen/niets doen.
- voor medewerkers: voorbereiden en ondersteunen van activiteiten van kinderen, pauzeren, overleggen, bureauwerkzaamheden, verzorging van kinderen, huishoudelijke activiteiten
- voor ouders: halen en brengen kinderen, overleg met leiding, ontmoeten andere ouders

Groep

Organisatorische eenheid waarbinnen kinderen worden opgevangen in een kindercentrum. De grootte en leeftijdsamenstelling van de groep hangt af van de organisatorische uitgangspunten van het centrum.

Inrichting

De vaste inrichting in het gebouw zoals keukenblokken, sanitair, aankleedtafels, wastafels/wastroggen en garderobe-elementen en vaste speelelementen en de losse inrichting bestaande uit elementen zoals stoelen, tafels, kasten en losse speelelementen.

Kindercentrum

Voorziening waar kinderen van 0 tot 4 jaar overdag worden in groepsverband worden opgevangen en/of waar kinderen van 4 tot 12 jaar na schooltijd en tijdens vakanties in groepsverband verblijven.

Kinderdagverblijf

Accommodatie waarin kinderen in de leeftijd tussen 0 en 4 jaar overdag in groepsverband worden opgevangen.

Kinderopvang

De hele dagopvang voor kinderen vanaf 0 tot 4 jaar en de opvang van schoolkinderen tussen de 4 en 12 jaar buiten schooltijden.

Multifunctionele accommodatie

Gebouw waarin zowel een voorziening voor kinderopvang als een of meer andere functies zijn gehuisvest.

Multifunctioneel gebruik van ruimte

Twee of meer voorzieningen in het gebouw maken gebruik van dezelfde ruimte of ruimten.

Netto vloeroppervlak (NVO)

De oppervlakte tussen de begrenzen opgaande scheidingsconstructies van de afzonderlijke ruimten. Dus het totale oppervlak van een gebouw exclusief de buiten- en binnenwanden. Tot het netto vloeroppervlak wordt eveneens niet gerekend: de ruimte die wordt ingenomen door vrijstaande kolommen of schijven, een vide of schalmgat, oppervlakten van delen van ruimten met een netto hoogte minder dan 1.50 meter en trappen.

Planvoorbereiding

Het geheel aan activiteiten die leiden tot de totstandkoming van een gebouw bestaande uit initiatieffase, opstellen programma van eisen, ontwerpfase, bouwvoorbereiding en uitvoering. In dit onderzoek richten we ons voornamelijk richten op het opstellen van het pve en de ontwerpfase en bouwvoorbereiding. In deze fasen worden de belangrijkste en ingrijpendste beslissingen over het gebouw genomen, die van invloed zijn op de gebruikskwaliteit van het gebouw.

Ruimtelijke bouwkundige kenmerken

De objectief te meten kenmerken betreffende de locatie, de ruimtelijke indeling van gebouw en buitenruimte en bouwkundige kenmerken van die van invloed zijn op de gezondheid en gebruiksmogelijkheden van het gebouw.

Standaarddeviatie (SD)

De standaarddeviatie is een maat voor de spreiding van een rij getallen om het gemiddelde M . Hoe lager de standaarddeviatie, hoe dichter die gegevens bij het gemiddelde liggen.

Variantie analyse (ANOVA)

Met variantie-analyse onderzoeken we welk deel van de variantie (spreiding) in de gevonden gegevens toegewezen kan worden aan een onafhankelijke variabele. We gebruiken het als een manier om te toetsen of er een verschil is tussen groepen. De resultaten van een ANOVA worden gegeven d.m.v. een F-waarde (maat voor hoeveelheid spreiding die aan factor kan worden toegewezen) en de bijbehorende p-waarde die de significantie aangeeft. We werken i.h.a. met een significantie van .05 Als de p-waarde lager is nemen we aan dat er inderdaad een verschil is aangetoond.

Bijlage 2: Sleutelpersonen

Om vanuit verschillende invalshoeken commentaar op de vraagstelling te verkrijgen zijn in de eerste fase van het onderzoek de onderzoeksvragen voorgelegd aan de volgende deskundigen:

- een pedagoog: prof. dr. Louis Tavecchio (hoogleraar kinderopvang aan de universiteiten van Leiden en Amsterdam);
- een GGD-inspecteur in de kinderopvang: de heer Nico Vlaar (GGD Rotterdam);
- een ontwikkelingspsychologe: Dr. Ria Meijvogel (directeur Instituut voor de Ontwikkeling van Schoolkinderopvang (IOS));
- een directeur van een ondersteuningsorganisatie: Charlotte Driessen ter Meulen (Expertisecentrum Jeugd, Samenleving en Opvoeding (JSO));
- een facilitair manager van een grote kinderopvangorganisatie: Corrine Caspers (Stichting Kinderopvang Nederland (SKON));
- een medewerker van het voormalig Netwerkbureau Uitbreiding Kinderopvang: Serv Vinders
- een oudervertegenwoordiger: Jeroen Verschuur (bestuurslid Boink)
- de voorzitter van de voormalige Commissie Dagindeling: Richard Steenborg

Bijlage 3: Selectie van centra

We hebben bij dit onderzoek twee fases onderscheiden; een eerste fase waarbij 20 centra aselect zijn gekozen op basis van een aantal criteria en een tweede fase waarin gericht naar 10 specifieke centra is gezocht.

In de eerste fase zijn 40 centra uit de adressenlijst van het Netwerkbureau Uitbreiding Kinderopvang getrokken op basis van de volgende criteria:

- soort voorziening: KDV, BSO of een combinatie van KDV en BSO
- capaciteit van het centrum: waarbij voor de KDV 3 categorieën zijn aangehouden:
 - a) 15-40 plaatsen,
 - b) 41- 65 kindplaatsen
 - c) 65 of meer kindplaatsen.De BSO viel uiteen in 2 categorieën: a) 0-40 kindplaatsen en b) 41 of meer kindplaatsen.
- grootte van de organisatie: waarbij een onderscheid is gemaakt tussen organisaties met minder dan 4 vestigingen en 4 of meer vestigingen.
- ligging in het land: waarbij een onderscheid is gemaakt tussen a) ligging in stedelijk gebied en b) ligging in een dorp

Aan deze centra zijn de volgende vragen telefonisch gesteld:

1. Bent u in principe bereid mee te doen aan dit onderzoek?
2. Uit hoeveel groepen bestaat uw centrum?
3. Wat is de leeftijdsopbouw en de capaciteit van de verschillende groepen?
4. Wanneer is het gebouw in gebruik genomen als kindercentrum?
5. Is uw centrum nieuw gebouwd of gaat het om een verbouwing van een bestaand pand? Wat was in geval van verbouwing de oorspronkelijke functie van het pand?
6. Is er een recente plattegrond van het gebouw en de buitenruimte beschikbaar?
7. Hoe zit het centrum in zijn algemeenheid in zijn jasje wat oppervlakte betreft?
Ruim, gemiddeld of krap?
8. Werkt uw centrum vanuit een bepaalde pedagogische visie en zo ja, kunt u die kort omschrijven?
9. Is het kindercentrum onderdeel van een multifunctioneel gebouw?
 - a) Zo ja, met welke organisaties of voorzieningen deelt u het gebouw?
 - b) Zo ja, zijn er ruimten in het gebouw die uw organisatie deelt met andere gebruikers/organisaties? Denk hierbij ook aan de entree, gangen en buitenruimte!
10. Zijn er ruimten in uw gebouw, die u gebruikt en die eenvoudig vergroot of verkleind kunnen worden (bijvoorbeeld door verwijderbare wanden of schuifwanden)?

Op basis van deze informatie kon er een onderscheid worden gemaakt in:

- de datum van ingebruikname van het pand
- nieuwbouw versus verbouw van een bestaand pand met een andere functie
- oppervlakte per kindplaats groot, gemiddeld of klein
- monofunctionele versus multifunctionele panden, waarbij wel of geen ruimten worden gedeeld.
- pedagogische visie van het centrum.

Al deze variabelen hebben geleid tot een definitieve selectie voor de eerste fase.

Analyse feitelijke selectie 1^e deel onderzoek

Schaalgrootte oftewel capaciteit in kindplaatsen:

- Voor kinderdagverblijven zijn 3 categorieën aangehouden:
 - a. 15 – 40 kindplaatsen (2-3 groepen)
 - b. 41-65 kindplaatsen (4-5 groepen)
 - c. ≥ 65 kindplaatsen (6 of meer groepen)
- Voor de buitenschoolse opvang zijn 2 categorieën aangehouden:
 - a. 0 – 40 kindplaatsen (1-2 groepen)
 - b. ≥ 41 kindplaatsen (2 of meer groepen)

	Categorie A	Categorie B	Categorie C	totaal
KDV	3	4	5	12
BSO	0	2		2
COMBI	3	1	2	6

Conclusie: De verdeling van de KDV's en Combi's is volgens plan. Bij de BSO's ontbreken de centra met 1 of 2 groepen die niet in een combi zitten. In de combi's zijn 5 bso's met 1 of 2 groepen. In een aantal combi's opereren de BSO's volstrekt zelfstandig, ze hebben weinig tot niets met het KDV te maken zowel organisatorisch als ruimtelijk, en kunnen dan ook als monofunctionele BSO's worden beschouwd. In de tweede fase hoeft op dit onderdeel niet geselecteerd te worden.

Grootte van de organisatie:

Kleine organisaties	9
Grote organisaties	11

Conclusie: de verdeling over grote en kleine organisaties is in orde.

De ligging in het land:

Stad	12
Dorp	8

Conclusie: er is een redelijke verdeling van centra over dorp en stad. We moeten in de tweede fase van het onderzoek wat gericht selecteren binnen het verstedelijkt gebied, omdat zich daar toch specifieke problemen zoals ruimtegebrek voordoen.

Datum ingebruikname van het centrum:

start ingebruikname	aantal centra	kdv	bso	com
voor 1990	1			1
1990 – 1994	8	7		1
1995- 1999	6	3	1	2
vanaf 2000	5	2	1	2

Conclusie: er is een goede verdeling over de verschillende periodes waarin het centrum al in gebruik is.

Nieuwbouw of verbouw:

	aantal centra*	kdv	bso	com
nieuwbouw	13	8		5
verbouw	10	6	2	2

* 3 centra bestaan uit een deel nieuwbouw en verbouw

Verdeling van centra die volledig nieuw gebouwd zijn:

	aantal centra*	kdv	bs0	com
gebouwd voor '99	8	5		3
gebouwd vanaf '99	2	1		1

Conclusie: er bestaat een goede verdeling tussen nieuwbouw en verbouw. In de eerste fase van het onderzoek zijn geen aparte BSO's betrokken, die nieuw zijn gebouwd. Voorstel om in het tweede deel een wat grotere BSO (2-3 groepen) te selecteren met een gebouw dat daarvoor speciaal is gebouwd. In de eerste fase van het onderzoek zijn weinig centra aanwezig die de afgelopen 5 jaar nieuw zijn gebouwd. Dat betekent dat er weinig centra vertegenwoordigd zijn die gebouwd zijn volgens de nieuwste inzichten en met de beperkingen van de afgelopen 5 jaar, zoals explosief stijgende bouwprijzen en weinig ruimte beschikbaar voor nieuwbouw. In de tweede fase zullen meer nieuw gebouwde centra moeten worden betrokken.

Oppervlakte per kindplaats binnen:

oppervlak per kindplaats	aantal centra	kdv	bs0	com
groot (vanaf 5 m ²)	9	5	1	3
gemiddeld (tussen 4-5 m ²)	8	6	1	1
klein (tot 4 m ²)	3	1		2

Conclusie: Er zijn te weinig centra met een klein speel/werk oppervlak per kindplaats in het onderzoek vertegenwoordigd.

Kindercentra als onderdeel van multifunctionele gebouwen:

	aantal centra	kdv	bs0	com
multifunctioneel gebouw	7	2	2	3
monofunctioneel gebouw	13	10	0	3

Conclusie: de verdeling mono- versus multifunctioneel is goed. Het delen van ruimten geschiedt echter maar op beperkte schaal. Het delen van ruimten heeft zeker consequenties voor de hoeveelheid beschikbare speelruimte per kindplaats. We moeten in de tweede fase een paar multifunctionele gebouwen zoeken waarin de voorzieningen meerdere ruimten met elkaar delen, dus sterker geïntegreerd zijn dan in de eerste fase.

Deze analyse heeft voor de tweede fase tot de volgende selectiecriteria geleid:

Categorie A

- Drie **multifunctionele** gebouwen waarin ook een combinatie van zowel bso als kdv aanwezig is. Dus naast KDV en BSO zijn er ook nog andere organisaties in het pand gehuisvest zoals bijvoorbeeld een school of een buurtcentrum. Het was noodzakelijk dat de verschillende organisaties ruimtelijk sterk geïntegreerd zijn, dus meerder ruimten met elkaar delen. Deze panden moesten recent zijn gebouwd (afgelopen 4 jaar)

Categorie B

- Drie monofunctionele gebouwen (dus alleen KDV of BSO) met een krap oppervlak binnen, dicht in de buurt of op basis van de minimum norm van 3 m² speelruimte per kindplaats. We selecteerden 2 KDV's en 1 BSO. Deze gebouwen moesten bij voorkeur in een sterk verstedelijkt gebied staan en recent zijn gebouwd.

Categorie C

- Vier 'bijzondere' gebouwen. Deze gebouwen zijn bijzonder omdat er een specifieke pedagogische visie aan ten grondslag ligt of omdat de gebouwen sterk afwijken van het gemiddelde wat betreft vormgeving of schaalgrootte. Er werden geen andere eisen gesteld.

Bijlage 4: Overzicht van deelnemende centra

Data centra selectie																
soort centrum	naam	plaats	capaciteit kdV	capaciteit bso	stedelijk	platte land	organisatie kl	organisatie groot	ingebruikname	nieuwbouw	verbouw	opp. groot	opp. gemiddeld	opp. klein	multifunctioneel	ruimten delen
c	KDV en BSO De Waaier	VLAARDINGEN	48	30	x			x	02	x		x			x	x
k	KDV De Tovertuin	ZEIST	46			x	x		98	x	x	x				
k	KDV De Kleine Beer	IJMUIDEN	38		x			x	92		x		x			
c	KDV De Blauwe Kikker	HAARLEM	37	10	x			x	87		x		x			
k	Kinderpaleis La Luna	ALMERE	48		x		x		02	x			x			
k	KDV Dikkertje Dap	KAMPEN	90		x			x	93	x			x			
c	KDV en BSO De Speelbrug	VOORHOUT	16	44		x		x	01	x				x		
k	KDV Pinkeltjesland	NOORDWIJK	45			x	x		92		x			x		
c	KDV en BSO Jorrie & Snorrie	ALPHEN a/d RIJN	24	100	x			x	95	x	x	x			x	x
k	KDV De Speeldoos	ARNHEM	65		x			x	92	x		x				
k	KDV De Tuimelaar	EINDHOVEN	92		x		x		95		x	x				
b	BSO De Bonte Bende	GRAVE		60		x	x		00		x	x				
c	KDV en BSO Jip en Janneke	DEN HAAG	78	18	x			x	91	x		x				
k	KDV Queeny	NIEUW VENNEP	35			x	x		00		x		x		x	x
c	Stichting Kinderopvang Woudenberg	WOUDENBERG	28	30		x	x		98	x		x				
k	KDV Plons	AMERSFOORT	70		x			x	98	x		x				
b	BSO Koelmoes	HUIZEN		60	x			x	99		x		x		x	x

soort centrum	naam	plaats	capaciteit kdV	capaciteit bso	stedelijk	platteland	organisatie kl	organisatie groot	ingebruikname	nieuwbouw	verbouw	opp. groot	opp. gemiddeld	opp. klein	multifunctioneel	ruimten delen
k	KDV De Kleine Beer	HUIS TER HEIDE	31		x	x	x		91/00	x	x	x				
k	KDV Bimbola	ROTTERDAM	81		x			x	92/93	x			x			
k	KDV Het Duinpaleis	SOEST	48			x	x		94	x		x				
k	KDV Bunderbos	DEN HAAG	46		x			x	.03		x			x		
k	KDV De Dukaat	AMSTERDAM	48		x			x	.02	x				x		
k	KDV De Vrijvoeters	ROTTERDAM	48		x			x	.00		x	x				
c	KDV en BSO 't Rovertje	REUVER	42	20		x	x		.00	x				x	x	x
c	KDV Woelwaters en BSO Kameleon	ETTENLEUR	60	60		x		x	.03	x		x			x	x
b	BSO Pandora	LEIDEN		60	x			x	.01	x			x			
k	KDV Zazou	NIEUWEGEIN	76		x			x	.03	x			x			
b	BSO Plancius	AMSTERDAM		40	x			x	.03		x			x		
b	BSO Jip en Janneke	POORTUGAAL		60		x	x		.01	x			x			
c	KDV Tjumi Tjumi en BSO De Sluis	AMSTERDAM	48	60	x			x	.02	x			x		x	x

Bijlage 5. Vraagstelling

Het gebouw

1. Is er een relatie tussen gebruikskwaliteit en kenmerken van de directe omgeving (ligging t.o.v. woon-werksituatie ouders, (overlastgevende) voorzieningen en bereikbaarheid gebouw)?
2. Is er een relatie tussen schaalgrootte en gebruikskwaliteit?
3. In hoeverre is de situering van ruimten ten opzichte van elkaar van invloed op de ervaren gebruikskwaliteit?
4. Is er een relatie tussen beschikbaar oppervlak en gebruikskwaliteit?
5. Welke activiteiten die de verschillende ontwikkelingsgebieden van kinderen ondersteunen zijn er mogelijk, hoe zijn deze ruimtelijk georganiseerd en hoe wordt dit gewaardeerd door gebruikers?
6. Welke activiteiten van volwassenen (leiding, ouders) zijn er mogelijk, hoe zijn deze ruimtelijk georganiseerd en hoe wordt dit gewaardeerd door gebruikers?
7. Speelt veranderbaarheid / meervoudig gebruik (= indeelbaarheid) van ruimten een rol bij gebruikskwaliteit?
8. In hoeverre speelt ruimtelijke oriëntatie binnen het gebouw een rol voor de bruikbaarheid van ruimten door kinderen?
9. Welke gebouwaspecten stimuleren het sociaal contact tussen kinderen onderling en tussen/ met volwassenen? (vorm, inrichting, doorzichten)
10. Welke comfortvariabelen zijn van invloed op de ervaren gebruikskwaliteit (akoestiek, warmte, ventilatie etc.)?
11. Is de beeldkwaliteit van het gebouw van invloed op de ervaren gebruikskwaliteit?
12. Op welke wijze is wet- en regelgeving van invloed op de gebruikskwaliteit, in positieve en negatieve zin?

Pedagogische visie en gebouw

1. Is er een relatie tussen pedagogische visie enerzijds en activiteiten, functies van ruimten en relaties tussen ruimten anderzijds?
 - A Komen er andere soorten ruimten voor bij een specifieke pedagogische visie? Zo ja, welke?
 - B Hoe wordt het eten, slapen, wassen/plassen, spel binnen en buiten georganiseerd in samenhang met pedagogische visie (KDV en BSO)
2. Is pedagogische visie van invloed op de wijze waarop de plattegrond van het gebouw is vormgegeven, of hangt dit vooral samen met de inrichting van het gebouw? Uitgewerkt in:
 - A Welke beperkingen levert het huidige gebouw voor het realiseren van de pedagogische visie
 - B Welke beperkingen levert de huidige buitenruimte op voor het realiseren van de pedagogische visie??
3. Is er een relatie tussen groepssamenstelling en gebruikskwaliteit? (Stelt een bepaalde groepssamenstelling specifieke eisen aan het gebouw?)
4. Is er een relatie tussen accenten die binnen een bepaalde visie gelegd worden (bijv. nadruk op zelfstandigheid) en de wijze waarop het gebouw is vormgegeven?
5. Welke beperkingen zijn er in gebouwen die de uitwerking van een bepaalde visie belemmeren? Uitgewerkt in:
 - A Is er regelgeving (GGD, Brandweer) die beperkingen stelt aan gebouw en/of buitenruimte die consequenties heeft voor de pedagogische visie?
 - B Stelt het gebouw zelf beperkingen aan de pedagogische visie?
6. Is er een 'universeel' gebouwtype, dat elke gangbare visie mogelijk maakt, of zijn er juist heel specifieke gebouwtypen die behoren bij een specifieke visie?
7. Is er een relatie tussen pedagogische visie en het oppervlak dat voor verschillende activiteiten gebruikt wordt?

Multifunctionaliteit

1. Is er sprake van een multifunctioneel gebruik van ruimten; flexibele ruimten?
2. Gebruik: Wat zijn de consequenties van het multifunctioneel gebruik voor de organisatie en werkwijze van de kinderopvangvoorziening en voor soort en frequentie van activiteiten van kinderen en /of van volwassenen? Wat zijn de knelpunten in het gebruik?
3. Ruimtelijke opzet: Tot welke wijzigingen in de ruimtelijke opzet van de kinderopvangvoorziening leidt huisvesting in een multifunctioneel gebouw?

Het proces

1. Welke relatie is er tussen wie er betrokken geweest zijn (opdrachtgever, toekomstige gebruikers) bij de planontwikkeling van een gebouw en de gebruikskwaliteit van dat gebouw?
2. Is er een verschil tussen accommodaties die vanuit een duidelijke visie ontwikkeld zijn en gebouwen waarbij de pedagogische visie in een later stadium is uitgewerkt? Is er ook een verschil in gebruikskwaliteit te constateren tussen deze twee situaties?
3. Zijn er verschillen er tussen gebouwen die door een 'externe' partij zijn ontwikkeld (projectontwikkelaar, woningcorporatie) en gebouwen die door de kinderopvangorganisatie zelf ontwikkeld zijn?